

EDITORIAL

Leul, recunoscut ca rege al animalelor, își anunță retragerea. Nu din motive de sănătate, nici împins de mulții săi anii, se retrage.

Se retrage! Atât!

Nu dă socoteală nimănui pentru hotărârea sa.

Se retrage! Atât!

Animalele adunate la acest congres rămân mute. Nicio gazelă nu aplaudă retragerea celui care le vâna. Nu simt nicio bucurie. Nedumerite sunt cuprinse de un fel de spaimă. O altfel de răceală le cuprinde sângele lor ca atunci când cad victime și devin deliciul meselor regale.. Liniște totală. Și zebrele au împietrit, cozile le atârnă fără vlagă. Hienele au amuțit și ele. Urechile veșnic în mișcare ca niște radare s-au blocat.

Liniștea s-a extins, atingându-și propria profunzime.

Nici Leoaicele, n-au spart tăcerea. În nepăsarea lor, tăceau și mai profund.

Explicabil, leoaicele s-au obișnuit cu Regele. Dacă nu ar fi fost Regele, ele ar fi fost simple femele, folosite pentru vânat și reproducție. Datorită leului, leoaicele au devenit regine. Au beneficiat și ele de rangul regal. Dacă până acum regele nu a surprins prin hotărârile sale, acum hotărârea schimbă lumea. Cum va fi jungla fără lei? Cine-i va urma Leu-lui? A cui va fi puterea? Cine va fugări gazelele, zebrele și alte purtătoare de carne proaspătă?

«Va dispărea „frica”», spun democrații. Așa a și fost. A venit prima zi de pace.

Gazelele, ca și zebrele și toate celelalte ierbivore s-au dus să se adape fără griji. Cine-l va suplini pe regele Leu, șacalul, ghepardul, sau crocodilul?

Leul a devenit trecut, erou de basme pentru copii. Acolo, în povești s-a ascuns puternicul de altădată, leul.

Locul lui a devenit vacant?

Cine va candida să-i ia locul? Crocodilul are o arie de acțiune limitată. Ghepardul e individualizat. Nu trebuie să ne facem griji. Echilibrul se va restabili. Sunt destule hiene și alte animale.

Ionel VITOC

Ioan-Aurel POP

SUPRIMAREA MERITOCRAȚIEI – CONSECINȚE ÎN SCRISUL ISTORIC ACTUAL

Într-o carte recentă, numită „L’histoire, pour quoi faire?” (2015), Serge Gruzinski de întreabă la ce este bună istoria și răspunde indirect: „Viitorul este o oglindă în care este reflectat trecutul”. Istoricul francez pledează pentru o istorie folo-

sitoare societății, pentru un dialog între trecut și prezent, el știind bine că timpul este împărțit de oameni printr-o convenție și că altminteri, el este viață continuă. Această idee vine din trecut, pe linia medievistului Marc Bloch, care spunea că istoricul nu este un anticar, ci un om de știință social. Din moment ce cunoștințele despre trecut sunt necesare că să înțelegem prezentul (Paul Valéry), este de prisos să încercăm reconstituirea trecutului fără să pornim dinspre problemele actuale. Mijloacele intelectuale pentru studierea istoriei ne sunt arătate de prezent, istoricii se formează într-un prezent și pleacă din el spre trecut. Dar după ce ajunge, cu mari sacrificii de energie și de timp, într-un trecut anume, este bine să rămână un moment acolo, adică să se identifice cu acel trecut, în funcție de legile și de morala lui. Internetul a făcut ca sursele de informare să fie accesibile întregii societăți, dar a deschis și ușile dezinformării și ale știrilor false.

Repudierea democrației și a meritului

Este o bucurie imensă pentru mine să văd că mai sunt în societatea occidentală opinii ca acelea ale istoricului Serge Gruzinski, care vin pe linia trasată încă de Cicero acum două milenii și care susțineau că „istoria este învățătoarea vieții”. Era firesc să fie așa, fiindcă istoria este, în esență, viața însăși. Sunt și opinii care susțin cu totul altceva și este iarăși firesc să fie așa, din moment ce pretindem

că trăim într-o societate liberă. Societatea își regândește valorile și, adesea, le repudiază în favoarea nonvalorilor. În lumea premodernă, poziția oamenilor în societate era moștenită, adică oamenii se nășteau ceea ce erau și nu puteau schimba această ordine socială: nobilul rămânea nobil, iar șerbul era menit să fie mereu șerb. Dobândirea poziției sociale în conformitate cu meritul vine în perioadele de după Evul Mediu. La noi, meritul s-a afirmat încet, în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea – când apar pledoarii timide pentru promovarea oamenilor în funcție de studiile lor, de pregătirea intelectuală – dar domnia meritocrației se instalează parțial abia după 1800. Tudor Vladimirescu voia, la 1821, ca funcțiile publice să se dobândească nu cu bani ori după boierie, ci după merit. Societatea europeană (euro-atlantică, occidentală) a ajuns la stadiul de dezvoltare contemporan și a devenit un model pentru lume în urma promovării oamenilor în pozițiile potrivite prin merit. Democrația a fost un alt stâlp al acestei societăți și a fost strâns legată de promovarea pe bază de merit. Revoluțiile franceze care s-au succedat de la 1789 încoace au susținut abolirea privilegiului nașterii și au preamărit libertatea, egalitatea, fraternitatea între oameni.

Azi, democrația și meritocrația sunt în mod serios amenințate. Democrația clasică, prin care minoritatea era obligată să respecte decizia majorității, este tot mai des criticată sau chiar abolită, încât se impun în anumite colectivități decizii ale minorităților de diferite feluri. Astfel, majoritățile ajung să fie ignorate, criticate și pedepsite pentru ideile lor, pentru anumite vini imaginare, pentru culoarea pielii, așa cum se întâmpla în anumite comunități premoderne. În privința meritocrației, se vede cum, de câteva decenii, în anumite segmente ale societății occidentale nu mai este admisă examinarea cunoașterii pentru avansarea socială, pentru ocuparea de posturi, pentru verificarea abilităților cuiva. Mai mult, se invocă și se obțin chiar drepturi colective pe baza sexului, a orientării sexuale ori a culorii pielii. În ultimul timp, s-a trecut de la demontarea meritocrației la crearea unei noi ordini sociale, bazate pe caracteristici exterioare și nu intrinseci. Întreaga mașinărie a promovării pe bază de merit este respinsă ca fiind o crea-

ție a „mișcării eugenice”, a „imperialismului”, a „modului alb” de privi lumea.

Revoluția *woke* („trezirea”) nu urmărește altceva decât să remedieze nedreptatea trecută: „Singurul remediu pentru discriminarea rasistă” devine „discriminarea antirasistă”. Justificarea e că unele grupuri sunt mai înțelepte și mai morale decât altele în virtutea istoriei lor de marginalizare și exploatare. Convingerea că rasismul nu se limitează la acte intenționate de discriminare, ci e țesut în ADN-ul societății implică faptul că oamenii albi devin în mod automat vinovați de adăpostirea gândurilor rasiste și de conceperea lumii prin ochi rasiști. Minoritățile rasiale se bucură inevitabil de un statut moral mai înalt decât albi – ni se spune –dar se bucură și de ceva la fel de important: de acces mai mare la înțelegere și înțelepciune morală. Acesta este motivul pentru care cei „treziți” invocă în mod obișnuit „experiența trăită” și „adevărul meu”. În schimb, oamenii albi sunt vinovați de păcatul original, până când se răscumpără prin a se desființa ori sinucide ca clasă. Lozinci ca „Aboliți tot ce e alb!” sau „Viețile albe nu contează, ca vieți albe!” ajung să fie curente. A fi alb, heterosexual, educat, specializat, plin de cunoștințe, cu rezultate deosebite la universitate reprezintă pe alocuri handicapuri de netrecut.

Aceste argumente bazate pe rasă, sex, orientare sexuală etc. aduc cu ele dezgroparea obiceiului premodern de a judeca oamenii pe baza caracteristicilor de grup și nu a realizărilor individuale. Individul aristocrat era „superior” fiindcă aparținea categoriei respective, nu fiindcă era valoros în sine. În loc să progresăm către un viitor post-discriminatoriu, avem, din nou, o structură piramidală, dar de data aceasta este inversată. Clasele superioare nu stau în vârf și clasele inferioare jos, ci foștii proscrisi ocupă acum pozițiile de comandă, numai pentru că au fost proscrisi cândva. Astfel, anumite categorii de oameni, instituții, popoare, confesiuni sau religii ajung să fie considerate vinovate pentru ceea ce au făcut înaintașii lor în urmă zeci, sute sau mii de ani. Iar indivizii actuali din fruntea acestor instituții, popoare, religii trebuie să-și ceară scuze ori chiar să se autoflageleze pentru ceea ce au făcut strămoșii lor. Nu cu multe decenii în urmă, se întâmpla aproape același lucru în societățile comuniste: originea socială era

hotărâtoare pentru avansarea în societate, iar indivizii cu „origine nesănătoasă” sufereau pentru „greșelile” taților, unchilor, bunicilor. Toate acestea nu înseamnă doar schimbarea criteriilor prin care oamenii sunt selectați pentru poziții de elită, ci și schimbarea oamenilor care fac selecția. Pentru reușita acestei strategii, este necesar ca oamenii să fie cât mai proști, mai lipsiți de cunoștințe, mai incapabili de corelații și de decizii. Școala nu trebuie să mai ofere instrucție și educație, ci să meargă pe minima rezistență, să nu se mai bazeze pe discipline serioase și verificate, ci pe aspecte exclusiv practice, de genul cum să facem sex, cum să procedăm într-o bancă, cum să deschidem o afacere, cum să circulăm pe drumurile publice, cum să fim ecologiști, vegetarieni, vegani. Or, în trecut, acestea erau metode și mijloace de trăi în lume, dobândite inclusiv în școală, dar nu materii de studiat la școală. Înlocuirea fondului cu forma conduce spre o lume lipsită de discernământul meritului, de concurență și de competiție, o lume răsturnată, în care modeștii intelectual sunt lideri, iar supradotații intelectual sunt executanți. Ideea de bază a acestor mișcări neomarxiste, „progresiste”, „anulatoare ale culturii”, „trezite” este una distructivă pentru societate. Ele nu urmăresc echilibrarea lumii, nici onestitatea și nici eficiența, ci pedepsirea majorității pentru „vinile sale istorice”. Cu alte cuvinte, aceste mișcări cer „ochi pentru ochi, dinte pentru dinte”, adică un fel de răzbunare istorică, cu aceleași arme din trecut. Altfel spus, de exemplu, dacă „rasa albă” a fost stăpână timp de două milenii (să apunem), atunci să fie de-acum sclavă pentru două milenii. Ceea ce este nedrept, absurd și distrugător pentru societatea umană. Soluția la o nedreptate nu este altă nedreptate, ci corectarea nedreptății dintâi.

Teoria adevărului

Mișcărilor acestea relativiste, de reconsiderare a vieții și a adevărului vieții, producătoare de anarhie, au corespondent și în cercetarea trecutului care, oricum, este anevoie de făcut, fiindcă trecutul nu ni se dezvăluie de la sine. Căutarea, cercetarea, ancheta realităților trecutului s-au efectuat în funcție de viziunile generale despre adevăr. În teoria adevărului-corespondență (sau echivalență), dis-

cursul trebuie să se adecveze cât mai exact cu realitatea, iar ideile specialiștilor se cuvine să reflecte realitatea așa cum este ea, s-o descrie și s-o prezinte oamenilor în mod cât mai apropiat de felul cum este ea. În teoria adevărului-coerență (de la Kant încoace), ideile sunt adevărate dacă sunt compatibile cu ansamblul ideilor considerate la un moment dat adevărate, dacă nu contravin acestora. În teoria adevărului-semnificație, semnele și codurile prin care se comunică făuresc ele însele realitatea, iar această realitate virtuală devine adevăr; adevărul se manifestă în funcție de utilitate; prin urmare, adevărul poate să fie diferit pentru fiecare grup de oameni și chiar pentru fiecare individ, după principiul că un leu înseamnă ceva pentru cel care nu are decât cincizeci de bani și cu totul altceva pentru cel care are un milion de lei. Sau „zăpada este albă” atunci când ea este cu adevărat albă, altminteri zăpada este verde, albastră sau roșie, după cum vrem noi sau după cum ne apare unora ori altora, în funcție de voință, de sentimente, de impresii. Unii au dedus de aici că și realitățile trecute ar trebui să fie tratate în funcție de această accepțiune contemporană relativizantă, permisă de teoria adevărului-semnificație.

Ce mai este astăzi adevărul istoric

De exemplu, ideea mai veche a lui Francis Fukuyama despre „sfârșitul istoriei” a deschis multora calea unor speculații gratuite, în condițiile în care se consideră că lumea nu se mai află la zenit, ci la amurg sau la apus. În altă cuprindere, tratarea post-modernă a realității contemporanele a dus la afirmarea noțiunii de post-adevăr (istoric), fapt echivalent cu repudierea conștientă a tendinței reconstituirii veridice a frescelor trecutului. Conform tendințelor actuale de a nu mai explica lumii realitatea care există, ci de a construi prin comunicare o nouă realitate (noi realități), există școli de gândire istorică înclinată să reconstruiască trecutul în funcție de imaginație, de ideile comanditarilor lor, ale grupurilor de interese, ale liderilor comunităților. În aceste tendințe, noțiunea de adevăr istoric dispăre, ca și disciplina clasică numită istorie, care „se topește” în ideologie, politologie, literatură, artă plastică, film, care, toate la un loc, ar trebui să formeze un fel de *scientia univer-*

salis, adecvată spre a aborda lumea pieptiș, fără niciun fel de limitări, ordonări, reguli. De la istoria „reînviată” sau „fotografiată” până la istoria „imaginată” sau „inventată”, există o mulțime de nuanțe, de tonuri intermediare, care au creat școli istoriografice și au dat lumii remarcabile personalități.

Istoria privită ca o construcție are rolul de a legitima un anumit tip ideal de lume, de comunitate și de a forma societatea (pe tineri, mai ales) în funcție de acest ideal. De exemplu, istoricii Renașterii – convinși că lumea, după „tenebrele Evului Mediu”, trebuie să imite cât mai bine luminoasa antichitate greco-romană – au idealizat modelul lor, l-au prezentat drept perfect. La fel, romantismul istoriografic, preamărind Evul Mediu, construiește idealul național, prezintă forța și rațiunea de a fi a popoarelor și națiunilor, care vin din trecut și se îndreaptă spre viitor, împotriva imperiilor multinaționale. Istoria-construcție pornește, de regulă, de la o idee preconcepțată, pentru a se proceda apoi la ilustrarea ei, la dovedirea ei prin argumente selectate din trecut.

Istoria-reconstituire tinde să privească domeniul drept știință de sine stătătoare, aproape ca științele exacte. Aceasta și-a avut apogeul în curentul pozitivist (din secolul al XIX-lea, cu prelungiri până astăzi), care a așezat în centrul ei scopul reconstituirii a ceea ce a fost exact „așa cum a fost” (Leopold von Ranke). Scopul acestei istorii nu este acela de a da sens societății, ci de a pătrunde în trecut de dragul trecutului, de a trăi prezentul oamenilor din trecut, de a se rupe de prezent, de toate prejudecățile, ideile și idealurile prezentului, pentru a reînvia o lume (lumi) cu propriile prejudecăți, idei și idealuri. Această istorie împinge cercetarea spre surse, afirmând că nu se poate cunoaște trecutul altminteri decât prin izvoare, urme, mărturii.

În fine, istoria ca o deconstrucție este pentru unii istoria critică, deși cea mai critică formă de istorie, de discurs istoric a fost cea pozitivistă (mai ales în faza sa finală), în cadrul căreia nimic neverificat, nimic ipotetic, nimic imaginar, nimic legendar și nimic aproximativ nu era acceptat. Deconstructiviștii acceptă și istoria-construcție și istoria-reconstituire, cu condiția de a face loc în cadrul lor deconstrucției, regândirii oricărei abordări trecute, cu metode noi, critice. Vechile metode

sunt deconstruite, încât orice operă istorică din trecut este „distrusă” în piese disparate, care, reanalizate prin prisma noilor metode, sensibilități, viziuni, ajunge să fie recompusă într-un ansamblu nou, ispititor. Istoria ca deconstrucție nu abandonează căutarea adevărului lumilor trecute, dar așază adevărul într-un context foarte larg, ceea ce îl relativizează adesea nepermis de mult, lovind în specificul discursului istoric autonom.

Istoria ca știință și disciplină de studiu (cercetare)

Orice formă de cunoaștere se realizează prin reguli prestabilite, care definesc domeniul, scopul, metodele, formele de abordare etc. Istoria ca disciplină de studiu sau ca știință (formă de cunoaștere) înseamnă cercetarea și diseminarea trecutului omenirii în ansamblu și/sau al comunităților umane, privite în spațiu (pe zone geografice) și în timp (în diacronia lor). Scopul istoricului ca specialist este descoperirea și relevarea adevărului istoric (care este, în fapt, un adevăr parțial) cu ajutorul metodelor verificate și consacrate ale disciplinei istorice. Metodele acestea, denumite și științe auxiliare ale istoriei, sunt arheologia (autonomizată, între timp, și ca știință distinctă), epigrafia, paleografia, diplomatica, sigilografia, numismatica, heraldica, genealogia, arhivistica, muzeologia, codicologia, bibliologia, demografia istorică, vexilologia și altele. Pentru aplicarea acestor metode, este nevoie de apelul la anumite discipline conexe, precum filologia clasică și modernă, geografia, geologia, statistica, filosofia, sociologia, politologia și altele. Așa cum cercetarea în fizică o poate face, cu statut deplin autorizat, fizicianul, cercetarea istorică o poate face, de regulă, istoricul, adică acela care are, prin pregătire sistematică instituționalizată, „meseria de istoric” (Marc Bloch). Deopotrivă specialiștii și amatorii în istorie au fost tentați de admirabile, fascinante și atractive construcții sau deconstrucții, dar ele se situează în afara științei istorice, pentru că pun între paranteze sau așază în plan secund adevărul istoric. Pe de altă parte, fetișizarea adevărului, absolutizarea forței istoricului de a reconstitui trecutul, de a reînvia lumile exact „așa cum au fost” sunt la fel de neproductive, conducând la discursuri la fel de neistorice ca și cele dintâi.

Capcane ale percepției trecutului românilor și sursele viziunilor extreme despre trecut

Ca orice trecut, și acela al românilor este pândit de felurite primejdii în abordarea sa. În esență, s-au afirmat de-a lungul vremii două viziuni extreme (și, adesea, extremiste, despre trecutul românesc, una generalistă și globalizatoare și cealaltă particularistă, cu accente de exceptionalism.

De unde provin oare cele două viziuni, privilegiate adesea de presă, tocmai pentru că nu sunt „pe linie”, pentru că stârnesc interes în largi categorii de cititori ignorați sau mai puțin instruiți, pentru că aduc succes de vizibilitate? Ele sunt exagerări – câteodată până la caricatură – ale celor două mari curente de gândire din cultura modernă românească: curentul europeanist, deschis spre lume și occidental, care constata, cu regret și spirit critic, întârzierea sau defazarea românilor în raport cu civilizația și cultura etalon din vestul Europei; curentul protocronist, autohtonist și răsăritean, care descoperea farmecul tradițiilor noastre, ritmul nostru propriu de viață, „veșnicia născută la sat”, forța țaranului român, viețuirea prin supraviețuire și stagnare. Ambele aceste curente au avut reprezentanți de seamă, intelectuali de prim rang în fruntea lor. Pentru prima orientare, este de ajuns să-i evocăm pe Titu Maiorescu – cu faimoasa sa „teorie a formelor fără fond” – și pe Eugen Lovinescu – cel care vedea în sincronizarea noastră cu Europa occidentală secretul modernizării României. Pentru cea de-a doua abordare, îi avem pe Eminescu, pe Iorga și pe Blaga, care sunt, totuși, atipici, fiindcă în elogiile lor aduse românilor și românității, în paseismul și conservatorismul lor se regăsesc și incontestabilele idei moderne, de integrare europeană, de prețuire și receptare a valorilor general-umane.

Degenerarea celor două curente în cultura și istoriografia română

Exacerbarea, vulgarizarea și caricaturizarea acestor două curente, onorabile și sustenabile amândouă, a început în secolul al XX-lea, dar s-a manifestat plener după Al Doilea Război Mondial, mai întâi sub regimul comunist și apoi, cu forță necunoscută niciodată în trecut, după 1989.

Construirea de adevăruri alternative ca fresce noi ale vieții de odinioară relativizează trecutul de o asemenea manieră încât îl bagatelizează, îl ironizează, îl coboară în ochii publicului. Una este să greșești involuntar – fiindcă *errare humanum est* – în reconstituirea unui fragment din trecut și cu totul altceva este să pui „eroarea” ca premisă și să spui că orice tablou despre trecut este bun, este de acceptat, deoarece totul este relativ.

Unii adepți ai adevărului-semnificație îl acceptă involuntar, fără să știe teoria acestuia, doar pentru că sunt la modă ignoranța, incultura și tupeul. Este ca în gluma cu acel cârciumar care a servit toată viața lui șpriț mușterilor și nu a știut cum îi zice șprițului! Disprețul față de reconstituirea veridică a trecutului se vede mai ales din cultivarea astăzi a celor două viziuni extreme despre istoria românilor: 1. Noi, românii, nu am fost nimic sau mai nimic în trecut și, ca urmare, ar fi de preferat să recunoaștem asta în studii, cărți, monografii, sinteze, manuale și să prezentăm oamenilor și, mai ales, generațiilor tinere, nimicnicia noastră; 2. Noi, românii, am fost totul în lume, dar, din prostie, modestie, miopie sau datorită unor comploturi bine orchestrate contra noastră, nu ne prezentăm lumii în lumina „adevărată”, de „genii ale omenirii”, de „părinți ai civilizației”.

În primul set de abordări intră o serie de idei minimaliste, susținute prin extragerea din scrisul istoric românesc a unor exemple selectate anume și prin obturarea, ignorarea, ocultarea altor fapte și procese istorice. Adepții acestor opinii spun că trecutul românilor a fost alterat iremediabil de mituri identitare și, mai ales, naționaliste, care trebuie eliminate. Aceste mituri ar străbate scrisul istoric românesc de la cronicari până astăzi, aproape fără nicio excepție. Cu alte cuvinte, toți istoricii români, mari și mici, ar fi greșit, de cele mai multe ori intenționat, ca să scoată în evidență măreția românilor, ca să răspundă unor comenzi sociale, ca să se plieze politicii etc. Ce propun acești critici? Paradoxal, nu propun căutarea și relevarea adevărului, ci rescrierea relativizantă a istoriei. Ei ar dori ca istoricii români să susțină că românii nu au o origine clară, fiindcă nu sunt nici daci, nici romani, nici daco-romani, nici slavi, dar pot fi cumani, amestecuri ciudate etc., că romaniza-

rea și continuitatea nu au existat, că poporul român nu are un loc precis de formare, că nu a avut nici coeziune și nici identitate. În consecință, în Evul Mediu, românii ar fi fost supuși cu totul regatelor și imperiilor vecine, voievozii noștri ar fi fost mereu înfrânți pe câmpurile de luptă și nu ar fi contribuit cu nimic la apărarea Occidentului și nu i-ar fi ocrotit pe făuritorii catedralelor etc. În dreaptă consecință, Mihai Viteazul nu ar fi decât un condotier, arondat conducătorilor care plăteau mai bine; ideea de unitate românească nu ar fi existat niciodată în mințile românilor de rând; unirea s-ar fi făcut prin voința marilor puteri, ajutate de o elită locală excentrică și exaltată, care ar fi copiat gesturile popoarelor occidentale. Naționaliști ar fi – după judecățile acestor exegeți – nu numai istoricii, ci și aproape toate categoriile de mari intelectuali, de la poeți precum Mihai Eminescu, George Coșbuc și Octavian Goga până la artiști plastici, muzicieni, teologi etc. În concluzie, românii nu ar fi nici generoși, nici primitivi, nici harnici, nici inventivi, ci doar niște jalnici supraviețuitori, niște trecători anonimi prin viață, răi cu străinii, chiar xenofobi, egoiști, animați de spirit gregar, lași, masă gelatinoasă ușor de modelat, fără voință și fără idealuri.

Al doilea set de abordări este opus celui dintâi, el extrăgând din istorie doar mărturiile glorioase, cele care ar reprezenta priorități românești absolute în lume, cele care ar evidenția grandoarea noastră ca popor unic și chiar ales. Mulți pornesc în susținerea lor de acest fel de la surse, interpretate însă distorsionat. Ei observă toate criticile aduse la adresa destinului românilor, se simt frustrați de cei care combat continuitatea, romanizarea, participarea la cruciadele târzii etc. și oferă explicații care să facă toate aceste critici superflue. Astfel, pornind de la o faimoasă apreciere, mai mult metaforică, a lui Herodot – geții erau din neamul tracilor, iar tracii erau cel numeros popor din lume după indieni – acești „exegeți” de pripas susțin că daco-geții au dominat lumea europeană, cel puțin de la Atlantic la Urali și că românii sunt daci adevărați, care vorbeau latinește înainte de romani, că dacii ar fi fost creștini înainte de Hristos, că ei ar fi creat un imperiu și o civilizație superioară, unică, irepetabilă, cu savanți care știau medicină, botanică, astronomie etc.

Prin urmare, românii nu ar fi avut nevoie în istoria lor nici de romani, nici de romanizare și nici de continuitate. Deși istoricii de meserie s-au pronunțat de nenumărate ori, în mod științific, apărătorii primordialismului românesc nu se lasă, își continuă marșul triumfal, spre marea pagubă a poporului român, văzut adesea de către occidentali ca unul neserios, aplecat spre spectacular și speculație, spre ignoranță și minciună. După o perioadă de exagerare într-un sens, istoricii nu trebuie să exagereze în celălalt sens ca să îndrepte lucrurile, ci este de ajuns să prezinte lucrurile echilibrat, în funcție de adevărul omenește posibil. La noi, unii istorici de după 1989 au crezut că, din moment ce sub Ceaușescu istoria oficială era una glorioasă, sosise timpul să elaboreze o istorie ticăloasă. Românii, setoși de altceva decât „geniul Carpaților” și decât trecutul imaculat și plin de victorii, au căzut în această plasă, savurând nemernicia strămoșilor lor, ca și cum aceștia nu ar fost altceva decât o masă gregară, inconștientă și incapabilă. Or, în fața exagerărilor comuniste, era de ajuns o revenire la normal, măcar la normalul interbelic, completat cu rezultatele noilor cercetări în plan românesc și în plan universal. Din păcate, unii ideologi români și străini profită de erorile schițate mai sus și stipendiază generos așa-zii istorici ca să rescrie istoria românilor în funcție de „progresismul” contemporan, ponegrind în mod grobian instituții și personalități, dându-ne lecții aspre de comportament, cu scopul destabilizării unor segmente din societatea românească.

Concluzii

Istoria rămâne realitatea trecută, iar istoriografia este discursul despre realitatea trecută. Ele nu se vor suprapune perfect niciodată – ceea ce a fost nu se mai întoarce întocmai, orice am face noi – dar nu se pot nici îndepărta una de alta, contrapune una alteia. De aceea, istoricii, ca specialiști instruiți ai unui domeniu bine definit, au obligația profesională de a cerceta cu metodele consacrate, acceptate, verificate trecutul și de a scoate la lumină adevărul unei/unor lumi, atât cât este el omenește posibil. Dacă investigatorul (specialist ori amator) pornește la drum cu ideea

demonstrării unei idei preconcepute sau cu ideea demontării unei construcții/reconstituiri mai vechi, doar de dragul originalității, al noilor sensibilități de abordare, al modernității, al judecării unor fapte din trecut prin grilă contemporană și scoate din această întreprindere criteriul adevărului, atunci rezultatul său nu va fi o operă de istorie, ci una de eseistică, de literatură, un scenariu de film, un discurs politic, un produs artistic etc. În accepțiunea istoriei ca disciplină de studiu și formă de cunoaștere contemporană, istoricii de meserie au menirea să reconstituie trecutul debarasați de orice „comenzi sociale”, cu singurul scop de a scoate la lumină lumile de odinioară în forme cât mai apropiate de realitatea lor genuină. Acest tip de reconstituire veridică scoate în evidență și ideile-forță ale societății aflate în atenție, idealurile sale, năzuințele, urile, dorurile, visele oamenilor de atunci (dincolo de orice utilitate a lor pentru prezent și viitor), dar o face prin spirit critic, cântărind sursele, comparându-le, analizându-le, decelându-le pe cele false sau îndoielnice de cele autentice. Firește, aceasta nu înseamnă că sensibilitatea contemporană nu influențează discursul istoric, numai că trebuie s-o facă în limitele disciplinei numite istorie. De exemplu, când alte științe au făcut pași mari în cercetare, când s-a ajuns la epocale descoperiri și invenții revoluționare, când investigarea din disciplinele sociale și umaniste s-a aplecat spre domenii neabordate în trecut, și istoricii s-au adaptat. De la istoria evenimentială și politică, de la studiul violenței și al conflictelor, de la succesiunile de regi, președinți, premieri și guvernări, s-a ajuns la relevarea mentalităților, a imaginarului, a alterității, a minorităților, a frontierei, a marginalilor, a formelor de comunicare, a drepturilor omului, a relațiilor sexuale, a realității de gen etc. Chestiunea largirii permanente a orizontului de cercetare istorică, de extindere a tematicii și a modalităților de abordare este una reală și de dorit. Ea face parte din dinamica oricărei discipline. Numai că nu trebuie abordate noi teme cu scopul de a legitima o realitate contemporană și nici cu cel de a distruge un discurs istoric precedent, ci doar cu acela de a te apropia cât mai mult de realitatea din trecut studiată.

Cristian PÎRVULESCU
**DIN URĂ NU SE
 ÎNTRUPEAZĂ O NAȚIUNE**

Ura față de „ceilalți” joacă un rol esențial în distincție culturală între „noi” și „ei”. Dacă acest mecanism psihologic nu conduce sistematic la practici de respingere, în cazul Israelului ura față de evrei și proiectul politico-militar de a distruge

statul israelian par a fi elementul identitar în jurul căruia se construiește identitatea palestiniană. Dar se poate construi o națiune pe ură?

Construcția unei națiuni - căci națiunea nu este un dat așa zis natural, ci o construcție politică - este un proces politico-cultural prin care un stat își folosește puterile pentru a dezvolta, pornind de la o colectivitate, o identitate națională și apartenența acesteia la „Stat”. Ori, arabii care locuiau teritoriul pentru care Marea Britanie a primit mandatul de a-l administra prin împuternicirea Consiliului Ligii Națiunilor din septembrie 1923 nu erau palestinieni. Să fi devenit între timp?

Mandatul britanic, care a funcționat în sudul fostei provincii otomane a Siriei a fost împărțit între în două arii administrative, Palestina și Transiordania. Prin această împărțire, teritoriul Transiordania, actuala Iordanie, a fost exclus de britanici din zona în care urma să fie creat „Căminul național evreiesc”. Marea Britanie a recunoscut independența Transiordaniei pe 15 mai 1923 și a cedat treptat controlul asupra țării către noile autorități organizate în jurul emirului Abdallah ibn Hussein, păstrând însă dreptul de supraveghere a problemelor financiare, militare și politicii externe. Ori, cum în preambulul mandatului se afirma că principalele puteri aliate au căzut de acord asupra faptului că puterea mandatară era responsabilă pentru punerea în practică a Declarației Balfour din 2 noiembrie 1917 prin care britanicii se angajaseră să susțină formarea unui cămin național evreiesc, acesta nu mai putea structura decât în zona Palesti-

nei, deși proiectul inițial era ca acesta să fie construit pe ambele maluri ale Iordanului.

În ce privește Palestina, aceasta denumea un teritoriu, nu un popor, cuvântul fiind o adaptare a cuvântului *filistini* care desemna o populație care a ocupat coasta mediteraneeană undeva în secolul XII-XI î.e.n. Inițial Palestina a desemnat o regiune de coastă în jurul Gazei, ocupată de acești invadatori filistenii, așa numitele popoare ale mării din vechile texte egiptene sau biblice. Aceștia nu au nicio legătură cu cei ce își zic astăzi palestinieni, care sunt de origine arabă. În schimb, filistenii nu vorbeau o limbă semitică, fiind un popor indo-european, care avea strânse legături culturale și politice cu lumea greacă.

Transformarea populației arabe care locuia teritoriul aflat sub mandat britanic pe care și-a declarat independența Israelul pe 14 mai 1948 în poporul palestinian, sau chiar națiune palestiniană, este legată de lupta și de ura împotriva statului evreu. Dar se poate construi un popor și, mai mult, o națiune, doar prin instrumentalizarea urii față de ceilalți care fie aneantizați?

Așa s-a ajuns la pogromul organizat de Hamas pe 7 octombrie 2023, care a eliberat în întreaga lume antisemitismul. Iar în occident vehemența antisemită amintește de perioada dintre cele două războaie mondiale, doar că astăzi se camuflează sub un așa zis antisionism. Atunci scuza antisionismul nu exista pentru simplul fapt că statul Israel nu fusese încă reconstruit pe ruinele anticilor regate ale Israelului și Iudeii. Dar, deși asocierea între Shoah și ceea ce s-a întâmplat pe 7 octombrie 2023 vine la îndemână, totuși, așa cum nuanța președinte Yad Vashem, Dani Dayan, într-un interviu pentru AFP dat pe 23 noiembrie 2023, evreei au astăzi un stat și o „armată care luptă și face ca Hamas să plătească prețul”. E ceea ce așa ziii antisioniști par a nu înțelege: că fără un stat israelian, al cărui drept la existență îl neagă în numele luptei împotriva naționalismului, ceea ce s-a întâmplat pe 7 octombrie nu ar fi doar asemănător crimelor naziste, ci ar fi chiar reluarea Shoah. De fapt, atacurile teroriste de la 7 octombrie oferă un argument în plus privind necesitatea existenței unui stat israelian și pun în evidență relația dintre teritoriu și protecția drepturilor omului, și deci a dreptului fundamental la viață.

Sunt mulți cei care au fost șocați de renașterea antisemitismului actual, pe care încă destui încearcă, aici sau aiurea, să-l disimuleze. Este însă acest antisemitism același ca cel de acum un secol? Iar la noi, este acesta doar o prelungire a antisemitismului interbelic conservat și inflammat de comunismul dejist și apoi de național-comunismul ceaușist sau este un fenomen nou?

Când scriau, în timpul celui de-al doilea război mondial *Dialectica Luminilor - Fragmente filozofice*, Horkheimer și Adorno încercau să înțeleagă cum fanatismul a înlocuit rațiunea și mai ales cum de a putut nazismul să anuleze atât de repede tot ceea ce Epoca Luminilor reușise să construiască în numele universalismului rațiunii, discreditând magia și obscurantismul, raționalizând producția economică și impunând superioritatea științei aproape fără efort? „Dispoziția misterioasă a maselor educate în spirit tehnologic de a se lăsa fascinate de despotismul de orice fel, afinitatea lor autodestructivă cu paranoia naționalistă, toată această stupiditate de neînțeles relevă precaritatea înțelegerii teoretice contemporane.”¹ Iar nașterea și renașterea antisemitismului modern pune în evidență limitele rațiunii atunci când aceasta se transformă într-un discurs formal de la care masele nu așteaptă nimic bun. Avertismentul de acum opt decenii al lui Horkheimer și Adorno rămâne actual pentru că pune în lumină neputința cunoașterii în fața unui tip de paranoia care nu se poate vindeca prin argumente raționale.

Deși antisemitismul a fost o constantă a vieții culturale și politice europene de cel puțin două milenii, asta nu înseamnă că ura față de evrei a fost mereu aceeași. În decursul istoriei, ura eternă împotriva evreilor (ewiges Judenhass) a trecut de la anticul antiiudaism la antisemitism pentru a ajunge la antisionism. În sens strict, antisemitismul este un neologism apărut relativ recent, în Germania anilor 1879-1880, iar autorul său pare să fi fost Wilhelm Marr care publica în 1879 pamfletul *Der Weg zum Siege des Germanenthums über das Judenthum* (Calea spre victoria germanismului împotriva iudaismului) în care susținea că germanii și evreii se aflau într-o confruntare

rasială de lungă durată și că evreii aveau toate șansele să câștige. În legătură cu antisemitismul lui Marr, istoricul israelian Moshe Zimmermann care a scris în 1986 *Wilhelm Marr: The Patriarch of Anti-Semitism*, constata că spre sfârșitul vieții (Marr s-a născut în 1819 și a murit în 1904) acesta se dezisese de antisemitism. Mai mult, în *Testamentul unui antisemit*, carte atribuită lui Marr considera antisemitismul modern ca o îmbinare dintre misticismul și naționalismul german. În orice caz, conceptul s-a răspândit destul de repede așa că la cea de-a unsprezecea ediție a *Encyclopaediei Britannica* din 1910, Lucien Wolf, președintele Societății Istorice Evreiești din Anglia, considera, în articolul despre antisemitism că termenul se referă la o problemă „exclusiv politică” și trebuie distins de „vechi conflicte medievale”, iar persecuțiile anti-evreiești ar fi fost reacții la emanciparea civilă a evreilor și a succesului lor social și economic.²

Apariția antisemitismului politic în secolul al XIX-lea nu a dus însă la dispariția vechiului antisemitism cultural. Acesta subzistă alături de cel politic și este alimentat permanent de teoriile conspirației precum și de recrudescența misticismului, fanatismului și fundamentalismului religioase. Acest tip de antisemitism rămâne relevant pentru unele comunități care par să retrăiască fricile ancestrale. Din acest punct de vedere, Jean Delumeau constata în primul volum din *Frica în occident* că spre sfârșitul evului mediu trei frici dominau societatea vest-europeană: frica de inamicii din interiorul cetății - evreii, de inamicii din exteriorul cetății - musulmanii (încarnați de turci) și de inamicii din interiorul propriei comunități - ereticii, dar în special vrăjitoarele. Iar acești inamici erau instrumentele acțiunii diavolului pe care „oamenii Bisericii l-au desemnat și demascat tocmai (ca pe un)... dușman al omenirii. Ei au stabilit inventarul relelor pe care e în stare să le provoace precum și lista agenților săi: turcii, evreii, ereticii, femeile (îndeosebi vrăjitoarele). Ei au pornit în căutarea lui Antihrist, au vestit Judecata de apoi, încercare cumplită desigur, dar care ar însemna totodată și sfârșitul răului pe lume.”³

2 Steven Englund, „De l'antijudaïsme à l'antisémitisme, et à rebours”, apărut în *Annales. Histoire, Sciences Sociales* 2014/4 (69e année), p 901.

3 Jean Delumeau, *Frica în occident*, Meridiane, 1986, p. 41

1 Max Horkheimer Theodor W. Adorno, *Dialectica Luminilor - Fragmente filozofice*, Polirom, 2012, p. 11

Iar aceste frici departe de a fi dispărut sunt și astăzi prezente, doar că turcii au fost înlocuiți de musulmanii, în general, și de arabi, în special, iar ereticii de comunitatea LGBTQ tot așa cum vrăjitoarele au fost substitute de feministe. În schimb evreii au rămas acolo! Iar acest antisemitism reprezintă stratul difuz pe care se așează antisemitismul politic de astăzi ca și cel de acum mai bine de un secol.

Dacă antisemitismul se declină în diferite forme - cultural-religios, biologic, economic, social, ba chiar și psihologic - forma

sa politică este cea care va duce direct spre Shoah. Și în acest caz antisemitismul va lua diferite forme ideologice de la stânga (liberalii dar și socialiștii) la dreapta (conservatorii naționaliști și apoi fasciștii) până ce se va îngemăna cu extremismul de dreapta și va lua forme din ce în ce mai radicalizate. Dar aceste vechi volute ideologice nu au dispărut în întunecatul secol al XX-lea ci au fost doar înghețate, pentru ca după 7 octombrie 2023 să fie recuperate și readaptate.

Mircea CORCODEL
Vălenii Șomcutei – Fosta șură

Vladimir IVANOVICI
Vălenii Șomcutei – Casa lui Coteș

Alexandru GHIȘA

ROMÂNIA ȘI PRIMELE DEZACORDURI SOVIETO - NAZISTE ÎN IMPLEMENTAREA PACTULUI RIBBENTROP - MOLOTOV: BUCOVINA, TRANSILVANIA ȘI PROBLEMA DUNĂRII

Preliminariile celui de-al doilea război global, 1939-1945, au fost marcate de două compromisiuri majore: Acordul de la München (29-30.09.1938), care a deschis poarta dezordinii în echilibrul european și Acordul de la Mos-

cova (Pactul Ribbentrop-Molotov, 23.08.1939) care a deschis porțile războiului. Acesta din urmă, însoțit de un protocol adițional secret, a avut ca obiectiv împărțirea sferelor de influență între Germania și URSS, de la Marea Baltică la Marea Neagră și a dat *lumină verde* planurilor de război ale lui Hitler. Pactul a prins România între două puteri cu intenții ostile declarate la adresa sa, Germania și Uniunea Sovietică. Nu este de mirare că România devine spațiul în care se manifestă primele dezacorduri în implementarea acestuia:

- Prin ultimatumul adresat de Moscova guvernului de la București la 26.06.1940 și ocuparea prin forță a Basarabiei, Bucovinei de Nord și Ținutului Herța, rezultă că URSS a încălcat prevederile Protocolului adițional secret, în care nu a fost stipulată Bucovina. Această regiune a României, considerată de Hitler ca fost teritoriu austriac, cu populație germană consistentă, urma să intre în sfera de influență germană. Reacția Germaniei l-a determinat pe Stalin să-și limiteze pretențiile la Bucovina de Nord;

- Supărarea lui Hitler s-a manifestat la arbitrajul de la Viena din 30.08.1940, unde URSS nu este invitată, deși revendică pretenții asupra Bucovinei de Sud. După cedarea către Ungaria a Transilvaniei de Nord și a Dobrogei de Sud către Bulgaria, Germania și Italia acordă României o garanție teritorială, care deranjează profund URSS deoarece îi limitează drumul spre vest și sud la linia Prutului și a Dunării;

- De asemenea, prin ocuparea Austriei de către Germania, la 05.04.1938, aceasta din urmă consideră Dunărea fluviu german. La Conferința Dunării organizată la Viena (5-12.09.1940), Germania desființează Comisia Internațională a Dunării-CID și înființează un Consiliu al Dunării Fluviale. După ocuparea Basarabiei, URSS devine riverană Dunării și declară că este interesată de toate problemele dunărene. Acceptă desființarea CID, dar propune și desființarea Comisiei Europene a Dunării-CED și crearea unei Comisii Dunărene unice, ceea ce nu convine Germaniei. Conferința Dunării de la București (24.10.-21.12.1940) nu ajunge la nici un rezultat, ceea ce produce o adevărată ruptură între Hitler și Stalin, accelerând deznodământul final - războiul germano-sovietic.

În anii imediat postbelici și mai ales în lunga perioadă a războiului rece (1948-1989), percepția preliminarilor războiului și mai ales a alianței sovieto-fasciste din prima fază a conflictului, a fost una văzută și interpretată prin ochelarii învingătorilor. Atât istoriografia rusă, cât și cea anglo-americană s-au ferit și sunt încă reținute în a-l asocia pe liderul comunist de la Kremlin, I. V. Stalin, cu dictatorul nazist de la Berlin, Adolf Hitler¹. Chiar dacă în vest și mai ales în SUA s-au mai făcut unele referiri la Pactul sovieto-german încă din 1948, când Departamentul de Stat a publicat documentele din arhivele germane capturate pentru a dezvălui cooperarea dintre comuniști și naziști², în jurul Protocolului adițional secret s-a purtat o polemică acerbă. Autoritățile sovietice și istoriografia din fosta URSS a negat existența acestuia până în decembrie 1989³. După 1991, prevederile Protocolului adițional, păstrate numai în Arhiva contelui Friedrich Werner von der Schulenburg, diplomat, fost ambasador al Germaniei la Moscova (1934-1941), au fost descoperite și editate în Germania⁴. Când acestea au devenit publice, o serie de istorici, români și străini, au calificat Pactul Ribbentrop-Molotov drept compromisul final care dus la declanșarea războiului global. Astfel, aca-

1 Florin Constantiniu, *9 mai 1945: Nimic de sărbătorit!*, în revista „Istorie și civilizație”, Anul II, nr. 8/mai 2010, p.3.

2 *Nazi-Soviet Relations, 1939-1941*, Washington D.C., 1948.

3 Florin Constantiniu, *1941. Hitler, Stalin și România*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2002, p. 56.

4 Ingeborg Fleischauer, *Der deutsch-sowjetische Grenzund Freundschaftsvertrag vom 28 September 1939. Die deutsche Aufzeichnungen über die Verhandlungen zwischen Stalin, Molotov und Ribbentrop in Moskau*, „Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte”, 39, 1991, 3 Heft, pp. 447-470.

demicianul Florin Constantiniu, care a publicat aceste documente în limba română încă din 1991⁵, apreciază că liderul sovietic, I. V. Stalin, prin acceptarea alianței cu Germania nazistă și semnarea Acordului de la Moscova, a dat *lumină verde* planurilor de război ale lui Hitler⁶. De asemenea, în 2010, ambasadorul R.F. Germania la București, Andreas von Mettenheim, considera Pactul Hitler – Stalin, cum este cunoscut Acordul de la Moscova în istoriografia germană, drept treapta decisivă care a dus la izbucnirea celui de al doilea război mondial⁷.

Un asemenea context politico-ideologic găsește România înconjurată de state cu obiective revizioniste declarate – URSS, Ungaria și Bulgaria. Până la 23.08.1939, în concepția guvernului român, Uniunea Sovietică era privită ca un aliat potențial în cazul unui atac germano-ungar. După această dată, URSS devine inamicul principal, devansând din acest punct de vedere Germania nazistă⁸. În același timp, la Moscova, comandanții Armatei Roșii și ai serviciilor de informații, considerau România una dintre cele două amenințări militare principale (alături de Polonia). România era, de asemenea, singura cale terestră dintre URSS, Bulgaria și Balcanii puternic rusofili⁹.

În anii 1939 și 1940 s-au derulat conflicte sângeroase într-o perfectă înțelegere germano-sovietică. Pactul Hitler – Stalin s-a dovedit a fi pe deplin eficient în cazul Poloniei, atacată la 01.09.1939 de Germania, iar la 17.09.1939 invadată de Armata Roșie a URSS. Consecința acestei duble agresiuni a fost desființarea Poloniei ca stat. Și pentru ca lucrurile să fie cât mai clare, la 28.09.1939, Guvernul Reichului german și guvernul URSS mai semnează tot la Moscova un document, Tratatul germano – sovietic de frontieră și prietenie, care stipulează expres dezmembrarea „fostului stat polonez” și stabilesc „frontiera sferelor de interese ale celor două părți”¹⁰, deve-

nite, prin forța împrejurărilor, state vecine și de acum până în iunie 1941 și „prietene”.

În prima fază a războiului, mai precis de la 17.09.1939 și până la 22.06.1941, URSS a participat activ la război, alături de Germania. Numai rezistența extraordinară a Finlandei în „războiul de iarnă”, a amânat pentru anul 1940 implementarea Tratatului germano-sovietic. Ocuparea Careliei finlandeze și apoi invadarea statelor baltice – Estonia, Letonia, Lituania – de către Armata Roșie, cu acordul Germaniei naziste, care a obținut succese pe Frontul de Vest, soldate cu ocuparea Danemarcei, Norvegiei, Olandei, Belgiei și capitularea Franței, determină acțiuni concertate asupra României.

România a fost supusă în vara anului 1940 unei presiuni extraordinare atât din partea Germaniei, cât și a URSS. Ambele puteri erau în plină afirmare politică și militară. Atât Berlinul, cât și Moscova acționau împotriva sistemului de tratate de la Versailles (1919-1920) și priveau România întregită ca rezultat al aceluși sistem pe care ele nu l-au acceptat. În consecință, nici la Berlin și nici la Moscova România nu era bine văzută. Ambele capitale au încurajat politica revizionistă la adresa României a Ungariei și a Bulgariei. În concepția liderilor comuniști de la Kremlin problema Basarabiei și cea a Transilvaniei erau privite în strânsă corelație. Politica dusă de Comintern, ca România să cedeze acele teritorii, împreună cu Bucovina și Dobrogea, a fost revigorată după „criza cehoslovacă” din 1938, când Moscova a început să-și declare deschis sprijinul pentru politica iredentistă promovată de regentul Miklos Horthy în relația cu România¹¹. În condițiile în care sistemul de securitate colectivă construit în perioada interbelică – Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică – a falimentat, iar principalul garant al acestora, Franța, a capitulat, România își vede periclitată însăși existența sa ca stat.

Dacă Pactul Hitler – Stalin s-a dovedit pe deplin eficient în cazul Poloniei, care dispărea de pe harta Europei, România se dovedește a fi o nucă mai greu de spart și care nu putea fi împărțită echitabil între cei doi protagoniști. Astfel, în Protocolul adițional secret, România face obiectul art. 3, formulat la modul cât se poate de general și imprecis: „În privința sud-estului Europei, din partea sovietică este subliniat

5 Florin Constantiniu, *Între Hitler și Stalin. România și Pactul Ribbentrop-Molotov*, Editura Danubius, București, 1991.

6 Florin Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, Ediția a IV-a, Univers Enciclopedic Gold, București, 2010, p. 355.

7 Andreas von Mettenheim, *De pe pământ german poate emana doar pacea*, în Magazin Istoric, nr. 1(514), ianuarie 2010, p. 6-7.

8 Ion Calafeteanu, *Revizionismul ungar și România*, Editura Enciclopedică, București, 1995, p. 229.

9 Larry L. Watts, *Ferește-mă, Doamne, de prieteni ...Războiul clandestin al Blocului Sovietic cu România*, Editura Rao, București, 2011, p. 38-39.

10 Florin Constantiniu, *Între Hitler și Stalin ...*, p. 117-118 (este publicat integral textul Tratatului).

11 Larry L. Watts, *op. cit.*, p. 121.

interesul pentru Basarabia. Partea germană declară totalul dezinteres politic pentru aceste regiuni¹². Problema Basarabiei este reluată în raporturile germano-sovietice la 23.06.1940, când Molotov, în calitate de comisar al popoului pentru Afacerile Străine, îl convoacă pe ambasadorul german, von Schulenburg, pentru a-i aduce la cunoștință decizia guvernului sovietic în relațiile cu România. Molotov a subliniat că Uniunea Sovietică ar fi dorit să rezolve problema Basarabiei pe cale pașnică, dar că România nu a răspuns la această ofertă. A menționat că în procesul soluționării problemei basarabene „este inclusă și Bucovina, ca regiune populată cu ucraineni”, dar și drept compensație că „România s-a folosit de ea (n.n. Basarabia) timp de 21 de ani”¹³. Drept răspuns la cele comunicate în relația cu România, ambasadorul german își manifestă dubla surprindere - odată pentru inițiativa sovietică, în condițiile în care el știa că URSS își va anunța pretențiile asupra Basarabiei numai în cazul în care o terță țară (Ungaria, Bulgaria) va formula revendicări teritoriale și va proceda la rezolvarea lor¹⁴, iar a doua pentru menționarea Bucovinei, neexprimată atunci, dar raportată la Berlin ca o primă discordanță în implementarea Pactului. În același timp, von Schulenburg și-a manifestat îngrijorarea pentru punerea în aplicare imediată a proiectului sovietic, care „ar crea haos în România”, de unde Germania „are neapărată nevoie de petrol și alte produse” și a solicitat demnitarului sovietic o amânare a transpunerii în practică a deciziei guvernului, până la primirea unui răspuns de la Berlin¹⁵. În raportul său către MAS al Germaniei, von Schulenburg menționează expres că revendicările sovietice „se extind și asupra Bucovinei”, dar și faptul că „Guvernul sovietic încearcă deocamdată să soluționeze chestiunea pe cale pașnică, dar este dispus să facă uz de forță în cazul în care Guvernul român va respinge înțelegerea pașnică”¹⁶.

În 48 de ore, ambasadorul Germaniei primește răspunsul Centralei de la Berlin, pe care îl va face cunoscut lui Molotov în seara zile de

12 Florin Constantiniu, *Între Hitler și Stalin ...*, p. 110.

13 *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. II (1935-1941), Editura Fundației Culturale Române, 2003, București, doc. 160, p. 314-319.

14 *Idem*.

15 *Idem*.

16 Vitalie Văratîc, *op. cit.*, doc. nr. 2, p. 180-181 (preluat din *Akten zur Deutschen Auswärtigen Politik 1918-1945*, serie D, Band X, P. Keppler Verlag K.G. Frankfurt am Main, 1963, p. 3-4).

25.06.1940. În telegrama lui Joachim von Ribbentrop se menționează la pct. 1 că „Germania este consecventă înțelegerilor de la Moscova. În consecință, ea nu manifestă nici un interes față de chestiunea Basarabiei. În acest teritoriu locuiesc aproximativ 100.000 de etnici germani. Natural că Germania este interesată de soarta acestor etnici germani și așteaptă ca viitorul lor să fie asigurat ...”, iar Bucovina face obiectul pct. 2 cu următorul conținut: „Revendicarea de către Uniunea Sovietică a Bucovinei constituie o noutate. Bucovina a fost în trecut o provincie a Coroanei austriece și este puternic colonizată (n.n. de germani). Ca urmare, Germania este de asemenea interesată în mod deosebit de soarta acestor etnici germani”. Ribbentrop subliniază „interesele economice dintre cele mai mari” pe care Germania le are în România și solicită să i se transmită lui Molotov interesul german „ca România să nu devină teatru de război”¹⁷. Nota de convorbire întocmită la Comisariatul Popoului pentru Afacerile Străine după întâlnirea Molotov - von Schulenburg din 25.06.1940, consemnează laconic la pct. 1 „Guvernul german recunoaște pe deplin drepturile Uniunii Sovietice asupra Basarabiei și oportunitatea punerii acestei probleme în fața României”, iar chestiunea Bucovinei este menționată la pct. 3, astfel: „Problema Bucovinei este nouă și Germania consideră că neridicarea acestei probleme ar facilita mult soluționarea pașnică a problemei Basarabiei”¹⁸. Această formulare se datorează insistenței cu care von Schulenburg a încercat, în cadrul audienței, să demonstreze lipsa de temeinicie a argumentelor lui Molotov privind majoritatea etnică ucraineană în regiune și susținând că românii sunt majoritari.

Urmare reacției stârnite la Berlin pe tema Bucovinei, Molotov îl convoacă din nou pe ambasadorul german în biroul său de la Moscova, în 26.06.1940, de data aceasta pentru a-i aduce la cunoștință că guvernul sovietic „a hotărât să-și limiteze cererile asupra părții de Nord a Bucovinei împreună cu orașul Cernăuți”¹⁹. În cadrul acestei audiențe, contele von Schulenburg i-a spus lui Molotov că „s-ar putea ajunge mult mai ușor la o soluționare pașnică, în cazul în care guvernul sovietic ar înapoia tezaurul de aur al

17 *Ibidem*, doc. nr. 4, p. 183-185.

18 *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. II ..., doc. 161, p. 320-323.

19 Vitalie Văratîc, *op. cit.*, doc. 8, p. 195-196.

Băncii Naționale a României, tezaur care a fost evacuat pentru păstrare la Moscova în cursul primului război mondial”, raportând la Berlin și răspunsul primit de la demnitarul sovietic – „aceasta se exclude total, deoarece România a exploatat un timp destul de îndelungat Basarabia”²⁰.

De menționat că Joachim von Ribbentrop, în memoriile sale, se referă la reacția lui Adolf Hitler față de pretențiile sovietice asupra Bucovinei: „Faptul că urma să fie ocupată Bucovina de Nord, străvechi pământ al Coroanei austriece, l-a zguduit pe Hitler. El a recepționat acest pas a lui Stalin drept un indiciu al presiunii rusești către Vest”²¹.

Bazându-se pe precedentul războiului cu Finlanda, în care Germania nu a intervenit, dovedindu-se loială colaborării cu URSS, aceasta din urmă lansează României un ultimatum pentru cedarea Basarabiei și a nordului Bucovinei²². Izolată politic și militar, separată de puterile garante – Anglia și Franța - și la sfatul expres al guvernului german de a primi ”condițiile rusești fără nici o rezervă”²³, România acceptă condițiile de evacuare dispuse de Moscova²⁴.

Această cedare fără luptă a Basarabiei, Bucovinei de Nord și a Ținutului Herța a surprins Budapesta, dar a și încurajat-o să acționeze ofensiv în revendicarea Transilvaniei. În acele momente, atât Ungaria, cât și România se orientează spre Germania – prima pentru a câștiga, cealaltă pentru a se salva. Ambele erau deja în sfera de influență germană. La București, regele Carol al II-lea vede în apropierea de Germania ultima carte pentru a obține protecție, salvarea tronului și a ceea ce se mai putea salva din teritoriul României²⁵. Astfel, la 01.07.1940, România renunță la garanțiile anglo-franceze, iar după zece zile se retrage oficial din Liga Națiunilor. Răspunsul lui Hitler la aceste demersuri repetă soluția din criza basarabeiană: regele României este sfătuit să înceapă negocieri cu Ungaria și Bulgaria în problema revizuirilor teritoriale și să procedeze la cedarea anumitor teritorii²⁶. Carol al II-lea se declară de acord, în principiu,

cu începerea tratatelor directe cu Ungaria, în problema Transilvaniei și cu Bulgaria, legat de Cadrilater, dar integrate într-un sistem regional de tratate, bazate pe principiul etnic și prin schimburi de populație.

Primirea la 09.07.1940, la München, de către Hitler, Ribbentrop și Ciano a premierului ungar Pál Teleki și a ministrului său de externe, István Csáky, în condițiile în care este refuzată o primire a lui Carol al II-lea la cancelarul Reich-ului, constituie un avertisment pentru România²⁷. Urmează însă vizitele premierului, I. Gigurtu și a ministrului afacerilor străine, M. Manoilescu, în Germania și Italia. Demnitarii români au fost primiți la Salzburg de Joachim von Ribbentrop și la Berchtesgaden de Adolf Hitler (26.07.1940). Primiți cu răceală, ei au trebuit să suporte duritățile lui Ribbentrop, care susține necesitatea revizuirii „nedreptăților” de la Trianon și Saint-Germain și subliniază că România nu se bucură de nici o simpatie din partea Reich-ului german. În aceeași notă, Hitler, marcat de euforia victoriilor obținute, amintește de „erorile” democrațiilor occidentale, în care include și România, învinuită de păcate grave în politica externă (sub ministeriatele lui Nicolae Titulescu și Grigore Gafencu), declarându-se și el pentru revizuirea frontierelor. Întrevederile de la Roma (27.07.1940) cu ducele Italiei, Benito Mussolini și ministrul de externe Galeazzo Ciano, s-au derulat total neconvingător pentru demnitarii români, deoarece liderii italieni nu și-au permis nici un fel de inițiativă în afara cadrului fixat de partea germană. O singură concluzie se poate trage după aceste vizite, valabilă atât pentru Budapesta, cât și la București – obligativitatea de a începe negocieri pentru Transilvania. Tratatul propriu-zis româno-ungar au început la Turnu Severin și s-au derulat în trei runde de convorbiri (în 16, 19 și 24 august²⁸). În baza principiilor enunțate mai sus, pozițiile au fost de la început ireconciliabile. În concepția ungară, România urma să cedeze 2/3 din teritoriul unit cu ea la 1 decembrie 1918 (cca. 68.000 km pătrați) cu 3.900.000 locuitori (din care 2.200.000 români și 1.200.000 maghiari). Ungaria urma să lase României Banatul și sudul

20 *Idem*.

21 *Ibidem*, doc. 56, p. 253-254.

22 *Relațiile româno-sovietice. Documente*, vol. II ..., doc. 163, p. 324-331.

23 *Ibidem*, doc. 164, p. 331-332.

24 *Ibidem*, doc. 173, p. 348-349.

25 Cornel Grad, *Al doilea Arbitraj de la Viena*, Institutul European, Iași, 1998, p. 27.

26 *Ibidem*.

27 *Ibidem*, p. 30.

28 AMAE, Fond 71/1939. E.9.XII (*Conferința româno-maghiară de la Turnu Severin pentru stabilirea noii frontiere între cele 2 țări*), vol. 218, p. 247-253 (Procesul verbal al ședinței din 16 august 1940), p. 271-276 (Procesul verbal al ședinței din 19 august 1940) și p. 302-315 (Protocolul ședinței din 24 august 1940).

Transilvaniei, respectiv județele Făgăraș, Sibiu, Hunedoara, o parte din Alba (fără Alba Iulia) și o parte din Târnave (cu orașul Blaj)²⁹. Aceste cereri maxime conduceau spre un eșec previzibil, ceea ce s-a și întâmplat. Pasul următor a fost intervenția Germaniei, secondată de Italia, ca mediator, dar fără a se mai apela la Uniunea Sovietică. Germania era legată de URSS prin Pactul Ribbentrop-Molotov, care prevedea expres, la art. 3, obligația de a se consulta în probleme de interes comun, iar ambele țări vizate – România și Ungaria, aveau frontieră comună cu URSS.

Soluția arbitrajului și noua frontieră româno-ungară au fost hotărâte de Adolf Hitler, iar scenariul a fost conceput de von Ribbentrop pentru zilele de 29 și 30 august 1940. Convocați la Viena, reprezentanții Ungariei și României au fost puși în fața unei hotărâri deja luate pentru țările lor. Cei consultați au fost șefii misiunilor diplomatice ale Germaniei și Italiei la Budapesta și București. La 29 august 1940, Ungaria răspunde afirmativ la întrebarea dacă acceptă sau nu arbitrajul. Supusă intimidării și șantajului, România, prin Consiliul de Coroană întrunit la București, comunică acceptul în dimineața zilei de 30 august 1940, la orele 4,20. În aceeași zi, la orele 13,00, România primește, prin schimb de note, din partea Germaniei și Italiei, garanții privind integritatea și inviolabilitatea teritoriului de stat, iar guvernul român a acceptat aceste garanții. La orele 13,30–14.00 are loc semnarea deciziei de arbitraj la Palatul Belvedere, fără a se permite o prezentare a poziției celor două părți. În calitate de arbitri au semnat Joachim von Ribbentrop și Galeazzo Ciano, iar în numele părților, română - Mihail Manoilescu și ungară - István Csáky. Valer Pop și Pál Teleki au avut statut de observatori³⁰.

În urma arbitrajului de la Viena din 30 august 1940, România a pierdut ceea ce se va numi Transilvania de Nord, respectiv 43.492 km. pătrați din teritoriul, parțial sau total, a 14 județe – Bihor, Ciuc, Cluj, Maramureș, Someș, Mureș, Năsăud, Odorhei, Sălaj, Satu Mare, Trei Scaune, Târnava Mare, Târnava Mică, Câmpulung Moldovenesc – cu o populație de peste 2.600.000 locuitori, din care majoritatea o constituiau românii³¹.

Soluția aleasă de Hitler în diferendul româno-ungar a fost în primul rând satisfăcerea intereselor politice, economice și militare ale Reich-ului, precum și subordonarea politică a celor două state. Cea mai elocventă caracterizare a deciziei luate la Viena a făcut-o ministrul de externe german, von Ribbentrop, într-o discuție cu omologul bulgar: „Ce poate adevări mai pregnant justetea arbitrajului de la Viena decât faptul că, după pronunțarea lui, ministrul de externe român a leșinat, iar premierul ungar și-a anunțat demisia”³². Starea de sănătate a ministrului român și reacția sa în fața hărții Transilvaniei cu noua frontieră româno-ungară, pe care erau semnăturile olografe ale lui Ciano și Ribbentrop, este confirmată de însuși Mihail Manoilescu în memoriile sale³³. În același timp, faptul că Germania și Italia au acordat garanții pentru integritatea teritorială și inviolabilitatea frontierelor statale numai României, nu și Ungariei, a determinat pe contele Pál Teleki să demisioneze imediat după acceptarea arbitrajului³⁴. Cu toate așteptările arbitrului, raporturile româno-ungare nu s-au îmbunătățit, ci s-au acutizat mai mult. Această „afacere sumbră”, cum avea să caracterizeze arbitrajul de la Viena Grigore Gafencu, în acele zile ambasador al României la Moscova, a declanșat în ambele țări pasiuni și resentimente. Din acel moment Germania și-a asumat rolul de stăpân necontestat al destinului României și Ungariei, prin care și-a asigurat marșul ei spre sud, în Balcani, pe care voia să-l parcurgă de una singură³⁵. Acordarea de către Axă, mai precis de către Germania, de garanții teritoriale României, acest „premiu de consolare” pentru o țară atât de crunt amputată, îl face pe Grigore Gafencu să aprecieze că de la linia Prutului și Dunărea de Jos, unde s-a oprit Uniunea Sovietică, începe zona de influență germană, în care nici o altă influență străină nu mai era tolerată³⁶.

În opinia oamenilor politici români, Nicolae Iorga și Iuliu Maniu, Transilvania de Nord a fost pierdută în momentul când Uniunea Sovietică a intrat în Basarabia³⁷. Asocierea URSS este corectă. În virtutea Pactului Hitler – Stalin,

29 Cornel Grad, *op. cit.*, p. 42-43.

30 *Ibidem*, p. 52-53.

31 AMAE, fond 71/1920-1944. *Transilvania*, vol. 12, f. 42-43.

32 Ottmar Trașcă, *op. cit.*, p. 312-313

33 Mihail Manoilescu, *op. cit.*, p. 211-212.

34 *Ibidem*, p. 224.

35 Grigore Gafencu, *op. cit.*, p. 346.

36 *Idem*.

37 Vasile Pușcaș, *Pulsul istoriei în Europa Centrală*, Editura Sincron, Cluj-Napoca, 1998, p. 105.

marele absent de la Viena a fost URSS. De remarcat că atunci când șeful reprezentanței diplomatice a Reich-ului la Moscova, Friedrich Werner von der Schulenburg, se prezintă la comisarul poporului pentru afacerile străine, Viaceslav M. Molotov, pentru a-l informa cu privire la arbitrajul în litigiul româno-ungar de la Viena, pe 31 august 1940, la numai 24 de ore de la eveniment, demnitarul sovietic a reproșat Germaniei că URSS nu a fost invitată. Molotov a acuzat guvernul german că a încălcat articolul 3 din Tratatul de neagresiune, în care se vorbește despre consultări în probleme care interesează cele două părți³⁸.

Mult mai clar a fost demnitarul sovietic la întâlnirea din 6 septembrie 1940 cu ambasadorul german, când acesta din urmă a înmănat răspunsul guvernului german la declarația lui Molotov din 31 august 1940. V.M. Molotov i-a declarat lui von der Schulenburg că Germania a dat dovadă de lipsă de loialitate față de angajamentul asumat în 1939 din următoarele considerente:

1. Hotărârile luate la Viena se referă tocmai la problemele în care sunt necesare consultații și informare pentru că în cazul respectiv se rezolva problema a două state vecine cu Uniunea Sovietică (n.n. România și Ungaria). Cu toate acestea, Germania a făcut informarea după hotărârea de arbitraj de la Viena;

2....În luna iunie 1940, s-a stabilit că Germania și Italia trebuie să rezolve împreună cu URSS chestiunile sud - estului Europei și că prevederea referitoare la consultări se extinde și asupra țărilor balcanice. Guvernul german nu a îndeplinit-o;

3. În ce privește negocierile referitoare la Basarabia și Bucovina, guvernul sovietic a informat anticipat guvernul german. După informare, guvernul sovietic a așteptat câțva timp răspunsul guvernului german pentru a adopta hotărârea. Primind răspunsul, guvernul sovietic a mers în întâmpinarea guvernului german și a redus pretențiile în privința Bucovinei numai la partea de nord. Dar tot atunci, Molotov a declarat că în momentul când vom aborda în condiții corespunzătoare chestiunea Bucovinei de Sud,

sperăm că guvernul german ne va sprijini și în această problemă.

Legat de ultima chestiune, demnitarul sovietic a subliniat că „acordarea de garanții României este în dezacord cu această dorință a guvernului sovietic”³⁹. În finalul întâlnirii, după ce recunoaște că interesele germane în România sunt serioase, Molotov mai amintește încă o dată declarația sa anterioară cu privire la Bucovina de Sud, adăugând faptul că „din partea guvernului german nu s-a primit nici un răspuns, nici pozitiv, nici negativ, la această declarație”⁴⁰.

Astfel, la un an de la semnarea Pactului Hitler – Stalin, se produce a doua mare fisură în implementarea acestuia. Faptul este sesizat de către Grigore Gafencu, care transmite de la Moscova un raport „strict confidențial” centralei Ministerului Afacerilor Străine de la București, datat 21.09.1940, pe tema supărării guvernului sovietic în urma Conferinței de Arbitraj de la Viena, mai ales pentru garanțiile acordate de Germania și Italia României. Diplomatul român, fără a cunoaște detaliile din corespondența germano-sovietică referitoare la Basarabia și Bucovina, apreciază că „împărțirea zonelor de influență între Germania și Uniunea Sovietică nu pare să fi fost destul de precisă în ce privește sud - estul. Rușii au păstrat o *rezervă mentală* referitoare la Balcani – o ușă întredeschisă spre sud – o puțință de a-și împlini odată visul de a fi ei stăpâni exclusivi în Marea Neagră și la Strâmători. Apropierea lor de Carpați și de petrolul românesc le îngăduia, de asemenea, să ocupe poziții de apărare prielnice în cazul unei întoarceri ofensive a Germaniei.... În fața visurilor sau a unor planuri mai precise sovietice, Germania ridică o barieră: mersul spre Sud e oprit, petrolul e la dispoziția germanilor, prin Constanța – germanii ajung la Marea Neagră, Dunărea e un fluviu german”⁴¹.

Un al treilea dezacord în implementarea Pactului Hitler-Stalin se produce în *Chestiunea Dunării*. Războiul a avut o primă urmare prin recunoașterea Germaniei ca membră a organismului care gestionează Dunărea fluvială, respectiv Comisia Internațională a Dunării (CID). Printr-o conferință dedicată Dunării și organizată la

38 T.M. Islamov, T.A. Pokivailova (coord.), *Transilvanshii vopros. Vengero-Rumînskii teritorialnii spor i SSSR – 1940-1946. Documenti (Chestiunea Transilvaniei. Litigiul teritorial ungaro-român și URSS – 1940-1946. Documente)*, Editura Rosspen, Moscova, 2000, doc. 22, p. 76-78 / traducere Vasile Oroian.

39 *Ibidem*, doc. 25, p. 83-87 / traducere Vasile Oroian.

40 *Ibidem* / traducere Vasile Oroian.

41 *Relațiile româno-sovietice. Documente...op. cit. vol.II*, doc. 209, p. 410.

Viena, între 5–12.09.1940, Germania, Bulgaria, Ungaria, Italia, România, Slovacia și Iugoslavia, au semnat un *Aranjament*, pentru încetarea CID și stabilirea în locul ei al unui Consiliu al Dunării Fluviale. De asemenea, Uniunea Sovietică reîntră în scenă în vara anului 1940, când, prin ocuparea Basarabiei, devine din nou țară riverană Dunării. Din acest moment, URSS declară că nu poate rămâne indiferentă față de regimul Dunării și va participa la deciziile referitoare la fluviu.⁴² În discuția avută de contele Schulenburg cu Grigore Gafencu, diplomatul german i-a relatat că Molotov era foarte bine informat și documentat în *Chestiunea Dunării*, spunând că acesta i-a făcut istoricul pretențiilor rusești și i-a declarat că „era vorba de a remedia o situație de inferioritate a Rusiei care i se impusese în urma unui război nefericit pentru ea, războiul Crimeii”⁴³. Continuitatea între linia politică a Imperiului Rus și cea a URSS este relevantă în acest caz.

La sfârșitul războiului, URSS își asumă un rol dominant în afacerile dunărene, atitudinea manifestată în cadrul Conferinței de la Belgrad (30.07.– 18.08.1948) este relevantă pentru poziția de forță adoptată de reprezentanții ruși. La conferință au participat delegații din următoarele state: SUA, Anglia, Franța, URSS, Cehoslovacia, Ungaria, Iugoslavia, Bulgaria și România. Austria a avut la conferință o delegație de observatori, iar Germania nu a fost reprezentată⁴⁴. *Convenția privind regimul navigației pe Dunăre*, a avut ca bază un proiect sovietic prin care s-a impus principiul riveranității, potrivit căruia, reglementarea și controlul navigației pe Dunăre sunt de competența exclusivă a statelor riverane. *Convenția de la Belgrad*, a fost adoptată cu majoritate de voturi. Franța și Anglia s-au abținut, iar SUA au votat împotriva. Printr-un *Protocol adițional la Convenție*, s-a prevăzut că regimul aplicat anterior navigației pe Dunăre nu mai este în vigoare. Se reconfirmă, astfel, desființarea CED și a CID.

Convenția de la Belgrad, semnată de Bulgaria, Ungaria, România, URSS, Ucraina, Cehoslovacia și Iugoslavia, a intrat în vigoare la 11.05.1949. Austria a aderat la 07.01.1960. În baza articolului 5 al *Convenției*, a fost instituită Comisia Dunării - CD, ca organizație interguver-

nementală, formată din reprezentanții statelor dunărene. Aceasta funcționează și azi în baza *Convenției de la Belgrad* din 1948, impusă de fosta URSS. A intrat în vigoare din 1949, având la început sediul la Galați, iar începând din anul 1954 la Budapesta⁴⁵. Mutațiile geopolitice de după 1990 din Europa, în special destrămarea URSS (prin care Federația Rusă a pierdut calitatea de stat riveran Dunării), a Cehoslovaciei și Iugoslaviei, impun o nouă reorganizare a cooperării dunărene. În 1996, s-a realizat “mica revizuire”, prin admiterea Germaniei, Croației și a Republicii Moldova.

CD se află astăzi în plin proces de transformare și adaptare la condițiile geopolitice din Bazinul Dunării. Contrar eterogenității celor 11 state componente – membre UE (Germania, Austria, Slovacia, Ungaria, Bulgaria și România), din spațiul ex-iugoslav (Croația și Serbia) sau membre CSI (Federația Rusă, Ucraina și Republica Moldova) – toate sunt conștiente de necesitatea schimbării. Modul de implicare în această acțiune diferă de la țară la țară, în funcție de propriile interese, iar acestea sunt în primul rând economice. În 1948, fosta URSS a desființat CED și a scos Franța, Anglia și Italia din această structură instituțională nou creată, pe motiv că nu erau riverane Dunării. Recent, Franța și Turcia (la care se adaugă Olanda și Cehia) au obținut statut de observator la CD, iar Federația Rusă nu s-a mai putut opune pentru că ea însăși nu mai este țară riverană acestui fluviu. Astăzi un nou partener, Comisia Europeană de la Bruxelles, manifestă un interes major față de CD. Aceasta acționează pentru eficientizarea Coridorului VII de transport pe ape interioare – Dunăre-Main-Rin, de la Constanța la Rotterdam.

Consecințele Pactului Hitler – Stalin sunt încă răni adânci pentru o serie de state rămase captive în sfera de influență sovietică, pentru simplul fapt că regimul comunist de tip sovietic a supraviețuit regimului nazist cu aproape o jumătate de veac. Încheierea Războiului Rece a produs schimbări în structura Europei de Est. Statele foste comuniste au fost transformate în democrații. Elitele intelectuale și mai ales noile generații de istorici, debarasați de propaganda comunistă, fac eforturi pentru a depăși rivalitățile istorice și condiția de state prinse în trecut.

⁴² *Ibidem*, p. 356.

⁴³ *Idem*.

⁴⁴ AMAE, Problema 23, dosar 8.U.3 *Administrația Fluvială a Dunării de Jos. Convenția despre regimul navigației pe Dunăre*, p. 19.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 22.

Andrei BERESCHI

DIMITRIE CANTEMIR CA FILOSOF AL ISTORIEI ȘI AL NATURII

Dimitrie Cantemir (1673-1723) îi dedică țarului Petru cel Mare al Rusiei în 1714 o scriere intitulată *Monarchiarum Physica Examinatio* (M.Ph.E.). Lucrarea este redactată cu ocazia înfățișării sale în fața curții la Sankt Petersburg, după ce în 1711 Dimitrie

Cantemir, în urma pierderii domniei, primește azil politic și se refugiază în Rusia.

După o experiență de beizadea la curtea otomană, Dimitrie Cantemir părea un domnitor de încredere pentru interesele imperiale turcești, cu atât mai mult cu cât prințul român se dovedise un intelectual poliglot cu o cunoaștere enciclopedică utilă chiar curții turcești. Anii petrecuți la Istanbul îl recomanda deci ca un prinț dedicat Înaltei Porți, iar în 1710 este numit domn al Moldovei.

Cu toate acestea, imediat după accederea sa la domnie, Dimitrie Cantemir se aliază cu Rusia împotriva turcilor, act ce se soldează cu exilul său în Rusia, în urma înfrângerii din 1711 pe care o suferă Petru cel Mare în conflictul cu turcii. Motivația unei mișcări politice atât de riscante din partea lui Cantemir poate fi pusă, desigur, pe seama unui calcul pragmatic politic ce se încheie rapid cu un eșec. Este greu explicabilă însă asumarea pragmatică a unui atare risc de către un domnitor care tocmai se întorcea din miezul mediului politic turcesc și care cunoștea, în consecință, mai bine decât mulți, construcția, capacitatea și funcționarea Imperiului Otoman. De aceea, resorturile acțiunii sale politice ar putea să își afle originea și în convingerile speculative filosofice ale domnitorului, care sunt prezentate concentrat în această mică scriere apologetică intitulată *O cercetare naturală a monarhiilor*.

Există, mai întâi, un context intelectual la care trebuie raportată orientarea politică

teoretică a lui Cantemir. Nikolas Pissis¹ înscrie această mișcare a lui Cantemir într-un curent ideologic ce anima în acel moment intelectualitatea creștin-ortodoxă din imperiul otoman și care făcea din țarul Petru cel Mare o figură simbolică cu încărcătură eshatologică, contribuind cu o literatură panegirică la configurarea unei imagini sacralizate și salvatoare din punct de vedere istoric. Așadar, nu este improbabil, de pildă, ca Dimitrie Cantemir să fi avut știință de contribuția lui Nicolae Spătaru, intitulată *Hrismologhion* (1673), care îi schița țarului o atare figură într-un ambient literar al unei teologii politice ce pleca, precum o va face și Cantemir, de la profeția lui Daniel. În acest context:

„Literați precum Gavril Vlassios, Athanaios Patellaros, Gerasimos Vlachos, Paisios Ligaridis, Sophronios Lichudis sau talmaciul Nicolae Spătar au dedicat panegirice sau lucrări exhorhative țarului Aleksei Mikhailovici, țarinei Sofia Alekseevna sau fratelui vitreg Petru I, folosind un limbaj teologico-politic acceptat pentru a conceptualiza și legitima destinul istoric al Rusiei și locul ei în planul universal al providenței divine: Rusia, fie în calitate de moștenitoare legitimă al Imperiului Roman de Răsărit, văzut ca al patrulea și ultimul în schema danielică, fie ca instru-

1 Nikolas Pissis, *Dimitrie Cantemir, the Monarchia Borealis and the Petrine Instauration*, Berlin, 2015, Episteme in Bewegung, SFB-Working Paper no. 4.

mentul mesianic al lui Dumnezeu în vederea restaurării și reînnoirii dintr-o perspectivă eshatologică. Acest discurs imperial-mesianic s-a relaționat cu un curent european al *umanismului imperial* asociat încă de la începutul secolului al XVI-lea cu renașterea imperială și cu viziunea *monarhiei universale*, dar mai ales cu modele de teologie politică bizantină așa cum au fost ele reimaginat și reformulate în contextul secolului al XVII-lea într-un proces ce a inclus aspecte dintr-o *inventarea a tradiției de factură ortodox-imperială*.²

Însă structura unei asemenea mișcări de construcție teologico-politică a unei figuri *împlinitoare a timpurilor* nu este, desigur, excepțională. S-ar putea vorbi aici chiar de un manierism literar, dacă punem în relație această mișcare de creare a unui „cult imperial” în jurul țarului cu mișcarea literară similară ce făcuse deja din Elisabeta I a Angliei subiectul unei operațiuni similare cu un secol mai devreme – așa cum a pus în lumină acest lucru, în mai multe scrieri, Frances A. Yates. În rețetărilor unei asemenea veritabile operațiuni de propagandă se aglomeră asocieri mitologice fundamentate pe o știință hermetică ce se prezenta deja în secolul al XVI-lea simultan ca disciplină fizică, filosofie a istoriei și magie a semnelor. Un secol mai târziu, Cantemir contribuie la o atare „operațiune” care, așa cum a arătat N. Pissis, avea deja loc în jurul familiei țariste, aducând însă o tușă „științifică” latină unei mișcări prea centrate pe mesianism și pe ortodoxie și care, în lumina instaurației progresiste petrine, părea a nu mai fi interesantă pentru țarul Petru cel Mare.

Este adevărat că și Cantemir pornește de la profeția lui Daniel (capitolul 7), anume de la viziunea a patru bestii: una ca un leu cu aripi de vultur, una ca un urs cu trei coaste între colți, una ca un leopard cu patru aripi și cu patru capete și una cu un dinte mare de fier și zece coarne. Interpretarea clasică (a lui Ieronim) decodifică în această imagine patru monarhii, anume Imperiul Babilonian, imperiul persan, imperiul grec și imperiul roman. Deoarece interpretarea viziunii comporta o imagine integrală a istoriei, Imperiul Roman rămânea termenul istoric încă neîncheiat al acestei succesiuni de epoci... istoria nu se încheiase căci

imperiul roman încă trenea în expansiunea sa universală, care putea fi înțeleasă și ca dinamică a convertirii la creștinism. În secolul al XVI-lea se constituie însă o mișcare interpretativă protestantă, care, asociindu-se cu hermetismul magico-alchimic, ajunge să constituie în secolul al XVII-lea mișcarea rozicrucianistă cu orientare milenaristă atât în ceea ce privește sfârșitul (împlinirea) istoriei, cât și în ceea ce privește sfârșitul (desăvârșirea) cunoașterii omenești. Conform acestei interpretări ultima monarhie din profeția lui Daniel nu s-a constituit încă, ci ea urmează să apară semnificând *împlinirea timpului*.

Din acest din urmă mediu își extrage D. Cantemir orientarea. Enumerând monarhiile „danielice”, Cantemir asociază în prima monarhie dominația babiloniană și pe cea persană, în cea de-a doua monarhie alături de dominația egipteană celei grecești macedonene, iar, în cea de-a treia, se referă la istoria romană. Sensul istoriei se desfășoară de la est, la sud, la vest, iar, în cele din urmă, este așteptat să se împlinească, în logica naturii, la nord. Așa cum a descoperit N. Pissis, sursa neîndoielnică (reperabilă textual³) a orientării lui D. Cantemir o constituie tratatul alchimistului polonez Michael Sendivogius (1566-1636), *Tractatus de sulphure*, (care a circulat în compedii alchimico-hermetice între frații rozicrucieni), în care N. Pissis a reperat epilogul din *M.Ph.E.* începând de la *Iam etiam illa tempora adveniunt...* până la sfârșitul scrierii lui Cantemir. „Inspirația” lui Cantemir constă într-o preluare aproape cuvânt de cuvânt din Sendivogius, un citat care este din loc în loc modificat de intervenția lui Cantemir, care fie adaugă scurte comentarii clarificatoare, fie modifică timpul vreunui verb pentru a se potrivi cu momentul și cu destinatarul acestei adevărate orații. Astfel se explică, de pildă, modificarea timpului verbului din propoziția lui Sendivogius⁴: *hanc monarchiam (ut veteres divinarunt) plantabit Deus per unum ex principibus omnibus virtutibus ditatum* (această monarhie, așa cum au prevestit cei din vechime, o **va institui** Dumnezeu prin unul dintre principii înzestrați cu toate virtuțile), care la Cantemir ia forma **plantavit**, adică **a instituit-o**

3 idem, Appendix, p. 18, unde se pune în paralel textul lui Sendivogius cu cel al lui Cantemir.

4 idem, p. 19.

2 idem, p. 3.

deja Dumnezeu – cu adresă directă către țarul Petru, întărită și de trei retorisme:

1. „Trec sub tăcere numele propriu, căci numele nu sunt esențiale, ci accidentale”.
2. „O, providență divină, cine să fie acela?”
3. „Numai să fie cel pe care îl sperăm noi.”

În chiar ultimul pasaj al scrierii lui Cantemir, găsim o diferență oarecum ciudată față de textul lui Sendivogius.

D. Cantemir	M. Sendivogius
Hanc borealem, in ultimo circuli puncto et septemtrionali vertice esse affirmant. Quam peculiari quasi nomine, Polarem et Antarcticam Monarchiam, nuncupant.	Ultimam septentrionalem in hac parte boreali expectant (...) In hac Septentrionali attractiva polari monarchia...

Pasajele se referă la situarea nordică, conformă noului model de interpretare, a acestei ultime monarhii. M. Sendivogius afirmă că această ultimă monarhie septentrională este așteptată tocmai în partea nordică (boreală), numind-o în continuare *monarhie septentrională ca un pol atractiv*, în sensul în care, deoarece încheie timpul istoric, ea îndreaptă liniile de câmp ale evenimentelor istorice și le concentrează polar, atrăgându-le, înspre ea. La Cantemir, în schimb, după ce afirmă și el că ultima monarhie este situată în nord, continuă cu precizarea că este numită monarhie polară și antarctică. N. Pissis⁵ constată că pasajul introduce o confuzie, afirmând simplu că „Cantemir apparently understood the Antarctic as representing the North.” Desigur, dacă este nordică, atunci nu poate fi *antarctică*, iar ideea că enciclopedistul prinț ar fi confundat nordul cu sudul (fiind un specialist în descrieri geografice...) chiar într-o scriere dedicată țarului este greu de admis.

Soluția este prozaică: este vorba despre o greșeală de transcriere propagată de lecțiunea din ediția făcută de E. Lozovan⁶ (folosită, dar neverificată de N. Pissis). Aici găsim transcrierea pasajului care folosește *polarem et antarcticam monarchiam*, dar care, dacă se

urmărește manuscrisul (reprodus de E. Lozovan) la rândul în chestiune, aflat pe penultima pagină a manuscrisului, specifică clar cuvântul *attractivam*, adică exact cuvântul folosit de Sendivogius. Lecțiunea corectă a manuscrisului lui Cantemir înlătură deci confuzia punctelor cardinale și indică continuarea parafrizei pe care Cantemir o face textului lui Sendivogius, referindu-se, așadar, la *polarem et attractivam monarchiam*.

Această sursă de inspirație a lui Cantemir oferă și înțelegerea sensului în care în *M.Ph.E.* cuvântul *physica* și întreaga orientare fizicalistă a lui Cantemir dau o tușă particulară abordării subiectului eshatologic al monarhiilor. În ciuda unei traduceri eronate care redă titlul acestei scrieri cantemiriene ca *Cercetarea naturii monarhiilor*, trebuie remarcat faptul că nu este vorba despre natura monarhiilor⁷, ci despre un punct de vedere naturalist (adică al filosofiei naturii) asupra monarhiilor. Ar fi vorba, așadar, despre o cercetare din punct de vedere naturalist a monarhiilor.

Ce vrea să spună acest lucru? S-ar putea să fie vorba despre o delimitare a lui Cantemir, în contextul construcției teologico-politice indicate mai sus, de interpretarea în termeni strict mistici, a destinalității istorice a țarului și a Rusiei ca a patra monarhie „danielică”. Și, apoi, s-ar putea să fie vorba și despre un mesaj criptat de susținere a demersurilor țarului din partea societății fraților rozicrucieni, un mesaj trimis prin Cantemir, și care poartă de aceea mărcile esoterismului occidental de factură naturalistă⁸ pentru care natura creată este o imagine a minții divine, iar legile sale se răsfrâng asupra faptelor și lucrurilor omești (istoria), astfel încât entitățile politice istorice (în care se revelează destinul omului) devin entități naturale.

Natura și istoria spirituală sunt aici noțiuni convertibile, o convertibilitate ce face ca abordarea naturalistă să nu fie de aceea mai puțin spiritualistă. Numai că dacă structura divină se dezvăluie în textul sacru într-un sens mistic și, remarcă astfel Cantemir, pe care îl pot recunoaște și admite ca atare și ignoranții

⁷ Motivele țin de limba latină. *Physica* se acordă cu *Examinatio*, iar genitivul plural *monarchiarum* arată obiectul investigației.

⁸ Inclusiv prezența textului preluat din Sendivogius, pe care Cantemir nu îl „plagiază”, ci așa spune că îl folosește ca marcă de identificare a mediului de proveniență a mesajului pentru țar.

⁵ idem, nota 62, p. 15.

⁶ E. Lozovan, *Monarchiarum Physica Examinatio*, Romansk Instituts Duplikerede Småskriffter 113, 1983.

(popoarele necredincioase sau cum îi numește Cantemir *rudior plebs*), revelarea ei ca fapt istoric concret în lume oferă posibilitatea înțelegerii faptelor istorice ca entități naturale (având o creștere, o maturizare și o descreștere). Succesiunea monarhiilor ce reprezintă marșul spiritului prin lume înspre împlinirea timpurilor nu se adresează deci doar aderării fără cunoaștere la profeția divină (*ad propheticae praedictioni adherendum imo inscienter*), ci ea reprezintă și un plan de referință pentru cunoașterea omenească a naturii. Intelectualii ce practică filosofia naturii (*philosophi physici*) au acces la înțelegerea modului în care mersul naturii confirmă pas cu pas, în concret, realizarea treptată a planului divin. A ș a d a r, dincolo de Scriptură, Cantemir vizează Cartea Naturii ca o scriptură complementară, care poate fi citită de filosofi într-un sens mult mai literal, decât sensul mistic al profeției: în caz contrar, atrage atenția Cantemir, natura ar exista fără sens (*natura frustra operarentur*) și s-ar produce în gol, iar cunoașterea omenească ca lumină divină ce ne stă la dispoziție (*ipso in nobis latitante divino lumino*) ar fi, la fel, goală de conținut real, dacă nu chiar înșe-

lătoare. Pasajul esențial (căci revelator) al fundamentării interpretării naturaliste a ordinii monarhiilor este următorul:

...*Imago divina frustra immortale illud mutuaretur lumen, siquidem nullas ignorantiae tenebras illuminare atque illustrare posset.*

În van ar împrumuta cunoașterea omenească acea lumină nemuritoare, dacă chiar nu ar putea ilumina (înțelege) și ilustra (expune) deloc întunecimile ignoranței.

Imago divina este cunoașterea omenească ce împrumută lumina cunoașterii de la Dumnezeu. Dacă natura nu s-ar constitui într-o mare carte a sensurilor, atunci posibilitatea cunoașterii sădite în om ar fi ca o formă goală și inoperantă; însă nici Dumnezeu, nici natura nu fac nimic în van (*nihil enim Deus et natura novit aut facit frustra, id est, sine ordine*). Faptul creației facultății cunoașterii și al naturii întemeiază veridicitatea cunoașterii naturii. Există deci legi garantate de ordinea naturii și, implicit de Dumnezeu. *Ordo naturae*, concept ce revine constant în *M.Ph.E.*, con-

ține legi ce sunt inviolabile (*nunquam violabilem*), de neschimbat și eterne, pentru că acest lucru, adaugă Cantemir, „îl permite voința divină” (*concedente divina voluntate*).

Se poate pe bune temeuri conchide că Dimitrie Cantemir se mișcă în paradigma modernă (și occidentală) a legitimității cunoașterii naturii ce se bazează pe ideea de Dumnezeu ca garant al adevărurilor universale și al legilor naturii. Ideea lui Descartes că Dumnezeu garantează o legitime a naturii ce poate fi cunoscută cu certitudine ca reală și neschimbătoare și că ordinea naturii, ca rezultat al cunoașterii, nu este înșelătoare, ci, dimpotrivă, este garantată de un Dumnezeu bun ce nu o lasă la îndemâna capriciilor unui *genius malignus*, apare aici cât se poate de clar. Însă se mai adaugă ceva la acest concept de *ordo naturae*.

Este vorba despre faptul că natura însăși și legile ei se relaționează cu cealaltă carte, anume cu Scriptura însăși, constituind astfel locul de realizare al sensurilor mistice și profetice, astfel încât cel ce urmează calea logicii naturii poate să înțeleagă etapa spirituală la care s-a ajuns și, observând natura, poate să înțeleagă sensul ulterior al dezvoltării profetice. Așadar, spre deosebire de textul sacru, natura oferă stabilitate hermeneutică și posibilitatea, prin filosofia naturii, a unei demonstrații a adevărului și a direcției revelării progresive a profeticului în istorie. Pentru acești *philosophi physici* (hermetiști, alchimiști, rozicrucieni) cunoașterea naturii este cunoașterea unui text secund al lui Dumnezeu a cărui parcurgere și înțelegere completă este paralelă și la fel de necesară precum realizarea în istoria concretă a planului divin. Cunoașterea însă poate anticipa (într-o anumită marjă și nu fără precauție - *sine diligenti cautela*, spune Cantemir) liniile de câmp ale realizării istorice, astfel încât ea poate preceda în forma ei de *Mater scientiarum* (realizare a cunoașterii absolute) împlinirea completă a profeticului în istorie. Acest moment îl evocă Cantemir în epilogul împrumutat de la Sendivogius: *iam tempora in propinquis sunt, mater scientiarum veniet et maiora elucidabuntur* (deja timpurile sunt aproape, va veni mama științelor și se vor dezvoltă cunoașterii lucruri mai mari).

Cele patru monarhii sunt socotite astfel ca momente naturale ale parcursului istoriei. Ele sunt, o declară Cantemir, *particula-*

ria, adică entități determinate ale naturii ce se înșiră într-un metabolism circular al naturii de la est, la sud, la vest și la nord. Există deci o logică a naturii garantată ce dă necesitate succesiunii monarhiilor, dar și legitimitate. Căci nu orice organizare autocratică cu aparență monarhică este și legitimă. Un exemplu de ilegitimitate îl constituie pentru Cantemir imperiul otoman. Ca formă monarhică, structura politică otomană este prezentată tot în ordinea naturii, dar ca formă aberantă, ca abateri de la modelul natural, ca formă de deviere. Cantemir sugerează ideea aristoteliciană de formă politică debilă (*parekbaseis*) ce trece dincolo de norma naturii (*ex lex naturae foetum*). Este interesant că, deși era poate locul, Cantemir nu lansează obișnuita distincție din clasa monarhiei dintre regalitate și tiranie, cu toate că descrierea pe care o face monarhiei otomane ca formă politică coruptă și sângeroasă (*saeva*) constituie imagini consacrate pentru tiranie. Așadar, monarhia turcească nu este o monarhie veritabilă și nu trebuie ținut cont de ea în urmărirea dezvoltării mersului timpurilor, căci ea este spiritualmente irelevantă.

Ce se întâmplă însă după venirea celei de-a patra monarhii, cea nordică? Dacă cele patru monarhii sunt naturale și momente ale unei mișcări naturale de împlinire a timpurilor în ordinea acelor *particularia*, Cantemir indică într-o singură divagație faptul că „unică și singulară este monarhia divină universală, care, de aceea, este și lipsită de sfârșit”. Așadar, ultima monarhie naturală încheie ciclul profetic și deschide eshatologic, dincolo de natură și de timp, monarhia divină care nu mai ține de *particularia*, ci de *universalia* (de arhetip).

Se spune de obicei că această piesă literară dedicată țarului ar fi una oportunistă; că D. Cantemir, aflat într-o situație de exil, ar face temenele exagerate țarului zugrăvind-i destinul de soare ale creștinătății. E poate de prios să spunem că o atare înțelegere îl arată pe Cantemir ca un ipocrit care în fond „nu crede ce spune”. Însă o interpretare la fel de îndreptățită (deoarece ambele se sprijină pe asumții psihologice neverificabile) e și cea opusă ei care poate afirma că Dimitrie Cantemir „credea” în acest scenariu și că tocmai această credință l-a făcut să treacă de partea țarului, în loc să profite de încrederea turcilor pe care

o câștigase la Istanbul. Nu este aici locul unei extensii explicative, însă o lectură orientată în acest fel a *Istoriei ieroglifice*⁹, scrisă anterior accederii la domnie, ar putea da contur mai fundamentat așteptării eshatologice în orizontul căreia gândea Cantemir mult înainte de presupusul oportunism postbelic. Cât despre faptul că nu o gândea singur, ci într-o societate cu mediu de proveniență occidental în sincronie cu esoterismul modern, este probat și de limbajul scrierii de față.

Teoretizarea formelor politice, în care se înscrie și tematizarea monarhiei, are un început în filosofia greacă. Dincolo de ocurențele mai vechi, prezente în lirica greacă, în dramaturgie și în fragmentele sofistilor, prima abordare sistematică a morfologiei politice o realizează Platon în dialogul *Republica*. Apoi, o sistematizare și mai detaliată este întreprinsă de Aristotel în *Politica* și în *Etica nicomahică*. Modele hibride de aranjare într-un scenariu istoric a formelor politice sunt întreprinse mai târziu de către Polibiu și Cicero. În occidentul latin, modelul lui Aristotel devine modelul standard, deși predilecția pentru a argumenta că monarhia este cel mai bun regim se datorează melanjului dintre teoria politică a lui Augustin și reflecțiile biblice asupra guvernării popoarelor.

În secolul al XIII-lea, argumentarea pro monarhică în teoria politică devine preponderentă, pentru a-și atinge apogeul teoretic la începutul secolului al XIV-lea prin *Monarchia* lui Dante Alighieri, care structurează un model universalist al unei *monarchia temporalis* fundamentat pe fizica aristoteliciană și pe eshatologia creștină. De aceea se poate conchide că există două planuri la care trebuie raportată teoria monarhistă: unul filosofic-naturalist și unul biblic. În scrierea sa, D. Cantemir nu teoretizează propriu-zis monarhia ca formă politică, nu o înscrie explicit în sistemul formelor politice. El face o singură distincție între monarhiile istorice, înțelese ca *particularia* (ca realități naturale cu o creștere și o descreștere) ce se perindă circular și trec liniar din una în cealaltă conform unei legi naturale a generării noului din coruperea a ceea ce este decrepit și, pe de altă parte, o *monarchia divina*

universalis, dar care nu poate fi relaționată cu monarhia temporală universală a lui Dante, deoarece cea dintâi reprezintă pur și simplu venirea împărăției ultime, deja dincolo de istorie.

Ideea de monarhie (lat. *monarchia*) se regăsește în opera lui Cantemir atât în calitate de concept politico-filosofic cât și ca exemplu de realitate istorică. În *Istoria ieroglifică*, scrisă în 1705, întâlnim acest concept sub ambele aspecte. În secțiunea de început intitulată *Scară a numerelor și cuvintelor streine tâlcuitoare* sunt definite și transpuse prin calc lingvistic, din latină sau greacă, principalele concepte ale morfologiei politice clasice: *dimocrație* („Stăpânire în carea cap ales nu ieste, ce toată țara poate intra la sfat”), *poliție* („Tot nărodul cetății, târgul, cetatea, fruntea, boierimea oamenilor”), *publică* („Poliție, sfatul a toată cetatea, boierimea”), *tiranie* („Stăpânire asupra toată, vrăjmășie, silă”) și *monarhiie* („Stăpânire carea singură stăpânește, precum ieste a Turcului, a Neamțului, a Moscului”). După modul în care Cantemir folosește și definește în romanul său politic conceptul de monarhie, putem vedea că acesta nu este doar echivalentul conceptului de imperiu, deci a unei monarhii universale, ci și o formă de guvernare regală, care poate fi atribuit spațiului autohton. Prin expresiile „monarhia Leului” și „monarhia Vulturului”, conform scării de la finalul *Ieroglifelor*, Cantemir se referă la forma de conducere a Moldovei și a Munteniei.

Dimitrie Cantemir are ca plan de referință pentru *Monarchiarum Physica Examinatio*, în sens strict, filiera biblică (profeția lui Daniel) a tematizării formei de guvernare monarhice în scenariul celor patru monarhii revelate de profeție. Legătura cu mecanismul de argumentare filosofic latin și aristotelician în privința monarhiei este însă făcută de apelul la *fizică*, adică la metoda filosofiei naturii, care, la începutul secolului al XVII-lea, încă mai colporta elementele finalismului aristotelician prezent într-un sincretism hermetico-alchimic ce făcea din *cartea naturii* un text secund al Scripturii, un text însă în care se poate opera rațional în vederea unui progres al cunoașterii înspre o cunoaștere absolută, ea însăși moment al împlinirii eshatologice a timpului.

⁹ De pildă, prezența mascată a unor indicii în poeme precum *Prundul Eufratului*.

Nicolae SABĂU

PROFESORUL CORIOLAN PETRANU (1893-1945), ÎNTEMEIETORUL DISCIPLINEI DE ISTORIA ARTEI ÎN ÎNVĂȚĂMÂNTUL SUPERIOR TRANSILVAN ROMÂNESC (II)

Inițiativa acestei comemorări istorice dar și de suflet a Profesorului Coriolan Petranu, de numele căruia avea să se lege pentru mai bine de un sfert de secol, - 1920-1945 -, cercetarea științifică în domeniu dar și activitatea universitară a Catedrei

și a Seminarului de Istoria artei a Universității din Cluj, se datorează propunerilor Prof. univ.dr. Ana Sima-Director și Documentaristei Paula Cazacu, din cadrul *Direcției Patrimoniului Cultural Universitar* al Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca. Interviuul poate fi considerat drept actul doi al unui scenariu ce a debutat exact cu un an de zile în urmă (martie 2022), când au fost comemorați 120 de ani de la nașterea profesorului, savantului umanist și creatorului de școală, Virgil Vătășianu (1902-1993), personalitate care a propulsat cercetarea și învățământul istoriei artei românești și europene la nivelul epocii contemporane.

Domnule Profesor Nicolae Sabău, aș dori să ne oferiți câteva repere biografice despre începuturile istoricului de artă C. Petranu, despre locul unde s-a născut, mediul din care provenea și despre familia sa. În ce măsură acestea au influențat parcursul carierei sale?

Coriolan Petranu s-a născut în 23 ianuarie 1893 în comuna Șiria (Arad) ca fiu a lui Ioan Petranu (1864-1904), familie cu ascendențele genealogice ale miciei nobilimi armariene din Comitatul Solnokului (localitatea *Ileanda Mare*), profesor de teologie și de limba română, la Preparandia/Academia ortodoxă română din Arad, autorul unei cunoscute și

apreciate gramatici române. Tânărul Coriolan a urmat liceul în orașul de pe Mureș, educația școlară fiind primită, stimulată și în familie iar programa școlară a fost întregită de perfecționarea în limbile clasice, deopotrivă germana și maghiara.

Ce ne puteți spune despre perioada de formare a Prof.-lui Coriolan Petranu. Cum și-a descoperit pasiunea pentru istoria artei și care au fost personalitățile care și-au pus amprenta asupra evoluției sale?

Pasiunea pentru istoria artei debutează încă din perioada finală a anilor de liceu. După bacalaureat asistăm la o adevărată competiție în alegerea și frecventarea de tânărul Coriolan a cursurilor universitare, o scurtă perioadă cele de jurisprudență și istoria artei la Universitatea din Budapesta, de unde se va transfera pentru anii 1912/1913 la Universitatea „Friedrich Wilhelm” din Berlin, pentru a studia cu reputatul profesor *Adolph Goldschmiedt (1863-1944)*, eminentă personalitate care făcea parte din generația lui Emil Mâle, Wilhelm Vöge, Bernard Berenson, Roger Fry, Aby Warburg și Heinrich Wölfflin, generație ce a dat impulsuri hotărâtoare exegezei de artă din secolul XX. Între 1913 și 1916, C. Petranu este înscris la prestigioasa *Alma Mater Rudolphiana* din Viena, frecventând cursurile de specialitate de la clasa profesorilor *Josef Strzygowski (1862-1941)* și *Max Dvořák (1874-1921)*, primul apreciat pentru efortul și ineditul extinderii conținutului disciplinei prin înglobarea în cadrul istoriei artei universale a culturii și artei statelor *Asiei Mici (Siria, Mesopotamia, Armenia, Persia)* și influența acesteia asupra artei vechi creștine (*Sinteza Orient oder Rom, 1901*), urmată de studierea artei din nordul Europei, arhitectura vernaculară, arta lemnului în principal, temă inedită, exemplu tentant explorat curând după absolvire de tânărul C. Petranu, pe tărâm transilvan.

Celui de al doilea mentor, M. Dvořák, îi datorează cunoașterea cercetării *expresionismului european* în pictură și perceperea conținutului istoriei artei ca *o istorie a spiritului (Kunstgeschichte als Geistesgeschichte....München, 1924)*.

După absolvirea examenelor finale, așa numitele „riguroasa” (8-9 martie 1917), C. Petranu susține cu succes teza de doctorat cu tema, *Inhaltsproblem und kunstgeschichte*

(„*Problema conținutului și istoria artei*”), obținând calificativul pozitiv și titlul de doctor în filosofie (12 martie 1920). Disertația în varianta finală va îmbogăți istoriografia de specialitate europeană prin tipărirea ei în seria de publicații științifice editată de Institutul de Istoria Artei al Universității din Viena, în numărul pe anul 1921 (*Arbeiten des Kunsthistorischen Instituts der Universität Wien [Lehrkanzel Strzygowski]* 22). După rîntoarcerea în țară, tânărul C. Petranu, pasionat frecventator al bibliotecilor, va fi studiat și istoriografia română de specialitate, y compris cursurile de istoria artei editate în regatul român (A. Odobescu, V. Pârvan, Al. Naum, Tzigara-Samurcaș, I.D. Ștefănescu și N. Iorga).

Care au fost etapele pe care le-a parcurs Prof. Coriolan Petranu în afirmarea sa profesională. În ce măsură au contat acestea în inițierea, dezvoltarea și consolidarea specializării de istoria artei la universitatea din Cluj?

Traseul didactic și științific al tânărului istoric de artă, abia revenit din război în anul 1918 – mobilizat și activ între 1916-1918, în cadrul unui regiment de husari al armatei austro-ungare, Petranu a fost rănit și trecut în rezervă - va activa pentru o scurtă perioadă la cunoscutul *Szépművészeti Múzeum* din Budapesta (Muzeul de Arte Frumoase), iar apoi, începând cu semestrul II al anului universitar 1919/20, trăiește bucuria împlinirii visului și crezului său profesional, ocuparea postului de conferențiar (2 septembrie 1919) și apoi de profesor titular (1928) la Catedra de Istoria Artei a Universității din Cluj.

Activitatea lui C. Petranu pe parcursul a două decenii și jumătate, 1920-1945, s-a concretizat în câteva direcții, esențiale în contextul istoric spiritual al făuririi instituțiilor de cultură după unirea din 1918: prioritar a fost învățământul universitar, întemeierea Catedrei și a Seminarului clujean de Istoria artei (C. Petranu, *L'insegnamento della storia dell'arte presso l'Università di Cluj (Romania)*, în IDEM, *Ars Transsilvaniae. Studien zur Kunstgeschichte Siebenbürgens. Études d'Histoire de l'art Transylvain*, Hermannstadt/Sibiu 1944, p. 445.); o altă secțiune importantă a preocupărilor sale a constat în studierea, cercetarea aprofundată a artelor plastice transilvănene, în special arhitectura bisericilor din lemn și a into-

Profesorul Coriolan Petranu (1893-1945).

duceri acestor monumente în circuitul valorilor europene, o reșezare în cadre științifice adecvate a temei, o adevărată *restitutio* a artei românilor transilvăneni, necunoscută sau eronat interpretată, a dezbaterii critice asupra ipotezelor sau afirmațiilor nefondate despre această arhitectura vernaculară susținute de unii istorici de artă străini (*Möller István, Divald Kornél, Gerevich Tibor, Hermann Phleps, Fritz Holzträger și Domanovsky Otto*). Lucrările profesorului clujean care au răspuns acestui deziderat, *Die kunstgeschichtliche Stellung der rumänischen Denkmäler Siebenbürgens*, Brașov, 1926; *Neue Forschungen auf dem Gebiete der Holzbaukunst Siebenbürgens*, Stockholm 1933; *Der Anteil der drei Nationen Siebenbürgens an der Ausgestaltung seines Kunstcharakters*, Warschau, 1933; *Noi cercetări și aprecieri asupra arhitecturii din lemn din Ardeal. Neue Untersuchungen und Würdigungen der Holzbaukunst Siebenbürgens*, Bukarest, 1936, își păstrează și astăzi actualitatea.

Un rol major l-a avut C. Petranu în cadrul comisiei Consiliului Dirigent și al Ministerului Cultelor din România, angajată în recuperarea tezaurului instituțiilor de cultură și a colecțiilor transilvănene, ridicate și dus/duse la Budapesta după 1 iunie 1914, acțiune încheiată cu succes la 23 iunie 1922

prin redobândirea comorilor muzeelor transilvănene, 77 de lăzi cu obiecte ale muzeelor din Alba Iulia, Sighișoara, Sf. Gheorghe, Sibiu– M. Brukenthal, Târgu Mureș, Bistrița-Prezbiteriul Bis. Ev., Bis. Rom.-cat., Odorhei, Oradea-Colecția Ep. Catolic Ipolyi Arnold (v.C. Petranu, *Revendicările artistice ale Transilvaniei*, Arad, 1925; Idem, *Recuperarea obiectelor de muzeu ale Transilvaniei de la Budapesta*, în „Viața Nouă”, anul XVI-III, nr. 5-6; Nicolae Sabău, *Coriolan Petranu și Colecția Episcopului catolic de Oradea, Ipolyi Arnold*, în „Studii Istorice” Omagiu Profesorului Camil Mureșanu., Presa Universitară Clujeană, Cluj, 1998, pp. 441-449).

De mare anvergură și statornică preocupare în programul istoricului de artă Petranu a fost activitatea de organizare a Muzeelor din Transilvania (C. Petranu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Tre-cutul, prezentul și administrarea lor*, București, „Cartea Românească”, S.A., 1922; Idem, *Rumänien siebenbürgische Museen*, în „Studien zur Kunst des Ostens”, Josef Strzygowski zum 60. Geburtstag, Hellerau, 1923; Idem, *Art and Museums Activities in Transylvania*, în „Parnassus”, New York, nr. 1, 5, 6, 1929; II, 5, 1930; III, 1, 7, 1931; IV, 1932). Experiența și cunoștințele sale de muzeografie au fost puse în slujba reorganizării și funcționării noilor instituții pe baza principiilor moderne ale muzeelor europene, promovând noua concepție democratică și funcția educativă a acelor instituții de cultură.

Curricula prof. C. Petranu la catedră – alt capitol major al activității sale - va fi concretizată prin seria conferințelor despre *Critica artistică și istoria operelor de artă și Introducere în istoria artelor*, cursuri manuscrise (Muz. Arad, Arhiva sem. Ist.Art, Univ. Cluj); *Programele CURSURILOR*, plachete cu antetul *Universitatea din Cluj/Facultatea de Filosofie și Litere*, propuse semestrial, începând cu anul școlar 1919-1920 (Tipografia națională, strada Regina Maria, Nr. 4, Nr. 387); 1920-1921 (Cluj, 1920/”Cosânzeana”, Institutul de arte grafice/C.316); 1927-1928 (Cluj 1927/Tiparul Tipog. „Grafica” S.A. Str. Kogălniceanu 4); 1931-1932 (Tipografia „Cartea Românească Cluj).

Care au fost mijloacele și direcțiile de acțiune ale Prof. C. Petranu în valorificarea

națională și internațională a cercetărilor sale în domeniul istoriei artei românești?

În dubla sa calitate, de om de știință și de funcționar al statului român, profesorul a susținut prin lucrările sale o serie de teze care întăreau justetea noi stări de fapt creată prin aplicarea tratatelor de pace, aducerea în atenția Europei a istoriei, culturii și artei românilor ardeleni marginalizați în imperiul dualist și îmbogățirea istoriografiei de artă românești din Transilvania, săracă în mărturii scrise până atunci. Astfel, principalele teze dezvoltate și susținute de istoricul de artă clujean sunt: 1. *caracterul național al artei românești din Transilvania*. 2. *importanța și originalitatea artei românești din Ardeal*. 3. *capacitatea sa de a exercita influențe asupra artei celorlalte națiuni ale provinciei, dar și asupra altor zone*. 4. *vechimea și continuitatea acestei arte în teritoriile locuite de români (întărirea tezei continuității românești)*. 5. *unitatea artei românești din toate provinciile locuite de români*. Arta românească s-a validat – cel puțin până spre mijlocul sec. XIX-lea – prin două componente majore, de egală importanță: 1. *arta bisericască* și 2. *arta populară*.

Dintre mijloacele de valorificare a acestor teze fac parte lucrările sale, conferințele susținute la congresele de specialitate naționale și internaționale, vizitele la Universitățile din străinătate și bogatul său epistolar (Arhiva Sem. de istoria artei conservă câteva mii de piese originale), corespondența purtată cu foștii săi colegi de la Universitatea din Viena, scrisori din perioada interbelică semnate de aceștia, apreciate cadre didactice și muzeografi la instituțiile de învățământ și de cultură din Statele Unite, Franța, Italia, Germania, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia etc., dar și istorici de artă din țările nordice interesați de lucrările lui C. Petranu asupra arhitecturii bisericilor de lemn din Transilvania. Mobilizarea și aducerea la cunoștința specialiștilor români a Circularelor Congreselor de istoria artei din perioada interbelică s-a bucurat de sprijinul lui G. Oprescu, în epocă Secretar al Asociației Naționale a Istoricilor. C. Petranu va beneficia prioritar și cu regularitate de aceste informații, utilizate cu rezultate pozitive, laudabile și împlinite prin participarea într-un interval scurt de timp (1933-1937) la cinci Congrese internaționale de specialitate unde

a prezentat tot atâtea comunicări de apreciată valoare științifică. Pe lângă aceste conferințe, C. Petranu a avut la aceste congrese o seamă de „*intervenții în discuții*” fiind și moderatorul ședințelor de la Congresele din Sofia și Paris. Corolarul aprecierilor colegilor participanți l-a reprezentat alegerea sa ca membru în Comitetul permanent al Congreselor Internaționale de Știința artei și Estetică.

Domnule profesor vă rugăm să detaliați, pe cât e posibil într-un asemenea interviu, temele conferințelor și locurile de desfășurare a acestor congrese?

1. Debutul participărilor a fost la **Congresul Internațional de Istoria Artei de la Stockholm** (4-7 septembrie 1933), unde comunicarea *Neue Forschungen auf dem Gebiete der Holzbaukunst Siebenbürgens* prezentată de C. Petranu a trezit un interes deosebit, numărul intervențiilor, întrebărilor, comentariilor la temă, pe marginea prezentării, ridicându-se la 50 (vezi „*Actele Congresului*”). 2. La **Congresul Internațional al științelor istorice, Varșovia (1933)**, universitarul clujean a prezentat comunicarea *Der Anteil der drei Nationen Siebenbürgens an der Ausgestaltung seines Kunstcharakters* (Participarea celor trei naționalități din Transilvania la formarea caracteristicilor artistice individuale), cu rezumatul în limba franceză (*Le part de trois nationalités de Transylvanie dans la formation de son caractère artistique*) publicat în *VII-e Congrès International des Sciences Historique. Résumé des communications présentées au Congrès*, Varsovie 1933, II, Warszawa, 1933, pp. 156-157. 3. La **Congresul Internațional de Studii Bizantine, Sofia**, 9-16 septembrie 1934, C. Petranu a participat la ședința secției arheologice prin comunicarea *Die Stellung Siebenbürgens in der byzantinischen Kunstgeschichte* (Locul Transilvaniei în istoria artei bizantine), conferință însoțită de proiecțiuni, în final elogiată în plină ședință de președintele ei, Profesorul Egger de la Universitatea din Viena. 4. La **al XIV-lea Congres Internațional de istoria artei de la Basel** (31 august-9 septembrie 1936), „*un congres ambulant... început la Basel... continuat la Zürich, Berna, Lausanne și Geneva*”, după cum menționa Prof. Petranu în Raportul său de activitate înaintat Rectoratului Universității „Regele Ferdinand I”, acesta a susținut conferința *Begriff und Erforschung der nati-*

onalen Kunst (Noțiunea și cercetarea/investigarea artei naționale), apreciată de participanți dar și de colegul G. Oprescu de la Universitatea din București, care a asistat și scris laudativ în darea sa de seamă despre prelegere: „*a vorbit (C. Petranu, n.n.) cu multă autoritate, găsind o deplină aprobare în public despre conceptul artei naționale și despre mijloacele de investigare în acest domeniu. A fost o contribuție cu care ne putem lăuda*” (v. „Universul” din 20/IX, 1936). 5. O participare de real succes a profesorului Universității din Cluj a fost la **al doilea Congres Internațional de estetică și știința artei, Paris**, 7-11 august 1937, organizat de „Asociația pentru Studiul Artelor și a cercetărilor relative la Știința Artei”, înscris și în programul bogat al *Expoziției Universale* din capitala Franței din acelaș an. Evenimentul este bine marcat și în Arhiva Seminarului de istoria Artei. Între cei 310 membrii din 20 de state, membrii activi la congres – deschiderea solemnă, sâmbătă 7 august, orele 15, la Sorbonna, Amfiteatrul Richelieu – s-au numărat și specialiștii din România, profesorii universitari C. Petranu, Eugeniu Sperantia și Petre Grimm de la Cluj, Prof. M. Dragomirescu, Conf. Univ., Tudor Vianu, D-nii P. Coculescu, P. Comarnescu și R. Vulcănescu din București. C. Petranu a susținut o conferință de mare interes și nouitate în metoda de cercetare a creației artistice, cu tema *Die Analyse des seelischen Inhaltes in den Werken bildender Kunst* („*L'analyse des contenus psychiques dans les oeuvres d'art plastique*”). Congresul din Paris a reprezentat și o excelentă oportunitate pentru stabilirea unor noi contacte științifice, schimburi de cărți și de reviste, temă permanentă în activitatea universitarului clujean, ctitorul bogatei biblioteci de specialitate, a diapotecii (fondată în 1920, cu peste 12.000 diapozitive pe sticlă, 6×6.) și a fototecii (peste 6600 unități) Seminarului de Istoria Artei din Cluj.

Un pilduitor capitol din activitatea istoricului de artă clujean îl reprezintă Epistolarul european. În rezumat ce ne puteți spune despre acesta?

Scrisorile conservate în Arhiva Seminarului de istoria artei aduc mărturii emoționante în privința dezvoltării legăturilor culturale ale statului român prin intermediul ambasadelor, consulatelor, universităților (profesorilor, între care C. Petranu), muzeu-

Coriolan Petranu la Seminarul de Istoria artei, 1920.

lor, institutelor de cercetare de specialitate umanistă, al organizatorilor de expoziții și de congrese. Începem prezentarea Epistolarului prin cele 25 de scrisori primite de C. Petranu din Austria, de la profesorul său **J. Strzygowski** (4 piese) și de la colegii de universitate, la acea dată importante cadre didactice universitare în Viena. Emoționantă este scrisoarea din februarie 1923 prin care maestrul mulțumește discipolului său pentru articolul *Rumäniens siebenbürgische Museen* publicat în **Omagiul** (*Festschrifts*) ce i sa dedicat la împlinirea vârstei de 60 de ani (volumul cu titlul, *Studien zur Kunst der Osten*, Wien und Hellerau, 1923).

Correspondența cu *lumea germană* are un conținut eterogen, cu scrisori primite de profesorul clujean de la diferite instituții și personalități din domeniul istoriei artei. Mai unitară este seria celor 32 de epistole semnate de **dr. Friz Valjavec**, redactorul de la *Südost-deutsche Forschungen*, revista prestigiosului Südostinstitut din München (v. VII.1. **Coriolan Petranu și „Scrisorile austro-germane”**, în „Ist. Artei la Univ. din Cluj...”, pp. 83-92).

Din „secțiunea” corespondenței de limbă și *probleme franceze, franco-române* aflată în

arhiva Seminarului am parcurs scrisori ce dovedesc sprijinul profesorilor francezi (v. în primul rând **H. Focillon**, apoi **Charles Diehl**, **Louis Réau**, **P. Henry**, **E. Mâle**, **J. Alzard**, **Ch. Lalo**) pentru consolidarea disciplinei Istoria artei la Universitatea din Cluj, donațiile de cărți, de reviste și fotografii, sprijinul acordat muzeelor și colecțiilor de artă din România, etc. La acestea se adaugă și ajutorul Institutului Internațional de Cooperare Intelectuală din cadrul Societății Națiunilor, Liga Națiunilor din Geneva (Secretar G. Oprescu) prin secretarul principal al Institutului, **A. Rossi**, y compris prezența **Marelui arhitect August Perret** în aula Universității din Cluj, mai 1937 (v. VII.3. **„Scrisorile franceze”, Institutul Internațional de Cooperare Intelectuală în corespondența lui C. Petranu**, Ist. Artei la Univ. din Cluj, pp. 97-113).

Un *alt capitol* important din Arhiva Seminarului permite reconstituirea contactelor cu *mediul universitar și cercurile intelectuale din Statele Unite ale Americii* (*Universitatea din Chicago*), colegii (*Mills College/California*), muzee (*Metropolitan Museum-New York, The New Museum of the City New York, Detroit*), reviste (*The Art Bulletin, Parnassus*, periodic

publicat de *College Art Association of America* din New York). (VII.5., **Coriolan Petranu și conexiunile sale americane**, în *Ist. Artei la Univ. din Cluj...*, pp. 113-123).

Mediul cultural *anglo-saxon* este prezent în arhiva Seminarului prin câteva scrisori ce marchează legăturile profesorului clujean cu *Editura B.T. Batsford* din Londra și Comisia Monumentelor Istorice din Anglia (*Royal Commission on Historical Monuments* (schimburi de publicații, donații și achiziții de ilustrații și diapozitive).

Istoricul de artă român, promotor exemplar al monumentelor de artă românești în Europa, va stabili, în spiritul unei depline comuniuni intelectuale și spirituale, frumoase legături cu instituțiile și specialiștii în materie din Italia (*Biblioteca del R.(eal) Istituto d'archeologia e Storia dell'arte*, Roma; *Istituto per l'Europa Orientale*, Roma, Profesorii **J. Santinelli Fraschetti**, **Amedeo Giannini**).

În epistolarul petranian sunt prezente și colaborările cu redactorii unor publicații elvețiene: *Who's Who in Central and East Europe* și *Die Neue Pallas*. Un capitol generos al epistolarului dezvăluie legăturile preferențiale cu Editurile germane, începând cu anul 1927 și până în anul 1940 (*Dr. Joachim Stern Verlag*, Berlin; *Editura Universității din Würzburg*, *F.A. Brockhaus*, Leipzig).

În topul *schimbului epistolar* petranian se află însă reprezentanții tânărului *stat Cehoslovac*, prezenți prin cele 78 de scrisori de conținut variat: istoria artei, mobilități de cadre didactice, propagandă politică, programe editoriale, sărbători și comemorări naționale, colaborări cu conducătorii și referenții secțiilor Monumentelor istorice și Muzeelor din cadrul ministerelor de resort, conferințe, expoziții, protecția monumentelor istorice, schimburi de publicații, fotografii și diapozitive etc. (v. X.1. **Lumea culturală-artistică cehă în epistolarul Seminarului de istoria artei a Universității din Cluj**, în „Istoria artei la Universitatea din Cluj, I, 2009, pp. 197-219).

Urmează alte subcapitole însemnate conținând probleme asemănătoare: **X.2. Polonia în corespondența Profesorului Coriolan Petranu** (Ist. Art., pp. 219-222); **X.3. Scrisorile maghiare în corespondența lui C. Petranu** (Ist. Art., pp. 222-230, v. și N. Sabău, *Sok szives üdvözzettel régi barátod...*. *Legă-*

turile prietenesti ale lui Coriolan Petranu cu istorici maghiari, în **Arte et ingenio**. Tanulmányok Kovács András hetvenötödik születésnapjára. Red. Gálfi Emöke, Kovács Zsolt, P. Kovács Klára, Kolozsvár; -Budapest, 2021, pp. 629-641); **X.4. Țările din Nordul și nord-estul Europei (Suedia, Olanda, Finlanda, Danemarca, Letonia și Estonia) în corespondența Profesorului Coriolan Petranu** (Ist. Atr., pp. 230-243, v. și Nicolae Sabău, *Coriolan Petranu și „peregrinările” sale epistolare în țările din nordul și nord-estul Europei*, în **IMAGINE, TRADIȚIE, SIMBOL: profesorului Cornel Tatai-Baltă la 70 de Ani**, Coord: Valentin Trifescu, Gabriela Rus, Daniel Sabău, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2014, pp. 397-415). Scrisorile invederează bogata corespondență și fructuoasele rezultate obținute de istoricul de artă clujean în contactul și schimburile reciproce de publicații cu profesorii, cercetătorii, arhitecții, etnografii și conducătorii Secției Etnologice de la *Nordiska Musset och Skansen* din Stockholm, a Comisiei Arheologice de pe lângă Muzeul Național al Finlandei din Helsinki, cotidianul **Aftenposten**, tipărit în Oslo (Norvegia), în care a fost publicat un articol inedit cu text și ilustrații despre arhitectura bisericilor de lemn din Transilvania, conso-

Coriolan Petranu, în Piața San Marco, Veneția, 1936.

nanțele și înrudirile cu bisericile de lemn norvegiene (lăcașul din *Fildul de Sus* și bisericile norvegiene din *Lom* și *Veday/Romsdal*).

O secțiune mai redusă a Epistolarului cuprinde **X.5. Scrisori din Balcani (Bulgaria, Jugoslavia)**/v. Ist. Art., pp. 243-245/. Scopul acestei corespondențe era, firește, schimbul de publicații de specialitate. Menționăm scrisorile **Prof. B. Filow** de la Institutul de Arheologie din Sofia (7 noiembrie 1927), a istoricului de artă, **Prof. B. Petrovic** de la Muzeul Național din Belgrad (8 iulie 1928), apoi a Directorului Galeriei de artă Strossmayer, care adresează mulțumiri în numele Președintelui Academiei de Științe și Arte a Jugoslaviei, **Dr. Albert Bazala**, pentru cele șapte lucrări trimise de C. Petranu pe adresa Bibliotecii acestei instituții.

După opinia D-voastră, desigur bazată pe cunoașterea operei istoricului de artă C. Petranu, care au fost contribuțiile sale majore la istoria artei românești?

Opera lui C. Petranu nu este foarte amplă la nivelul volumelor de autor dar este bogată la numărul titlurilor, scrieri apărute sub formă de articole, extrase și broșuri în limba română sau traduceri în limbile de circulație internațională. Dintre lucrările importante menționez, în ordine cronologică: *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Trecutul, prezentul și administrarea lor*, București, Cartea Românească, 1922, o lucrare importantă, care reprezintă rezultatul experienței sale ca inspector general al muzeelor din Transilvania. De valoare excepțională sunt și topografiile ce cuprind cercetările pe teren ale profesorului clujean, studierea bisericilor de lemn ale românilor ardeleni, *Bisericile de lemn din județul Arad. Les églises de bois du département d'Arad*. Sibiu, Krafft&Drotleff, 1927., proiect ambițios demarat în vara anului 1925 când au fost **vizitate 83 de comune**, cu examinarea, *fotografierea și relevarea planimetrică a 55 de biserici de lemn românești*; *Monumentele artistice ale județului Bihor I. The wooden churches of the Bihor County*. Sibiu, Krafft&Drotleff, 1931; *Bisericile de lemn din jud. Hunedoara. Die holzkirchen im Komitate Hunedoara*, Sibiu, 1942 (tipărit la nivel de semnal). Multe dintre lucrările sale *in separatum* au fost reunite în volumul **Ars Transsilvaniae**. Corolar al contribuției sale teoretice, volu-

mul miscelaneu cuprinde cinci capitole cu mai multe subcapitole – în total treizeci – respectând ordinea problematicilor abordate, cu traduceri în limbile germană, franceză, engleză și italiană. „Ansamblarea” studiilor răspunde doar parțial proiectului unei sinteze unice și generale despre istoria artei/arta din Transilvania. Autorul relevă mai degrabă, așa precum este prezentat în generic, dezbaterile unor chestiuni sectoriale ale disciplinei și fenomenelor artistice, redactate de-a lungul timpului, într-un „cuprins” deosebit de variat referitor la arta românească din Transilvania, la contribuția celor trei națiuni transilvane la dezvoltarea, la formarea caracteristicilor artistice specifice, la locul fenomenului artistic transilvan în arta bizantină, la arta Renașterii în Principat și la vechea artă a românilor, completate de cercetările arhitecturii bisericilor de lemn și a istoriei muzeelor din aceeași zonă (*studii în limba germană*).

Articolele în limba franceză dezbate influența artei populare românești asupra celorlalte naționalități ale Transilvaniei și asupra popoarelor din vecinătate, apoi legăturile componistice și tematice și discuțiile cu Bartók Béla asupra Muzicii Românești, de noile dezbateri asupra arhitecturii vernaculare zonale, dar și o serie de considerații cu accent polemic ce dezbate istoria artei maghiare „animată” uneori de spiritul revizionismului, prezentate în fața specialiștilor străini, completate de discuții în jurul a două publicații germane din Statele Succesorale.

Articolele în limba engleză reflectă activitatea Muzeelor din Transilvania în perioada 1919-1929 și 1930-1932, evenimentele și manifestările artistice dintre 1929-1932, dar și rezultatele noilor cercetări în legătură cu arta construcțiilor de lemn din Transilvania.

Panoplia tematică e completată de studiile *în limba italiană*, consacrate învățământului de istoria artei la Universitatea din Cluj, politizarea și problema monumentelor de artă transilvană, *y compris* arta românească în istoriografia maghiară și destinul obiectelor artistice maghiare din Transilvania. Ultima secțiune adună recenziile lui C. Petranu referitoare la lucrările apărute în deceniile trei și patru ale secolului trecut, dar și prezentări, comentarii, relevări ale operei științifice a istoricului de artă clujean, apărute în publicații din stră-

Coriolan Petranu la Biserica ortodoxă din Agârbiciu (jud. Cluj),
cu arh. August Perret și preotul Mocan, mai 1937.

inătate (*Besprechungen; Übersicht der fremdsprachigen Veröffentlichungen C. Petranu*).

Domnule Prof. N. Sabău, în ce măsură și care a fost capitolul din opera profesorului Coriolan Petranu care v-a stimulat?

Cunoașterea și aprecierea creației teoretice a primului istoric de artă al universității noastre, a debutat destul de târziu în cercetările mele, fiind marcată de momentul în care, conform planului de cercetare al Sectorului de Istoria Artei din cadrul Filiale Cluj, Academia R.S. România, colectivul de istorici de artă aflat sub conducerea Acad.Prof., V. Vătășianu, a început studierea și întocmirea „*Repertoriului monumentelor artistice din Transilvania*”, o amplă cercetare pe teren a monumentelor istorice din județele transilvane. Obiectivele de arhitectură vernaculară erau prezente și fără îndoială, nu puteau fi cercetate fără cunoașterea studiilor petraniene despre bisericile de lemn ardelen. Astfel, încă din anii '70 din secolul trecut, am valorificat/publicat datele culese la monument și cele din arhive, referitoare la lăcașurile din lemn ardelen, după cum urmează: **Informații privind construirea bisericii de lemn din Cojocna (1794-1796)**, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj-Napoca, XXII, 1979, pp. 369-387; **Biserici de lemn din Podișul Transilvano-Someșan**, în „*Monumente istorice și de artă religioasă din Arhiepiscopia Vadului, Feleacului și Clujului*”. Tipărită din inițiativa și purtarea de grijă a Înalț Prea Sfințitului TEO-

FIL Arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj-Napoca 1982, pp. 195-226; **Pictura bisericii de lemn „Sf.-ții Arhangheli” din Tg. Mureș**, în „*Revista Bistriței*”, 12-13, Bistrița 1999, pp. 363-384.; **Tablouri ale bisericilor de lemn din câteva protopopiate transilvănene într-o conscriere din anii 1926-1927**, în „*Istoria ca datorie: omagiu academicianului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 de ani*”. Coordonatori: Ioan Bolovan, Ovidiu Ghitta. Academia Română. Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2015, pp. 647-668; **ICON LACRYMANS: de la Hodighitria Niculei la Vera Effigies B(eatae) V(irginis) Mariae Flentis Claudiopol[i]**, în „SAMVS”, VIII, 2012-2017, Dej, 2018, pp. 449-478.

La adevărată muncă de arhivar, însuflețită de respectoasa noastră apreciere a moștenirii petraniene, biblioteca și materialul conservat în Arhiva Seminarului de Istoria artei, îngrijit, păstrat și parțial valorificat, poate fi adăugat atașamentului nostru față de memoria profesorului Coriolan Petranu, adevărat monument pe a cărui soclu pot fi înscrise laudațiile unor savanți în specialitate, profesori universitari de pe lângă universitățile europene, între care *Josef Strzygowski, Henri Focillon, Emile Mâle, Ernest Dietz, Dagobert Frey, Karl Ginhart, E. Panowsky, P. D'Ancona, Lionello Venturi, Takács Z., A.M. Tallgrén* etc.

O istorie a istoriei artei românești, dar și istoriografia europeană vor trebui să-i consacre lui C. Petranu un capitol aparte în care să fie subliniat rolul său de inițiator al studiului arhitecturii bisericilor de lemn din Transilvania, de promotor al unei metodologii științifice moderne dar și acela de propagator al artei românești și de integrare a acesteia în circuitul valorilor cultural-științifice europene și universale. Afirmația noastră este întărită de remarcă laudativă a Dr.-lui Martin Block, referitoare la opera petraniană, făcută/scrisă cu mai bine de opt decenii în urmă: „*Petranu hat seinem Volk einen großen Dienst erwiesen und uns Mitteleuropäern neue Erkenntnisse vermittelt.*” [Petranu a făcut poporului său un mare serviciu și nouă centraleuropenilor ne-a oferit cunoștințe noi].(v., Literaturbericht: Rumänische Kunstgeschichte, în „*Leipziger Vierteljahresschrift für Südosteuropa*”, 2 (1938), p. 80.).

Teodor ARDELEAN

MARIUS PORUMB – ACADEMICIAN AL MARAMUREȘULUI

În cei peste 150 de ani ce s-au scurs de la întemeierea celei mai importante instituții de cultură și știință – Academia Română – sunt peste 150 de membri ai acestui forum al „nemuritorilor” care s-au apropiat de acest Nord Statornic, fie vizitându-l spre a-și stămpăra fascinațiile, fie cercetându-l pentru a spori cunoașterile, toți aceștia ridicând zestră de relație, alături de cei care de aici, din acest cardinal spațiu, au pornit spre meterezele Cognosferiei. Da, acest ținut se mândrește cu primii fondatori ai Societății Literare, orându-i pe provincii, unde primii nominalizați au fost **Alexandru Roman** și **Iosif Hodoș**. Și chiar dacă cei doi erau din alte spații românești, tot mare mândrie a adus alegerea lor și așezarea astfel a Maramureșului alături de Transilvania, Muntenia, Basarabia, Bucovina și de celelalte ținuturi, instituția înființată constituind prima formă de Unire spirituală a Sufletului Românesc în mare Lucrarea Lui.

Primii veritabili academicieni ai zonei septentrionale au fost, se știe, frații **Mihalyi de Apșa (Ioan, istoricul și Victor, mitropolitul de la Blaj)**, iar linia aceasta de prestigiu a avut, evident, și sincope, căci, deși multe alte personalități ale acestui pol de cardinalitate ar fi meritat o astfel de recunoaștere, numeroase condiționalități au făcut ca din Forul Marilor Bărbați ai Academiei să lipsească, spre exemplu, George Pop de Băsești, Vasile Lucaciu, Gheorghe Bilașcu, Petre Dulfu, Artur Coman ș.a.

În perioada considerată „întunecată” (1945-1989), trei oameni „luminați” în puterile lor de exprimare profesional-vocaționale – **Vasile Gheție, Gheza Vida și Ioan Ceterchi** – au fost gratulați cu titlul de „academicieni”, iar apartenența ultimilor la structurile de conducere comunistă nu le-a știrbit esența personalității, astfel că, la momentul marilor trieri postdecembriste cei doi nu și-au pierdut locul lor „de drept”.

După 1990, prezențele academice maramureșene se înmulțesc, iar lista cuprinde cu adevărat nume „răsunătoare”.

Ne folosim în acest sens de lucrările extraordinare realizate de istoricul **Dorina N. Rusu**, ultima apărută chiar cu ocazia sărbătoririi a 150 de ani, la 4 aprilie 2016, în București. În clasamentul pe județe, Maramureșul are enumerați 14 academicieni. În plus față de cei amintiți lista cuprinde pe: **Emilian Birdaș, Nicolae Breban, Augustin Buzura, Vasile Marinca, Lucian Mureșan, Ion V. Pop, Mihai Pop, Cristian Sorin Silvestru și Eliezer Wiesel**. În relația cu alte „zone”, mai puțin „rodnice” stăm bine (Sălaj, Satu Mare, Covasna, Constanța, Călărași, Caraș-Severin, Gorj, Giurgiu, Harghita, Ialomița, Ilfov, Teleorman, Tulcea ș.a.), dar surprinzător de modest, prin comparație, cu alte județe pe care noi adesea „le privim de sus” (Alba, Bistrița-Năsăud, Buzău, Dâmbovița, Mehedinți, Neamț, Olt, Suceava, Vaslui, Vrancea). În sentimentalismul nostru de tip „regional”, salvarea ne-a venit din faptul că academicianul **Marius Porumb**, istoric de artă, care, deși s-a născut (întâmplător, dar și întâmplările sunt tot de la Dumnezeu!) la Grozești-Lăpușna, în Republica Moldova, a trăit și învățat la Baia Mare (Școala „O. Goga” și Liceul „Gh. Șincai”), fiind soțul Doamnei Zoe Vida, iar pe cale de ... rudenie, ginerele academicianului **Gheza Vida**.

Pentru toate „pecețile de identitate maramureșeană” pe care le-a așezat în viața sa și în scrisul său, l-am numit în acest scurt medalion „Academician al Maramureșului”. N-am făcut-o „exclusivist”, ci printr-o tehnică intarsică. Nu atentând la sentimentul, mereu prezent în tot și-n toate, al acad. **Nicolae Breban**, spre exemplu, ci printr-o hiperbolă de diplomație culturală și o pedagogie a prieteniei. Îl cunosc pe **Marius Porumb** din anii studenției și nu pot uita bucuria „științifică” a academicianului **Virgil Vătășianu**, conducătorul său de doctorat, la susținerea tezei „Icoane românești din Transilvania (sec. XV – XVIII)”. Fericea cea mare a venit nu peste multă vreme, când doctorandul îi ia locul magistrului în Academia Română.

Unii îmi vor reproșa că, scriind mult despre Academie și academicieni în ultimii ani, am mai utilizat sintagma „academician al Maramureșului” cu vectorul de relație bine ținut spre regretații acad. **Ionel-Valentin Vlad**, fost vicepreședinte și președinte al Marelui

Forum și **Alexandru Surdu**, fost vicepreședinte, maramureșeni prin „cuget și simțire”, dar, mai ales, prin prezențele lor binecuvântate, tonice, înziditoare de sentimente mărețe. Căci, în Maramureș s-a scris, cred, mai mult, mai dens și mai des despre prezențele acestor exponenți amintiți (sau de acad. **Emil Burzo**, acad. **Dan Muntean** ș.a.), decât chiar în locurile lor de prezență și prestanță cotidiene.

Iar acum, spre a risipi orice stare de îndoială metodică în rostire, voi spune că la Baia Mare, Zoe Vida și **Marius Porumb** au o locuință (modestă!), un Atelier Memorial **Gheza Vida** (de păstrat și administrat, inclusiv financiar!), o salbă de monumente de și despre Vida, morminte, amintiri, prieteni ... Cred că din galeria aceasta de locuri și oameni care exercită o gravitație antropotropică pentru domnul academician **Marius Porumb** și iubita sa soție face parte, la loc de frunte și Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” din Baia Mare, căreia i-a donat mii de cărți în zeci de lăzi și / sau pachete, pe care a vizitat-o de nenumărate ori și pe care a așezat-o la inima sa generoasă ca un spațiu de exercițiu aristocratic și un colț aducător de fericiri pentru cei cu astfel de preocupări cu adevărat academice.

Și dacă l-am botezat pe **Marius Porumb** „Academician al Maramureșului” e și o dovadă de admirație, prețuire și respect față de un om minunat, un spirit ales și un român devotat tuturor cauzelor sfinte ale Neamului. La mulți ani și multe împliniri!

Spre a face textul de față mai elocvent și mai relevant în această chestiune oferim în continuare câteva mostre de „activități” și „prezențe” din Culegerea tematică „**Diarium Academicum Septentrionis**”.

- **18 ianuarie 2013.** În pregătirea centenarului **Gheza Vida** ce va cuprinde și manifestări la Baia Mare, dr. Teodor Ardelean îi trimite o Scrisoare academicianului **Marius Porumb**, inițiatorul și organizatorul principal al acestor activități evocative, în care îl informează cu privire la „pregătirile biobibliografice” care se fac la Biblioteca „Petre Dulfu” pentru a marca anvergural o personalitate maramureșeană de prim rang în cultura română și în istoria relațiilor cu Academia Română.
- **25 ianuarie 2013.** La sediul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” are loc o întâlnire de lucru

între dr. Teodor Ardelean și acad. **Marius Porumb**, pentru fixarea tuturor reperelor preparatorii în vederea asigurării unui Calendar consistent pentru Anul Centenar „**Gheza Vida**”. Soții Zoe Vida Porumb și acad. **Marius Porumb** aduc în dar Bibliotecii o donație de carte „rară” (n.n. adică dintre acele lucrări care sunt greu de găsit, dar ajung în cabinetele de lucru ale academicienilor!).

- **2 februarie 2013.** „Gazeta de Maramureș”. Articolul *Să dăruim un viitor trecutului!* Autorul, Teodor Ardelean, preia din rostirile acad. **Marius Porumb** această sintagmă, informând cititorii despre complexul profil cultural și științific al Cetățeanului nostru de Onoare. Sintagma din titlu dovedește la o analiză lucidă o adevărată Paradigmă a timpurilor noastre. „Aici regăsim Rostul Istoriei, Menirea Arheologiei, Spiritul Artei, Puterea de Expresie a Politicilor Urbane de păstrare și conservare a perimetrelor istorice din orașele cu trecut istoric..”.
- **28 februarie 2013.** Sărbătorirea CENTENARULUI **GHEZA VIDA** în Sala Millenium din Baia Mare. Inițiatori: acad. **Marius Porumb** și Zoe Vida Porumb. Moderator: dr. Teodor Ardelean, care prin rostirile sale și prin jocul retoric al celor implicați în mărturisiri pune în lumină „un veac de lumină”. Două ceasuri de gânduri și adânci aduceri-aminte, încolnând flori încoronate să se așeze drept căpătâi, de strajă și de umilă slavă pentru cel ce s-a ridicat la 28 februarie 1913 spre lumina lumii. Prima ofrandă de cuvinte: Cătălin Cherecheș, primarul Municipiului, sub semnul sintagmei „Exercitatio potest omnia!”. Academia Română a fost reprezentată emblematic de acad. **Ionel-Valentin Vlad**, vicepreședinte („Magnificum esse laudari a laudato viro”), acad. **Marius Porumb** („Ex ipso fonte bibere!” și „Viva vox docet!”). Alți performeri de excelențe panegirice: dr. Ramona Novicov și dr. Aurel Chiriac de la Oradea, dr. Tiberiu Alexa, dr. Călin Stegorean de la Cluj. Sub pecetea emblemei „Honor alit artes!” răsplata a fost acordată și prin lansarea volumului **GHEZA VIDA – 100**, a Caietului biobibliografic **Vida – 100** de la Biblioteca Județeană.
- **1 martie 2013.** Sute de oameni s-au adunat la Carei pentru a aduce un omagiu artistului și academicianului **Gheza Vida**, cel care le-a lăsat ca moștenire Monumentul Osta-

șului Român, simbol al luptei de eliberare a acestui colț de pământ românesc. Manifestările au fost organizate de redacția Buletin de Carei, Consiliul Județean, C.C.P.C.T. Satu Mare, Direcția de Cultură din cadrul Primăriei, cu ocazia sărbătoririi Centenarului nașterii marelui artist. Au participat multe oficialități, dar și reprezentanții familiei, în frunte cu Zoe Vida Porumb și acad. **Marius Porumb**. Postere, pliante, evocări, ceremonie sobră. A urmat apoi, în Sala Cavalerilor din Castelul Karolyi Simpozionul omagial. Surpriza cea mare a fost constituită de prezența ing. Nicolae Weinberger, dirigintele șantierului deschis în 1964 pentru construcția Monumentului. Moderator: Felician Pop. Acesta a evidențiat rolul acad. **Marius Porumb**, care a introdus evenimentul de la Carei în calendarul manifestărilor naționale dedicate Centenarului **Gheza Vida** (alături de Baia Mare, Cluj-Napoca, București și Roma), al fiicei artistului Zoe Vida Porumb și al președintelui ASTRA Carei, ing. Daniela Ciută, „sufletul acestui eveniment”. Primarul Kovacs Eugen a oferit sculptorului **Gheza Vida** titlul „Pro Urbe”, post mortem.

- **1 martie 2013.** Prezenți la Baia Mare cu ocazia sărbătoririi *Centenarului Gheza Vida*, academicianul **Ionel-Valentin Vlad**, vicepreședinte al Academiei Române, **Emil Burzo**, Președintele Filialei Cluj și **Marius Porumb**, directorul Institutului de Arheologie și Istoria Artei Cluj-Napoca al Academiei Române au efectuat o vizită detaliată în Biblioteca Județeană, ghidați chiar de moderatorul evenimentului, dr. Teodor Ardelean. Oaspeții au fost impresionați de „uriașul” edificiu (circa 10.000 mp), numărul cititorilor (peste 60.000), volumul achizițiilor medii anuale (peste 500.000 lei), distribuția personalului, mobilierul adecvat, dar, mai ales, de inițiativele culturale inedite, care plasează instituția în fruntea ierarhiei naționale. Totodată au fost extrem de apreciate: American Corner, Korean Corner, Ludoteca, Secția Multiculturală, Sala de conferințe, spațiul revistei „Familia Română” ș.a.
- **3 martie 2013.** *Interviu: Cu academicianul Marius Porumb despre Vida Gheza și arta maramureșeană*, în publicația băimăreană ziarmm. În vizor, dincolo de date din biografia marelui artist, considerații despre dez-

voltarea culturală a Maramureșului, brandul regional, artiștii băimăreni, planurile de viitor ale academicianului.

- **27 iunie 2013.** În organizarea Institutului de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca al Academiei Române și cu sprijinul municipiului Baia Mare a avut loc în Aula Academiei *Simpozionul Național Gheza Vida – 100 de ani de la naștere*. Au prezentat comunicări: acad. **Ionel Haiduc**, președinte, acad. **Ionel-Valentin Vlad**, vicepreședinte, acad. **Răzvan Theodorescu**, acad. **Marius Porumb**, prof. univ. dr. Daniel Barbu (ministru al Culturii), Cătălin Cherecheș (primarul municipiului Baia Mare), dr. Teodor Ardelean, conf. univ. dr. Ramona Novicov, prof. univ. dr. Grigore Arbore, dr. Călin Stegorean, prof. univ. dr. Aurel Chiriac, dr. Tiberiu Alexa, dr. Ioana Vlasiu. La vernisajul ce a urmat la Biblioteca Academiei au rostit alocuțiuni: acad. **D.R. Popescu**, dr. Ramona Novicov și dr. Teodor Ardelean. Au fost lansate cărțile **Gheza Vida. Centenar 1913-2013**, alcătuită de acad. **Marius Porumb**, apărută la Editura Academiei Române și Editura Mega și **Vida Gheza – 100. Documentar biobibliografic aniversar**, editat de Biblioteca Județeană „Petre Dulfu” Baia Mare (Text condensat din revista „Academica”, nr. 6, iunie 2013, anul XXIII, nr. 272, p. 88-89).
- **28 iunie 2013.** În „Ziarul de Duminică”, acad. **Marius Porumb** publică articolul-evocare **Gheza Vida – autorul unor monumente-simbol ale istoriei naționale**, cu referire la biografia artistului și manifestarea din ziua precedentă – *Simpozionul Național Gheza Vida 100*, din Aula Academiei Române. Citat: „Sărbătorirea Centenarului **Gheza Vida** este un prilej de a omagia memoria unui mare artist de talie europeană, o personalitate de marcă a artei românești, ce aparține galeriei celor mai importanți creatori de frumos din România, fiu al Maramureșului și al orașului Baia Mare”.
- **26 octombrie 2013.** În Sala festivă de la Accademia di Romania din Roma este sărbătorit Centenarul **Gheza Vida** printr-o expoziție dedicată marelui artist român. Oaspeți de onoare: acad. **Marius Porumb** și soția sa, Zoe Vida Porumb (fiica sculptorului). Expoziția va fi deschisă până în 9 noiembrie a.c.

Director Accademia di Romania în Roma: prof. **Mihai Bărbulescu**.

- **3 martie 2014.** Pe emaramures.ro citim *Evo-care – Povești inedite și amintiri despre Vida Gheza, într-o seară dedicată marelui artist*. Atelierul memorial al sculptorului. Organizatori: acad. **Marius Porumb** și Zoe Vida Porumb. Moderator: dr. Teodor Ardelean. Printre evocatori a fost și un mare prieten al lui Vida – domnul Valentin Bota, fost secretar al Consiliului Județean. „Modestia lui, interesul lui expus în momente cheie și cuvântul greu pe care îl avea, îl caracterizau. Pentru că niciodată nu am auzit ca cineva din cei mari de pe vremea aceea să fi zis că Vida n-are dreptate. Vida totdeauna a avut dreptate și a fost omul care pentru dreptate s-a bătut și îmi aduc așa de bine aminte căte nu mi-a spus și căte n-am gândit noi pentru ca această dreptate să poată fi înfăptuită” – a povestit d-nul V. Bota.
 - **25 octombrie 2014.** La Monumentul Ostașului Român de la Carei, opera sculptorului **Gheza Vida**, s-a desfășurat ceremonia oficială a Aniversării a 70 de ani de la eliberarea orașului Carei de sub ocupația hortisto-fascistă. Au participat: președintele României Traian Băsescu, primul ministru Victor Ponta și numeroși membri ai Guvernului. În numele Academiei Române au depus o coroană de flori acad. **Emil Burzo**, Zoe Vida Porumb și acad. **Marius Porumb**. Ne-am bucurat să putem fi prezenți printre miile de participanți la această sărbătoare de calendar și de suflet.
 - **26 noiembrie 2014.** La etajul II al Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare este inaugurat, în spațiul destinat printr-un proiect recent, Fondul Documentar al Academiei Române, ca structură pe nivelul „secțiilor” din bibliotecă. La festivitate, inițiatorul – dr. Teodor Ardelean – a avut bucuria să „antreneze” în „discursuri de recepție” adecvate personalități de primă talie științifică și culturală: acad. **Ionel-Valentin Vlad**, acad. **Alexandru Surdu**, acad. **Emil Burzo**, acad. **Marius Porumb**, prof. univ. dr. Aurel Ardelean, prof. univ. dr. Coralia Adina Cotoraci, alături de personalități locale. O sărbătoare academică și un moment de apropiere între două instituții de cunoaștere reductabile.
 - **26 ianuarie 2015.** Aula Magna a Universității din Oradea a găzduit ceremonia acordării titlului de Doctor Honoris Causa academicianului **Marius Porumb**, reputat specialist în arta românească. Au participat: acad. **Emil Burzo**; P.S. Sofronie Drincec, episcopul ortodox; P.S. Virgil, episcopul greco-catolic; Constantin Bungău, rector; Sorin Curilă, președintele Senatului Universității; Aurel Chiriac, inițiator; Teodor Ardelean, directorul Bibliotecii Județene „Petre Dulfu” Baia Mare; Zoe Vida Porumb, soția academicianului sărbătorit, Daniela Ciută, președinte ASTRA Carei, Mihai Drecin, fost prorector și fost parlamentar de Bihor, Blaga Mihoc, istoric ș.a.
 - **24-25 octombrie 2015.** Festivități la Monumentul Ostașului Român de la Carei, operă a sculptorului baimărean **Gheza Vida**. Parastas pentru eroi cu participarea IPS **Andrei Andreicuț**, mitropolitul Clujului, Maramureșului și Sălajului și PS Iustin, al Maramureșului și Sătmarului. Paradă militară terestră și aeriană. Familia artistului a fost reprezentată de Zoe Vida Porumb și acad. **Marius Porumb**.
-
- **2-4 martie 2023.** La Biblioteca „Petre Dulfu” din Baia Mare se derulează manifestările omagiale dedicate împlinirii a 110 ani de la nașterea marelui sculptor **Gheza Vida** înscrise anvergural sub cupola sintagmei „**Gheza Vida** – Un maramureșean pentru eternitate”. Patronaj: Academia Română, Municipiul Baia Mare, Biblioteca Județeană, Institutul de Arheologie și Istoria Artei din Cluj-Napoca și Ars Transsilvaniae România. Inițiator: acad. **Marius Porumb**. Moderator: dr. Teodor Ardelean. Binecuvântarea a venit din partea P.S. Iustin, episcopul Maramureșului și Sătmarului. Au susținut prelegeri: acad. **Doru Pamfil**, președintele Filialei Cluj a Academiei Române, acad. **Marius Porumb**, acad. **Mihai Bărbulescu**, acad. **Liviu Pop**, dr. Ramona Novicov, dr. Negoită Lăptoiu, dr. Tiberiu Alexa, Ioan Doru Dăncuș (viceprimar), Veronica Vancea (custode), Daniela Ciută (ASTRA Carei) ș.a.

Mircea POPA

SCHIȚĂ DE PORTRET

Marcel Mureșeanu și-a făcut intrarea în poezie după ce trecuse ca student pe la școala de mare exigență a „Stelei”, revistă ai cărei redactori se treziseră mai repede decât alții la realitate, repudiind cu hotărâre versificația schematică și redun-

dantă a proletcultismului agresiv și orientându-se spre poezia sobră, de notație, iubind abstracțiunile și reflexivitatea. Primul său volum, *Pe adresa copilăriei* (1969), îl publică după se ce stabilise în Bucovina, la Suceava, unde a ajuns destul de repede de la absolvire, după un scurt popas între Bârgaie, chemat parcă, de obârșiile geografice ale unor steliști, și unde a rămas timp de patru decenii prietenul credincios al scriitorilor și al culturii naționale. Deja primul volum pe care l-am amintit mai sus, apare epurat de împovărătoarele teme obsedante ale deceniului, fiind mai degrabă afin spiritului ceremonios al lui Ioan Alexandru sau trimiterilor elegiace ale lui Nichita Stănescu, poet al copilăriei și al unei Bucovine mirifice, colcăind de semne și simboluri obscure. În această cheie lirică sunt scrise și următoarele sale volume *Cel din urmă* (1974), *Amurgul furtunilor* (1983) sau *Viziune cu porumbei călători* (1988), apărute la intervale destul de mari, vădind din partea sa anumite suspiciuni la prolixitate, dar și o autoexigență sporită, cu elaborări minuțioase și o strictă supraveghere formală. O schimbare mai radicală de tonalitate aduc versurile apărute după 1989, când viziunea sa poetică se limpezește și se densifică, ea îmbogățindu-se tematic și stilistic prin contactul cu scrisul tinerilor generații. Poetul, care debutase sub semnul marcat al unui tradiționalism stilizat, se deschide vizibil spre formulele ingenioase ale postmodernismului și optzecismului, experimentând cu fiecare nou volum noi aventuri ale limbajului. Este etapa în care volumele sale primesc alura ingenios-reflexivă ale jocului cu imaginarul, când combinațiile sale for-

male uimesc și cuceresc deopotrivă prin inovație spontană, speculativă, prin joc cu abstracțiunile și cu proiecțiile semnificative. Drumul parcurs de Marcel Mureșeanu până la maturitatea evidentă de astăzi este presărat cu numeroase încercări, experiențe, dorințe de perfecționare. Este drumul unui ins conștient de arta sa, de misiunea pe care și-a asumat-o, de travaliul neîncetat la care s-a supus, prin lecturi amănunțite și încercări repetate de a nu cădea în manierism. De aici tendința permanentă spre diversificare, de a căuta noi căi și mijloace de atingere a plenitudinii proprii, calea spre formula care i se potrivește cel mai bine, prin identificarea posibilităților unei spunerii cât mai autentice. Fețele eului său poetic în expansiune au devenit cu timpul tot mai multe și mai convingătoare, contrazicând fără drept de apel postura de osificare ideatică și băltire versificatoare, prin abordarea unor modalități lirice cât mai laxe, cât mai divergente. Inteligența lirică, speculativă și ingenioasă se manifestă prin abordarea versului lacunar și sentențios, șlefuit la arta migăloasă a monedelor și monadelor, cu atenția sporită a câștigurilor aduse de generațiile post-opzecite, care fac din poezie un adevărat tărâm al înnoirilor formale, al sugestiilor desprinse din avangardism și letrism, de intertextualitate și postmodernism. De la an la an el abordează pieptiș și curajos sugestii venite din varii direcții, ceea ce îi permite să fie în permanentă conjuncție cu timpul Volume precum *Capriciile Săgetătorului* (1997), *Pe mine mă caută* (1998), *Hărțuirea textuală sau a doua față a crinului* (2001), *Memoria lui Orfeu* (2002), *Patima recunoștinței* (2006), *Totul e altfel* (2007), *Oracol* (2010), *Cele patru triburi ale sfârșitului*, (2011), *Cu voia corbului* (2012) etc. și până la antologia temerară *Timp* (2018), asistăm la o enormă muncă pe text, la efortul înnoirii de fiecare zi, la ruperea cu convențiile depășite și trecerea spre căutarea metaforelor obsedante, a simbolului revelatoriu. Descoperim la el un mod propriu de a celebra universul germinativ, de a înscena mici ode de omagiere a naturii problematice, a unei naturi zoomorfe și polimorfe în permanentă schimbare și metamorfozare. Poetul dispune de capacitatea de a pune în mișcare scene noi, de a descoperi aspecte și caracteristici uitate ale

unei umanități torturate de propria sa istorie și devenire, a unor legături ignorate între lucruri și fenomene, trecând cu dezinvoltură de la jubilația stărilor euforice la sobrietatea stranie a unui univers crepuscular, supus erodării și distrugerii permanente, cu vădite trimiteri spre un fantastic emergent. Drama limbajului, a stărilor angoasante se aglutinează transformându-se nu arareori într-un delir coșmaresc, executat cu tușe fine de un penel enigmatic, cu numeroase trimiteri contextuale și subiacente, sugerând stingerea universală și intrarea în golul istoric al sfârșitului. Dialogul cu moartea, cu formele terifiante și apocaliptice ale existenței capătă textura unei confruntări definitive, antrenând imaginarul spectaculos al poetului, cu încifrări rebusistice, cu abstracțiuni sau înfățișări gnomice, în care substratul paremiologic, sentențios se exprimă prin vocabula rară, netocită, scoasă la modul ingenios din pălăria cu surprize a magicianului. În lupta sa cu cuvântul, Marcel Mureșanu obține nu de puține ori victorii nesperate și contaminante, iar câmpul de observație a lexicului său inventiv devine arena de confruntare a inteligenței și naturaleței unei analize semantice de proporții, la care cititorul este desfătat și chiar răsfățat de imagistica sa aluziv-dubitativă. Seria de *Monede și monade*, cu care ne încântă periodic în paginile revistei „Orașul” (și mai nou în „Făclia”), constituie ilustrarea cea mai categorică a spiritului său efervescent, saturat de aluviuni culturale și literare dintre cele mai consistente, care nu încetează să ne biciuie simțurile și inteligența cu erupțiile sale capricioase, precum focurile de artificii în noaptea de Anul Nou. Efortul imagistic este nesperat de elocvent, iar rezultatul se răsfrânge asupra modului paremiologic și oniric de a concepe poezia, de a merge la esențe („Ca dintr-un furnicar ies visele din mine”). Vorbăria și inflația verbală devin pentru el un leșt stângenitor, iar atunci când constrângerea devine prea ermetică, el o suplunește cu mici jocuri epice, parabolice, în care domină dialogul, germinația epică, din care se nasc acele „povestiri” domestice, populate cu personaje stranii, prăpăstioase, de un comic absurdist și devastator, cum sunt cele din Șarpele casei. E „faza basmică”, a gratuitului și surrealismului și barochismului poetic, a fan-

tasticului lexical și ideatic, care acceptă joaca și năzbâția înainte de a deveni total încrunțată, gravă, amenințată de forțele obscure ale neantizării. Jocul cu viața și cu minunile într-o formulare adeseori paradoxală, dar plină de neprevăzut, care nu elimină poanta ludică, trăirea abisală. Vom găsi în poezia lui Marcel Mureșanu zeci de versuri în care Bătrâna Doamnă ne dă târcoale, iar presimțirea ei luminează sau dimpotrivă, întunecă pagina. „Dacă vei apuca să închizi ochii/Înainte de a vedea chipul morții,/ vei duce cu tine imaginea unei lumi/ înfloritoare/ Apoi mai vedem noi”(Se *schimbă garda*). Acum poetul inculcă ideea pedepsei, milei și iertării într-o avalanșă de sunete de clopot, care se tânguie obsesiv amintind că „Voi plăti pentru faptele mele.” Poetul se imaginează petrecând la „un picnic pe buza neantului”, în „ceasul volburei”, al „Întunerecului originar”, în posturi comice, ironice și calamburești, sau abstracizate și incifrate, aluzive și alegorice: „S-a mutat eșafodul cu un veac mai aproape”; „ce timpuri surde, cu timpane sparte”etc. Amenințarea stingerii e și mai puternică în *Prădătorii*, unde imaginile catastrofice, amenință cu hăul universal: „Noaptea și-a tăiat venele”, ieșirea din Casa Tenebrelor e problematică („O moară de apă mă va spăla/ și mă va măcina numi pe mine/ până la sfârșitul veacului/ care nu va să vină”, „acum suntem o boltă/ care-și caută cerul”: „nimeni nu mai întoarce clepsidrele, nimeni nu se mai uită/ dacă au înflorit urnele/ și dacă și-a găsit cenușa pereche”; „fila zilei se întoarce încet/ și ia foc de la explozia/ unui strigăt”; „Creierul meu un Dumnezeu cu lanțuri la picioare”. Înaintând „în lungul cortegiu funerar al Metaforei”, poetul se imaginează stând în așteptare la o audiență cu Cel de Sus. Poezia merită să o cităm în întregime, întrucât dă dovadă de metaforismul ingenios al imaginarului său: „Acum optzeci de ani/ m-am înscris în audiență/ la Bunul Dumnezeu/ și de atunci tot aștept./ fericitul, mă mângâie/ sfinții.// S-a golit anticamera,/ mai e doar unul/ înaintea mea”. Poezia se cheamă *În așteptare*, iar eu, de aceeași vârstă cu poetul sărbătorit, mă așez cuminte la coadă, cu cartea în care poetul Marcel Mureșeanu, a însemnat cu cuvinte de geniu acest parcurs al destinului.

Ionel VITOC

LA O ANIVERSARE

Oare cum l-am cunoscut?

Exact nu știu. Ne-am cunoscut demult de aproape douăzeci de ani.

După datele biografice din CV-ul primit îl cunosc pe Marcel Mureșeanu foarte bine, conform înscrisului.

În 2006, am fondat împreună cu alți câțiva literați, Horia Munteanu, Petru Poantă, Mircea Popa, Constantin Zărnescu, revista ORAȘUL. Au fost oarecare frământări până să se accepte subtitlul acesteia, „Revistă de cultură urbană”.

Apoi la această primă grupare s-au aliniat alte personalități marcante ale vieții culturale clujene: Iosif Viehman, Negoită Lăptoiu, Constantin Rîpă, Teodor Mateescu, Michaela Bocu, Horia Bădescu, Costantin

Cubleșan, Viorel Hodiș, Valeriu Teodorescu. Grupul s-a completat cu alte nume ce fac cinste acestui oraș, Cluj- Napoca: Vasile Muscă, Ioan Drăgan, Dan Drăghici, Octavian Căpățână. Marcel Mureșan a fost un imbold pentru revistă, dar și pentru colegi. Un bun sfătuitor, om cu idei, purtător de mesaje pe meleagurile sucevene unde a distribuit diplomele Orașului, tinerelor talente participante la festivalurile de poezie, „Nicolae Labiș”.

„ORAȘUL” a fost un loc de început pentru unii, de promovare pentru alții, și de recunoaștere pentru mulți alții. Valoarea acestora a dat personalitate și seriozitate revistei, ridicând-o la un nivel de recunoaștere și de apreciere. Așa se face că la data de 8 decembrie 2021 colectivul a fost premiat cu Distincția Academiei Române.

O parte a acestui merit aparține lui Marcel Mureșeanu nu numai pentru susținerea revistei, ci mai ales pentru valoarea lui cu care ne-a onorat.

La mulți ani cu sănătate și putere de creație, Marcel!

UNIUNEA UNIVERSITĂȚILOR CLUJENE

GRAND HOTEL ITALIA

Str. Vasile Conta, nr.2,
Cluj-Napoca 400478, Romania

Telefon: +40 364 111 333

SPA : + 40 743065872

Arhitect IONEL VITOC

Private Events: marketingcluj@selecthotels.it - Corporate Events: eventcluj@selecthotels.it
eventcluj2@selecthotels.it - Rezervari Hotel: grandhotelitalia@selecthotels.it - Rezervari SPA: spareception@selecthotels.it

Horia BĂDESCU

ÎNTRU PLOCONIRE ȘI DISCREDITARE (V)

Așa cum am mai pomenit, dacă civilizația, cultura și credința imigranților se arătau prea puțin dispuse să se acomodeze celor europene atunci acestea trebuiau, nu-i așa?, ajustate celor dintâi. Precum sugera în 2008 arhiepiscopul de Canterbury, Rowan

Williams, primat al Bisericii Anglicane, în fața realității dezvoltării de jurisdicții paralele „adoptarea unor elemente din legea islamică sharia pare inevitabilă în Marea Britanie”!? (Acum, aceeași Biserică Anglicană a repictat davinciana *Cina cea de taină* cu un Isus de culoare, originalul fiind o expresie a ideologiei supremației rasei albe!?) Câteva ani mai târziu, cu prilejul Zilei Unității Germaniei, președintele german Christian Wulf „sugera că islamul face parte din istoria țării, așa cum fuseseră și creștinismul și iudaismul” iar cancelarul Angela Merkel, artizanul aventurii imigraționiste, avea să puncteze la Universitatea din Berna, sec, nemțeste: „Când ai 4.000.000 de musulmani în țara ta, cred că nu mai are niciun rost să discuți dacă musulmanii sunt acum parte a Germaniei, dar islamul nu este, sau dacă islamul este și el parte a Germaniei.” (Problema e cum, pentru ce și cu ajutorul cui s-au instalat cele patru milioane acolo?) Iar în arhilibertina Suedie, Antije Jackelén, arhiepiscop de Uppsala și întâia-stătătoare a Bisericii Suediei insistă, dimpreună cu alte înalte fețe bisericești, ca politica țării, în materie de migrație, să plece de la premisa că „însuși Isus a fost refugiat”.

De altminteri, Suedia rămâne campioană și în celălaltă modalitate de modificare a mentalității europenilor în ceea ce privește propria cultură, prin inducerea ideii că aceasta n-ar fi vreun lucru atât de mare pe cât cred locuitorii continentului și că dacă nu e chiar depășită de cultura noilor veniți, cele două se află cel puțin la egalitate. Am văzut deja că minimalizarea și discreditarea valorilor autohtone face parte din metodologia verificată a manipulărilor continentale, folosită cu inconștiență de politicienii contemporani pen-

tru realizarea insidiosului plan de reconfigurare a europenității, fără acordul explici al europenilor. În 2004, notează Douglas Murray, ministră suedeză al integrării afirma nonșalant, într-un discurs ținut într-o moschee kurdă, unde a purtat ea însăși vâl, că: „mulți suedezi îi invidiau pe kurzi pentru că aceștia aveau o cultură și o istorie bogate și unificatoare, în vreme ce suedezii nu aveau parte decât de niște prostii, precum sărbătoarea de Noaptea de Midsommar”, în vreme ce, un an mai târziu, Lise Berg, secretar pentru relația cu parlamentul în guvernul suedez și cea mai înaltă oficialitate în materie de integrare, întrebată de o jurnalistă dacă merită păstrată cultura suedeză a răspuns: „Păi ce e cultura Suedeză? Și cu asta cred că v-am răspuns la întrebare.” Întrebare și răspuns de noaptea minții! Iar în ajunul Crăciunului anului 2014 ex prim-ministrul Reinfeldt declara la televiziune că, țineți-vă bine! „, Suedia le aparține mai degrabă celor care au venit acolo în căutarea unei vieți mai bune, decât celor care locuiesc în ea de mai multe generații”. Să ne mirăm că statisticile prevăd că, deja în timpul vieții actualei generații, suedezii nu vor mai fi majoritari în Suedia?! (La această oră Suedia a scos armata pe străzi pentru că nu mai poate stăpâni criminalitatea!)

Într-o expoziție găzduită și de Muzeul Științei de la Londra intitulată „1000 de invenții islamice” se insistă pe ideea că aproape totul, în civilizația occidentală, își avea originile, de fapt, în lumea islamică. ” În Franța, atunci când în 2008 medievistul Sylvain Gouguenheim publica un studiu „care susținea că textele în greaca veche, despre care se spunea că ar fi fost salvate de la distrugere de musulmani arabi, care nu cunoșteau câtuși de puțin limba greacă, au fost păstrate de fapt de creștini siriaci, dezbateră s-a transformat într-o dispută politică aprinsă. Gouguenheim a fost denunțat, prin petiții publice și scrisori deschise pentru „islamofobia” de care dăduse dovadă ajungând la o asemenea concluzie. Puțini universitari s-au ridicat în apărarea dreptului său de a spune ce arătau dovezile pe care le adusese. Lăsând la o parte lașitatea, acest caz nu a făcut decât să demonstreze necesitatea urgentă - la fel cum s-a întâmplat cu argumentul că „dintotdeauna suntem o națiune de imigranți”, care s-a ivit cam în același timp - de a schimba trecutul european destul de monocultural, pentru a se potrivi prezentului foarte multicultural.”

Nu avea dreptate Julien Benda când acuza, un secol mai înainte *Trădare cărturarilor?*

Este adevărat că această tendință de minimalizare culturală, se grefa pe hiper-criticismul european modern, pe amurgul denunțat al civilizației apusene, pe ideea spengleriană a parcursului „biologic” al oricărei culturi - căruia i s-a opus argumentul că impresia unui declin peptuu ar face parte din însăși esența culturii occidentale, dar care, cum remarca și Murray, s-ar putea, ca în poveste cu *Petrică și lupu*, chiar întâmpla într-o zi -pe raționalismul obsesiv al modernității, pe retorica hipertrofiată a discursului „incestuozității”, cum îi caracteriza un admirabil poet și plastician român trăitor la Paris, Nicolae Adam, pe cei care fac amor cu propriile idei, pe formalizarea excesivă care a alungat sensul și emoția din actul artistic. Și, mai ales, pe expulzarea transcendenței din mintea și inima occidentalilor, așa cum acuză și Huntignton și Murray.

SINUCIGAȘA SECULARIZARE (VI)

Pentru că adevăratul motiv al declinului culturii occidentale este îndepărtarea de elementul fondator al ei, liantul secular: creștinismul. Europa a fost și a rămas creștină, chiar și pentru aceia care îi refuzau dimensiunea transcendentă, retrasă în *tenebrele inconstienței* lor, după vorba lui Mircea Eliade. Istoria continentului a purtat mereu în sine mitul Comunității de valori morale și culturale de la *Respublica Christiana la République des Lettres* din secolele 17-18, despre care vorbeau Dominique Hamon și Ivan Serge Keller, comunitate din care creștinismul și valorile sale sunt parte inextricabilă, dincolo de toate derapajele de conduită ale administrației clericale. Europeanii nu pot să renunțe la milenara genetică sufletească, forjată de viețuirea în și cu transcendența, fiindcă efectul îndepărtării de ea se face vizibil în golirea de sens, în derapajele morale, în formalizarea excesivă a societății contemporane. Ea se reflectă în slăbiciunea reacției europenilor în contenciosul ciocnirii cu o civilizație profund militantă în dimensiunea ei religioasă, precum Islamul, și vedește, deopotrivă, o falie, un gol imens în raport cu ea însăși.

Într-unul dintre eseurile publicate în deja amintitul volum *Dacă Orfeu*, constatam absența unor răspunsuri valabile ale contemporaneității

la întrebările pe care omul și le-a pus dintotdeauna: *Cine suntem? De unde venim? Unde mergem?*, Răspunsuri pe care ființa omenească în umanitatea ei le dă provocărilor existențiale, pentru că știm prea bine că a fi și a exista nu e același lucru, și, în același timp, provocărilor lumii în care se consumă această existență. Căci existența noastră nu e lipsită de provocări. Nici lumea noastră: lumea în care Caliban i-a urmat lui Lucifer, lumea în care secolului terorii ideologice și crimei i-a urmat cel al mârânăiei și ipocriziei. O lume în care prostia, deriziunea, cinismul, retorica găunoasă sunt mai agresive decât oricând. Mai mult ca oricând *umanitatea omului*, sacralitatea sa, în sens ontologic dar și, și mai ales, în sens axiologic, e pusă între paranteze. Un imens hohot de râs batjocoritor, un tsunami de zeflemele mătură această lume a tuturor posibilităților și virtualităților, această lume în care suntem pe cale să jucăm zaruri cu oasele zeilor și să zugerăm cu scuipat catedralele. Suntem în plin spectacol de marionete. Trăim în plin carnaval, numai că îndărătul măștilor ceea ce se ascunde e bestia umană. Mai mult ca oricând, suntem pe cale de a ne pierde sufletul.”

La întrebările de mai sus - căroră Douglas Murray le adaugă o altă treime: *Ce caut eu aici? La ce servește viaja mea? Mai are vreun scop în afară de ea însăși?* - pentru vest-europeni răspunsurile par a se fi consumat.” Cum afirma filosoful german Jurgen Habermas, citat de Murray „, Epoca modernă, luminată, nu a reușit să găsească un înlocuitor potrivit pentru modul religios de a face față ritualului de trecere final, care pune capăt vieții”. Și nu doar acestuia! Tăcerea care se întinde în jurul afirmației lui Habermas, remarca Murray, care ar merita o amplă dezbateră, poate decurge și „din conștiința nihilismului existențial care reprezintă baza societății noastre” (nihilism în care a excelat compatriotul nostru Cioran!), dar pe care, s-ar putea să-l găsim stânjenitor.” Iar dacă, spune el, putem constata că „drep-turile și libertățile noastre își au de fapt izvorul în credințe pe care le-am lăsat în urmă iar cultura drepturilor omului datorează mai mult crezului propovăduit de Isus din Nazaret, decât să zicem, celui al lui Mahomed “, atunci pare de neînțeles cum „oameni deștepți și cultivați au părut să considere de datoria lor să nu sprijine și să nu protejeze cultura în care ei înșiși crescuseră ci, mai degrabă, s-o renege, s-o atace sau s-o submineze sub orice formă. În timp ce, în jurul

nostru a înflori un orientalism de tip nou. Poate că ne desconsiderăm pe noi înșine, dar suntem dispuși să arătăm considerație cu totul ieșită din comun față de oricine altcineva.”

Însă nu este nimic nou. Acest hipercriticism, pe care-l acuza Benda în deja pomenita *Tădarea cărturarilor*, această meteahnă a discursului *à rebours* și a focurilor bengale ale retoricii, grefate deseori pe implicarea rațiunii în orizonturi străine acesteia, cele ale transcendenței, acolo unde operează instrumentele intuiției și pascalienele rațiuni ale inimii, are o veche tradiție în gândirea europeană și s-a însoțit în ultimele secole cu demersul științific, aducând în dezbatere argumente care operează la nivelul realității, nu al realului, demontând argumentele prin care gândirea metafizică, credința dădeau răspuns întrebărilor despre om. Punând la colț această „iluzie” a salvării, a acestui „opiu al popoarelor”, cum era numită religia în distopia comunistă, în numele căreia se făcuseră nenumărate atrocități. Numai că *gândirea și raționalismul* nu se arătașeră cu nimic mai „performante” în explicare și modelarea naturii umne, ba din contră „îi împinșeseră pe oameni să facă lucruri dintre cele mai negândite și iraționale”, barbariile luminatului veac XX de neimaginat până atunci, precum nazismul, apărut într-unul dintre statele nucleu ale civilizației europene, cu o cultură dintre cele mai importante ale lumii, Germania. O spune clar Basarab Nicolescu în *Transdisciplinaritatea-Manifest: Abolirea sacrului a condus la abominăția de la Auschwitz și la cele douzeci și cinci de milioane de victime ale sistemului stalinist. Respectul absolut al alterității a fost înlocuit prin pseudo-sacralizarea unei rase sau a unui om nou incarnat de dictaturile erijate în divinități.*

Douglas Murray identificase drept factori decisivi în subminarea religiei: darwinismul și criticismul german. Ultimul, analiză doctrinară din spațiul cultural de unde pornise și istorica afirmație: „Dumnezeu a murit!”, unde avea să se nască și „ciuma brună” și, cel puțin ca idee, și cea roșie. Așa încât, la cunoscuta și frecvent pusă întrebare: „cum a fost posibil ca o asemenea cultură, cea mai sofisticată din punct de vedere artistic din întreaga lume, să devină cea mai barbară”, explicația pe care o avansează britanicul mi se pare demnă de luat în seamă. „Întrebarea - zice el este dus și întors. Asta pentru că imediat apare posibilitatea ca tocmai cultura și gradul de sofisticare să fi permis barbaria: nu cultura și filoso-

fia germane fuseseră contaminate de nazism, ci fuseseră tocmai cele care-l alimentaseră. Izvorul fusese dintotdeauna contaminat.” (S.n) Explicație gravă și cu bătaie pe termen lung!

Așa încât, ceea ce afirmaseră criticii secularizării occidentale excesive, cum că societățile vestice cu concepții liberale chiar datorau câte ceva religiei din care se născuseră, a început să fie recunoscută. Ba mai mult, adaugă Murray: „Tentativa de a pretinde că tot ce s-a practicat în Europa modernă este și normal a primit lovituri repetate”. Societatea occidentală, care alungase sacrul din existența sa, n-a reușit să răspundă niciuneia dintre întrebările care frământă spiritul aceluia care se consideră om. Balanța dintre umanitate și animalitate a înclinat mai degrabă spre ultima. Măsura a fost înlocuită de exces, libertatea de libertinaj, iubirea de sexualitatea dezlănțuită și de luxură, sărbătoarea ca moment al întâlnirii cu sine, al imperialității omenescului și al autopsiei sufletești a devenit o saturnalie continuă, cuvântul creator de lume și umanitate, o vorbă ușure melițată de trăncăneala universală. Iar această sfâșiere între valorile fondatoare - pe care nu doar *tenebrele inconștientului* despre care vorbește Eliade, ci, în bună parte, și subteranele subconștientului omului contemporan le găzduiesc și le păstrează - și presiunea societății secularizate sunt sursa majoră a schizofreniei de care suferă lumea modernă.

Pe bună dreptate Murray avea să afirme că „un abis s-a căscat azi între viziunea secular-ateea asupra lumii, general acceptată în cultura noastră, și modul în care oamenii își trăiesc și-și percep viața”. Iar dacă „persoanele ne-religioase nu sunt în stare să conlucreze cu sursa din care izvorăște cultura lor, în loc s-o combată, e greu de întrevăzut o soluție.” Fiindcă, la urma urmelor, se întrebă el, „cît de mult poate supraviețui o societate după ce s-a desprins de ancorele care o țineau conectată la sursele și energiile ei fondatoare? Poate că suntem în plin proces de lămurire.”

În cadrul deja amintitei conferințe din 2015 de la Universitatea din Berna, cancelarul Angela Merkel, factorul determinant al nebuniei migraționiste din același an, amenda cu un cinic realism, atitudinea defensivă a europenilor în ciocnirea religioasă cu islamul: „ar trebui să fim noi suficient de curajoși încât să spunem că suntem creștini, suficient de curajoși încât să spunem că vrem să intrăm într-un dialog (

dacă islamul ar fi dispus să dialogheze! n.n.),dar atunnci,vă rog, să facem asta pe baza tradițiilor pe care le avem - să mergem, din când în când, la câte o slujbă de rugăciune, să cunoaștem Biblia cât de cât și poate chiar să știm să explicăm ce reprezintă câte o pictură din biserică. Dacă-ar fi să cereți cuiva din Germania să scrie vreo compunere despre semnificație au Cincizecimile, mă tem că s-ar dovedi că știința oamenilor despre creștinismul occidental nu e cine știe ce. Și să te plângi că musulmanii își cunosc mai bine Coranul-asta mi se pare destul de ciudat. Poate că o asemenea dezbatere ne va determina, câteodată, să ne gândim la propriile noastre rădăcini și să mai acumulăm puțină cunoaștere în legătură cu ele." Doamna cancelar avea dreptate, fiindcă gura păcătosului adevăr grăiește, dar, ca occidental curajos ce se află, ar fi trebuit poate să comenteze de ce, spre exemplu, Germania nu ceruse, dacă n-o făcuseră alții, ca în tratatul de la Maastricht creștinismul să fie trecut printre valorile definitorii ale construcției europene? După cum, ne putem întreba, în numele aceluiași curaj reclamat de la concetățenii săi, de ce, împreună cu ceilalți politicieni, a permis trecerea sub tăcere a derapajelor grave care aveau să se producă la sfârșitul aceluiaș an și a anilor ce au urmat? Problema nu e afișarea curajoasă a propriei credințe în confruntarea cu o altă cultură, ostentativă și intolerantă, *ci de ce*, cu ajutorul cui și în ce scop se află aceea aici!?

Dar ce dovadă mai peremptorie a degringoladei și derapajelor gândirii și culturii Europei Occidentale vreți decât apelul disperat al papei Benedict al XVI-lea,citat de Murray,care îi implora disperat pe europeni să se comporte „ca și cum Dumnezeu există”,recunoscând că „unii oameni din ziua de azi nu sunt capabili să creadă și că Biserica s-ar cuveni totuși să se apropie cumva și de ei.” Apel de un dramatism cutremurător, care a făcut-o pe muribunda atee Oriana Fallaci să creadă în papa Benedict, chiar dacă nu credea în Dumnezeu, și care mi-a amintit de fervoarea părintelui Steinhardt: „Chiar dacă mi s-ar dovedi că nu e adevărat, eu rămân tot cu Isus!” Straniu apel într-o Europă în care, remarcă britanicul „una dintre cele mai puternice - dacă nu cumva cea mai puternică - surse de energie o dădea spiritul religiei continentale.”

Așa încât în contextul pe care politicienii europeni actuali l-au creat, repet, fără acordul popoarelor lor, ciocnirea civilizțională apare ca

o bătălie în care europenii luptă aproape cu mâinile goale, după ce și-au aruncat cu bună știință armele. O societate care și-a renegat rădăcinile religioase, care și-a minimalizat sau chiar renegat valorile culturale, care manifestă un masochism de neînțeles în a se umili și victimiza, pentru culpe care aparțin istoriei, drastică, radicală cu sine și tolerantă până la exces cu derapajele, uneori abominabile,ale nou-venițiilor, nu poate avea câștig de cauză în fața unei religii militante, intolerantă cu orice atingere a simbolurilor sale sacre (Occidentalilor le e greu să înțeleagă că dacă, în numele „libertății de exprimare”(!?), creștinismul le-a permis să-și bată joc de Isus, islamul nu va permite niciodată blasfemia profetului Mahomed!) și a unei culturi intransigente,închisă asupra valorilor și cutumelor sale, enclavizată, bantustanizată de bună voie, prea puțin sau deloc dispusă la ajustări sau cesiuni care să permită armonizarea. Ideea, fie exprimată deschis de reprezentanți ai lumii musulmane sau, cum am văzut, uneori chiar de politicieni europeni, fie subiacentă manifestărilor imigrației în spațiul social, ar fi aceea că viitorul continentului aparține din ce în ce mai puțin aborigenilor europeni. Nu chema în 2016,ministrul german de finanțe, Wolfgang Schäube, la crearea unui,islam german"? Nu cita marea și intansigenta jurnalistă italiană Oriana Fallaci în *Mânia și orgoliul* un istoric al islamului care în cadrul unui sinod ținut la Vatican în 1999 avertiza: „Prin democrația voastră vă vom invada; prin religia noastră vă vom domina.” și, deopotrivă, declarația „premonitorie” făcută în 1974 la ONU de către fostul președinte algerian Houari Boumediene: „Intr-o bunăzi, milioane de bărbați vor părăsi emisfera sudică a planetei și vor da buzna în emisfera nordică. Dar nu ca prieteni. Pentru că vor da buzna ca să o cucerească și o vor cuceri populând-o cu copii lor. Victoria va fi a noastră și va lua naștere din pântecul femeilor noastre” Ai impresia că citești raportul prin care CIA descria în 2005 *en detail* pandemia Covit19 din 2020! Ce rost mai au atunci recunoașterile târzii asupra stării de fapt ale unor oficiali europeni precum Koen Geens, ministrul belgian al justiției, care în aprilie 2016,avertiza în fața Comisiei speciale pentru Justiție a Parlamentului European că, foarte curând musulmanii aveau să-i depășească numeric pe creștinii din Europa, și că „Europa nu e constientă de acest lucru, dar asta-i realitatea?”

(va urma)

Octavian Căpățînă

O MĂRTURIE SUI GENERIS A ISTORIEI EUROPENE DIN PRIMUL MILENIU

Mai întâi G.M. Ionescu (Istoria Bisericii românilor din Dacia traiană, 1906), apoi cercetătorul Nicolae Gudea (1941-2019) au dovedit prin multiple artefacte (ceramică, bronz, fier) din secolele II-IV, descoperite între Tisa, Nistru și Dunăre, că poporul daco-roman s-a creștinat treptat, începând din secolul II [1, 2, 3]. Descoperiri subsumate așa numitului fenomen *christiana-minora*.

Datorită deselor persecuții din Imperiul Roman, provincia *Dacia Felix* a reprezentat o supapă pentru creștinii din zorii învățăturilor Mântuitorului. Avem o densitate mare de creștini primari și un creștinism originar nemediat de „instituții”. În rugăciunea *Tatăl nostru* din 60 de cuvinte 57-60, funcțiune de variantă, sunt de origine latină. De altfel toate cuvintele creștine de bază ale limbii române sunt latine, deci ante migrării slavilor: *cruce, Dumnezeu, creștin, păgân, sânt, înger, biserică, altar, botez, lege, cuminecătură, rugăciune, închinare, păcat, preot, părinte, păresimi, cășlege, popă, mormânt, sicriu, cimitir, drac, martir, martor, împărtășanie, ajuna, căsătorie, nuntă, mărita, însura* etc.

Marele savant Vasile Pârvan arată că o serie de construcții verbale, cum ar fi *Dumnezeu*, care provine din forma păgână *Dominus Deus* nu se puteau forma decât în nordul Dunării [3]. Iată cum vedea Vasile Pârvan lucrurile din această perspectivă, încă din 1911: *În adevăr terminologia noastră creștină, împreună cu anume alte cuvinte, profane, ale limbii noastre, ne învață, că nu numai noi nu suntem veniți ca creștini din Sud, dar anume forme ale Creștinismului și ale vorbirii noastre latine nici nu s’au putut alcătui în Sud: «biserică», «sărbătoare», «lună», «pământ», «țară», ș. a., sânt astfel de documente, cari, împreună cu monumentele vechi creștine de la Drobeta, ne dovedesc, cred, definitiv, că Românisul și Creștinismul nostru sânt născute și crescute, în chip firesc: încet și*

trainic, în Dacia lui Traian, și nu sânt de abia mai târziu «imigrate» din alte ținuturi [3].

Ceea ce este de remarcă în legătură cu acest vocabular creștin de origine latină este faptul că o serie de cuvinte latine nu au corespondență în celelalte limbi romanice, după cum se vede mai jos:

Română	Rădăcina latină	Forma în franceză, italiană, spaniolă, portugheză
Adorarea magilor	adoratio	epifanie, epifania, epifania, epifania
Credință	credere	foi, fede, fe, fe
Iertare	libertare	pardon, perdonare, perdon, perdao
Împărtășanie*	pars	communion, comunione, comunion, comungar
Lăcaș (de cult)	locus	sanctuaire, santuario, santuario, santuario
Suflet	Sufflare	ame, anima, alma, alma
Biserică	basilica	eglise, chiesa, iglesia (din grecescul ecclesia)
Crăciun	Creatio	Noël, Natale, Navidad, Natal
colinde	calendae	chants de Noël, canti di Natale, villancicos, canções de Natal

**fiecare credincios primește o “parte” din trupul și sângele lui Christos în timpul împărtășaniei, se realizează implicit o comuniune*

Aceste diferențe reprezintă o remarcabilă istorie a răspândirii credinței creștine în Europa: românii s-au creștinat prin apostolii populari, din om în om, în latina vulgară, fără medierea unor instituții, încă din secolul II [4]. Fără dovezi nu luăm în considerare legenda biblică a apostolului Andrei care a predicat în Scitia (nordul Pontului sau nord-vestul Pontului?), dar nici nu poate fi exclusă. Și dacă a predicat în nord-vestul Pontului în ce limbă a predicat aici în secolul I? Ori termenii precum *epifania* pentru adorarea Domnului sau *eglise/chiesa/iglesia* folosiți în vest arată clar o ascensiune târzie, cultă, mediată de învățați (cunoscători de greacă), mediată de autoritate. Generalizarea ei în toate limbile romanice din apus, arată odată în plus „instituționalitatea” din spatele noțiunilor. La fel cu termenul de biserică- basilica comparativ cu termenii adoptați în vest - eglise, chiesa, iglesia care provin din

grecesul eclessia. Lombardia, Galia și Iberia au fost creștinate de goți (ostrogoți și vizigoți) în forma ariană. Creștinismul arian socotea că Duhul Sfânt provine doar de la Dumnezeu-tatăl. Această concepție a fost declarată erezie la conciliul de la Niceea, din 325, și reconfirmată ca atare la conciliul de la Constantinopol din 381. Arianismul n-a murit însă prin această condamnare sinodală, nici măcar la Constantinopol. Ulfila l-a răspândit în rândul goților, așa că arianismul va fi regăsit la toți goții.

Roma nu mai era din anul 330 capitala imperiului, iar după împărțirea lui Teodosius, în 395, capitala Imperiului de Apus va fi Milano pentru 7 ani și apoi Ravenna până la sfârșitul din 476. În tot acest timp Roma decade, e devastată pentru pradă, de bande de migratori. Roma nu se putea salva pe ea, nu putea exercita nici o influență în apus, care s-a creștinat în forma ariană. Episcopul de Milano, Ambrozie (374-397), care cunoștea bine greaca, păstorea deopotrivă pe creștinii „niceeni” cât și pe cei arieni din nordul peninsulei, fără conflicte majore. Nici sfântul Augustin nu a simțit nevoia de a adăuga ceva la cele stabilite la Niceea. Creștinismul în forma sa normată la Niceea câștigă teren în fosta capitală imperială, câștigând teren și o terminologie greacă (epifanie, eclessia, botez, etc).

Cum populațiile neoromane din vest luau arianismul ca „ortodoxie” Roma intervine prin această subliniere, prin acest suprareglaj, *filioque*, pentru a rămâne în cadrul niceean. De la goții din peninsula iberică – a pornit mai târziu și reacția catolică *filioque*. Supra teza catolică, *Filioque*, este impusă mai întâi în bisericile din zonele gotice, unde creștinismul avea rădăcini ariene. Oficial, *filioque* a început să se impună în Iberia după Conciliul de la Toledo, din 589, apoi în Lombardia, după Conciliul de la Aquileia, din 796, iar în Europa Centrală germanică, în urma Conciliului de la Aachen din 809. Cu această ocazie, târzie, a lui *filioque*, a intervenției de „corectare” a concepției ariene, eretice, din vest, se impun în limbile neolatine din apus cuvinte de origine grecească, noțiuni pentru care limba română a păstrat forma ingenuă, din latină, forma populară, forma provăduită din om în om, în secolele II și III. Limba română confirmă evoluția fenomenului religios din vest - creștinarea inițială ariană și lupta ulterioară a Romei, prin exagerare, prin *filioque* de rămânere în cadrul niceean.

În final și o ipoteză colaterală. Se pare, că limba română s-a format mult mai devreme decât se acceptă de către istoricii români, iar slavizarea românei s-a petrecut cultural, târziu, de la sfârșitul secolului al XVI-lea până în cel al XIX-lea, ca urmare a folosirii slavonei ca limbă de cult și de cancelarie timp de secole. Cu un accent târziu în perioada stalinismului. La început limba liturgică și de cancelarie nu a avut mare efect asupra vorbirii populare. Căci, altfel, cum s-ar putea explica faptul că din 202 cuvinte din scrisoarea lui Neacșu din 1521 doar 8 sunt slave? Sau un zăpis din Moldova, din 1577, din 106 cuvinte doar 8% sunt slave. Sau un zăpis de împărțire din Maramureș, din 1593, din 277 cuvinte doar 1,8% cuvinte sunt slave [5]. Hașdeu citind manuscrisele preoților din Măhăceni-Turda (românii veniți de la Mohaci în 1540), datate 1583, observă: „*Ca probă că popa Simeon, ca și popa Grigorie și ca ceilalți preuți români de pe atunci, scriau o slavonească imposibilă, mai imposibilă decât latineasca preuților occidentali din Evul mediu, fără a se fi întărit binișor măcar în declinațiunea și conjugatiunea limbei pe care o torturau*”[6]. Cea mai bună dovadă încheșării timpurii a limbii române este rugăciunea *Tatăl nostru*, primită odată cu creștinarea (sec II). Cum preoții erau, din secolul X, singurii „intelectuali” ei vor influența limba poporului cu timpul și în măsura în care ei însăși au început să priceapă mai bine limba slavonă folosită în Liturgie. Pe măsură ce înaintăm în timp, efectul slavonei „oficiale” se simte, și ponderea cuvintelor slave crește la 10-16% în limba populară.

Referințe

- Nicolae Gudea, *Christiana minora*, ISBN 978-606-543-126-3
 Nicolae Gudea, *Porolissum res publica...*, ISBN 978-606-543-738-8
 Vasile Pârvan, *Contribuții epigrafice la creștinismul daco-roman*, București, 1911
 Octavian Căpățînă, *Cultură, profesiune, etnie și rasă în bazinul median al Dunării*, ISBN 978-613-9-41554-0
 I-A Pop, *De la romani la români*, ISBN 978-606-33-8378-6
 B. Petriceicu-Hașdeu, *Cuvențe den bătrâni*, București, 1983

Teodor Ardelean

DIARIUM ACADEMICUM
SEPTENTRIONIS (II)

18 septembrie 1880. În *Observatorul* lui **George Barițiu** („ziar politic și cultural”), An III, nr. 72 este publicat Procesul verbal al „Conferinței intelectualilor români” din Comitatul Satu Mare, ținută la Homorod.

27 decembrie 1914. După cum mărturisește **Onisifor Ghibu** în lucrarea *Oameni între oameni. Amintiri*, Editura Eminescu București, 1990, p. 259-261, **N. Iorga** n-ar fi agreat formula cu Vasile Lucaciu, dar la insistențele lui O. Ghibu a cedat. Argumentul suprem a fost: „Popa Lucaciu e o icoană sfântă, ca niște moaște pe care le poartă lumea la procesiune. El nu e un om de conducere, și n-are nici un relief deosebit, dar lumea iubește acest mit. Fiind un om înțelept, el va renunța la rolul de conducător efectiv al Ligii, astfel că adevăratul motor al comitetului central va fi secretarul general, care veți fi dumneavoastră”.

17 ianuarie 1916. În însemnările sale zilnice, **Titu Maiorescu** notează rezultatele alegerilor lui Vasile Lucaciu și **Octavian Goga**: „La alegerea de ieri la Galați, balotaj. Lucaci cu mai multe voturi individuale, dar ceilalți trei împreună le întrec. La Caracal tot balotaj, dar Goga mai puține cu vreo sută (350 contra 250) are mai mult fostul takist Oroveanu” (Titu Maiorescu, *România și războiul mondial. Însemnări zilnice inedite*, București, Editura Machiavelli, 1999, p. 110-111). N.n. – din păcate, despre Lucaciu și Goga, de foarte multe ori, Titu Maiorescu a fost manipulat cu informații false, ceea ce l-a făcut să-i privească pe cei doi ardeleni cu răceală. Erau la mijloc și delicate chestiuni „politicești” legate de Puterile Centrale! O dovedesc și cheltuielile uriașe făcute de adversarii lui Lucaciu și Goga, spre a împiedica victoria. Se pare că și prin ministerul de externe german s-au alocat mari sume pentru organizarea de proteste.

20 ianuarie 1915. După întâlnirea cu Benedict al XV-lea din 18 ianuarie a.c., în legătură cu demararea procedurilor pentru stabili-

rea de relații diplomatice între România și Vatican, Vasile Lucaciu l-a informat pe **Regele Ferdinand** și primul ministru liberal, într-o Dare de seamă asupra misiunii sale diplomatice. (Gheorghe Bodea, *Părintele Vasile Lucaciu într-o importantă misiune diplomatică încă necunoscută*, în *Studia Universitas Babeș-Bolyai, Theologia Catholica*, nr. 1, 1999, p. 89-101).

29 iunie 1917. După o călătorie de două luni, pe traseul Iași-Chișinău-Tiraspol-Kiev-Petrograd-China-Coreea-Japonia-Honolulu-San Francisco, Vasile Lucaciu, Vasile Stoica și Ioan Moța ajung la Washington, pentru a pune în practică Proiectul *Misiunii Patriotice*, pentru a cultiva în Statele Unite ale Americii propaganda pentru Cauza Transilvaniei. Vasile Lucaciu avea în SUA pe fiul său Epaminonda Lucaciu, preot greco-catolic în Trenton, Statul New Jersey, care fondase și ziarul *Românul* și era Președinte al Consiliului Executiv al Comitetului Național Român din America.

2 iulie 1917. Misiunea Română este primită de Casa Albă, iar dr. Vasile Lucaciu, șeful acesteia, a precizat scopul vizitei într-un frumos discurs în limba franceză, rostit în fața Secretarului de Stat Robert Lansing (care credea că cei trei sunt originari din Regatul României!). Astfel a debutat turneul diplomatic pe tărâm american, desfășurat cu scopul declarat de a se forma o legiune de voluntari români care să lupte pe frontul francez alături de armata americană și cu scopul nedeclarat de a obține „simpatia SUA” față de Cauza Unirii Transilvaniei cu Regatul României.

7 decembrie 1903. **Vasile Goldiș** îi expediază de la Arad o scrisoare Părintelui Vasile Lucaciu, în chestiuni de organizare și implicare politică, în condițiile curentului „neoactiv”. Scrisoarea face parte din colecția de documente *Vasile Lucaciu* de la Muzeul Unirii din Alba Iulia.

12 aprilie 1897. Din Arad, **Vasile Mangra**, îi scrie Părintelui Vasile Lucaciu. (Colecția de documente *Vasile Lucaciu* de la Muzeul Unirii din Alba Iulia).

21 ianuarie 1896. **Alexandru Roman** îi scrie din Budapesta lui Vasile Lucaciu. Scrisoarea se găsește în Colecția de documente *Vasile Lucaciu* de la Muzeul Unirii din Alba Iulia.

20 noiembrie 1901. **V. A. Urechia** îi scrie din București lui Vasile Lucaciu. Documentul se află la Muzeul Unirii din Alba Iulia.

2017. În *Crisia*, nr. XLVII, p. 141-155 Florin Ardelean scrie despre *Destin și provocare. Vasile Lucaciu și Vasile Mangra sau sarcasmul istoriei.*

1984. Despre Vasile Lucaciu scrie și **Ernö Gall** în articolul *A Supplex Libellustal a Memorandum – perig*, apărut în revista *Korunk*, Cluj-Napoca, p. 341-346.

1941. În volumul *Omagiu Profesorului Ioan Lupăș*, tipărit la Imprimeria Națională București, **Ion I. Lapedatu** publică o însemnare despre Vasile Lucaciu, intitulată *Din anii Memorandumului – Amintiri.*

Decembrie 2012. În revista *Eroii Neamului*. An IV, nr. 4 (13), p. 2-4, **Ioan-Aurel Pop** publică *Gânduri despre Sătmar și despre Vasile Lucaciu.*

1994. La Editura Progresul Românesc din București se tipărește volumul intitulat *Memorandumul 1892-1894. Ideologie și acțiune politică românească*, Ediția a II-a, realizat de **Pompiliu Teodor**, Liviu Maior, Nicolae Bocșan, Șerban Polverejan, Doru Radosav și Toader Nicoară.

21 mai 1936. Prin grija unui Comitet prezidat de **Constantin C. Brătianu**, din care au mai făcut parte dr. Ioan Olteanu, prefectul județului Someș și Nicolae Perhaița, primarul comunei Tg. Lăpuș, în centrul localității a fost ridicat un grandios Monument al Recunoștinței, din granit, cu contribuțiile familiilor celor uciși. Pe prima fațadă, sus, trona textul: „Veșnică recunoștință și omagiu eroilor căzuți la 5 decembrie 1918, pentru întregirea Neamului. Pe aceeași fațadă, jos, stă scris: „Ne-am jertfit viața cu drag celui mai scump ideal – Unirea tuturor românilor. Și aceasta să vă servească drept pildă pentru a păstra pământul sfânt al țării, stropit cu sângele nostru”. (Constantin Mustață, *Teroare în Ardeal*, vol. III, *Imposibila uitare*. Editura Roza Vânturilor, București, 2011, p. 58-72).

7 aprilie 2001. Autograf pentru Teodor Ardelean de la Gelu Neamțu, pe pagina de titlu a cărții *America pentru Unirea Transilvaniei cu România* tipărită de S.C. Dagerom Impex S.R.L. Cluj-Napoca, în 1997 (288 p.). Capitol special: **Nicolae Iorga și Românii din Statele Unite ale Americii (1917-1918)**, p. 173-183. La *Indice de persoane*, am selectat dintre români: **Constantin Angheliescu**, Anton Bibescu, **Ion I. C. Brătianu**, **Ferdinand I**, Nicolae Iorga, Vasile Lucaciu, Nicolae Lupu, **Vasile Mangra**, **Iuliu Maniu**, Ioan Moța, Paul Negulescu, C. R. Pascu, Ioan Podea, Vasile Stoica, Liviu Teiușcan ș.a. Carte

închinată diplomatului Vasile Stoica și românilor americani care în 1917-1918 au avut un singur vis, acela al Unirii Transilvaniei cu România. Lucrarea s-a structurat în urma unei călătorii de cercetare și documentare în SUA, în 1986 cu o bursă IREX. Cuvânt înainte: **Camil Mureșanu.**

27 ianuarie 1917. În revista *Neamul românesc* a lui **Nicolae Iorga**, an XII, începând cu nr. 24 din 27 ianuarie și continuând cu nr. 78 din 22 martie, până în 20 decembrie (mai bine de 20 de ediții) se publică note, informații, reportaje, opinii, memorii cu privire la românii de peste Ocean și, cu deosebire, la Misiunea Patriotică a echipei Vasile Lucaciu, Vasile Stoica și Ioan Moța.

16-17 martie 1909. În publicația „Lupta”, III, nr. 40, p. 2-3 și nr. 41, p. 2-3, Dr. Epaminonda Lucaciu, fiul lui Vasile Lucaciu, preot în Statele Unite ale Americii, reîntors pentru scurt timp în Transilvania, ține o Conferință la Societatea „Petru Maior” a studenților români din Budapesta în care le prezintă aceeași „imagine” despre America precum cea prezentată în mai multe rânduri de **George Barițiu**. Printre altele E. Lucaciu spunea: „Baza pe care s-a dezvoltat și se dezvoltă Statele Unite este libertatea cea mare. Cea mai sfântă și intactă comoară e libertatea – pe orice teren. Omul e creat egal și are drepturi inalienabile și ținta sa e *desfășurarea vieții în libertate și în urmărirea fericirii*. Dacă guvernul încalcă aceste drepturi, popoarele au dreptul de a-l înlătura și de a institui un nou guvern”.

19 aprilie 2007. Autograf pentru Teodor Ardelean, de la **Ion Hadârcă**, pe pagina de titlu a cărții *Artera Zen*, tipărită la Editura Prometeu din Chișinău în 2006 (80 p.): „Fratelui drag, distinsului Domn al cărții, Teodor Ardelean – cu cele mai creștine urări pascale – Hristos a Înviat!”

26 februarie 1992. Autograf, lui Teodor Ardelean, în amintirea zilelor istorice de la Chișinău, de la Teodor Tanco, pe pagina de gardă a cărții *Lumea Transilvană a lui Ion Creangă. Excurs istorico-literar* tipărită la Editura Dacia Cluj-Napoca în 1989. Cuvânt introductiv de Petru Rezuș (242 p.). N.n. – despre originea maramureșeană a familiei lui Creangă a scris și **George Călinescu**. Teodor Tanco are, de asemenea, un capitol dedicat acestei teorii, intitulat *Ipoteza maramureșeană* (p. 13-18).

27 februarie 2013. Autograf pentru Teodor Ardelean de la Ioan-Mircea Farcaș, coordonatorul lucrării *Ieud, străveche vatră de cultură românească*, tipărită la Editura Risoprint Cluj-Napoca în anul 2012 (260 p.). Volumul apare sub egida Societății Maramureșene de Onomastică și Dialectologie, cu sprijinul financiar al Asociației de Tineret „Am fost ș-om fi” Ieud (Președinte: Ioan Doru Dăncuș) și cuprinde o selecție din comunicările prezentate la cea de-a XV-a ediție a Simpozionului Național *Codicele de la Ieud*, 15-16 august 2009. În *Cuvânt de înaintare...*: prof. univ. dr. Petru Dunca face istoricul acestor manifestări, începând cu prima ediție („Sbornicul de la Ieud” din 13 mai 1982, onorată de Vasile Vetișanu, **Gh. Mihăilă**, Andrei Radu, Gh. Pituș, Mihai Olos, Ștefan Vișovan, Dumitru Șerban de la Academia Română ș.a. și continuând cu detalii despre celelalte ediții). În 2009 a participat acad. **Alexandru Surdu**. Căci *Manuscrisul de la Ieud* este cu adevărat un simbol al identității noastre naționale. În volum semnează, printre alții: dr. Mirela Teodorescu de la Institutul de Lingvistică „**Iorgu Iordan – Al. Rosetti**” al Academiei Române, dr. Vasile Borca (Baia Mare), dr. Adrian Chircu (Cluj-Napoca), dr. Mihai Dăncuș (Sighetul Marmăției), dr. Mircea Farcaș (Baia Mare), dr. Vasile Frățilă (Timișoara), dr. Ana Marin (Constanța), dr. Mihaela-Mariana Morcov (Institutul de Lingvistică ...), dr. Ioan Petrovai (Petrova), dr. Adrian Rezeanu (Institutul de Lingvistică), dr. Delia Suiogan (Baia Mare), pr. dr. Cristian Ștefan (Baia Mare), dr. Teofil Teaha (Institutul de Lingvistică ...), dr. Sorin S. Vișovan (Baia Mare).

27 octombrie 2015. Autograf pentru Teodor Ardelean de la Ion Buzași pe pagina de titlu a cărții **George Coșbuc** și Blajul. Antologie și prefață de Ion Buzași, tipărită la Editura Charmides Bistrița în anul 2015 (296 p.). O lucrare ambițioasă care încearcă să adune între copertile ei tot ce s-a tipărit despre acest capitol din biografia lui Coșbuc.

18 ianuarie 2008. De ziua Sfinților Atanasie și Chirilă ai Alexandriei, pr. prof. univ. dr. Ioan Chirilă, decanul Facultății de Teologie Ortodoxă din Cluj-Napoca scrie o Prefață intitulată **Miron Ilie Cristea – un chip hristic** și calea izbăvirii (*întregirii neamului*) la volumul *Dr. Miron Cristea* de Ion Rusu Abrudeanu (cea de-a doua Prefață este semnată de prof. univ. dr.

Mircea Popa). Cartea apare într-o *Ediție nouă*, la Editura Napoca Star Cluj, în anul 2009 și repune în circuit cultural versiunea tipărită la Editura „Cartea Românească” în 1929. La pagina 68, în Figura 22, apare Dr. Vasile Lucaciu și, tot de aici, lucrarea reproduce copios întâlnirile „adevăratului martir al poporului român din Ardeal” cu studențimea română de la Budapesta și alocațiunile elaborate ale studentului Ilie Cristea. Detalii interesante sunt oferite și cu privire la banchetul dat lui V. Lucaciu în 11 februarie 1894, la restaurantul „Reuter” din Pesta la care au participat și Elie Dăianu, **Iuliu Maniu**, Aurel Vlad, dr. **Valeriu Braniște** ș.a. Remarcabil rămâne, de asemenea, discursul lui Elie Cristea „la adresa doamnei Paulina Lucaciu” (p. 70-71). Menționăm și capitolul „Ilie Cristea și Procesul Memorandumului” (p. 72-75). Cartea reprezintă, așa cum apreciază și Profesorul I. Chirilă „un manual de anamnesis menit să ne ofere în contextul globalizării, căile de acțiune a Bisericii naționale în fața diluției morale, culturale și religioase românești”.

August 2009. În cadrul Proiectului *Moștenirea culturală ca potențial de dezvoltare transfrontalieră*, derulat de către Muzeul Județean Satu-Mare, cu sprijinul financiar al Uniunii Europene prin programul Phare CBC RO 2006 / 018-449.01.02, se tipărește la Satu Mare lucrarea *Mala Kopanya* scrisă de arheologul ucrainean Vyacheslav Kotigorosko, dedicată celui mai mare centru al civilizației dacice clasice din regiunea Tisei Superioare (125 p.). Sunt prezentate sistematic și științific principalele rezultate obținute în urma a 32 de ani de săpături arheologice. Coordonator proiect: dr. Viorel Ciubotă. Traduceri texte: Liuba Horvat (în limba ucraineană), Kocsis Agnes (în limba maghiară), Adriana Costin (în limba engleză).

6 octombrie 2009. Autograf pentru Teodor Ardelean de la **Ion Hadârcă** pe pagina de titlu a volumului de poeme *Artera Zen*, tipărit la Editura Prometeu Chișinău în 2006 (80 p.): „Pentru dragul confrate Teo Ardeleanu, din arderea inimii”. Un alt autograf acordat cu aceeași ocazie culturală este înscris pe pagina de titlu a volumului de versuri *Gheara de fum*, Editura Garuda-Art Chișinău în 2007 (84 p.): „Generosului semănător de Lumină cărturărească, dr. Teo Ardeleanu – cu *gheara* tandră a peniței Poeziei!”. Și al treilea autograf este desenat pe pagina de titlu a volumului de poeme *Pianul din*

abator, tipărit la Garada-Art Chișinău în 2008 (96 p.): „Distinsului Cărturar, dr. Teodor Ardeleanu – omagiu sufletesc!”.

20 decembrie 2021. În *Studia Musicologica*, Volume 62, ISSne 1-2, Viola Biro scrie documentarul **Bartók and the Violin Music of Maramureș** (p. 85-103). La finalul articolului, la trimiteri biobibliografice, regăsim menționată și lucrarea *Câteva particularități stilistice ale muzicii de joc oșenești* de Iosif Herțea, publicată în *Revista de Ethnologie și folclor* 15, nr. 2 din 1970, p. 113-120. Data de 20 decembrie 2021 este momentul în care studiul a fost postat pe Internet în AK Journals.

2 mai 1991. În „România literară”, nr. 18, p. 9, citim *Cronica literară* de **Nicolae Manolescu**. Intitulat *Nopti și Zile*, studiul istoricului și criticului literar bucureștean pune în lumină dimensiuni viguroase ale hermeneuticii din *Jurnalul fericirii*, marca **Nicolae Steinhardt**.

2003. La Editura „Tribuna” Cluj-Napoca a ieșit de sub tipar cartea academicianului **Ioan-Aurel Pop**, *Români și maghiarii în secolele IX-XIV. Geneza statului medieval în Transilvania*, Ediția a II-a, revăzută și adăugită, (289 p.). La *Indice* regăsim Zona Septentrională bine reprezentată: Bereg, Bogdan de Cuhea, Carpații Păduroși, Câmpia Tisei, Dragoș Voievod, Galicia, Maramureș, Muncaci, Francisc Pall, Radu Popa, Satu Mare, Tisa, Ugocsa, Vișeu.

4 noiembrie 1992. În „România literară”, nr. 35, p. 10, pagina de *Istorie literară* este semnată de Ion Simuț și poartă titlul *Destinul unei cărți, cartea unui destin*. Este comentariul elevat făcut *Jurnalului Fericirii*, al lui **N. Steinhardt**, carte rară, căutată, citită, comentată abundant și interiorizată ușor de cititori, care găsesc aici și înțelegere și rezervor de bunătate, și cumpătare și ... rost divin. O carte care unește. O carte necesară, deschizătoare de bune opțiuni în viață.

14 octombrie 1992. În „România literară”, nr. 32, p. 9, Alex. Ștefănescu scrie despre **Nicolae Breban – poet**, cucerit fiind mereu de lirismele prozatorului, dar, mai ales, de volumele de poeme *Elegii parisiene*, de mare forță expresivă și foarte profunde. În final, criticul concluzionează: „Nicolae Breban a simțit probabil nevoia, după îndelungul proces de alienare la care s-a supus scriind romane, să fie o dată și el însuși, pe deplin el însuși. Ceea ce i-a și reușit”.

2005. La Editura Limes vede lumina tiparului cartea *Dialoguri cu ferestre spre nord*, de Gheorghe Pârja (330 p.), care conține interviuri luate unor oameni cu rosturi și profesii înalte. Titlul definește ipostaza categorică și cardinală ce rezultă în însoțirea dialogurilor unul cu altul în carte, toate având cel puțin o fereastră spre Nord, adică spre Maramureș. Dintre cei 39 de interlocutori am selectat, subiectiv, câțiva spre exemplificare: Ioan Alexandru, George Anca, Gérard Bayo, **Ana Blandiana, Nicolae Breban, Augustin Buzura, Mihai Cimpoi**, Gheorghe Chivu, Adrian Cioroianu, **Nicolae Dabija**, Mihai Dăncuș, **Fănuș Neagu**, Mihai Olos, Florin Piersic, **Antonie Plămădeală, Ion Pop, Dumitru Prunariu, Adam Puslojić, Vasile Tărățeanu**, Laurențiu Ulici, **George Uscătescu**, Matei Vișniec, Gheorghe Zamfir.

14 iunie 2008. Autograf pentru Teodor Ardelean de la Ion Buzăși, de la Blaj, pe pagina de titlu a cărții **Ion Agârbiceanu** și ASTRA. Antologie și prefață Ion Buzăși și Radu Găvrilă, Editura ASTRA-Dej, 2008 (136 p.). Volumul cuprinde documentare despre Ion Agârbiceanu, documentele de prezentare publică a Asociației („Ce a fost? Ce este? Ce vrea să fie?”), dar și trei medalioane adresate „Marilor Cântăreți”: Grigore Alexandrescu, **Vasile Alecsandri** și **George Coșbuc**, dublate de „reproduceri” textuale adecvate pentru identitatea lor literară.

6 iunie 2013. Autograf pentru Teodor Ardelean de la Adrian Rezeanu, cercetător științific la Institutul de Lingvistică „**Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti**” al Academiei Române, pe pagina de titlu a volumului *Valea Izei. Studii de onomastică și dialectologie*, realizat de Mircea Farcaș, Vasile Frățilă, Adrian Rezeanu, Sorin S. Vișovan, Ștefan Vișovan și tipărit la Editura Universității de Nord Baia Mare în 2012. Lucrarea a apărut sub egida *Societății Maramureșene de Onomastică și Dialectologie*, în cadrul unui proiect finanțat de Consiliul Județean Maramureș (Contract nr. 3295 din 21 iunie 2012). Coordonator: Mircea Farcaș. Prefață: dr. Teodor Ardelean (341 p.).

25 aprilie 2000. Autograf pentru Teodor Ardelean de la Gheorghe Pârja pe pagina de titlu a cărții *Dialoguri în Centrul Europei*. Vol. I, tipărit la Editura Fundației Culturale Române, București, 2000. În volumul II, președintele Fundației Culturale Române, acad. **Augustin**

Buzura a răspuns întrebărilor lui Gh. Pârja, interviul împrumutându-și titlul de la o replică a academicianul maramureșean: „Maramureșul oferă un model de civilizație românească”. Participanții la cursurile de limbă, cultură și civilizație românească organizate la Baia Mare au venit din: Albania, Argentina, Austria, Belgia, Brazilia, Bulgaria, Cehia, China, Coreea de Sud, Danemarca, Elveția, Federația Rusă, Finlanda, Franța, Germania, Grecia, Irlanda, Italia, Iugoslavia, Japonia, Marea Britanie, Mongolia, Polonia, Republica Moldova, Spania, SUA, Turcia, Ucraina, Ungaria, Canada. Printre universitarii care au predat cursuri regăsim: **Ioan-Aurel Pop, Gheorghe Chivu, Ion Pop, Ioan Bolovan, Sabina Ispas, Dumitru Prunariu**, Mihai Dăncuș, Aurel Chiriac, Georgeta Corniță, Petru Dunca, **Dumitru Protase**, Sorin Șipoș, Nicolae Constantinescu, Toader Nicoară, Gheorghe Glodeanu, Victor Iancu, Ana Moldovan, Mihai-Răzvan Ungureanu, Mircea Anghelescu, Mihai Reteagan, Sanda Golopenția ș.a.

Ianuarie 1992. Despre *Jurnalul fericirii* al lui **N. Steinhardt** scrie Cornel Moraru în eseu *Teroare și sfințenie* din revista „Vatra”, nr. 1 (22), p. 4.

Ianuarie 1993. *O înțelepciune voioasă: părintele Nicolae Steinhardt de Virgil Nemoianu* este inserat în nr. 1 al revistei „Ramuri” de la Craiova, p. 3. În același număr, Adrian Popescu semnează eseu *Înțeleptul de la Rohia* (p. 18).

Iunie 1991. *Despre fericire în alți termeni* de Ioan Pinteșteanu este titlul eseului ce îl are în vizor pe **N. Steinhardt** cu *Jurnalul fericirii*, publicat în revista „Apostrof”, An II, nr. 6, p. 6.

2 octombrie 1995. În suplimentul cultural *Litere, Arte, Idei* al ziarului „Cotidianul”, p. 3, Tania Radu are cuprins studiul intitulat *Un Steinhardt*, cu vectori de diacronie literară steinhardtiană, de la În genul tinerilor, la *Jurnalul fericirii, Escale în timp și spațiu, Călătoria unui fiu risipitor...*

1993. În revista „Literatură”, nr. 34, acad. **Eugen Simion** semnează eseu *N. Steinhardt, mărturisitorul*.

15 octombrie 1992. În „România literară”, An III, nr. 41 (142), p. 11 **Aurel Martin** face recenziile cărții realizate de Ioan Pinteșteanu „*N. Steinhardt. Primejdia mărturisirii*”.

Ianuarie 1993. În revista „Tribuna”, nr. 3, p. 3 **Ion Vlad** semnează eseu *Dialoguri spirituale*, cu referiri țintite la *Jurnalul fericirii* al lui **N. Steinhardt**.

5 mai 1991. În „Adevărul literar și artistic”, An II, nr. 65, p. 3, Constantin Cubleşan face analiza cărții *Jurnalul fericirii* a lui **N. Steinhardt**. Concluzia: „Din acest punct de vedere, *Jurnalul fericirii* (cu multe pagini ce atestă o reală vocație epică, narativă, cu multe pagini de autentică eseistică filosofică, de interpretare a textelor biblice, cu multe pagini anecdotice, meditative, portretistice etc.) este o emoționantă confesiune de sine a unui spirit ales, dintre cele mai elevate ale momentului său, în căutarea unui mod viabil, superior de ieșire din întunericul sistemului concentraționar”.

Septembrie 1991. În „Viața Românească”, Nr. 9, p. 93-99, Gheorghe Grigurcu semnează studiul intitulat *Creștinismul în tratare liberă: N. Steinhardt*.

28 iunie 1991. În revista „Contrapunct”, nr. 26, p. 3, Florin Iaru face o prezentare a lui **Nicolae Steinhardt** în eseu *Drumul spinos al fericirii*, cu trimitere la cartea Monahului Delahoria, dar și la fericirea sa de a-l fi cunoscut pe acesta, la Dej și Rohia, în 1982.

Iulie 1992. Textul *Jurnalul lui N. Steinhardt*, scris la Paris în martie 1991 este reprodus în revista „Viața Românească” nr. 6-7, p. 71-76.

23 aprilie 1991. Despre *Jurnalul fericirii* al lui **N. Steinhardt** face considerații bine proporționate analitic și sintetic Florin Manolescu în eseu *A patra soluție*, publicat în revista „Luceafărul”, nr. 17, p. 50.

2023. Lucrările Simpozionului Național de la Săliște de Sus, Ediția a XIV-a, august 2022 sunt publicate în volumul XIII intitulat *Cultură și Civilizație Românească în Maramureș*. Coordonator: prof. Simion Iuga. Editura: Risoprint Cluj-Napoca, 2023 (390 p.). Acad. **Emil Burzo** scrie despre Alexandru Filipașcu și cartea acestuia (*Enciclopedia familiilor nobile maramureșene de origine română*). Alte semnături importante: prof. univ. dr. **Gheorghe Cliveti**, dr. **Dorel Bucurescu**, dr. Ștefan Marinca, dr. Nicolae Iuga, prof. Simion Bogîldea, pr. dr. Vasile Iusco, drd. Vasile Timur Chiș, dr. Ioan Boroica, dr. Ilie Gherheș, dr. Dumitru Loșonți ș.a. Menționăm că dr. Dorel Bucurescu și prof. Simion Bogîldea au prezentat comunicări referitoare la cercetătorul **Horia Hulubei**.

29-30 noiembrie 1980. Are loc la Cicârlău, în Maramureș, Ediția a II-a a Festivalului Național de Literatură „Vasile Lucaci”, organizat de Cenaclul local cu același nume înființat în 1977, cu ocazia Centenarului Independenței de stat a României. Președintele juriului: **Augustin Buzura**. Marele premiu a fost acordat poetului Gavril Ciuban din Vișeu de Sus. Au participat 157 creatori de literatură din 35 de județe. La Prima ediție din 2-3 decembrie 1978 participaseră 30 de scriitori din 9 județe, iar președinte de juriu a fost scriitorul aromân Teohar Mihaș.

1957. În volumul „Studii”, X, nr. 2 este publicat articolul intitulat *Aspecte din situația și lupta maselor populare din Maramureș în a doua jumătate a secolului XVIII*, realizat de Ștefan Pascu.

30 septembrie 2008. Autograf pentru Biblioteca Județeană „P. Dulfu” din partea autoarei lucrării *Dragomirești (Maramureș), Între tradiție și modernism*, Elisabeta Faiciuc, tipărită la Editura Limes din Cluj-Napoca în anul 2008 (858 p.). Ediția a doua revăzută și adăugită, a monografiei cu o *Antologie de folclor și Considerații muzicale* de Elena Hlinca-Drăgan. Începând cu pagina 449, capitolul VI *Colinde* întâlnim textele și melodiile găsite în zonă de **Béla Bartók** (evident, de la informatori mai tineri): „Dumnezeu de la-nceput”, „Zoritu-s-o zorile”, „Dumnezeu adevărat”, „Noi umblăm și colindăm”, „Trimis-o-mpăratu carte”, „Doină”, „Mămucă, când m-ai făcut”, „De-aș avea mamă și tată”, „Taci, cucule, nu cântă”, „Toată lumea-i supărată”, „Cine nu știe ce-i doru”, „Cucule, pasăre vie”, „Cine știe, poate spune”, „Supărată-s de o lună”, „Mămucă, zilele mele”, „Cucule cu pană sură”, „Cine de părinți rămâne”, „Cine nu știe ce-i slujitu”, „N-am avut un sat să-mi placă”, „Cântec”, „Păhăruțu cel cu toartă”, „Când merg oile la munte”, „Învărtita”, „Fecioresc”, „Joc ardelenesc”, „Bătrânesc”, „Învărtitură”, „Imitațiune de buciom”.

1935. La sugestia lui Emil Micle din Șieu, student la Cluj, la Dragomirești ia ființă Biblioteca publică „**Vasile Pârvan**”. Printre donatorii-fondatori se numără: Ion Berinde (învățător Dragomirești), Alexandru Micle (Șieu), Gh. Cosma (preot Dragomirești), Găvrilă Iusco (medic, Dragomirești), I. Dermer (Dragomirești), Manase Marcu (notar, Dragomirești), Mărioara Chiș (învățător, Săliștea de Sus), P. Lenghel-Izanu, Ambroziu Rúbl (învățător, Dra-

gomirești), V. Dunca, Ion Petreuş, I. Verner, Ilie Pop Roibu, Ion Vlad, I. Scorțea, Șt. Turcuș (agronom), A. Bochișiu ș.a. Prin studentul Emil Micle s-a difuzat un apel la Universitatea din Cluj, iar efectul a fost că s-au primit donații de cărți personale de la: **Sextil Pușcariu**, Alexe Procopovici, Gh. Popovici, **Emil Racoviță**, Gh. Cristof, **Th. Capidan** ș.a. Un mare sprijin a dat și scriitorul **Cezar Petrescu**, pe atunci Secretar General al Ministerului Cultelor și Artelor. (Elisabeta Faiciuc, *Dragomirești, Între tradiție și modernism*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2008, p. 726-727).

18 februarie 1930. Sub egida Academiei Române, în ciclul *Din viața poporului român XL*, **Artur Gorovei** publică *Descântecelor românilor. Studiu de folclor* (423 p.). Lucrarea se tipărește în formatul tradițional la Regia M. O. Imprimeria Națională București și are an de apariție 1931, 18 februarie 1930 fiind data de predare spre tipografie. Referințe interioare: **Simion Florea Marian**, **G. T. Kirileanu**, **V. A. Urechia**, **B. P. Hasdeu**, **Vasile Alecsandri**, **Iosif Hodoșiu**, I. Bârlea, **O. Densusianu**, **George Coșbuc**, **E. Hodoș**, Tudor Pamfile, Tache Papahagi, Alexandru Țiplea ș.a. Localități de proveniență a descântecelor: Botiza, Strâmtura, Budești, Borșa, Ieud, Tămășești, Șieu, Bixad, Crăcești (Mara), Săliștea de Sus, Berbești, Vadul Izei, Târșolt ș.a.

21 septembrie 1926. Scrisorile primite de Francisc Hossu-Longin în august și septembrie 1869 de la Ioan A. Lapedatu, de la Paris, sunt trimise în copie, din Băsești, lui **Alexandru Lapedatu**, la cererea acestuia.

1996. În „Acta Musei Corviniana”, Ioan Opreș semnează studiul intitulat *Corespondență parisiană pentru Francisc Hossu Longin. Ion Lapedatu și Francisc Hossu Longin*.

2016. Sub egida Fundației Academia Civică, a Memorialului de la Sighetul Marmăției este tipărită în format PDF lucrarea **Alexandru Lapedatu** și contemporanii săi de Ioan Opreș (170 p.). Anterior, aceeași lucrare a apărut în ediții pe hârtie la Editura Albastră din Cluj-Napoca, în 1997 și, ulterior, în 2015. Tehnoredactare și format PDF: Ana Damian. Toate drepturile rezervate Fundației Lapedatu. În același an și sub aceeași egidă se publică și volumul (341 p.), Alexandru Lapedatu „Amintiri” de Ioan Opreș.

1 iulie 2005. Are loc târnosirea Bisericii cu hramul Sfinților Doctori Cosma și Damian de la Institutul Clinic Fundeni București. Alături de

toți cei din conducerea Spitalului, a participat și Preafericitul Patriarh **Teoctist**. Ctitori: prof. dr. Șerban Georgescu, pr. Horia Nicolae Prioteasa împreună cu Julia, prof. dr. **Irinel Popescu**, Maria Sasarovici. Constructor: Emil Semenescu. Încă o biserică maramureșeană în serviciul credinței ortodoxe românești!

1996. Ioan Opriș încredințează tiparului lucrarea intitulată **Alexandru Lapedatu** în cultura românească.

1920. După cum mărturisește în volumul „Amintiri”, publicat în 2016, (p. 201-202) **Alexandru Lapedatu** s-a implicat într-o chestiune dureroasă a Maramureșului: „La plecarea de la Paris, tocmai se discuta chestiunea graniței dintre noi și Cehoslovacia în Maramureș. În fața oricăror dificultăți, spre a se evita un eventual conflict între cele două țări amice, s-a crezut necesar să se ceară concursul unei persoane prietene care ar putea să intervină cu succes pentru a înțelege „l'ansamble”. Traseul lui Al. Lapedatu în București a fost însă blocat de mici interese politice. Take Ionescu era prea ocupat cu partidul său: „Mi-am sacrificat partidul pentru chestiunea unității noastre naționale. Mai am azi în juru-mi o mână de prieteni sinceri. Nu-i pot părăsi în preajma alegerilor ...”. Apoi, Al. Lapedatu a încercat cu **Ion I. C. Brătianu** și **Nicolae Iorga**... Final? „Cum chestiunea graniței cu Maramureșul era pe tapet în cursul verii 1920, am scris și publicat în ziarul *Patria*, din august, din Cluj, un articol intitulat În chestiunea Maramureșului, Ministrul de Externe de atunci, **Duiliu Zamfirescu**, luând cunoștință de el, m-a invitat la București să mă consulte și să mă întrebe dacă n-aș fi dispus să particip la discuțiile referitoare la această chestiune. În același timp, fiind vorba și de o graniță militară, îl consultă și pe colonelul pe atunci Toma Dimitrescu, fost consilier militar al delegației române la Conferința de pace și care cunoștea bine problemele militare ale noilor noastre frontiere. Ambii am mulțumit, dar am declinat oferta ce ni se făcea”. (?!?)

Iulie 1991. În revista „Cele Trei Crișuri” de la Oradea, An II, nr. 7 (16), p. 1 și 3 **Pompi-liu Teodor** semnează articolul omagial **Alexandru Lapedatu istoric al românilor**, în care cultivă „o corectă evaluare a operei științifice și activității marelui bărbat sacrificat în Penitenciarul „Dunărea” din Sighet, de un sistem totalitar caustic și devorator.

1987. În „Sargetia” din Deva, XX, 1986-1987, p. 459-464 istoricul Stelian Mândruț semnează articolul intitulat **Silviu Dragomir despre Alexandru Lapedatu**. Un semn că vălul uitării și voita tăcere din anii anteriori încep să se disipeze, chiar și în relație cu cei dispăruți în condiții tragice la Sighetul Marmației.

13 august 1869. Din Paris, Ioan A. Lapedatu, tatăl viitorilor academicieni **Alexandru Lapedatu** și **Ion Lapedatu**, îi scrie prietenului său Francisc Hossu Longin: „În câțiva ani o să se schimbe tot cadrul politic și social al Europei și oamenii venitorului vor fi alți oameni, de cum sunt ai trecutului și ai prezentului. Națiunea noastră încă va avea lipsă de astfel de oameni ai venitorului, care consacându-se programului să poarte pe umerii lor sarcina de cetățeni devotați, având în mână stindardul cu: dreptate, egalitate și frățietate. Atari oameni nu pot fi secondăți decât prin generațiunea jună. Aceasta va trebui să lepede toate prejudețele și tradițiunile moșilor și ale părinților, vor trebui să lepede servilismul către orișicine și să păzească întărită de conștiința drepturilor omului cu fruntea neplecată către venitorul națiunii noastre!”. Peste câțiva ani aceste chestiuni vor fi amplu dezbătute în casa socrului său, George Pop de Băsești!

27 septembrie 1869. O nouă epistolă este expediată din Paris de Ioan A. Lapedatu către Francisc Hossu Longin, din care cităm: „Românii trebuie să rămână cerbicoși, în aspirațiile lor – să prospereze cu energie către țintă să se sacrifice, să sacrifice și iar să sacrifice ... până și viața. Junimea să nu înceteze niciodată de a fi daco-românistă, că trebuie să crească nutrită de suc al acestei idei, să se întărească întrupând-o în ei; astfel ideea va trebui să se realizeze! De altfel aceasta e numai o chestiune de timp și cei ce nu cred în Daco-România, nu sunt fiii secolului nostru și nu merită să fie!”.

2007. Sub egida Muzeului Județean de Istorie și Arheologie Maramureș, în Colecția *Studii și Cercetări Maramureșene* este publicată lucrarea lui Carol Kacsó *Descoperiri de bronzuri din Nordul Transilvaniei* (I). Colecția Ferenc Floth (190 p.). Primul număr al Colecției a apărut în anul 1965 și a cuprins *Cercetările de la Oncești din Maramureș*, semnate de H. Daicoviciu, O. Bandula și I. Glodariu. Referințe academice: **Al. Vulpe**, **M. Petrescu-Dâmbovița**, **Iulian Marțian**, T. Bader, S. Dumitrașcu ș.a.

 ONCOS[®]
...începând din 1991

Parteneriate de suflet

- Afacere și omenie -

Complexe și dramatice, mutațiile economice și sociale din ultimii treizeci și patru de ani au răscolit profund viața românilor și au generat efecte notabile în modul lor de-a gândi și acționa la nivel individual și social, în toate categoriile socio-profesionale, indiferent de mediul lor existential, de norme și cutume legate de vârstă, etnie, tradiție, credință.

Ruptura cu socialismul și nevoia imediată de-a readuce Istoria pe vechea sa albă – cu bunele și cu relele aferente - a ridicat cu prioritate în gândirea noastră colectivă conceptul de Afacere, căruia i-a fost oferit și rolul teoretic de Călăuză pe căile unui viitor dorit, dar neclar conturat și deloc trecut prin vămile unei experiențe sociale concrete.

Noțiunea de Afacere desemnează în fapt mai multe preocupări individuale care au ca finalitate foloase existențiale. A face o afacere în cel mai larg înțeles al noțiunii înseamnă a avea un loc de muncă, o slujbă, un serviciu temporar sau permanent, iar în sensul ei deplin, înseamnă a fi parte activă, cu drepturi și obligații convenite la o negociere, a fi implicat într-o activitate a cărei scop final este obținerea de plus-valoare. Afacerea deci, în motivarea sa esențială este o competiție în care se înfruntă între ele interese personalizate, pentru afirmarea cărora se folosesc inițative, metode și tehnici dintre cele mai diverse, stimulându-se spiritul inovativ, cu eficiență dovedită în realitatea concretă. Afacerea este un proces în dinamică reînnoire, încadrabil în parametrii economici, juridici, sociali și individuali de natură personală, rațional – afectivă – a cărei finalitate depinde într-o mare măsură de consecvența, inteligența, voința și abilitatea celui care ia hotărârile și organizează îndeplinirea lor.

Din această perspectivă privit, Omul de afaceri este mereu în atenția publică. Frecvența și amploarea comentariilor ce îl privesc nemijlocit, depind de gradul și natura intereselor sale în intersecție, coabitare, sau contradicție cu interesele celorlalți, de ținuta morală și afectivă a comportamentului său cotidian, de implicarea sau neimplicarea sa în realizarea obiectivelor colectivității aflate sub incidența potențialului său economic și a prestigiului său ca personalitate afirmată în mediul social respectiv.

Se înțelege de la sine și opinia cotidiană atestă cu regularitate faptul că viața omului de afaceri dusă în contextul arătat, nu generează în jurul ei numai laude și mulțumiri. Mijloacele sale competitive, felul de-a folosi oportunitățile, de-a anihila concurența, consecvența sau inconsecvența față de propriile angajamente și promisiuni, tensiunile psihologice în care este obligat să trăiască lasă lumini și umbre în imaginea sa socială, învederează virtuți și deficiențe, întrețin surse intime

de fericire și nefericire. Omul de afaceri este, sub multiple aspecte, o oglindă fidelă a timpului său; o imagine dinamică, pe cât de complexă pe atât de supusă schimbărilor, adecvării la oportunități, iar atunci când el aparține locului, devine și un model de reușită pentru mentalitatea colectivă.

Iată de ce, Omul de afaceri, pentru a rămâne în perimetrul firesc al noțiunii ce-l denumeste, trebuie să fie, prin tot ceea ce face, și un om pentru oameni.

Omenia este expresia faptică cea mai împlinită și armonioasă pentru om în manifestarea sa ca ființă superioară, dotat cu capacitatea rațională de-a gândi și vorbi, cu sensibilitatea practică și emoțională de-a recepta realitatea și a-i selecta valorile afective, cu inteligența practică de a-și făuri uneltele și mediul de viață adecvat civilizației. Prin însumarea calităților ce-i prefigurează conținutul – același peste tot în esență, chiar dacă, uneori, înveșmântat în tradițiile locale – Omenia reprezintă starea de grație a ființei umane, împlinirea unui ideal de viață. Acest adevăr este sugerat ca prioritate comportamentală de însăși limbajul comun. A fi om de omenie, a omeni pe cel nevoit, a nu-ți mânca omenia, a fi om în toate împrejurările sunt enunțuri cu încărcătură morală și valoare comportamentală unanime recunoscute și acceptate.

Evocându-le aici, în modesta mea calitate de Om de afaceri, recunosc deschis că sunt preocupat îndeaproape de măsura cu care reușesc să-mi fac viața de fiecare zi și o trăire confluentă cu aceste valori. Cei șapte ani de acasă, rădăcinile transilvănene, educația școlară și universitară, încrederea în oameni și credința în Dumnezeu m-au ajutat și mă ajută să slujesc și Afacerea și Omenia, convins că șansa de reușită viabilă și durabilă în demersul meu va depinde hotărâtor de modul cum cele două domenii se vor sprijini între ele cu folos reciproc.

Vasile Onacă

Vasile MUSCĂ

CONSIDERAȚII PE MARGINEA IDEII DE GENERAȚIE CU PRIVIRE SPECIALĂ LA GENERAȚIA ARDELEANĂ A LUI LUCIAN BLAGA ȘI D.D.ROȘCA

Fundația culturală „Carpatica” și redacția revistei „Orașul”, pe care aceasta o editează, amândouă conduse de excelentul om de cultură, arhitectul Ionel Vitoc, cum știți deja, organizează în această toamnă un ciclu de conferințe sub genericul

„Academia comunicării dintre generații”. Programul a debutat prin strălucita conferință susținută de Acad. Ion Aurel POP, președintele Academiei Române cu titlul „Privire generală asupra epocii în care trăim”.

Cred că este în logica cea mai firească a lucrurilor ca un program care își propune această tematică principală a comunicării dintre generații să continue prin prezentarea unor considerații introductive pe marginea ideii de generație. Am onoarea și plăcerea să prezint această conferință, astăzi, în fața Dumneavoastră.

Deschid considerațiile mele cu o scurtă prezentare a împrejurărilor istorico-filosofice în care s-a născut în cultura modernă ideea de generație. Secolul al XIX – lea, în a doua jumătate a sa, mai ales prin intervenția energetică a școlilor neokantiene, în primul rând Wilhelm Windelband și Heinrich Rickert, au împărțit domeniul vast al cunoașterii, ceea ce s-a numit *globus intellectualis*, între două mari grupe de științe în funcție de obiectul lor de cercetare și, desigur, de metodele lor de cercetare. Este vorba de: științele numite ale naturii (*Naturwissenschaften*) și de științele numite ale culturii spiritului, omului sau umaniste (*Kulturwissenschaften, Geisteswissenschaften*), omul trăind în două mari realități fundamentale, natura și cultura.

Prin așezarea matematicii, prin matematizare, științele naturii au înregistrat niște progrese răsunătoare. Matematica deține puteri aproape magice. Leibnitz credea că deasupra lui Dumnezeu nu se situează decât matematica – *cum Deus calculat fiat mundus*. Matematica poate fără îndoială multe, dar nu poate totul. Reprezentanții noului grup de științe au crezut că vor putea obține niște succese, cel puțin asemănătoare prin aflarea unei discipline fundamentale, o matematică a științelor umane. Ernst Robert Curtius, cunoscut autor al celebrei lucrări „Literatura europeană și evul mediu latin” credea că această matematică a științelor umane ar putea fi prin precizie și rigoare filologia clasică. Dar pentru un succes garantat erau necesare și alte consolidări teoretice din partea noului grup de științe. Una din cele mai importante a fost adoptarea în aparatul conceptual al științelor umane a noțiunii de generație.

Deși foarte veche, datând încă din epoca lui Homer, cum vom avea ocazia să vedem, asimilarea ideii de generație explică multe din reușitele cognitive ale noilor discipline. Unul din promotorii cei mai cunoscuți ai noii direcții de gândire, Wilhelm Dilthey, în celebra sa carte – *Erlebnis und Dichtung (Trăire și poezie)* declară deschis – „O noțiune foarte rodnică despre ce ar trebui să se vorbească mai amănunțit este noțiunea de generație” (*Trăire și poezie*, București, Editura Univers, 1977, p. 261). Datorită acesteia, W. Dilthey a reușit să spargă blocul spiritual compact, numit *Goezeit*, în succesiunea mai multor generații literar-filosofice. Faptul acesta al asimilării noțiunii de generație a constituit nu doar prilejul unor însemnate progrese în ordinea cunoașterii în domeniul științelor umane dar și al unei considerabile consolidări a statului lor științific

În continuitatea vieții universale, generațiile constituie cea mai consistentă unitate de luptă contra uitării și a morții. Determinată, astfel, în primă linie, ca o unitate biologică de viață, mebrii unei generații trebuie să îndeplinească drept o condiție *sine qua non* simultaneitatea lor în aceeași epocă istorică. Între anumite limite, se tolerează, desigur, și diferențele de vârstă. Într-o scrisoare către Elisabeth Blochmann, cea din 20.02.1933, Heidegger va

mărturisi semnificativ pentru discuția noastră „Deși diferența de vârstă dintre noi nu este nici de zece ani, facem parte din generații diferite: lumea lui Jaspers nu o cunoaște pe cea a grecilor – lucru care, sunt convins în momentul actual al survenirii istorice a lumii occidentale echivalează cu o adevărată catastrofă” (Martin Heidegger & Elisabeth Blochmann, *Corespondență 1913-1969*, București, Editura Humanitas, 2006, p. 101).

Generația nu constituie doar forma originară de solidaritate umană care grupează indivizii aproximativ de aceeași vârstă într-o unitate de viață întemeiată, în primul rând, biologic. Dincolo de această destinație biologică de a asigura continuitatea și stabilitatea vieții, noțiunea de generație trimite, ca supremă consacrare a sa, la ideea de creație culturală. Pe scurt, generația nu e doar fapt biologic ci și act de cultură.

La noi, Tudor Vianu a dedicat temei câteva pagini de profundă gândire: generațiile se impun drept afirmări ale vieții în actul suprem al creației, atât în plan material cât, mai ales, în plan spiritual. Orice generație conține, întâi de toate, ca o generație de creație. Tudor Vianu consideră că generațiile indică „solidarități între oamenii care, trăind în aceeași vreme, oricare ar fi vârsta lor, nutresc aceleași aspirații și colaborează la aceeași operă. Existența generațiilor de creație este unul din aspectele cele mai caracteristice ale societăților civilizate. În societățile primitive, împărțirea populației pe vârste are o rigoare inflexibilă” (*Generație și creație, în Opere Vol IX*, București, Editura Minerva, 1980, p. 189). Și mai departe „Cine aderă la generația sa, cine își unește eforturile sale cu ale tuturor contemporanilor pentru rezolvarea unora din problemele timpului, împlinește o înaltă și o mare parte din datoria sa umană, deși nu pe cea mai înaltă și nici întregă datorie pe care și-o poate recunoaște un om” (Ibid. p. 161). Abordarea fenomenului culturii din perspectiva largă pe care o deschide ideea de generație permite ca o operă individuală să fie explicată ca expresia fidelă a unei generații de creație, care corespunde unei provocări majore comune a istoriei și nu ca produsul unei simple înclinații subiectiv personale. Sarcina istorică a unei generații recunoscută conștient de toți componenții ei, este tocmai aceea care

face ca munca sa întreagă să poată fi privită, în cele din urmă, ca opera unui singur individ.

Dar ideea de generație mai comportă și un aspect conflictual subliniat, de altfel, și în considerațiile lui Tudor Vianu. Invocarea imaginii homerice a generațiilor din *Iliada*, pune în evidență și succesiunea lor prin comparația cu frunzele copacului, reluată și de Schopenhauer „căci pe când frunzele unui copac – observa Tudor Vianu – au toate aceeași vârstă și nu cedează locul altora noi decât după ce ultima lor fărâmă de vitalitate s-a istovit, generațiile omenești coexistă pe porțiuni limitate de timp și produc, prin întâlnirea și coincidența lor forme caracteristice ale antagonismului și luptei sociale” (ibid). Într-un moment istoric dat, spațiul vieții sociale active poate fi disputat de mai multe generații și atunci între indivizii care le compun se naște ca o formă a ciocnirii noului cu vechiul, „fenomenul numit al conflictului dintre generații” – la care mă voi referi mai încolo – ca un alt aspect al relației dintre ele. Generațiile omenești, în evoluția lor nu descriu doar o simplă succesiune liniară, care reconstituie în timp existența ideală a omenirii – ca în filosofii de tip iluminist ale istoriei – ci coexistă într-o luptă care determină înaintarea lor progresivă.

Născuți printr-o întâmplare a sortii, în același an 1895, Lucian Blaga și D.D.Roșca fac parte, biologic, dar vom vedea și cultural din aceeași generație. Împreună cu ceilalți „mari” ai generației lor – Constantin Rădulescu Motru, Ion Petrovici, Petre P. Negulescu, dintre cei mai vechi și Tudor Vianu, Mihai Ralea, Mircea Florian, dintre cei mai noi – au scris cu toții unul dintre cele mai valoroase și mai consistente capitole din istoria filosofiei și a culturii românești. Împreună cu generația lor, cei doi mari gânditori ardeleni, L. Blaga și D.D.Roșca, au traversat un secol răvășit de mari convulsii sociale – este suficient doar să amintim de cele două războaie mondiale care au schimbat radical cursul istoriei omenești – au înregistrat cu sensibilitate mutațiile pe care acestea le-au produs atât în plan de viață materială cât și spirituală. Prin filosofia lor, au reacționat în fața acestora cu o conștiință vie, de o responsabilitate mereu trează.

Dar, evenimentul care a marcat definitiv profilul spiritual al întregii generații a fost

sfârșitul primului război mondial, care a adus cu sine realizarea unității statale a tuturor românilor în formula României Mari. „Generația Marii Uniri” a fost și prima prinsă într-o campanie, într-adevăr serioasă, de europenizare a țării și culturii românești. „Până atunci, predecesorii și noi, tinerii intelectuali ardeleni, nu visam decât Unirea cu Țara – mărturisește D.D.Roșca într-un interviu de un puternic caracter memorialistic – Odată cu sfârșitul războiului, Țara reîntregită crea cadrul potrivit și obligația generației noastre de a se integra cu valorile ei proprii în contextul culturii românești și europene. Am înțeles că venise momentul, că noi eram cei obligați să depășim nivelul cultural de până atunci al României, să-i lichidăm dacă va fi posibil, restanțele, să-l aducem oarecum la zi. Îmi amintesc că în primii ani de Universitate, în planurile și discuțiile cu prietenul meu Blaga, mereu revenea și dorința de a face ceva care să depășească ceea ce fusese până atunci. Dar, pentru aceasta, trebuia să ne creăm întâi pe noi înșine. Să căutăm să rămânem în cetățile de mare cultură cât mai mult, obișnuia să exclame Blaga, să ne întoarcem acasă la 40 de ani deplin formați. Marea obligație a generației noastre era de a deveni una din generațiile românești europene a vremii” (*Lumea mea cea gândită* – interviu luat profesorului D.D.Roșca de Ana Blandiana în *Viața studentescă* nr 43, 1967). Dar, trebuie adăugat și aceasta: eșecurile acestei construcții politice, după nici două generații de istorie, după nici două generații de istorie, a oferit cadrul evoluțiilor culturale ale generației '27 a lui M. Eliade, E. Cioran, M. Vulcănescu pentru a ne restrânge doar la numele cele mai reprezentative. Când reprezentanții generației '27 au devenit conștienți de dificultățile îndeplinirii acestei sarcini s-au lăsat devastați de obsedanta întrebare: cum poate fi cineva mare venind dintr-o cultură mică? Răspunsul lor a fost unul simplu: schimbând cultura. Și mulți dintre ei au ales calea *exilului exterior* în marile culturi. M. Eliade, E. Cioran, E. Ionescu dar și G. Enescu sau C. Brâncuși. Pentru cei rămași s-a oferit calea *exilului interior*. Să-i pomenesc aici doar pe L. Blaga, C. Noica, M. Vulcănescu. În esență însă, trecând de la generația Marii Uniri la generația '27, sarcina culturală a momentului a rămas în linii mari ace-

eași: integrarea și afirmarea europeană a culturii românești.

T. Vianu motivează situația: „Fără să ignorăm marile valori create anterior aveam impresia că stilul culturii române dinainte de primul război mondial era un *stil provincial*, insuficient în aria culturii universale. Problema generației noastre a fost aceea a găsi-rii stilului major al culturii române, voiam să ne spunem cuvântul referitor la toate marile probleme ale lumii, să dăm răspunsul nostru ca reprezentanți ai poporului roman tuturor întrebărilor care frământă lumea.” (T. Vianu, op. cit. p. 768-769).

Aș vrea să mai discut un aspect implicat în ideea de generație. Viața socială a unei epoci istorice este disputată de existența concomitentă în cadrul spațiului social activ al aceluiași timp istoric a mai multe generații în acțiune. Prezența lor în același timp transformă scena socială, în anumite momente într-o arenă de luptă. Împrejurarea că în același timp și spațiu social întâlnim reprezentanți a mai multe generații – de la două la trei, uneori chiar patru – nu constituie doar o realitate ci uneori reprezintă chiar o necesitate. Este vorba de punctul sensibil extrem în care diferențele grupurilor de vârstă evoluează către opoziții ca în cele din urmă să poată degenera în conflicte. Între indivizii care le compun se naște atunci ca o formă a ciocnirii dintre nou și vechi, fenomenul numit al conflictului dintre generații, ca o altă față a relației dintre ele. Dar, această simultaneitate a generațiilor explică și posibilitatea colaborării dintre ele în vederea realizării unor țeluri comune întregii omeniri ca atare. Poate fi vorba și de episoade de divergență care le pot separa și opune una alteia, pașnic sau chiar conflictual. Este fără nici o îndoială, indiferent pe ce poziție ne-am situa, o realitate care nu poate fi ignorată, de care trebuie să ținem seama.

Generațiile omenești în evoluția lor nu descriu doar o simplă succesiune liniară progresivă, care reconstituie în timp existența ideală a umanității, ci și coexistă în acea luptă care le împinge mereu înainte. Pentru cine vrea să pătrundă mecanismul adânc al vieții istorice trebuie să admită că conflictul generațiilor nu e doar o realitate ci și o necesitate.

Dar, pe lângă acest aspect de conflict există și un altul, mai important în concepția mea, în relația dintre generații: colaborarea în vederea împlinirii aceluiași deziderat al momentului istoric. Acesta are un puternic caracter paideutic, ca un model în acest caz impunându-se relația dintre părinți și copii: generația mai tânără învață din patrimoniul de viață acumulat de generația mai în vârstă, cei mai tineri se împărtășesc din experiența trăită de cei mai bătrâni. În această relație se naște un fel de competiție în care cei de mai târziu trebuie să ajungă să știe, nu doar tot ceea ce știu cei de dinaintea lor, ci chiar mai mult, adică să-i depășească. O spune clar Goethe în celebra lui „Faust” prin intermediul personajului său *Wagner*: „Când tânăr ești și tatăl ți-l cinstești știința lui cu bucurie o moștenești. Iar dacă, mai târziu, știința însuși o sporești, Putea-va fiul tău s-ajungă unde tu nu ai ajuns” (Traducerea lui L. Blaga). Astfel percepută, relația didactică de învățare care leagă generațiile oferă cadrul prielnic nu doar pentru a conserva cunoașterea deja dobândită ci și de a o continua depășind-o. Modelul relației tată-fiu asigură continuitatea învățării și cazul cu totul special al legăturii dintre un magister și discipolii săi.

În succesiunea lor istorică, misiunea generațiilor, ce se urmează una pe alta, stă în a asigura continuitatea vieții spirituale a omenirii. Generațiile se disting, ca atare, nu prin ceea ce le leagă ci mai ales prin ceea ce le separă, datorită sarcinii inconfundabile, proprii fiecăruia dintre ele. Însă, conflictul dintre generații se poate muta în cadrul aceleiași generații, între membrii acesteia. Mi se pare aspectul cel mai grav. Conflictul există nu doar ca o necesitate a relației dintre generații. El și-a făcut loc și între membrii aceleiași generații, se justifică mai cu seamă prin motive subiective, inter-individuale și nu are în spate cauze obiective., condițiile fiind aceleași. În interiorul fiecărei generații asistăm la o adevărată cursă între membrii ei. Aceștia au cu toții același obiectiv start în viață, fiecare pornește de la același nivel al condițiilor pe care istoria le oferă. Diferențierile se produc ulterior. Meritele și munca lor îi înalță pe unii, puțini, tot mai puțini, cu mult deasupra și înaintea celorlalți. Este fără îndoială, neplă-

cut pentru cineva să constate că, atunci când nu intervine norocul, în spațiul de mișcare al aceleiași generații, unii au reușit să meargă înainte atât de departe, în timp ce alții, în urma lor, rătăcesc fără busolă la poalele acelor munți ale căror vârfuri cei dintâi le-au cucerit deja. Nu se pot invoca nici un fel de circumstanțe care au favorizat pe unii în defavoarea altora, în principiu ele au fost aceleași.

În celebra sa carte „Trăire și poezie”, Dilthey, al cărui nume l-am invocat deja, dă exemplul relației din cadrul iluminismului german, dintre Lessing și Moses Mendelssohn, un partener de corespondență al lui Kant – „Numai un om necunosător al naturii omenеști – scrie Dilthey – s-ar putea aștepta – în situația a doi oameni, care au purtat cot la cot primele lor campanii literare, care și-au împărtășit primele forme ale teoriilor lor, încă necizelate – la o apreciere bazată pe o viziune istorică din partea celui rămas în urmă, acolo unde l-a lăsat marele său prieten, ajuns ulterior atât de departe.” (W. Dilthey – *Trăire și poezie* –, București, Editura Univers, 1977, p. 43).

Motivul care ne ajută să înțelegem această situație stă în împrejurarea că nici o generație nu este un câmp, un plan uniform, ci formează o ierarhie, în care fiecare membru al ei ocupă o anume treaptă valorică. Astfel, se constituie piramida pe care o alcătuiește orice generație în funcție de talentul și munca, de activitatea creatoare a celor care o formează. În cei rămași mai jos și mai în urmă se pot naște sentimente de invidie sau mai bine zis resentimente, de obicei, într-o bogată gamă de manifestare. Resentimentarii de tot felul, mâncați de ambiții fără acoperire în rezultatele strădaniilor lor, sunt cei care deranjează atmosfera unei generații ca solidaritate culturală. Astfel, în locul unor sentimente de colaborare și prietenie se nasc resentimente de ură și dușmănie care, de obicei, înveninează atmosfera calmă de solidaritate într-o generație.

În lucrarea sa din 1912 – „Das Resentiment im Aufbau der Moral” (tradusă în românește sub titlul *Omul resentimentului*), marele filosof Max Scheler descrie complexul sufletec determinat de resentiment – Invidia, pizma, răutatea, setea tainică de răzbunare, cuprind în profunzime sufletul omului resentimentar, independent de niște obiecte deter-

minate. (Max Scheler – „Omul resentimentului”, București, Editura Humanitas, 2007, p.58).

În concluzie, o generație nu trebuie interpretată ca promisiunea unei păci eterne a spiritului, a unei împăcări universale între cei activi în același timp în câmpul vieții sociale, o dispoziție la care în filosofie au visat și Leibniz și Kant (autor al unui proiect de pace eternă în filosofie).

A mai rămas încă o ultimă întrebare în legătură cu problemele puse în discuție până acum. Este vorba de o întrebare cu adevărat sensibilă, poate chiar deranjantă, pe care tocmai din acest motiv am împins-o la sfârșit. De ce anume cei intrați în câmpul vieții active de la noi după 1989 nu reușesc să conteze ca o generație. Fără îndoială că o asemenea afirmație este de natură să producă grave supărări, chiar dușmăanii. Cei vizați au beneficiat de niște avantaje pe care nu mulți din cei dinaintea de '89 s-au bucurat. Au dobândit niște doctorate strălucite uneori la cele mai vestite Universități ale lumii, posedă formații profesionale temeinice confirmate de numeroase succese și realizări (descoperiri, cărți, invenții etc), unii au făcut deja dovada unui viitor promițător fiind de pe acum niște adevărate personalități. Și totuși nu putem vorbi despre ei ca generația celor de la '89. Lipsește un factor esențial care nu permite acea coagulare de individualități, care formează forța unei adevărate generații. Este cadrul social, absolut

Maria OLTEAN. Vălenii Șomcutei Casa lui Gheorghe a Mii

Eugen Ioan MĂCINIC

necesar, stimulent al unui mare ideal național, sau cum se zice astăzi, un mobilizator program de țară. Deocamdată acestea lipsesc.

Am văzut că coeziunea greu de stricat a unei generații se realizează, de cele mai multe ori în jurul unui eveniment istoric, deschizător de o nouă epocă. Avem cu aceasta, cred, și răspunsul cel mai simplu, nesofisticat, la întrebarea presantă: de ce cei de azi nu formează o generație propriu-zisă deși printre reprezentanți se numără și persoane cu o dotare excepțională. Lipsește acel liant, legătura de solidaritate dată de un mare eveniment istoric care stă la temelia unei generații. Pe scurt și în final, România nu dispune azi de un program de țară, cum a fost la un moment dat în istoria noastră, realizarea Marii Uniri, un program cu efect mobilizator puternic pentru toți cei din zilele noastre.

Medicamentul creierului meu

EVER
NEURO PHARMA
A U S T R I A

www.cerebrolysin.com

Arh. IONEL VITOC

ARHITECTURA
URBANISM
STUDII DE FEZABILITATE
DOCUMENTATII AVIZE
PLANURI DE AFACERI
CONSULTANTA

B-DUL EROILOR NR. 16
400129 CLUJ-NAPOCA
TEL. 0264-596716
FAX. 0264-598466
e-mail:
ionelvitoc@yahoo.com

Ion IRIMIE

DESPRE UTOPII

De regulă, atunci când este vorba despre utopii, mintea celor cât de cât inițiați fuge la cele câteva utopii bine-cunoscute. Fuge la „Cartea de aur...” a lui Thomas Morus - sec. al XVI -lea sau la „Cetatea soarelui” a lui Tommaso Campanella - sec. al XVII-lea.

Pentru mai târziu, mintea le mai poate umbla pe la „Scrisorile...” lui Saint-Simon, pe la „Noua lume morală” a lui R. Owen ori pe la opera lui Ch. Fourier.” Am amintit de aceste formule de organizare utopică a vieții socio-umane pentru a putea trece dincolo de ele și pentru a ajunge la cele patru mari utopii ale culturii europene. Este vorba de utopia statului ideal, din Politeia lui Platon, de utopia iubirii și iertării, din cele zise de Isusul din Evangheliile, de utopia imperativului categoric, din opera lui Kant, și, nu în ultimul rând, de utopia eliminării exploatarei, din moștenirea ideatică semnată de Marx.

În utopia sa, Platon stabilește mai multe cerințe. Unele mai simple, altele mai complicate. În una din ele, de pildă, se cere ca statul să fie condus de filozofi. Dar aceasta nu în sensul obișnuit al termenului, ci într-un sens mai profund, sens în care este vorba ca politica să se facă după idei, după adevăr, să se facă cu înțelepciune și în numele înțelepciunii. Politica, consideră Platon, este o treabă serioasă, este un ceva care nu poate fi lăsat nici măcar pe mâna militarilor, decum pe cea a cetățenilor de rând. Politica trebuie lăsată pe seama filozofilor, adică pe seama acelor care, prin definiție, sunt iubitori de înțelepciune. Dacă în viața politică intervin și interesele - și ele nu pot să nu intervină - atunci ele trebuie ținute sub controlul adevărului și valorilor. În numele a ceea ce este adevăr, bine și frumos, politica și politicul nu trebuie niciodată să se lase furate de lăcomia intereselor. Când în politică se joacă totul doar pe cartea intereselor, politica devine un ceva care se umple de fel de fel de monstruoziități sociale, monstruoziități mai mari sau mai mici. Menirea de fapt și de fond a oricărei politici este sau ar trebui să fie aceea de a asi-

gura o permanentă armonizare a raporturilor dintre cele trei laturi sau momente ale oricărei vieți politice: adevăr, valori și interese. Condiția condițiilor unei asemenea armonizări, ne lasă Platon să înțelegem, este și trebuie să fie aceea a instituirii și funcționării democrației. Fără democrație, viața politică își pierde și adevărul, și binele, și frumusețea.

După ce liniile statului ideal au fost bine, dar utopic, trasate de Politeia lui Platon, viața politică s-a derulat când mai pe aproape, când mai pe departe de acestea. Paginile de față nu ne lasă să intrăm în istoria de fapt a acestei derulări. Două, trei observații de ordinul actualității parcă s-ar putea face. Cu destulă îndreptățire s-ar putea observa, de pildă, că niciodată viața politică n-a fost mai golită de adevăr și de bunele valori. Parcă niciodată n-a fost mai supusă lăcomiei intereselor. Niciodată ea nu s-a scaldat în atâta minciună, în atâta demagogie, dezinformare și manipulare. Niciodată politica parcă nu s-a făcut și cu ajutorul atâtor structuri și funcțiuni din afara ei. Cine și-ar fi putut imagina, acum 100 de ani, că băncile vor ajunge să decidă unde să se facă războaie și pe unde să se facă pace? Cine s-ar fi putut gândi, acum 50 de ani, că vor veni vremuri în care în Statele Unite se va derula o campanie electorală cu facerea de procese și cu zăngănit de cătuș?

Despre utopiile lui Platon s-ar putea scrie multe. Și dacă s-ar scrie foarte multe, tot ar mai rămâne ceva de scris. Noi ne oprim la cele de mai sus deoarece ne așteaptă o altă mare și foarte mare utopie, utopia iubirii și iertării, legată toată de numele lui Isus. De numele Isusului din Evangheliile. Cel de după Evangheliile parcă și-a pierdut câte ceva din forța utopismului cu care l-au creionat cei patru: Matei, Marcu, Luca și Ioan. Din creionările acestora, iubirea și iertarea parcă se desprind din chiar înfățișările exterioare și cotidiene ale celui din Nazaret. Se desprind din chiar chipul lui, din ochii lui blânzi, din pasul lui domol, din toată conduita lui cotidiană. Isusul din Evangheliile n-a fost niciodată rău, încrunțat, neatent la durerile celor din jur. Tot chipul lui Isus era și este, potrivit Evangheliilor, o Utopie personificată, o Utopie de iubire și de iertare.

Această utopie a îmbrăcat și haina cuvântului. Cine nu știe de fraza prin care, în numele iertării, Isus îl îndeamnă pe cel care primește

o palmă „să întoarcă și obrazul celălalt”? Întoarcerea obrazului sună ca o mare abatere de la normal, sună ca îndemna la ceva prea frumos ca să te aștepți să devină și ceva adevărat; sună ca o veritabilă utopie.

Tot ca veritabilă utopie sună și cuvintele care au oprit o omucidere. Orice creștin știe cuvintele: „Cine-i fără de păcat să arunce primul piatră”? Și n-a aruncat nimeni, iar păcătoasa a fost salvată.

Această iertare, împreună cu iertarea tuturor păcătoaselor din jurul lui, are, am zice noi, o semnificație mult mai adâncă și mai întinsă decât aceea pe care, atât de direct, ne-o spune povestea biblică. În și prin iertarea păcătoaselor, în fond, Isus a iertat-o pe Eva, a dezlegat-o de povara „păcatului original.” Iertând-o pe Eva, Isus a reconsiderat tot statutul femeii, femeii în genere; aceasta nu mai era și nu mai este nici marea vinovată de „pierderea raiului” și nici o ființă de rang inferior; în viziunea lui Isus, femeia devine o egală a bărbatului. Că despre un asemenea sens este și poate fi vorba se poate deduce și din faptul că, în toate cele zise de Isus prin Evanghelii, nici măcar o singură dată nu este pomenit numele Evei. Nu se face niciun fel de referire la niciuna din „isprăvile” acesteia. În paginile „Noului testament”, numele Evei și a tuturor celor legate de numele ei, apare abia prin „Scrisorile Apostolilor”, mai ales prin cele ale apostolului Pavel.

Uitându-ne dincolo de povestea biblică, am putea zice că Eva-i departe de-a fi păcătoasa păcătoaselor, că ea mai degrabă este marea coautoare la facerea noastră. Mușcătura ei din măr ne-a făcut oameni, ne-a dat nebuniile iubirii, gustul cunoașterii și toate bucuriile de-a face ceva nou sub soare.

În procesul scrierii Evangheliilor, Isusul utopiilor devine treptat un Isus făcător de minuni. În și prin aceasta, procesul îndumnezeirii lui a și început. Prin îndumnezeire, Isus ajunge să nu mai fie fiu al omului, ci fiu al lui Dumnezeu. El ajunge investit cu toate prerogativele divinității. Ajunge să fie și să rămână, până astăzi, Dumnezeuul întregii creștinătăți. Creștinul, în oricare din formele lui, se roagă Dumnezeului-fiu, ca abia după aceea să ajungă și la Dumnezeu-tată.

Și despre utopiile iubirii și iertării s-ar putea scrie mai multe. Dar și aici ne rezumăm la cele de mai sus pentru a putea face pasul

la utopiile din moștenirea filozofică a marelui Kant. Aceste utopii sunt așezate în conceptul de mare sinteză, concept denumit simplu „imperativ categoric”. Numele însuși ne spune că-i vorba de o poruncă severă, de un ceva care nu se poate să nu fie. În interiorul acestui principiu este așezată legea morală supremă, lege care este sau care ar trebui să fie legea legilor întregii moralități: Să faci întotdeauna în așa fel încât norma conduitei tale să devină lege pentru toți. Spusă în termeni aproape kantieni, legea cere fiecăruia ca, sub raport moral, să fie un exemplu pentru toți ceilalți. O cerință înaltă, o cerință curat utopică. În realitatea și complexitatea lor, oamenii nu se pot supune unei asemenea exemplarități.

Legea morală este considerată de Kant ca fiind așezată în noi; era nu vine de la cineva din afară, ea este un apriori al conștiinței noastre morale sau a zonei de subiectivitate pe care Kant a numit-o „rațiune practică”. Fiind dată apriori, legea legilor moralității noastre nu vine nici de la Dumnezeu, nici de la oameni; fiecare are și poartă legea în el. A purtat-o și Kant, a purtat-o în așa fel încât se minuna de prezența ei tot atât de mult și tot atât de tare ca de „cerul înstelat” de deasupra capului său.

Imperativul categoric și legea morală pe care o presupune sunt utopii mari, complexe, bogate. Sub cupola lor se așază și se manifestă, de pildă, utopiile pe care le-am putea numi ale valorii sau valorilor: datoriei de dragul datoriei, binelui de dragul binelui, corectitudinii de dragul corectitudinii, dreptății de dragul dreptății, egalității de dragul egalității și, poate că nu în ultimul rând, iubirii de dragul iubirii.

Toate utopiile abia spuse și expuse au fost privite doar în puritatea lor. Niciuna n-a fost atinsă de nicio urmă de interes. Din acest punct de vedere, s-a putea zice că morala kantiană este mai înaltă în spiritualitate decât orice fel de altă moralitate. Mai înaltă chiar și în raport cu orice fel de moralitate religioasă. Orice am zice și orice am face, normele morale ale oricărei religiozități nu pot scăpa de interesul credinciosului de a se pune bine cu o anume zonă de divinitate. În viziune kantiană, cerințele moralității sunt privite ca fiind complet lipsite de orice urmă de interes; aceste cerințe sunt morală de dragul moralității.

Cu toate acestea, morala lui Kant nu este chiar așa de străină de viața reală a omului și

oamenilor. În ciuda utopismului lor, cerințele imperativului categoric au ajuns să se întrupeze în multe și foarte multe conduite cotidiene. Păcat că toate aceste întrupări au rămas la nivel de viață individuală și că n-au luat niciodată și niciunde forma vreunor întrupări sociale sau politice!

Pe lângă înaltele utopii de ordinul moralității, Kant a formulat și o mare utopie politică: Pacea eternă. A formulat-o și a lansat-o în cartea cu același nume. Cartea n-a prea fost luată în seamă. Nu s-a bucurat de atenția de care s-au bucurat alte cărți ale filozofului. Păcat! Păcat că o asemenea utopie nu s-a bucurat de atenția pe care pacea între popoare o merită. Dacă ideologia filozofică și politică post kantiană s-ar fi aplecat, cât de cât, asupra utopiei lui Kant, poate că am fi avut cu unul, două războaie mai puțin, iar dacă s-ar fi aplecat cu toată atenția pe care utopia o merita, poate că n-am fi ajuns ca astăzi să vorbim de posibilitatea unui alt război mondial.

După atâtea gânduri despre utopiile lui Kant, să spunem câte ceva și despre cele ale lui Marx. Utopiile acestuia s-au întrupat mai întâi într-un Manifest, Manifest din care s-a născut un Partid, Partid care a pus în mișcare o Revoluție, Revoluție care, după o istorie de vreo opt decenii, s-a stins chiar în zilele noastre.

Utopiile lui Marx s-au mișcat și se mișcă în jurul ideii de eliminare a exploatării. Toate acestea și-au găsit expresia în cea mai mare dintre utopii: „Fiecăruia după nevoile sale”. Aceasta ar fi fost să fie formula de viață în condițiile comunismului desăvârșit. Numai că acest comunism, așa cum am sugerat ceva mai sus, a eșuat lamentabil în chiar faza lui socialistă.

Despre vinovăția sau nevinovăția lui Marx în procesele facerii, creșterii și căderii socialismului, putem spune că este vinovat și nevinovat în același timp. Este vinovat deoarece el a pus la îndemână utopiile din care s-au născut cele ale leninismului și, apoi, ale stalinismului și este nevinovat deoarece tot socialismul, ca mișcare istorică reală, este opera altora. Cum să-l faci vinovat pe Marx pentru ceea ce au făcut, de fapt, Lenin și Stalin. De aceea, la drept vorbind, Marx nu poate fi scos din istorie. Căderea socialismului nu este și cădere a lui Marx. Opera lui, împreună

cu utopiile ei, trebuie citită și recită, gândită și regândită. Nu doar din motive ale trecutului, ci și din cele ale prezentului și viitorului.

După toate cele zise despre utopiile celor patru, poate că s-ar impune și câteva considerații mai generale. Poate c-ar fi bine, de pildă, să observăm că utopiile avute până acum în atenție se bucură de o subtilă solidaritate. În lumea culturii, ele nu stau unele lângă altele sau unele după altele; în unele momente ale lor, ele se întretaie, se întrepătrund. Nu-i deloc greu, de pildă, să dăm peste urme ale utopiilor lui Platon în utopiile lui Marx ori de prezențe ale utopiilor lui Isus în cele ale lui Kant.

În aceeași ordine a ideilor, s-ar putea nota că utopiile sunt foarte solidare cu filozofiile, culturile și etapele istoriei în care s-au născut și în care s-au manifestat. Cum să nu vezi legăturile dintre regulile statului ideal și miezul filozofiei lui Platon, miez al despicării lumii în una ideilor și alta a lucrurilor? Cum să nu vezi toată solidaritatea utopiilor lui Kant cu toată marea filozofie clasică germană și, mai ales, să nu vezi că de fapt Evul Mediu este un ev al utopiilor lui Isus, iar secolul al XX-lea este un secol al utopiilor lui Marx?

În ordinea considerațiilor generale, am putea aduce în discuție atitudinea vremurilor față de utopii și a utopiilor față de vremuri. Împărțirea vremurilor nu o putem face după regula ani, decenii, secole, ci doar după aceea trecut, prezent și viitor.

Indiferent de modul în care vom trasa granițele dintre trecut, prezent și viitor, se poate afirma, fără nicio teamă că vom greși, că trecutul a fost foarte darnic cu utopiile. În vremurile lui, ele au fost gândite, laudate, cultivate, au fost privite ca înalte produse de spiritualitate. Trecutul ne-a adus utopiile peste decenii, secole și milenii. Nimeni nu s-a gândit să le scoată din lume. Cu tot utopismul lor, utopiile au fost privite ca nestemate culturale, ceva fără de care cultura și culturile nu pot avea strălucire. Vremurile mai noi au schimbat cu totul atitudinea. Nu doar față de utopiile comunismului, ci față de toate utopiile. Acestea au ajuns să fie considerate ca veritabile rătăcirii ale minții, rătăcirii de care vremurile prezentului și ale viitorul apropiat trebuie să se despartă. Și nu doar prin gesturi de uitare, ci prin unele de curată dușmănie.

Utopiile trebuie criticate deoarece sunt niște „piese grele” ale vechii culturi. Cultura pe care vremurile noi vor să o aducă pe lume nu poate merge mână în mână cu vechile culturi. Acestea, pe lângă utopii, prea sunt pline de adevăruri absolute și de valori veșnice. Prea sunt încărcate de istorie și de alinieri sub steaguri bi și tricolore. De toate acestea noua cultură trebuie să se debaraseze. Aceasta trebuie să fie una a diversității, amestecului și fluidității, în care totul trebuie supus înnoirii.

În procesul acestor înnoiri, viitorul ne arată la orizont cel puțin trei răsturnări profunde, răsturnări cărora le-am putea spune veritabile revoluții. Uneia i-am putea zice revoluție educațională sau școlară. Potrivit liniilor acesteia, ar urma ca școala prezentului, dar mai ales a viitorului, să nu-i mai învețe pe copii nici să citească, nici să scrie, cu atât mai puțin să gândească. Să-i învețe doar să butoneze. Pe lângă butonare, școala trebuie să-i mai învețe cum să facă sex băieți cu băieți și fete cu fete. Dacă se ajunge până la trans-sexualitate cu atât mai bine.

Cea de-a doua răsturnare cu iz de revoluție ar fi cea alimentară. În mișcarea acesteia ar fi vorba de despărțirea noastră de modul de până acum de-a ne hrăni. Acest mod prea ne leagă de natură și are o prea lungă istorie. Este bine să nu mai mâncăm produse de proveniență naturală - pâine, lapte, ouă, carne etc, - ci să trecem la cele artificiale, făcute prin laboratoare. În numele acestei revoluții, s-ar putea sconta că într-o bună zi vom ajunge să ne hrănim cu o singură pastilă; aceasta ne-ar putea ține de foame pentru toată ziua.

Cea de-a treia revoluție ar fi aceea menită să schimbe radical regulile, rosturile și formele sexualității. Să-i schimbe regulile în sensul scoaterii complete a acestora de sub cupola ideii de păcat sau de conștiință a vinovăției. Aceasta nu doar în sens religios, dar și nereligios. Sexul nu mai rămâne a fi ceva de condamnat. Este așezat în niște reguli care-l duc direct în zonele libertății depline.

I se schimbă rosturile în sensul că el nu mai rămâne mijlocul fundamental al supraviețuirii speciei; sexul rămâne a fi doar marea sursă de plăceri individuale. Revoluția sexuală ne lasă să înțelegem că viitorul ar putea inventa și alte moduri de înmulțire a indivizi-

lor umani. Ne lasă să înțelegem că s-ar putea recurge la fel de fel de înmulțiri artificiale.

Cât privește formele vieții sexuale, forma vieții de familie este cam depășită; ea s-ar putea înlocui cu cele ale homo-sexualității, lesbianismului și chiar ale trans-sexualității. De formele poli sau pluri-sexualității să nu mai vorbim.

După scurta creionare a trei din revoluțiile cu care viitorul vrea să vină peste noi, ne-am putea apropia de final. Nu înainte de-a spune, încă o dată, că utopiile, iubite sau nu, rămân a fi cele mai înalte produse ale spiritualității. Rămân a fi diamantele gândirii. Țintele pe care omul și le-a făcut și și le face pentru a avea spre ce se duce. Stelele polare ale omului și ale oamenilor. Aspirații ale aspirațiilor. Frumosul ideatic în formele superlativului. Posibilul care nu poate fi. Rămân a fi prea înalte pentru a putea fi și atinse. Rămân vise ale visurilor și dorințe ale dorințelor. Rămân a fi prea frumoase ca să poată deveni realități.

În final, să ne amintim de cele spuse de Hegel despre adevăr: „Adevărul este un cuvânt mare și un lucru și mai mare. Ori de câte ori este vorba despre adevăr, inima omului trebuie să bată mai tare.” Și când este vorba despre utopii, inima omului trebuie să bată mai tare.

Freiburg, 30 octombrie 2023 Ion Irimie

Date biografice

Născut la 8 iunie, 1931, în satul Buia, județul Sibiu. Școala primară în sat, studiile liceale la Blaj, cele universitare - la Cluj-Napoca. Doctoratul la Moscova, 1962.

Între anii 1955 - 1991 a fost cadru didactic la Universitatea pe care a absolvit-o. A onorat cursul de Filozofie generală la diferite facultăți și cursurile de Teoria cunoașterii și Introducere în Cibernetică la Facultatea de Istorie și Filozofie a Universității clujene. Din 1991, anul ieșirii la pensie, trăiește în Germania la fiică. A publicat în limba română 13 cărți: Scrisori despre informație, 2010, Informație și cauzalitate - 2012, Legea entropiei - lege a „mersului” în jos, 2017, Blestematul de neuron - 2019 ș.a. Povestea unei operații, 2014, sub titlul „Ein chirurgischer Eingriff,” a apărut și în germană la Editura Herder, 2023. Socrate și Isus, 2018, se află în curs de traducere.

Ioan F. POP

FILOSOFIA CA EXERCİTIU CLANDESTIN

Cred că se poate afirma, în mod indubitabil, că Alexandru Dragomir a fost unul dintre cei mai discreți filosofi care au trăit în spațiul nostru mioritic. Discreția și solitudinea lui s-au manifestat în total contrast cu înzestrările lui filosofice, pe care

le-a exersat într-o austeritate de anahoret. El cultiva meditația filosofică doar pentru sine, nelăsând să răzbată în afară nici un element din demersul său cogitabund. A practicat filosofia ca pe o reclusiune ultimă a propriei ființe, ca pe o ripostă tăcută la gregaritatea și marasmul din jur.

Orice exercițiu filosofic mobilizează valențele gândirii nu doar pentru el însuși, ci și pentru dialogul (scris) cu alte gândiri, cu limitele și ne-limitele metafizice ale existențialității, dacă evoluează într-un climat social stimulat. Ceea ce, din păcate, nu s-a întâmplat în cazul său, deși era „cel mai înzestrat cap filozofic pe care l-am întâlnit”, după cum afirma Constantin Noica. Dintr-un traiect cu multiple posibilități și deschideri filosofice, Alexandru Dragomir a fost obligat, din cauza distorsiunilor istorice, să se replieze în spațiul reveriilor private, într-un *modus vivendi* aproape anonim, practicînd tot felul de activități aflate în flagrantă neconcordanță cu pregătirea și cu datele sale intelective. „Așa se face că ceea ce ar fi putut foarte bine să devină un dezastru avea să se transforme, în cazul lui Alexandru Dragomir, într-una dintre cele mai fascinante aventuri ale filozofiei din istoria culturii române: filozofia ca gândire solitară pură, ca solilocviu infinit, ca bucurie de a gândi *pentru tine* tot ce te înconjoară”, spune Gabriel Liiceanu, care, împreună cu Editura Humanitas, are meritul – dincolo de paginile memorabile scrise despre el – de a fi recuperat și redat culturii noastre scrierile acestui filosof retractil și (auto)marginalizat, care a refuzat tran-

șant orice deconspirare a preocupărilor sale scripturale.

Alexandru Dragomir considera că meditația filosofică trebuie eliberată de orice constrângere exterioară, chiar și de cea a scrierii, a ieșirii dezinhibate dincolo de marginea sinelui. Ca atare, a refuzat să publice ceva, lăsînd să se înțeleagă doar faptul că, din cînd în cînd, se îndeletnicește aleatoriu cu filozofia, face exerciții de introspecție și anamneză. Într-o cultură a orgoliilor auctoriale exacerbate, a maladivității supraexpunerilor și a exhibărilor impudice – în care mulți sînt în stare să publice chiar și ceea ce nu au scris –, este un caz rar și unic, cînd cineva, cu asemenea potențialități sapiențiale, își refuză total exteriorizarea scripturală, preferînd să-și aștearnă interogațiile în notații fragmentare, în scurte eseuri de o uzualitate strict personală. „Dar cum poți să scrii, cînd ai putea să gîndești?”, se întreba, ironic, Alexandru Dragomir, de parcă cele două ar putea fi despărțite, tranșant, în vreo circumstanță. Știa mai bine ca oricine că gîndul poate lăsa urme trainice doar în scris, pasul acestuia coincide uneori milimetric cu cel al cuvîntului. Prin scris, gîndul trece din albul solilocviu al tăcerii în dialectica plurivocă a comunicării intemporale. Pentru a sfida clipa, clipele, el se înveșmîntează ceremonios în grafia propriei inexistențe, încrustează cîteva semne în ceața memoriei. Își exilează ideile într-un monolog auster, în spațiul eterat al singurătății. Scrisul este modul vizibil al gîndului de a dialoga cu el însuși. În rest, el își tot rememorează propria absență nescrisă, propriul gol indecidabil. Dar, desigur, privirea dragomiriană căuta alte zări ale comprehensibilității, alte întruchipări ale înțelepciunii cu care să intre în dialog.

Mă gîndesc cu infinită admirație la autorul unor *Crise banalități metafizice*, un excelentism în filosofie, fost doctorand strălucit al lui Martin Heidegger (figura centrală, alături de Ludwig Wittgenstein, a filosofiei secolului XX), care, dintr-o modestie și onestitate rar întâlnite, nu a publicat nici o carte în timpul vieții. Și-a pus doar cîteva întrebări de o aparentă simplitate, dîndu-și răspunsuri profunde și insolite doar pentru a-și provoca limitele. A privit filosofia ca pe un joc existențial cu multiple provocări interrogative. „A reușit să ducă la limită capacitatea (și obstinația)

filozofiei de a explica imanentul neavînd altă referință decît imanentul însuși. A reușit, de asemenea, să trăiască în conformitate cu croiala gîndirii sale: nu avea doar pasiunea (organizată) a imediatului și dorința de a-l face transparent pentru intelect, avea și talentul de a coopera, armonios, cu imediatul, asumîndu-l grațios și viril” (Andrei Pleșu). Scrisul său fragmentar, gnostic, i-a permis valorificarea plurală a incertitudinilor cognitive, a tuturor reziduurilor ființei care își refuză idiosincritic orice statut. El se definește chiar prin indefinibilul antrenat în scurte respirații, prin sintcretismul unor abordări și perspective. Tentația scrisului său apoftegmatic vine din totala lui libertate, dar și din riscul absolut al ratării. Căci chiar și tăcerea are nevoie de reazemul scris al cuvintelor.

Tot ceea ce a scris, în momentele sale de reverie, a rămas doar un exercițiu pen-

tru sine, pentru a-și conecta gîndirea la cele mai înalte spirite, pentru a o ține trează. Nota unele idei, diseca fenomenologic anumite concepte doar pentru a se clarifica pe sine, pentru a-și *antrena* gîndirea, pentru a se edifica. Cele cinci cărți ale sale, publicate postum, sînt solilocviile unui spirit rafinat care încearcă să topească ideile în banalitatea vieții și viața în traiectul surprinzător al ideilor. Gîndirea care se gîndește pe sine fără nici o urmă exterioară pare să fi fost deviza acestui filosof total „privat”. A practicat filosofia doar ca pe o inițiere clandestină, ca pe un dialog diaporematic cu marii filosofi care au trăit înaintea sa. Personalitate aparte a filosofiei românești, Alexandru Dragomir rămîne paradigma „gînditorului singuratic”, a celui care a știut că lumea nu poate fi înțeleasă decît de pe margine. Poate că de aceea, în resemnarea lui tăcută, făcea o „teză de doctorat la Dumnezeu”...

Cioran après Cioran

E. Cioran – un apostol bonom al nimicului, un profet *à rebours*, un cozeur de extracție mistică, un decadent al extazelor finale. Pe scurt – a iubit lumea cu cinismul cel mai rafinat, unindu-i apocaliptic nașterea cu mormîntul. *Inutilitatea* lui Cioran merita încununată cu un doctorat. Căci nimeni nu a știut cum să nu facă nimic cum a știut el. Să te *realizezi* fără să faci nimic. Să fii prin tot ceea ce alții refuză. *Decăzut* cu extaze de mistic, *mîntuit* cu apostrofări și anateme, încununînd totul cu un celest sictir. Viața ca resemnare a faptului că nu și-a putut lua la timp zilele – sublimul metafizic al unui *eșec*.

Lumea nu există decît în capul nostru. Pentru a ajunge la această banală aserțiune nu trebuie decît să închidem puțin ochii, să ne decuplăm de la curgerea sa. Ne-ar trebui mai multe vieți ca să ne putem găsi cu adevărat un drum în viață. Prin ceilalți, putem ajunge doar la tristețea de a fi. Prin noi înșine ajungem direct la tristețea lumii. Să fii muritor și să dorești să fii înțelept – iată un paradox de neînțeles. Cioran se gîndea intens la faptul de a nu mai gîndi. Credea, probabil, că e inutil să mai gîndești o lume care știe să dispară și singură, fără idei ajutătoare. Înțelepciunea de a refuza

înțelepciunea – proiect utopic cioranian (deși el ura utopia). Cioran – un tiran al sofismului și enormității stilistice, un despot al rafinementului și lucidității. Cel mai „inocuat” om al vremii sale, un „pierde-vară” al fiecărei clipe, un exilat în propriile tabieturi. Un sceptic mîntuit de tihna neîmplinirilor, de tentația eșecurilor fecunde. O luciditate năucitoare, un nihilism suprauman, o sfidare a Creației de natură mistică. Pentru a înțelege omul, a destrămat lumea, zeitățile, orice idealitate. Nici chiar nimicul nu a scăpat întreg. Meditînd prea mult pe marginea sinuciderii, Cioran a banalizat-o, e redus-o la un gest frivol, a umplut-o de lirism. Nu poți să te sinucizi vorbind atît de *frumos* despre sinucidere. Nu poți să te sinucizi cu o figură de stil. Ambiția de a nu face nimic, de a nu lăsa urme, de a nu forța un destin, de a nu încărca istoria cu un non-sens în plus – ambiție de tip cioranian. Ambiție ratată din cauza talentului, stilului inconfundabil și a sclipirilor geniale, a delirului bine organizat. În definitiv, el a fost ceea ce a disimulat toată viața: un poet. Nu și-a asumat poezia pe față, ci a mascat-o în tot felul de efuziuni stilistice și distopice de un nonconformism șocant. A lucrat pe cuvînt, pe imagini în care și-a *îngropat* debordantele idei filosofice. Cioran trebuia să primească un Premiu pentru

Întreaga Inactivitate. Numai că acest premiu nu i-l putea da decât Dumnezeu.

El a bătut Coasta Boacii, apoi a colindat Parisul cu bicicleta. După care l-a cercetat și la limbaj, la angoase. Pentru ca, în final, să devină profesorul universal de disperare și non-sens. Cazul lui Cioran, care nu a evoluat în scris, nu e bun de luat ca exemplu. Pe el îl scuză genialitatea lui. În scris, el s-a născut gata evoluat. Avea de evoluat doar în disperare și angoasă. Trebuia doar să-și perfecționeze scepticismul atavic. Să scrie ca și cum ar strânge pe cineva de gît. Să scrie cu penița înmuiată în pulberea și cenușa acestei lumi. După ce a plecat din limba română, s-a întors să moară în ea un pic. Ironie tipic cioraniană. Destinul lui Cioran, cu tot farmecul lui suicidal, pare totuși a unui amator în comparație cu cel al lui Kierkegaard, Wittgenstein sau Kafka. După cum lui Nietzsche îi datorează cam tot ceea ce îi reproșează. „Scepticul de serviciu” și-a *ucis* în avans orice potențial discipol tocmai prin faptul că și-a prelungit „neajunsul” de a se fi născut dincolo de propria-i existență. A secătuit total prototipul unei *neîmpliniri*... A epuizat total câteva disperări. Autoflagelarea lui stilistică a fost chiar *mîntuirea* lui. Pentru asta și-a amînat pînă și sinuciderea... Gloria de a nu avea glorie – asta cred că a dorit el. Ce paradox: să refuzi gloria și să cazi totuși în ea. Nu există, de la un anumit nivel, lectură mai tonică decât savuroasele lui disperări. (Regret că la Sorbona, „anchetat” fiind de o doamnă, care se ocupa de profesorii și de doctoranzii străini, nu am întreat-o nimic despre Cioran. Cred că ea ar fi putut ști cîte ceva în legătură cu cel care l-a dibuit că frecventa clandestin cantina la o vîrstă mai *adîncată*. După cum m-am învîrtit aproape o după-amiază, prin *Jardin du Luxembourg*, pentru a-mi închipui plimbările lui. Am vrut să privesc o clipă locurile pe unde și-a plimbat pașii, norii pe care îi urmărea în hîrjoneala lor ludică. Am vrut să văd o clipă lumea prin absența lui).

Ar trebui să ne privim mai cu luare aminte, cu un grad sporit de nostalgie, pentru că, pînă la urmă, vom fi – cum zicea el – „colegi de putrefacție”. Vom împărtăși același neant, ne vom dizolva în magma aceleiași uitări. Noi nu putem cădea nici în timp, nici din timp – cum susținea acesta -, pentru simplul fapt că am cădea în gol. Apoi, pentru că nu am *urcat* niciodată în el. Nu am călătorit împreună nici măcar o clipă. Timpul este ceva doar cînd noi nu știm că există. Cu

noi sau fără noi, el își vede de eterna lui in-existență. După cum lenea nu e „scepticism al cărnii”, cu o afirmație care îi aparține. Lenea e luciditatea dinaintea oricărei senzații, cel mai prețios aliat auxiliar al gîndirii. Munca ar trebui înlocuită cu privitul și cu meditația. Ar trebui să medităm și să privim cerul pînă ce acesta se destramă, după care ni se așterne tandru la picioare. Noi nu facem, după cum preciza tot el, decât un interminabil „proces verbal de constatare a irealității”, o dare de seamă asupra zădărniceii. Semnăm zilnic condica inutilității. „Schițe de rătăcire” – superbe naivități cioraniene. Pentru a ne rătăci nu avem nevoie de nici o „schiță”, de nici o propedeutică – ne naștem gata rătăciți. Viața e doar preludiul unei rătăcirii cu final anunțat. Apucați de elanul nedesăvîrșirii, nu ne lăsăm pînă nu facem din noi un coșmar. Lipsit de impulsuri vaticinare, realul pre-vestește totuși irealitatea, nimicul de după nimic. Dacă, cioranian vorbind, am putea face din moarte un extaz ne-am buluci la poarta cimitirelor, am profita de prima *beție* a corpului. Viața ar fi doar pretextul de a ne scufunda în primul extaz, șansa de a ne arunca în agonia ei devoratoare. Preferăm totuși golul acestei lumi plîntății celei de apoi, după cum aderăm la nimicul celei dintîi în defavoarea totalității celei din urmă. Dăm eternitatea pe o clipă, neantul pe un suspin. Tristețea de a nu putea fi Dumnezeu se poate consola cu neputința de a nu putea fi nici oameni. Sîntem doar biete încercări ale umanului. Aprehendăm vag umanitatea cu propriile-i imposibilități. Defrișăm cerul pentru a-l putea găsi pe Dumnezeu. Devastăm pămîntul pentru a-l putea întîlni pe om...

Sînt totuși voci îmbufnat-critice, unele chiar cu o notorietate mai mare decât umbra lor, care simt brusc nevoia să-i tragă un perdaf lui Cioran, considerîndu-l un stilist fără adîncime ideatică, un farsor calofil, un filosof cabotin, de nu aproape un impostor. E oarecum firesc ca un gînditor și moralist strălucit de talia lui Cioran să (mai) nască neînțelegeri, controverse și idiosincrazii. Poate să nu-ți placă autorul „silogismelor amărăciunii”, dar, dacă te încumeți să emiți aprecieri critice, pentru aceasta trebuie să mobilizezi argumente, nu mofturi, judecăți axiologice, nu simple reacții de gust. Nu poți combate în mod convingător, cu o scriitură plată, de o ternă orizontalitate, fără orizont filozofico-metafizic, stilul genial al lui Cioran, ciu-

pind inept cîte ceva din opera lui. Strălucirea scrisului cioranian nu poate fi umbrită de cîteva norișori critici de ocazie, de cîteva încrîncenări pasagere. Soarele lui, chiar dacă pare întunecat, continuă să strălucească, indiferent la stelele căzătoare care se mai strîmbă la el. Pe de altă parte, Cioran nu are nevoie de adulatori exaltați, ci de cîrtitori empatici, de un contra cinism bine dozat. După cum nu-i folosește la nimic apologetica pornită din patosul superficialității, hermeneutica *ad libitum* declanșată de irelevanța unor poante sau biografeme.

Se înmulțesc pe zi ce trece cioranologii infatigabili, cei care se hrănesc textual din biografismul *scepticului de serviciu*. Aceștia caută, cu apucături de entomologi, toate întîmplările anecdotico-biografice, mai mult sau mai puțin

romanțate, pentru a le plasa într-un exhaustiv insectar taxonomic. Tot scrisul cioranian devine în acest fel o anexă a unor exortații și biografeme mai puțin relevante. Căci este absurd să-i cercetezi robace, cu minuțiozitate biografia și cu superficialitate și amatorism opera. Se uită faptul elementar că autenticul Cioran, ca orice gînditor profund și ex-centric, nu e de găsit decît în disperările, neîmplinirile, controversese și capcanele stilistice ale textelor sale. O dimensiune fundamentală a scrisului cioranian e aceea că acesta își refuză cu obstinție descendența, orice fel de contiguitate. Dacă ar putea vedea ceata de hagiografi impenitenți care îi disecă existența și scrisul, luîndu-și titluri academice pe spinarea angoaselor și exasperărilor lui, cu siguranță că și-ar face, textual, *seppuku*.

Vladimir IVANOVICI
Casa lui Hote

Mircea CORCODELE
Casa lui Mili

Mihai PETIAN

NU-MI RECUNOSC CHIPUL MEU ÎN VOI

Eseu exegetic

Domnul a venit în lume ca să schimbe măsurile oamenilor și modul de a gândi, de până atunci, precum și prejudecățile lor, deoarece omul l-a măsurat pe Dumnezeu și l-a găsit mai mic, decât pe sine. Dar, sf. Ioan Botezătorul mărturisește antitetic:

În mijlocul vostru este Acela pe care voi nu-l știți...Căruia eu nu-l sunt vrednic să-l dezleg cureaua încălțăminteii (*In. 2, 26-27*). Astăzi unii au evaluat virtutea cu măsura succesului, astfel că, caracterul și virtutea s-au micșorat. Virtutea are mod de comparație doar cu voia lui Dumnezeu. Creșterea omului în virtute se apreciază în funcție de apropierea de Dumnezeu, precum spune Iisus: Slava pe care mi-ai dat-o, le-am dat-o lor, ca să fie una, precum noi una suntem...ca iubirea cu care Tu m-ai iubit să fie în ei și Eu în ei (*In.17; 22, 26*).

Natura nu se măsoară după mărimea ei proprie, ci după Cel ce a creat-o: Toate prin El s-au făcut și fără El imic nu s-a făcut, din ce s-a făcut (*In. 1, 3*). Astfel creația a fost dată în folosul omului. De aceea omul este măsura ei, nu universul măsura omului. Sufletul nu se pune în valoare după trup, fiindcă: Duhul este Cel ce dă viață (*In. 6, 63*), totuși trupul este dat spre slujba sufletului, nu sufletul spre a-i sluji trupului, după cum se spune: Ce ar putea să dea omul în schimb pentru sufletul său (*Mt. 8, 37*).

Dumnezeu nu se compară cu omul, așa precum olarul nu se compară cu vasul său. Toate legăturile de sânge sunt trecătoare, ele înseamnă ceva, doar pentru viața aceasta; ele sunt simbolul legăturilor duhovnicești. Adevărata măsură a înrudirii, care îi unește cu adevărat pe oameni și armonizează neamurile, nu este atât sângele cât este mila, prin care se înnoiește haina de nuntă (*Mt. 22; 11-13*). Mila face să se înmulțească uleiul în candelă, precum s-a întâmplat cu fecioarele cele înțelepte

(*Mt. 25; 1-12*). Pentru frații de sânge, Dumnezeu este doar Făcătorul, dar pentru frații de Duh, prin sângele lui Hristos, Dumnezeu este Tatăl, prin unitatea omului cu Hristos: Cel ce mănâncă Trupul Meu și bea sângele Meu, rămâne întru Mine și Eu întru el (*In. 6, 56*).

Măsura cea nouă a înrudirii și apropierii dintre oameni este dată de două pilde evanghelice: Pilda celor zece fecioare și a Samarieneanului milostiv.

Datorită faptului că Împărăția cerurilor nu poate fi cuprinsă în cuvinte, ci doar asemănată cu ceva cunoscut, printre altele s-a asemănat cu o nuntă, care este prilej de bucurie între oameni, precum și pentru regnul vegetal și animal. La fel Împărăția cerurilor este prilej de euforie prin prezența mirelui Hristos (*Mt. 9, 15*).

În Pilda celor zece fecioare (*Mt. 25; 1-12*) se semnalează destinul omului după moarte și elementele care-l determină. Se spune că cele cinci fecioare înțelepte rămânând treze și stăruind în lucrarea alogenă de firea lor, luând untdelemn din belșug în candelile inimii lor, adică Harul cel de sus al Duhului, le-a fost cu puțință a veni în întâmpinarea mirelui, în camera cea cerească, iar mirele era Hristos.

Toată istoria, începând cu izgonirea lui Adam din rai, este pregătirea inimii, pentru nunta cu Mirele Hristos. Venirea lui Hristos în lume este cea mai fericită clipă a omenirii, în întregul ei și a fiecărui suflet în parte. Pe cât de mare este iubirea de oameni a lui Dumnezeu, pe atât vrea și maliția celui rău a se instala în sufletul celor ce nu-L primesc pe Dumnezeu (*In. 1, 11*). Așadar în pilda celor zece fecioare, Mirele a venit mai întâi la și pentru mireasă. El trebuie întâmpinat de fecioare, de data aceasta de zece fecioare. Fecioarele așteptau mirele ca să-l călăuzească la mireasă. Candelile erau necesare fiindcă nunta avea loc noaptea (*Mt. 25, 6*).

Fecioarele neînțelepte însă nu au privegheat și nu s-au sârguit să primească untdelemnul bucuriei în candelile lor și fiind în trup, au adormit din neglijență, moleșală și neștiință. Pe de altă parte, dacă cele cinci simțuri ale omului primesc darul cel de sus, untdelemnul bucuriei și sfințenia Duhului, omul se aseamănă cu adevărat fecioarelor înțelepte.

La vestirea venirii mirelui, ne spune Hristos că fecioarele înțelepte și-au împodobit

candelile lor, pe când cele ne-înțelepte au fost nevoite să se împrumute și să strige: „Dați-ne din undelemnul vostru, că se sting candelile noastre”. Ele au fost întâmpinate cu refuz, prin aceste cuvinte: Mergeți la cei ce vând și vă cumpărați. Dar cine-s cei ce puteau vinde? Ei sunt săracii. Unde sunt? Aici pe pământ. Astfel fecioarele trebuia să-i caute pe cei ce vindeau atunci când erau aici, nu în vremea aceea, spunea sf. Nicolae Velimirovici.

Fecioarelor neînțelepte nu le-a fost de folos iuțeala cu care au plecat. În timp ce erau plecate după undelemn a venit mirele. Fecioarele care erau pregătite au intrat cu El la nuntă și ușa s-a închis, iar fecioarele neînțelepte au rămas pe afară. Ele au bătut la ușă și au auzit răspunsul înspăimântător: în lb. gr. „*Amin lego imin, uk ida imas*” (Mt.25,12). Traducerile de până acum au această formă: „Adevărat vă spun vouă nu vă cunosc pe voi”. Eu propun o posibilă traducere: Adevărat vă spun vouă: Nu-mi recunosc chipul meu în voi (Mt. 25, 12). Este puțin altceva. Traducerea acesta are o mare încărcătură teologică. Adică, cum Doamne m-ai făcut după chipul Tău, ca să realizez asemănarea, iar acum imi spui că nu-Ți recunoști chipul Tău în noi? Atât de jos s-a ajuns? Acel: Plecați nu-mi recunosc chipul Meu în voi, sunt cuvinte mai grele decât infernul.

Astfel că acest fragment din sf. Evanghelie ne pune în fața o posibilă dramă creștină. Astăzi mutațiile științifice, sociale și economice cu care se confruntă societatea: desacralizarea, pragmatismul, globalizarea exacerbarea hedonismului, panterorismul, explozia tehnologică, fenomenul migrației, intrarea în era conflictelor dintre culturi și civilizații, transhumanismul tehnologic, noul val de ateism științific, singularitatea biologică, fac necesară reconfigurarea modului de înțelegere și propovăduire a Cuvântului lui Dumnezeu. Fără îndoială că discursul istoric este laudabil, el face un inventar al lucrării Duhului, însă nu este suficient. De ce să ne istoricizăm?

Monahul de la Rohia sesizează unele situații din perioada interbelică: Tinerii aceștia nu citează și cred că succesul este triumful repenților, al clicilor, al nopților pierdute, care nu petrec viața din plăcere, ci din convingere că restul nu contează. Ei sunt ironici cu ceilalți și între ei, plictisiți și somnoroși în timpul zilei,

vorbesc rar și cu subînțelesuri. Acestei situații astăzi i se mai alătură faptul că părinții nu mai știu să se comporte, ei s-au înclinat în fața tuturor capriciilor copiilor, care au cerut sfioși ca părinții din pragul ușii să le aprobe petrecerile de noapte, date în locuri infame, în numele umanismului. De ce să trăim în istorie, în viața clipei oarbe? Să ne mulțumim doar că suntem, că trăim în istorie și că mâncăm?

Pe de altă parte sesizăm că dea lungul istoriei creștinismul a fost considerat doar ca o altă teorie. Ca un alt sistem de morală, filosofie sau sociologie. Dacă ar fi așa lumea putea fi mântuită prin Platon, Aristotel, Socrate ș.a. Totuși de vreme ce Dumnezeu s-a întrupat, S-a făcut om, trebuie să ne dea de gândit. Creștinismul este altceva, ceva în plus față de minunile gândirii umane de până la Hristos. Este ceea ce ne descoperă și pilda aceasta, a celor zece fecioare. Aici Dumnezeu ni se prezintă sub chipul nunții, al bucuriei întâlnirii cu El, unde ni se oferă ca dar, ca bucurie, ca întreg. Dar se pune întrebarea: Cum să ajungem noi la acest etaj moral al cuminenției?, de până la Dumnezeu. El nu ține nimic pentru Sine și are curajul de a ni se oferi, de a ni se pune la dispoziție. Există o altă întrebare: Cum reacționează omul la oferta divină?

Evanghelia subliniază dificultatea dialogului euharistic, în care Dumnezeu dorește să-i dea fericire omului, iar el în chip paradoxal nu este pregătit și refuză a fi fericit. Nunta euharistică nu este doar pentru cei buni. Indiferent de fluctuațiile omului, Dumnezeu rămâne dea pururea bun, iertător și dăruitor. El nu poate fi rău, ci dorește să facă doar nunta – unirea, bucuria, dănuirea. Un altfel de Dumnezeu nu este creștin. Nu întâmplător Iisus își începe activitatea publică cu Nunta din Cana Galileii, unde Dumnezeu se face împreună cu omul, nuntaș. Evanghelia are curajul să afirme că nunta adevărată se poate realiza unde sunt cei doi: Mire și Mireasa, acolo unde este Dumnezeu și omul - biserica lui Dumnezeu. Când Dumnezeu este principiul bucuriei, nunta merge înainte, familia merge în progres.

Pilda celor zece fecioare mai evocă faptul că numai cel smerit jertfelnic credincios și milostiv agonisește ulei pentru candelă, jubilează și pricepe ce este bucuria Dumnezeului creștin și că Hristos este adevăratul Mesia, că

omul bun este o minune, iar omul rău un accident. Oricât s-ar căuta vreodată în sf. Scriptură și mai ales în Noul Testament un singur punct în care, Dumnezeu se manifestă cu răutate, nu se va găsi. Hristos și celui rău i se adresează cu cel mai frumos cuvânt: prietene. Deși acela nu se considera prietenul lui Dumnezeu, El este Cel ce întodeauna creează prietenia, El este prietenul și așa îl vede pe celălalt (*In. 15, 14-15*). Astfel te adresezi și vezi în celălalt exact ce ai în tine. Nu poate fi o mai mare prietenie, spune sf. Ioan Hrisostom decât aceea de a fi prieten cu Dumnezeu.

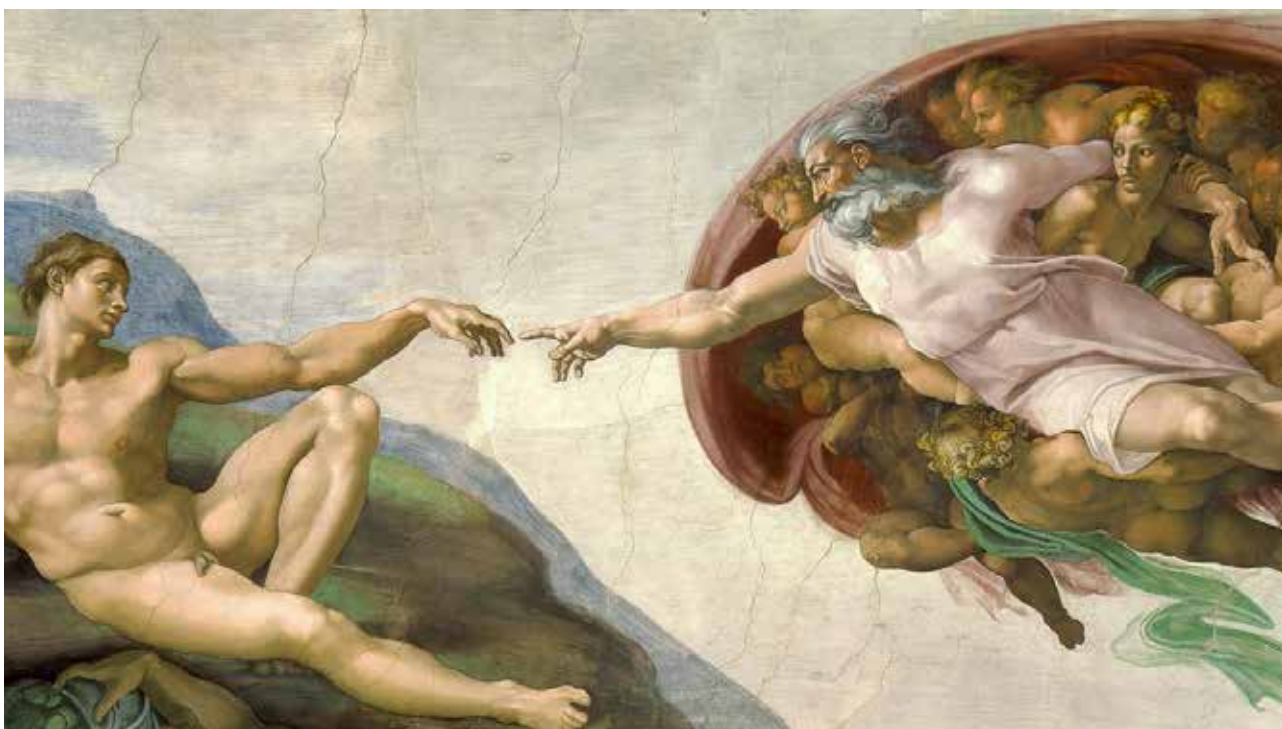
Cercetătorii de la Universitatea Birgham Young, notează Arhim Vasilios Bacoianis, zic că rudele și prietenii favorizează decisiv sănătatea noastră...Trăim mai bine și mai mult atunci când nu ne simțim singuri, atunci când socializăm cu prietenii noștri regulat și pe viu, nu prin intermediul internetului și al relațiilor virtual de socializare, ci atunci când avem pe cineva în care să ne încredem și pe care să ne putem sprijini în vreme de necaz, când avem nevoie. Ceea ce înseamnă că omul cât de sfânt ar fi pe lângă prezența dumnezeiască nevăzută, are nevoie și de o prezență dumneze-

iască văzută (ex. Adam în rai), are nevoie de o persoană de care să se sprijine pe care să o iubească.

Profesorul psihiatru Paul Tournier nu ezita să mărturisească cu smerenie: De mic am avut fobii și am fost excentric, însă soția mea mi-a fost o bună psihoterapeută. Din cele expuse concluzionăm că însoțirea și comuniunea cu omul este terapie pentru om, iar însingurarea este un lucru vătămător și primejdios.

În domeniul vieții sufletești, spune C.R. Motru - omul are nevoie și de instituții separate în care, întocmai cum se păstra focul odinioară de vestalele care păzeau focul și care erau pedepsite dacă-l lăsa să se stingă, este nevoie de așezăminte în care să fie păstrate sentimentele bune și generoase, sentimente și idei, care servesc apoi ca să se transmită dintr-o generație în alta, prin contactul direct între suflete, așa precum creștinii aprind o lumânare din flacăra altei lumânări. Ca din făclia de Paște. Una din aceste instituții este sf. Biserică, unde Îl vedem pe Hristos mereu urcând, împreună cu noi, pe Golgota vieții noastre, spre Înviere.

Să ne rugăm unității ce stă deasupra vieții.

Michelangelo, *Facerea lui Adam*

Marcel MUREȘEANU

MONEDE ȘI MONADE VIII

1

Timpul nu are sentimente, altfel toată ziua ar plânge și și-ar cere iertare și atunci cum să-și facă rondul!

2

Să-mi arate mie cineva un psihanalist care nu-i ros de trufie și-i dau gratis ore de canto!

3

Trupul nostru rămâne ca o pată întinsă pe o pe o coală albă după ce trece moartea peste el, iar sufletul un admirator al acestui desen abstract din fața sa.

4

Secundele picură pe o plită fierbinte. Tu ești aceea.

5

Frustrarea mea că nu pot citi toate marile cărți este egală cu aceea a omenirii că nu va putea călători pe toate planetele!

6

După fiecare adevăr pe care-l spunem ne cerem iertare, după fiecare crimă pe care o facem ne batem cu pumnii în piept. Suntem un urlat!

7

Valul din spate îl împinge pe valul din față și tot așa, până ne trezim în Rai, unde intrăm în carantină.

8

Știi că e atât de dulce călușul tău încât mi se topește în gură?

9

Obosită, clipa trece tot mai greu prin urechile acului. Ai îmbătrânit, clipo, o întâmpină acul, de abia te mai aud când te apropii.

10

Au început primele mișcări de stradă în suburbiile Lunii, unde locuiesc vârcolacii. Ne pregătim să cucerim Pământul! se dezmiardă ei.

11

Nu-i sunt destul trupului toate durerile sale, încât sufletul i le trimite și pe ale lui! (Un poet, pe nume Laurențiu, cu care multe zile am ciobănit împreună.)

12

Tot mai multe semnături de adeziune, fără nici un text deasupra lor, își etalează caligrafia!

13

Tare-mi este teamă că Tricolorul nostru, orbit de ochiul stemei sale, neluat în seamă și trecut prin atâtea conspirații, se va refugia și va face un guvern într-un exil transcendent...

14

Mare avânt trebuie să-ți iei ca să poți sări peste crevasa dintre Noul și Vechiul Testament!

15

Cineva ne taie limba înainte de a pune ultima întrebare. Un gol istoric se cascadează în noi, în care se îneacă și plutesc cuvintele.

16

Un tigrul bengal se uită la număr și răcnește. Spoi se dă bătut și pleacă plin de întrebări.

17

Dacă lumea este în continuă cădere, cum susțin unii autori, asta nu înseamnă, oare, că rezerva ei de putere, acolo sus, de unde cade, este inepuizabilă, așa că nu-i vorba decât de o *înălțare prin cădere!*

18

Cavalerii senectuții scriu, pe brumă și pe zăpadă, scurte înțelepciuni despre tinerețe și uneori memorii către Dumnezeu.

19

Cad merele coapte! atât de repede încât nu au timp să povestească despre ceea ce văd în căderea or, nici să scrie un testament.

20

Iată un viespar special: cel creat în jurul unei albine!

21

Încă nu pot spune cine de la cine ia lecții de anxietate: Machiavelli de la Cioran, sau Cioran de la Machiavelli!

22

Păstrați-vă aparențele la rece! Oricând ați mai putea avea nevoie de ele.

23

Cinicul atacă noaptea, ca să nu vadă pe cine a ucis...

24

A câștigat toate concursurile de împrejurări, a mutat din loc echinoxul, a scris o sută de cărți... poștale, a escaladat Araratul de la vârful la poale și tot n-a reușit să-și convingă iubita să-l abandoneze!

25

Trăim într-o lume nouă, organizată pe maldii, cu ferestrele în podea!

26

Cine spală limba română de nămolul limuzinelor cu care a fost împrășcată? Cine se încuimetă?

27

Caut în tei .Pupăza nu-i. Caut în plop! Nu-i nici acolo. Unde te-ai dus, pupăzo? Aici, aici, cântă ea de la fereastra unui hotel de cinci stele.

28

Încearcă să te amesteci printre morți și nimeni nu te va putea găsi și ucide!

29

Înfășurată în bandaje însângerate, de abia se mișcă înserarea, până cade în patul nopții. Ea își va naște acolo urmașa și va fi înmormântată cu multe onoruri.

30

Mult prea mult încep să semene lucrurile pierdute cu cele care mi-au mai rămas, sub lumina crepusculară a oamenilor.

31

Statornic, inima este un ceas! O singură dată devine sirenă și țipătul acela e și cântecul ei de lebedă.

32

Am lipsit la toate orele profesorului de fericire, care, până și el, s-a lăsat sedus de ideea că acele absențe m-au făcut fericit.

33

Vestea bună îmbună! Ultimul cuvânt este din lada de zestre.

34

Atunci va fi semnul sfârșitului, când Ana se va juca singură de-a Meșterul Manole!

35

Numai împreună putem face ca singurătatea noastră să nu dispară!

36

Cuvintele plâng de trei ori pe zi: dimineața, la amiază și seara. Cu două „gustări” la 11 și la 5!

37

Nu întotdeauna Cel Rău ia chipul taurului negru din arenă!

38

Ori n-a băgat Dumnezeu zilele în sac, ori e sacul spart, pentru că, oricât am căutat, n-am găsit nimic în el!

39

Tot ce poți uita se petrece spre binele tău...

40

Treziți-vă, se-ntunecă de ziuă!

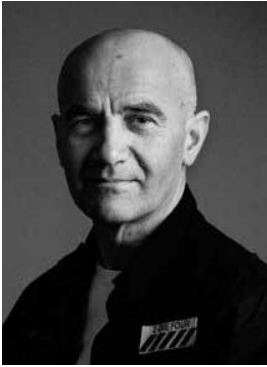
41

O casă nu are decât un singur prag, celelalte sunt trepte.

42

După ce Shakespeare l-a „născut” pe Hamlet și Hamlet l-a „născut” pe Shakespeare, plătin-du-și o sfântă datorie.

Alexandru JURCAN COARNE DE LUX

Șerban a iubit-o pe Andra din prima clipă, numind-o pur și simplu „printesă”. Nu i-a fost prea ușor să se însoare cu ea, deoarece Gigi, fratele său, o adora și el pe fată. Totuși, ea l-a ales pe Șerban, pentru ochii cei blânzi și plini de dragoste. N-a trecut nici

măcar un an de la nuntă când Șerban, într-o dimineață, a simțit ceva neclar și ciudat deasupra frunții. Da, a văzut în oglindă două protuberanțe cât niște nuci mai mici. S-a dus urgent la doctor și verdictul l-a pus pe gânduri: îi creșteau coarne. Șerban avea o inteligență proverbială, așadar cuvântul „încornorat” i-a venit urgent în minte. Să fie posibil? Să-l înșele Andra? Ce legătură exista între un soț înșelat și coarnele cerbului? Imediat s-a documentat. Deci...Andronic întâiul, împăratul bizantin de prin 1140, era mare iubăreț și făcea amor cu soțiile demnitarilor săi. Care, desigur, au fost recompensați cu

terenuri de vânătoare. Cu mândrie de proprietari, aceștia își puneau la poartă coarne de cerb, însă lumea știa de ce sunt...încornorați.

Șerban a încercat să se calmeze. Treceau zilele și coarnele creșteau rapid. Purta o pălărie largă, încercând să mascheze coșmarul. Andra nu se mira, ba îi mângâia coarnele seara în pat, fără vreun comentariu. Între ei s-a instalat o tăcere neagră. Într-o zi, Șerban a rămas înlemnit, întâlnindu-și fratele. Imposibil! Și Gigi avea coarne, doar vedea bine o pălărie îndesată, mutilată, pe capul rușinat. S-au dus amândoi la bar, au ocupat o masă mai retrasă și, după câteva pahare de vin, au început să discute frățește. Gigi a recunoscut: și el era căsătorit cu Andra, la o altă primărie, desigur. Era clar: cea mai oribilă poligamie. Da, riscau închisoarea, așa că, după cinci sticle de vin, s-au dus la Andra, i-au explicat situația și au decis să se mute într-o țară unde poligamia era admisă. N-aveau decât să aleagă: Burkina Faso, Bangladesh, India sau Lybia. Andra a trebuit să recunoască: se mai căsătorise cu încă cinci bărbați. Într-adevăr, aveau coarne și ei, așa că i-au prevenit în secret și, într-o dimineață de vară, cei șapte bărbați și Andra se îndreptau spre aeroport, ca Albă ca Zăpada și cei șapte...

TRENUL ALB

Călătoream în dreapta vagonului în direcția de mers. Soarele de iulie m-a adormit...abia zăream zvâcnirile verzi ale copacilor. Mai aveam multe ore de mers. Când m-am trezit, totul era alb în dreapta mea, ca într-o Siberie netrăită. Nu, nu visam. Cu fața la tren, mulțime de oameni, aliniați parcă, într-un șir neîntrerupt, ciudat. Apoi mi-am dat seama: erau oamenii vieții mele trăite. Colegi, prieteni, rude, iubite, într-o devălmășie statuară, pe care-i depășeam în grabă și care lăsaus loc altora și altora. De câți uitasem! Totul era ca într-un album viu, animat. Nu e posibil! Unii au murit demult... Atunci? Nu, nu visam. Vedeam și câinii pe care i-am crescut de-a lungul anilor, chiar și bivolii copilăriei. O, nu, deodată a apărut nunta fratelui meu, apoi înmormântarea mamei. Era prea de tot. M-am ridicat să caut conductorul, mi-am pipăit trupul. Da, funcționez perfect. Am observat că eram sin-

gurul călător și totul era alb, afară și înăuntru. Defilarea persoanele nu încetase. O vedeam pe bunica, ținând în mână un coș cu mere. Maria avea rochia aceea de bumbac cu flori albastre. Într-un șir sobru, profesorii mei din toate epocile. Banchetul de la liceu, unde eram singurul fără costum. Colegii din armată, agitând arme sofisticate. Am simțit o durere în piept, mâinile îmi tremurau haotic. În oglinda din compartiment...eu eram bătrânul acela cu păr alb?

Cabina mecanicului era goală. Am intrat cu ușurință și am analizat manetele complicate. Am ales una la întâmplare și am răsucit din toate puterile. Cu un zgomot asurzitor, trenul s-a oprit, apoi a început să reia drumul invers. Stăteam tot pe dreapta în direcția de mers. Zăpezile au dispărut încetul cu încetul, verdele și-a făcut simțită prezența, iar chipul meu își găsisse forța de odinioară. Am ațipit ușurat, dar m-am trezit în țipăt de copil. Da, eu plângeam în brațele conductorului, care anunța prin stație că a găsit un copil abandonat pe banchetă.

ALBERTO ATUNCI ȘI ACUM

Se făcea că eram deja fantomă de ceva vreme și că mă cuprinsese dorul de ceea ce lăsasem în urmă. Un soi de curiozitate, deși eram convins de suferința celor dragi și îndurerăți. Pluteam peste păduri într-o levitație a naibii de jucăușă, iar undeva în dreapta curgeau râuri de nisip din creștetul muntelui ramolit. Repede am ajuns în pragul casei mele, când dimineața era încă mutilată de zbaterile nopții. Totul mi-era permis – nu mai aveam nevoie de vreo cheie – așa că m-am îndreptat spre patul știut, unde soția mea... Nu se putea! Mai rău ca mama lui Hamlet, ea se lăfăia în brațele fratelui meu, în sudori împreunate adânc. N-am mai rămas în fața patului profanat și m-am îndreptat spre vila surorii mele. Toate

lampoanele erau aprinse, găzduind o veselie zgomotoasă, vreo aniversare. M-am înălțat cu puteri tot mai slabe deasupra orgiei și reflectam întristat...unde aș mai fi putut găsi vreo urmă de tristețe pioasă, o briză a existenței mele stinse? Am poposit într-o grădină părăsită, peste care presăra rouă dimineața eliberată din ghearele întunericului. Am auzit un zgomot cernut, printre ierburile înalte. A venit spre mine Alberto, câinele meu, de care uitasem cu desăvârșire. L-am luat în brațe și i-am simțit căldura umedă, cu miros de pământ. Mă urmărise, oare, ori știa mereu unde mă aflu?

M-am trezit brusc, cu o durere nedefinită. La picioarele patului se foia Alberto. Soția mea vorbea la telefon, cu cafeaua în preajmă. Perdeaua vișinie a geamului deschis năștea forme ciudate, în tresăririle vântului matinal.

CEARȘAFURI DE MĂTASE GALBENĂ

Cum a trecut timpul! Trăiesc în același oraș de multe decenii. N-am vrut să călătoresc, să-l trădez. De când am îmbătrânit, mă trezesc în fiecare dimineață la ora șase. Nevastă-mea îmi pregătește lista cu cumpărături. Ies devreme în orașul adormit, cu magazine umede. Mă târăsc pe străduțele incerte, care-mi deșteaptă amintiri alarmante. Într-o vitrină, rochii de mireasă cu pisici brodate. Îl zăresc pe marele scriitor cu pantalonii ruși. E vecinul meu și cred că e dus cu pluta. Câteodată mă gândesc că pe toți ne așteaptă undeva niște viermi flămânzi, însă această egalizare nu mă face mai tolerant. Ce folos de romanele domnului jerpelit, dacă n-are ce mânca? Eu am fost un pragmatic. Tânăr fiind, întârziam la serviciu mereu. Șefa mă chema la ea în birou și-mi puneă întrebări delicate despre viața mea. Stăteam în chirie, nu prea mâncam, eram un dezordonat. Mirela - șefa - cu zece ani mai mare decât mine, m-a luat sub aripa ei. M-a dus la ea acasă, ca să ne trezim deodată, să nu mai

întârzii la slujbă. Ce ciorbe, ce fripturi! Normal că dormeam cu ea, în cearșafuri de mătase galbenă. Am fost promovată în funcții superioare. Am făcut o nuntă pe malul lacului. Mulți invitați se scaldau cu sticlele de vin în mână. Recunosc: Mirela a rămas șefa mea. Ea se ocupă de toate. Nu cumva toate femeile au menirea asta? Să le arate bărbaților drumul, să-i ordoneze, să-i îngrașe... Mirela gătește atât de bine, încât am devenit un grăsun dependent de sosurile, pastele, fripturile ei. Ea știe că alte femei nu mă vor dori, dacă arăt atât de dizgrațios. Ce tactică subtilă, culinaro-ironică! În dimineața asta îmi recunosc mie însumi: Mirela mi-a deformat viața, m-a oprit dintr-o evoluție genială. Eram o cascadă dezlănțuită, nonconformistă, iar șefa m-a închis într-un lighean. Am ascultat orbește de ea. Da, mi-a fost mereu frică de ea. Chiar în pat i-am urmat indicațiile erotice. Am fost o cârpă, dar nu e vremea pierdută. Ce dacă am șaptezeci de ani? Un divorț, o schimbare de macaz și geniul meu adormit va izbucni precum vulcanii malefici. Stop! Ce durere la inimă mă apucă? Poate frigul matinal e de vină. Musai s-o sun pe Mirela, nu e glumă!!

CRIPTA DIN SPATELE CASEI

Cum mă trezesc, îmi umplu buzunarele cu pâine. Pentru câini și porumbei. Ies devreme în oraș. Câinii fără stăpân au picioarele amorțite de frigul nopții. Le arunc felii de pâine proaspătă. Dacă apare un porumbel, imediat e înconjurat de un stol întreg, cum arunc firimiturile pe asfaltul umed. Apoi intru la Tucano Coffee, să mă dau mare că nu-mi pasă de prețul piperat al cafelei, dar și să mă tolănesc pe pernele liliachii. Mă întâlnesc cu amicul Pavel, care nu-și mai revine din vizita făcută într-un orașel din Japonia. Unic prin cutumele sale. Fiecare casă are și o criptă. Desigur...pentru viața viitoare. Și care îți sporește zilnic acel memento mori. Te obișnuiești. Pui flori în criptă. Te mai refugiezi acolo din când în când. Orice teamă se atenuează, se îmblânzește. Pavel zice că prietenul său japonez își bea adesea cafeaua în cripta din spatele casei. Tot acolo mai depozitează lucrurile care-i plac, să le aibă alături în viitoarea călătorie. Câinii sunt cei mai receptivi la momen-

tul trecerii. Intră în criptă și se agită acolo, prevestind moartea stăpânului.

Ideea mă subjugă. Stau la bloc, e mai greu, dar voi folosi marele dulap în perete pe post de criptă. Zis și făcut. Scot de-acolo toate boarfele, curăț și instalez o măsuță pliantă. Pun perne și o veioză. Acolo îmi beau cafeaua în fiecare dimineață. Las ușa deschisă, să pot respira în voie. Dulapul se închide automat, are o yală perfidă, trebuie să fiu atent. Am constatat că te poți obișnui și cu un spațiu minuscul. Prea ne lăfăim adesea în confort. Sună cineva la sonerie? Tresar și... dulapul se închide. Nu se poate!! Eu care sunt claustrofobul claustrofobilor!! A dracului idee, fir-ar cripta improvizată blestemată! N-am la mine telefonul. Mi se face rău. Nu se va termina cu bine. Voi bate puternic în lemnul dulapului, poate va auzi cineva și va sparge ușa apartamentului. Numai că eu nu am prea socializat cu nimeni aici la bloc. Deocamdată am palpitații și mi se întunecă vederea. Speranța plutește nedefinită, însoțită de mirosul de igrasie.

DIMINEAȚA CA O GLAZURĂ

Azi voi avea ziua mea de relaxare. Pun jos toate grijile. Mă ocup doar de mine însumi. Toți trag de mine, am prea multe responsabilități. M-am trezit cu un optimism feroce. Dimineața năvălește peste mine ca o glazură tandră peste foile de prăjitură. Se anunță la radio din cinci în cinci minute că s-au ieftinit rochiile de mireasă. Da, o veste ciudată, parcă ar fi ceva codificat în repetarea anunțului. Asta ne lipsea: rochiile de mireasă!

Am ieșit în oraș. Ca de obicei, am pâine în buzunare. Pentru porumbei, desigur. Arunc „momeala” pe asfalt și, deodată, năvălesc „peștii”, adică porumbeii. Cărduri în toată regula, pentru o coajă de pâine. Am decis să merg la cinema, la Mall. Sala zece. Incredibil, sunt singurul spectator într-o sală elegantă, în care domină velurul stacojiu. La început, m-a cuprins un fel de neliniște, mai ales că sonorizarea era puternică. Da, sunt claustrofob, așa că am verificat ieșirea. Oare trebuia apăsat pe

ceva buton? Va veni cineva din personal să-mi dea drumul la finalul filmului? Am la mine sticla cu apă, sticla cu cafea și sandviciuri. Nu-mi place filmul, e comercial și tras de păr. O să fac ceva să-mi ocup timpul. Îmi scot șosetele, pun ziarul cumpărat pe podea și îmi tai unghiile. Doamne, ce împușcături oribile, că filmul ne duce într-o junglă criminală. Scot oglinda și încerc să-mi tai părul din nas. Vai! M-am tăiat, curge sânge. Scot șervețelele umede. Din greșeală, am vărsat cafeaua pe scaun. Mi s-au umezit și pantalonii. Pun apă din sticlă peste șosete și șterg peste tot. Voi purta pantofii fără șosete, e mai comod. Tipa din film are un sân mai bombat decât celălalt. Masculul o urmează spre tufișul exotic. Cred că finalul e aproape. Deodată, sunetele încetează. Pe ecran apare un anunț: „ne cerem scuze, dar s-au produs defecțiuni la deschiderea ușilor, deci vom repeta filmul de câte ori va fi nevoie, până la totala deblocare...sperăm că în zece zile vom rezolva problema... vă dorim vizionare multiplă, plăcută și reconfortantă”.

Marius BĂZU

PARALELE INEGALE

REZUMAT

La începutul anilor '70, într-un institut de cercetări bucu-reștean are loc o crimă. Securitatea e prezentă, dar și serviciile de spionaj străine. Trei tineri sunt prinși într-un vârtej din care poveștile de dragoste nu lipsesc,

fiind supuși unor ispite la care rezistă sau nu, astfel încât destinele le sunt desenate chiar de propriile lor opțiuni: refuzul colaborării cu Securitatea, integrarea totală în temuta instituție sau evadarea din lagărului socialist. Cumva, viețile le sunt paralele, dar, ca în proba feminină de gimnastică, e vorba de niște paralele inegale ca înălțime, unele mai sus, altele mai jos. Pentru fiecare dintre ei, această situație se schimbă de-a lungul timpului, ca și cum viața lor ar trece de pe o bară pe alta. Cititorul este cel care poate spune, la sfârșit, dacă vreunul dintre cei trei i-a împlinit așteptările! Sau, poate, toți trei?!

Radu descoperă o crimă întâmplată în Institut.

În noaptea de miercuri spre joi Radu trebuia să fie ofițer de serviciu pe institut.

Regula era că, aproximativ o dată pe lună, toți cei cu studii superioare erau nevoiți să stea 8 ore într-o cameră aflată lângă biroul directorului (acolo era, ziua, secretariatul) și să ia deciziile necesare în cazul în care s-ar fi întâmplat ceva neprevăzut. Aveau la dispoziție un telefon și un dosar în care se aflau instrucțiunile privind procedura ce trebuia urmată de ofițerul de serviciu, cu precizări pentru cazurile speciale. În esență, desigur, nu puteau să doarmă și erau obligați să facă ronduri de control în întregul institut, la fiecare 2 ore, primul rond fiind obligatoriu chiar la preluarea serviciului. Desigur, nimeni nu făcea toate rondurile, eventual, se duceau o dată sau cel mult de două ori în control pe durata serviciului.

Erau două ture într-o zi, una de la 15 la 23, aproape exclusiv pentru femei (cum erau mai puține femei, bărbații proaspăt angajați

sau cei cu pile reușeau să prindă această tură mult mai ușoară), cea dură fiind între 23 și 7, exclusiv pentru bărbați. Turele se desfășurau neîntrerupt, duminica și în toate zilele de sărbătoare. Se știa că de Revelion ofițer de serviciu era întotdeauna șeful Biroului de documente secrete. Era celibatar și, se spunea, se oferise să se sacrifice el mereu în acea zi. Desigur, ca o compensație, el avea ture mai rare decât o dată pe lună precum restul colegilor.

Radu făcuse o primă tură după amiaza, în prima lună în care venise în institut, dar apoi intrase în regimul „masculin”, cu ture de noapte. Dacă după tura de noapte rămâneai la serviciu până la sfârșitul programului, puteai să-ți iei o zi liberă când doreai. Dar, de regulă, la ora 7 dimineața plecai acasă și erai liber în acea zi. Ultima mașină 48 venea la 23 și pleca la 23.10, așa că, mai întotdeauna, schimbul între ofițerul de serviciu de după amiază și cel de noapte se petrecea chiar în stația de autobuz. Să nu uităm că pe atunci mai nimeni nu avea autoturism personal, „mașină mică”, cum i se zicea, așa că autobuzul era singurul mijloc de transport.

Miercuri, la ora 23, Radu coborî din autobuzul 48 și schimbă două vorbe cu o colegă de la serviciul administrativ, care fusese de serviciu după-amiaza: „Să știi că e totul în regulă, am semnat în registru”, „Bine, drum bun și somn ușor!”. Îl salută pe portar și urcă grăbit la etaj, unde camera în care urma să stea până dimineața era descuiată, cu cheia în broască.

Evident, își luase ceva de citit, că doar nu era să stea să se uite pe pereți și să-l ia somnul. Avea un James Bond, împrumutat de la Grig, ca să-l țină treaz până dimineața. Știa că unii colegi mai în vârstă se culcau fără nicio jenă și se trezeau dimineața, ba chiar se lăudau cu asta, dar el, fiind venit de doar câteva luni, nu voia să încalce regulamentul.

Ba chiar se gândi să înceapă serviciul cu un rond, așa, conform procedurii. Dar nu înainte de a citi câteva pagini. Acțiunea îl prinse, așa că rondul și-l începu abia peste o oră, pe la 12 noaptea. Se gândi să se ducă mai întâi la Tehnologie, unde se lucra și în schimbul al doilea (care oricum plecase la 22; începea la 14 și se suprapunea o oră cu primul schimb), dar unde apăreau uneori diverse mici probleme: uși lăsate descuiate, lumini aprinse acolo unde nu erau permanente, ba chiar, foarte rar, insta-

lații lăsate în funcțiune. Tehnologia funcționa într-un corp separat, unit de cel central (unde erau toate laboratoarele de cercetare și conducerea administrativă) printr-un culoar. Bine că nu trebuia să iasă afară, pentru că văzuse pe geam că începuse ploaia. O ploaie de mai, destul de tare.

Un pic uimit că acel culoar spre corpul T era încuiat (nu se încuia niciodată), îl deschise, după ce nimeri cheia potrivită, aprinse luminile și urcă direct scările spre etaj, acolo unde camera lor cu echipamente era pe culoarul din față. Dar înainte de a intra pe culoar, își aminti cum îl văzuse el pe Franz intrând în WC-ul de pe celălalt culoar, care se deschidea spre stânga, așa că, involuntar, aruncă o privire într-acolo. Lumina pe culoar era stinsă, așa că sesiză o lumină ieșind pe ușa deschisă de la WC. Își zise că ar fi păcat să ardă până dimineața, așa că intră pe culoarul celălalt, păși în sala cu chiuvete, ca să stingă lumina de la comutatorul de lângă intrare. Dar atunci când era cu mâna pe comutator auzi un zgomot surd de la una dintre cabine și, luându-și inima-n dinți, intră în sala cu cabinele și împinse încet ușa primeia dintre ele. Spre groaza lui, văzu mai întâi niște picioare atârând. Ridicând privirea, zări mâinile legate la spate, apoi capul, din profil. Era Dinulescu! În același moment, simți cum se prăbușește într-un somn adânc, fără să înțeleagă de ce. Cineva, din spate, îi pusese sub nas o batistă îmbibată în cloroform, așa că Radu adormi fără vise.

*

Se trezi întins pe jos, pe culoar, în fața intrării la WC. O groaznică durere de cap îl chinuia. Ce se întâmplase? Cum ajunsese acolo? Oare cât timp stătuse pe jos? Se uită la ceasul de la mână: 12 și 25 de minute. Își aminti imediat. Era ofițer de serviciu, plecase din cameră pe la 12 și 5, făcuse cam 5 minute până la locul în care era acum, văzuse lumină la WC și îl găsisese acolo pe Dinulescu spânzurat. După aia, pauză, nu mai știa nimic. Deci probabil că stătuse adormit cam 15 minute.

Se sculă cu greutate (durerea de cap nu-i dădea pace) și intră din nou în WC, cu speranța că s-a înșelat și totul va fi în ordine. Nici vorbă! Spânzuratul era tot acolo. Doar că acum nu mai avea mâinile legate la spate. Ieși repede pe coridor și o luă la fugă în jos pe scări și apoi

până la camera de gardă. Mâinile îi tremurau, nu știa ce să facă mai întâi. Vorbea singur:

- Să fiu calm! Ce trebuie să fac? Să mă uit pe instrucțiuni.

Deschise dosarul, dar literele îi jucau în fața ochilor. Un gând îi veni foarte clar: „Miliția! Trebuie anunțată Miliția!” Se uită în dosar și descoperi imediat numărul de telefon. Îl formă și o voce seacă îi spuse:

- Miliția Capitalei! Care e problema?

Cu o voce la început tremurândă, apoi din ce în ce mai fermă, Radu povesti pe scurt situația. Este ofițerul de serviciu de la ICA și a descoperit un bărbat spânzurat. Da, îl cunoaște, este (era, se corectă) cercetător în institut. Da, n-a atins și nu va atinge nimic și o să aștepte la intrare echipajul ce va fi trimis.

Conform instrucțiunilor, Radu îi telefonă apoi directorului. Sburlea dormea, evident, dar răspunse destul de repede. Îl întrebă dacă a anunțat Miliția și îi spuse că va veni imediat.

Închise telefonul și se duse imediat la intrarea în institut. Îl trezi pe portar, care se întinsese pe o canapea din ghereta lui și îi spuse pe scurt situația. Portarul era un om în vârstă, solid, cam chelios, care spuse repede:

Dumnezeu să-l ierte! Ați anunțat organele și pe domnul director?

Da, îi răspunse Radu, am telefonat și va veni un echipaj. Iar directorul va veni și el.

Doamne, câte se mai întâmplă! Adăugă portarul. Îl știu bine pe domnul Dinulescu e de mult în institut, era un om serios. Ce s-o fi întâmplat?

Radu dădu din umeri și începu să se plimbe pe hol. Văzu că între timp ploaia se oprise, așa că ieși un pic afară, în fața institutului, să se răcorească.

Echipajul veni repede pentru că nu era deloc circulație la ora aia. Un șofer în uniformă și două persoane în civil, care se prezentară, numele și gradul, un căpitan și un locotenent (nu reuși să rețină numele lor). Radu își spuse și el numele, la fel și portarul. Între timp ajunse și Salvarea, cu medicul legist.

Radu îi conduse pe cei doi ofițeri de miliție și pe medic în corpul Tehnologiei, la primul etaj. Nimic nu se schimbă între timp. Medicul și locotenentul începură procedurile de rutină, primul studiind cadavrul, iar al doilea făcând poze din toate unghiurile posibile. În acest timp, căpitanul încerca prin întrebări

scurte să scoată ceva mai mult de la Radu, ceea ce se dovedi a fi dificil, pentru că Radu nu era în stare să spună nimic, părea complet zăpăcit. În mod evident, era în stare de șoc și tot repeta că îl găsisse pe Dinulescu spânzurat și anunțase telefonic Miliția și pe director, fiind incapabil să adauge altceva. Apoi amândoi milițenii tăiară funia și dădură corpul jos. Veniră doi brancardieri de la mașina Salvării și preluară cadavrul. Medicul legist plecă cu ei.

Căpitanul se interesă unde este biroul celui decedat, iar Radu îi răspunse că e chiar camera de alături. La solicitarea căpitanului, Radu se duse până la camera de gardă, la panoul special amenajat, de unde aduse copiile cheilor de la etajul respectiv, iar cei doi milițenii intrară în camera lui Dinulescu împreună cu Radu. Totul părea a fi în ordine, dar pe biroul lui Dinulescu se afla o coală de hârtie. Locotenentul făcu din nou poze și căută urme. Fără să atingă coala, căpitanul citi atent ce scria pe ea, apoi locotenentul o luă cu o pensetă și o puse într-un plic mare, scos din geantă. Radu stătea la intrarea în cameră, incapabil să spună ceva. I se părea că trăiește o realitate paralelă. Parcă era într-un film polițist, în care el era spectator, dar și actor. O senzație ciudată, pe care n-o mai trăise.

Cei doi milițenii mai scotociră un pic sertarele biroului, fără succes, se pare. În fine, la aproape o oră de când veniseră, se pregătiră de plecare. Dar în holul de la intrare se întâlneau cu Sburlea, directorul institutului, venit împreună cu secretarul de partid. Problema

era mult prea serioasă și directorul se gândise să nu fie singur. Secretarul PCR era un tehnician, fost cadru militar, așa că era util în asemenea împrejurări.

Se mutară cu toții în cabinetul directorului și discuția continuă aproape încă o oră, cei doi șefi oferind milițenilor mult mai multe detalii decât putuse da Radu. De altfel, după primele minute, directorul îi spuse lui Radu să treacă în camera de alături, cea a secretarei, poate vor fi ceva telefoane la care să răspundă.

Nu fură, dar probabil directorul avea de comunicat cine știe ce informații milițenilor, pe care era bine ca Radu să nu le audă.

Se făcuse deja ora 3 dimineața atunci când toată lumea plecă din institut, cu excepția lui Radu și a portarului, evident. Înainte de plecare, căpitanul îi dădu o bucată de hârtie lui Radu, pe care era scris numele lui (căpitan Ghițescu), o adresă, un număr de cameră și unul de telefon și îl întrebă:

– La ce oră ieși din tură?

– La 6 dimineața.

– Bine, la 6 du-te imediat acasă, odihnește-te un pic că văd că ești terminat și la ora 14 te rog să te prezinți la adresa asta. Dacă intervine ceva, dă un telefon și anunță. Bine?

– Sigur, răspunde Radu, așa o să fac.

Va continua

Notă: Titlul stabilit de redacție.

Romanul „Paralele inegale” poate fi citit integral și gratuit la <https://mbazu.wordpress.com/2022/11/18/paralele-inegale/>

Vladimir IVANOVICI,
Vălenii Șomcutei –
Casa lui Nicu a Hotii

Maria MANUCA

GREU – CUVÂNTUL

Să nu numești
Ține iubirea în căpăstrul tăcerii
în nesmerenie să nu se risipească

Să te culci într-un târziu
crisalidă
pe spatele cuvântului
și să aștepți.

CURRICULUM COMPLET

Cu zilele mele
zarea-i bogată
Pentru înserări adun clar – obscur
într-o traistă.

Din griuri aleg prima zăpadă
din tristețe – seninul.
De iubiri nu mă lovesc
doar cad în tăișul ascuns
în căderi aud geamătul pietrei
de piatra lovită.

Între două pietre de răsărit și de apus,
masa rotundă.

Nesătul de la cină
se ridică timpul
mi se agață de gât
îmi roade un os din vertebră
din statură îmi mușcă.

Caut rețete cu leacuri
în vechiul meu manuscris
Etiopatogenia singurătății și desăvârșirea
găsesc autobiografia.

Scrie că am origine socială sănătoasă.

CAUT CE NU MI SE ARATĂ

Îmi sprijin privirea
de capătul dinspre pământ al curcubeului.
Nu mi-e de-ajuns; caut cuvintele, caut cuvântul
pe cealaltă față a căutării,
neliniștea,
subtilă sau înfricoșătoare,
atinge, țintește, lovește.

Mi-e teamă să nu ajung

în marginea unde se adună
cele care nu mi se arată
cele care nu mi se cuvin; e locul
unde își are sălaș nevăzutul, ascunsul
ascunzătorul.

El lovește memoria până la uitare, îngenunchiată
s-ar putea să nu-mi amintesc unde e locul meu
în șirul cocorilor să nu intru
în unghiul lor de plecare
și aș cădea – pasăre fără zbor
între zarea *cât vezi cu ochii*
și departele necunoscutului.

LUAȚI!

Supraviețuiesc într-o margine de est
la un pas de Rusia Kieveană
Trag la edec corabia
pe un țărm despărțitor de meridiane
Sunt un mic glob de pământ
desprins din Eden
Vânat și prădat prin acorduri globale
Îmbrac veșminte cu alură de Vest
pe masă, tipsia cu fructe ofilite la vamă
dar pe masa noastră a ospetiei, ce dulce e pâinea!
Din felia noastră îngustă
Luați!
Din *vinul de viață lungă*, din coafe de lemn să-l
beți
paharele de cristal sunt făloase, dar atât de
mărunte.

Nu se mai cresc azi țărani, ci tineri pentru export
din sudoarea frunții lor alegeți rubinele
Luați!

Din catargele pădurilor, tăiați!
din fibra lemnului – alegeți fibra de lux
Luați!
Feciorelnicele zăpezi sunt înroșite... e vânătoare
ciocoi noi învață vânătoria
Hăituiți fecioarele, căprioarele...
Împuşcați!

Ne ignorăm genele mușatine... OK...
În țara fără de țară totul se vinde sub preț
Pantofii mereu se scumpesc, dar avem genunchierele
pentru genunchii îngenunchiați.

Exist pe meridianul mai scump și mai ieftin
mai aproape de soare și de siberii
Se omoară tot mai mulți arbori...
se vinde iarba
Veniți... prețaluiți...
Luați!

Doar bisericile pot fi mutate în pădure... duse
pe rotile
sau pe șine
Ridicați-vă gulerele! Un vânt sălbatic
bate peste hotare
Se înmulțesc neamurile Iuda
se aud mai aproape șenilele.

STAI LÂNGĂ MINE, POEZIE

vindecă-mă de trosnetul cuvintelor
îmbracă-mă în cămașa de licurici și învață-mă
să umblu desculță
așează-mi pe umeri pelerină de vânt, să ascult
neliniștea frunzei..., murmurul apei

Îmbracă-mă în cămașa albastră – cerul
să mă recunoască – fărâmă căzută din el
Îmbracă-mă cu ploaia... fața ține-mi ridicată
usucă-mă cu maramele verzi
din raiul fragil dintre sălcii.

Îmbracă-mă în cămașa zăpezii
în alb sufletul înfașă-mi-l
Îmbracă-mă în cămașa iubirii și
aruncă-mă între inocenți
Îmbracă-mă în cămașa de zale
umbre se rotesc pe deasupra

Îmi par păsări de pradă.

"UNDE NE SUNT VISĂTORII?"

Timpul
nu mai trece lin – prelins
peste acoperișurile lumii
Înghite de-a valma, lacom, fanatic...
A rămas un înger blând și arhaic
întrebându-se: Unde ne sunt visătorii?
Unde sunt poemele cu ochii albaștri?
poemele ierbii sub coasă?
Genunchiere pentru genunchii îngenunchiați
se vând și la Târguri de Carte.
Din Alexandria mai ajung fluturii negri
din cărțile arse.
Soldați cu armuri, cu scuturi,
mancurtizați

fac zid în fața poemelor despre iubire
și când poetul rătăcește prin imperii
comerciale
pentru felia de pâine înmuiată-n amar
nimeni nu strigă:
Mă doare rana ta, frate!

MI-E DOR DE HAMLET

„Nimic nou despre om”
scrie Haruki Murakami în IQ84
Aceiași negustori de Veneția
ne prețaluiesc trupul
împart văzduhul, pământul
Cu urzici, bătuți romanticii
La vedere sau pe sub mână
se vând toate
Trotoarele concave, erodate.

O roată de aur uriașă se învârtește
peste lume
mursecă
Cu zimții înăbușă
împinge și mai îngroapă câte un zeu
inocent visător.

A mai rămas unul
în castelul îndoliat
rătăcit în ceața îndoielilor
sub norii pătrați... în singurătată.

CE RĂMÂNE DIN DORINȚA DE ZBOR

un nimic..., un nimeni
e tușa de alb dezlegată de umbră
poate albul metafizic rupt de umbrele lui
singur se întoarce în nemărginire.

Pe pânză, la șevalet, nemărginirea de alb
se vede, dacă e mărginită de negru –
un fir violet albăstrui
trecut prin străveziul văzduhului.

Nu-mi cunosc în întregime
puterea de alb – lumina din sine
ar putea fi măsurată
dar tușa de umbră cine o măsoară?
Cine hotărăște balanța între negru și alb?

Ar putea fi măsurat – cântărit
doar ce rămâne din zbor.

Sorin GRECU

Considerat de unii copilul teribil al poeziei clujene, contestat de alții, Sorin Grecu și-a conservat teribilismul în volume de versuri și de reportaje menite să scandalizeze și să exprime temperamentul artistic tumultuos al unui rebel fără pauză.

Nu fără cauză, întrucât cauza acestui radicalism vocațional vine dintr-o nesupunere funciară la norme și dogme. Deopotrivă sociale (mai ales cele promovate de morala comunistă în trecut) și estetice (tot timpul). Activitatea sa de jurnalist incisiv se îmbină cu incisivitatea poetizării într-un melanj textual adesea incantatoriu, structurat pe agresivități de limbaj șocante, unde prozodia insinuată admite inserturi epicizante. Melancolizările îi sunt străine ca și edulcorările genuine. Forța mesajului său poetic stă în eliberarea gălăgioasă de orice constrângeri înțepenite în rutină.

BEFORE UNTOLD (NEROSTITUL PORTAL)

Vremurile noi au și năvălit
cu particula lui Dumnezeu - ratată etern
de savanții tunelului de la CERN
orașul tău - cu istorii de sânge și groază
așteaptă mortificat fezandat pregătit
de către iscoadele întunecatului-Neros-
tit
până și sufletul adormiților pe veci
plânge
la orizont stihiiile-și reglează
de fapt își cern
frecvențele pentru aducerea acestuia
din infinit

a picat peste noi toți așa un blestem
poate și cu sprijinul entităților pădurii
Hoia
străzile-s ocupate de personajele lui
Goya

emit pe frecvențe joase asemeni unor
nevertebrate -
la rândul lor incantate
declanșează lanțul de serbări scabroase

speranța ultimilor lucizi s-a făcut ghem
frica i-a intrat definitiv orașului în oase

TREZIREA SPIRITUALĂ LA MACACI

Mănuind cu dexteritate naivitatea și
vina -
de la o vreme stăpânii îți interzic să vor-
bești
despre una din cruntele lor povești
n-ai cum să taci
mutismu-i frate geamăn cu crima:
deșteptarea conștiinței colective la
macaci
în sânul tribului de macaca fuscata - pri-
mata
de pe micuța insulă japoneză Kushima

după ce-o studiaseră treizeci de ani
 au botezat-o "efectul celei de-a o suta
 maimuțe"
 totul s-a petrecut într-un timp absolut
 pe la jumătatea secolului trecut
 când hrăniseră vârtos primatele - nu cu
 frăguțe
 ci cu ceva ce nu vă imaginați în vreun
 chip:
 cartofi tăvăliți prin nisip

curând subiecții - cu un apetit tot mai
 mare
 au început să halească în disperare
 deși inițial gustaseră reticenți cartofii
 minunea se declanșase:
 o maimuțică a găsit chipul
 în care pot fi aceștia consumați -
 pur și simplu spălate
 de pe ei nisipul!

astfel fetița-primată și maică-sa au ajuns
 profii
 și vedetele tribului de codați -
 desemnate să-i conducă spre Deșteptare

apoi s-a mai observat ceva spre toamnă:
 toate maimuțele spălau deja cartofii cu
 dezinvoltură
 îi îndesau pe nerăsuflăte în gură
 (hrana oferită cu larghețe de programa-
 tori)
 iar savanții nu pricepeau ce le îndeamnă
 să-și salveze hrana-n acest mod -
 deci experimentul luase o nouă turnură

studiind situația de mai multe ori
 într-un târziu dumnezeii maimuțelor au
 decis:
 apăruse un misterios cod
 un număr circumcis
 fetița-primată era cea de-a suta din tri-
 bul de vis!

așadar după calculul savanților japonezi
 sosise momentul pe care arareori îl vezi
 când primatele ajung
 ca-n teoria conștiinței involutare a lui
 Jung
 la un înalt grad de conștientizare

și câmpul conștiinței globale (instinc-
 tiv?)
 al maimuțicilor basculase atât de tare
 încât fusese preluat de colectiv
 rezonase asemeni unui diapazon -
 conștiință comună pe tăpșanul lui Dum-
 nezeu

iar cartoful - tulburătorul macacilor
 panaceu

apoi - culmea - în același sezon
 fără o minimă conexiune cu ce se petre-
 cea aici
 primatele de pe insulele învecinate
 Kushinei
 telepatic începură să-și spele
 la rândul lor cartofii la greu
 dădeau la o parte pentru ele
 nisipul-lipici
 își îmbunătățiseră substanțial calitatea
 cinei

și-n loc de concluzie: dacă în secolul tre-
 cut
 niște primate au avut
 o versiune atât de personală
 și-atâta imaginație încât să trăiască
 o transformare de-a dreptul omenească
 (păstrând asupra lucrurilor și viziunea
 globală -
 dovadă că în matrix s-a produs schimba-
 rea!)
 mă întreb: atunci noi de ce nu vedem
 Marea?

iar omul - cea mai evoluată specie de pri-
 mate
 nu-i lăsat nici de-ar sta în cap să vină
 spre lumină
 ceva nu-i permite să se trezească
 îl ține legat cu mâinile la spate
 acel ceva/cineva
 prăbușește la infinit spița omenească
 o fugărește cu-o armată de gonaci
 îi croiește decoruri de mucava

îi șutește până și însușirile tribului de
 macaci

ESTI CEA MAI REUȘITĂ VERSIUNE A TA

Zici că ești cea mai reușită versiune a ta
dar secunda următoare te-a și pierdut
aflat în stand-by inefabilul suporta
pentru că de la-nceput
chiar în tine-și dizolvase cusăturile de
catgut

și-atunci curios aștepta

estimp plictisit de jocurile cu zombie și
viermișori
computerul solemn
înhăța oamenii corn-flakes (extrem de)
ușori
dezvăluindu-și generos inima din lemn
de balsa – aflată-n dotarea administrazio-
rului de sistem

și-acele
vieți simultan-sucesive din lumi para-
lele
(fiecare cu spiritul mai mult sau mai
puțin evoluat)
cineva le-a plasat
pe-aici pe-undeva
și se-nfruptă acum cu religiozitate din ele

ai subtilizat de la ei tehnica de a conști-
entiza

ai ajuns cea mai nefericită versiune a ta

AȘA VIN CATACLISMELE

Cât de programate sunt cataclismele
încep cu o nevinovată glumă
se adună truismele
neconcertate în mod expres
spre o anumită sursă de interes
tsunami-uri glazurate cu humă
și valuri aparent pitice
dau senzația că nu înaintează deloc

prin piețe drone focuri de voie și alice
în puștile poligoanelor de iarmaroc
Gulliver-țintă prăbușit de pe lună
în lumea celor mici –
figuranții eterni ai mânuitorilor de brici

cataclisme – baloane de încercare
lansate de entități oarecare
genul de manifestări nereușite
(precum cele mai sus pomenite)

pe neașteptate valul ia amplitudine
capătă energii urieșești de reactor
măreție sumbră dublată de suflul ucigă-
tor -

în timp real și-n solitudine
numai stigmatizații vizionează lucrurile
care dor

SACRIFICIU

Ăștia vă sperie mereu
cu ceva din ce în ce mai josnic și greu:
zilele de azi ar fi cele de pe urmă -
și nu cum le-a rânduit bunul Dumnezeu
sacrificiul pentru entitatea ce scurmă
prin suflete golate de preț

induce în gloate gândul măreț
că somnul de veci – precum viața trăită -
trebuie eternizat obligatoriu sub scut
în oastea de teracotă a faraonului cunos-
cut
(prin urmare destinul nostru - de vită
în cubicele scânteieri de pirită
sulfura de fier ivită
cel mai discret laborator
unde-au fost vârați constituenții din cor)

sacrificiile umane - să știți - n-au dispă-
rut
s-au înmulțit între timp iar acum
pornit pe îngustul meandricul drum
spiritul binelui captând putere
de Sus - printre milioane de suflete
căzute
și minciunile ascunse la vedere -
atât de gogonate încât sunt crezute

doar cei cu simțuri dezvoltate mai pot azi
privi
în ochi adevărul – care transformă noap-
tea în zi!

Comentariu și traducere din limba franceză:

Isabel VINTILĂ

TRISTAN TZARA – TERRE INVISIBLE

Poemul *Terre invisible* face parte din volumul *Terre sur terre*, semnat de poetul Tristan Tzara și publicat la editura Trois Collines în anul 1946 într-o ediție care a însumat 3100 de exemplare și a fost ilustrată în cerneală de Andre Masson.

Anul 1946 este unul foarte prolific pentru dadaistul Tristan Tzara care reușește să publice unul după altul *Entretemps*, *Le Signe de vie*, *Terre sur terre*, *Le coeur a Gas* și să reediteze *Vingt-cinq poemes*. În acest an, pe 21 ianuarie, se desfășoară lectura-spectacol pentru *La Fuite* la *Theatre du Vieux-Colombier*, punere în scenă de Marcel Lupovici, prezentare de Michel Leiris. În februarie se desfășoară conferința *Suprarealismul și criza literară*, pentru ca în octombrie să înceapă un turneu de conferințe în Iugoslavia, România, Ungaria și Cehoslovacia care va dura până în 1947. Mai mult, tot în acest an Tristan Tzara ia parte la *Congresul scriitorilor iugoslavi* alături de J.-R. Bloch.

„am văzut de aproape dintre orbi misterul nașterii
ziua se ridică spartă peste lanțuri și o agitație de forțe negre raze
într-un clinchet de galop peste zăpada catifelată
am văzut o floare de lumină minima flăcără de veghe din mătase
care palpită la ușa unui om sărac om de uitare și de transparență
cântecul și tăcerea frumoasa mea țară a bucuriei

cine bate la ușa uitată îngropată sub rumegușul uitării și iernii
de ce se bate i-am zis adevărului rece într-adevăr
pentru că apa de claritate inundă camera demascată

mii de aripi albe decupează aerul brusc violent ca un râs de fată tânără
la ușa săracului unde doar clipocitul ploii bate cu un sânge obosit
pulsul zilei al nopții și arsura invizibilă agățându-se de colțurile înstelate
vântul ploaia libertatea

zis-am că n-am zis ninsoare ploaie și vânt și grindină
i-am zis umbrei și mizeriei
și am fugărit în van muștele
am spart atât de multe vase
că rușinea îmi urcă în gură
atât de multe cuvinte amare
pe drumurile parcurse de inimă
ochii închiși rușinea în cap
câte un râs batjocoritor la fiecare fereastră
și multă indiscreție în privirile dintre frunzele tuturor arborilor împlântați în pieptul meu
bucuria fructele libertatea

am văzut de aproape dintre orbi misterul nașterii
vânt și ploaie și vin și fructe
soarele orbului un copil în zăpadă
și să zici pentru viitor toată forța omului
oferirea de carne ca sare și pâine
cele mai frumoase minunatei flăcări viitoare

era o zi ca nici o alta a lunii lui august
îndrăzneala își ținea fruntea flăcării sale sus
cel care traversa lunga noapte a Franței
a văzut uscându-se angoasa la marginea puțului
și răpirea apelor care izvorăsc mânie
singură lumina singură
pură printre cele mai mari lacrimi

am văzut de aproape dintre orbi misterul nașterii
floarea primă
pâinea de raze din adâncul umbrei
și munții de păsări proaspăt încrezătoare
revenirea la sursă
cântecul și tăcerea frumoasa mea țară a bucuriei

Cornel UDREA

ASCULTĂ CUM NINGE DECEMBRE...

Cântecul lui Nicu Alifantis, pe versurile lui George Bacovia, înobilează sufletul de fiecare dată atunci când îmi amintesc de zăpada copilăriei și de copilăria zăpezii.

Luna decembrie îmi pare prielnică și pentru clepsidre, pentru că ninge în sufletul lor, aidoma acelor globuri pe sticlă iarna: întoarse în palmă, încep să cearnă iarna copilăriei noastre. La sfârșit de an facem un bilanț oftat, pentru că a mai trecut un an, dar pe la jumătatea acestui bilanț ne oprim fiindcă ne dăm seama de zădărnicia acestei aritmetici care nu mai folosește nici măcar optimismului curent. Ne întrebăm și noi odată cu poetul: „unde sunt zăpezile de altădată?”

Într-adevăr, unde sunt, dar întreb imediat, unde este copilăria, unde ne așezăm noi zâmbetul inocenței și chiuitul de bucurie când sania copilăriei pornea la vale pe ulița devenită loc de așezat veșnicia?

Într-o seară, când visam cu insomnii, m-a căutat Moș Crăciun. Era supărat foc: copiii nu mai vor jucării, lor le trebuie telefoane mobile, tablete, iar la vamă i se scotocește în sanie, se scot pachetele, se desfac cu atenție sporită, de parcă Moș Crăciun s-ar ocupa de alte cele, decât aducerea bucuriei pentru copiii lumii.

Pentru noi, de la o anumită vârstă, timpul se măsoară și în indicații terapeutice, în plimbări pe un coridor de spital, sau pe o alee de parc, unde auzi copacii vorbind între ei. Nu trebuie să ne pierdem speranța, și nici nu trebuie să-i dăm voie să se gândească cumva la expiere: nu va pleca nici ultima, nici penultima, speranța nu va pleca niciodată.

De aceea, și această iarnă, nu va fi iarna vrajbei noastre.

Cluj-Napoca, România

Vladimir IVANOVICI
Vălenii Șomcutei – Vecinul

Vladimir IVANOVICI
Vălenii Șomcutei – Căiceanu

Nicolae SABĂU

POVESTEA VETURIEI GOGA, ORIGINARĂ DIN SEBEȘ, CASTELANA DE LA CIUCEA

Profesor Dr. Mihai Octavian Groza, istoric și director la Anuarul „Astra Sabesiensis”, a vorbit despre viața și activitatea Veturiei Goga, cunoscută drept „castelana de la Ciucea”. Cuvintele sale au fost distribuite și în mediul online, prin intermediul unei postări pe Facebook.

„Vara anului 2023 mi-a prilejuit noi reflecții și perspective asupra personalităților care au plecat în lume de pe meleagurile Sebeșului. Participând la lucrările taberei literare „Sublim” (Cluj-Napoca), desfășurate în parte și la Muzeul Memorial „Octavian Goga” din Ciucea, am fost solicitat să susțin o conferință despre viața și activitatea celei care a fost Veturia Goga, supranumită „castelana de la Ciucea”.

Cu această ocazie, am revăzut un mic material, publicat în anii studenției, precum și fișele de lucru care au stat la baza elaborării materialului evocat, dublate de informațiile pe care le-am primit chiar la fața locului, din partea celor care astăzi conduc destinele memorialului de la Ciucea, care m-au convins de faptul că povestea vieții Veturiei Goga trebuie prezentată publicului larg printr-un nou demers publicistic. Rândurile de mai jos sunt dedicate memoriei unei personalități a Sebeșului, pe nedrept uitate, unei femei energice, ambițioase, pretențioase, care a știut să-și croiască drum într-o lume încă dominată de bărbați, care s-a impus prin determinarea și hotărârea sa inclusiv autorităților comuniste care au dirijat destinele României în perioada 1948-1989.

Veturia Goga s-a născut în anul 1883, în casa preotului și învățătorului Zevedei Mureșan, într-o veche familie românească transilvăneană. Aceasta a beneficiat de o educație aleasă, fie prin intermediul profesorilor particulari, fie în cadrul Pensionului Săsesc din Sibiu, unde a însușit cunoștințe din domeniul muzicii, actoriei și artelor plastice și unde a ajuns să învețe limbile germană, maghiară, engleză și franceză. Fire ambițioasă, tânăra Veturia a reușit în anul 1903, la nici 20 de ani, să debuteze muzical la Sibiu, cu piesa „Răsunetul de la Crișan” de Ioan Vidu. În scurt timp, datorită calităților

sale vocale, a ajuns să fie cunoscută în mediul artistic drept „privighetoarea Ardealului” și să se impună într-o lume a muzicii dominată de figuri masculine precum Gheorghe Dima, Augustin Bena, Hermann Heinrich, Viktor von Heldenburg și alții.

Faima câștigată în Transilvania, materialele laudative referitoare la prestația artistică publicate în presa vremii, au determinat autoritățile din Regatul României să solicite prezența „privighetorii” la București. În anul 1906, aceasta a concertat în cadrul serbărilor organizate cu ocazia aniversării celor 40 de ani de domnie ai regelui Carol I. A urmat o perioadă presărată cu spectacole și reprezentații la Budapesta, Viena, Berlin, Roma, Veneția, Paris etc., munca artistică a tinerei Veturia fiind recunoscută prin conferirea medaliei „Bene Merenti”, clasa I, din partea regelui Carol I, care i-a acordat și titlurile de „interpretă de cameră a Coroanei” și de „doamnă de onoare” a reginei Elisabeta.

Conform istoricului literar Mircea Goga, nepotul poetului Octavian Goga, un punct de cotitură în cariera artistică a Veturiei Goga l-a reprezentat momentul 1914, când aceasta a participat la Festivalul „Richard Wagner” de la Bayreuth (din Bavaria). Aici ar fi fost recrutată de serviciile secrete germane, interesate de infiltrarea unor agenți în preajma cercurilor curții regale a României, pentru a sonda atitudinea acesteia față de declanșarea Primului Război Mondial.

Povestea de dragoste dintre Octavian și Veturia Goga a fost una îndelungată; cei doi s-au cunoscut în adolescență, la Sibiu. Destinul i-a purtat pe drumuri separate și spre alianțe conjugale diferite: Veturia s-a căsătorit, în anul 1903, cu viitorul preot și episcop Lazăr Triteanu, iar Octavian s-a căsătorit, în anul 1906, cu Hortensia Cosma, fiica bancherului Partenie Cosma. După anul 1906, drumurile celor doi s-au reîntâlnit, sentimentele din adolescență transformându-se într-o frumoasă poveste de dragoste. Blamați de o parte a societății sibiene, admirați de alții, Veturia și Octavian s-au apropiat și mai mult în anii Primului Război Mondial. După realizarea Marii Uniri, atât Veturia, cât și Octavian, au obținut desfacerea căsătoriilor în care erau încorsetați, după ce poetul, în calitatea sa de ministru al cultelor și instrucțiunii publice, a obținut pentru Lazăr Triteanu o înaltă poziție clericală.

În anul 1920, Veturia și Octavian s-au căsătorit și s-au stabilit la Ciucea, pe o proprietate achiziționată de la văduva poetului maghiar Ady Endre. Pe domeniul de la Ciucea, cei doi soți și-au amenajat o locuință, pe care au înzestrat-o cu numeroase valori artistice, opere de artă, obiecte decorative, fotografii, înscrisuri valoroase, precum și cu o bibliotecă impresionantă. După căsătorie, Veturia Goga a renunțat la cariera artistică, la insistențele soțului, pentru a-i fi alături acestuia în activitatea politică. Octavian Goga a îndeplinit, pe rând, pozițiile de ministru al cultelor și instrucțiunii publice, ministru al cultelor și artelor, ministru de interne, prim-ministru pentru o perioadă scurtă de timp, a înființat Partidul Național Agrar (o grupare politică de orientare fascistă), cariera și demersurile sale politice fiind susținute de Veturia Goga, chiar dacă aceasta a rămas la Ciucea pentru a se îngriji de administrarea domeniului.

Înrudită cu familia Blaga din Lančrăm, Veturia Goga s-a manifestat „[...] într-un chip feminin și matern în același timp” față de mezinul acesteia, viitorul filosof și poet Lucian Blaga. În anii grei ai Primului Război Mondial, pe când acesta urma cursurile Institutului Teologic-Pedagogic Andreian din Sibiu, Veturia Goga s-a arătat preocupată de formarea tânărului Lucian Blaga, dar și de valorificarea primelor sale creații filosofice (primele materiale despre conceptele de „materie” și „energie” au putut fi publicate în paginile revistei „Convorbiri literare” datorită Veturiei Goga care deținea un pașaport valid și putea călători din Transilvania, spre Regatul României). În „Hronicul și cântecul vârstelor”, Lucian Blaga și-a prezentat ruda în următorii termeni, care dovedesc atât afecțiunea, cât și prețuirea de care Veturia Goga s-a bucurat în ochii acestuia: „[...] Veturia era în zenitul ființei. Cei treizeci de ani ai ei înfloreau în frumusețea ei matură, fascinantă, al cărei secret consistă mai ales în expresie și mimică. Ea își trăia viața într-un fel degajat, artistic, în izbitor contrast cu modul provincial și cuprins de complexe al celor mai multe dintre femeile cetății.

Vioiciunea spirituală, sănătoasă, plină de nerv [...] au rotunjit în jurul ei un nimb ce așează în penumbră pe toate semenele ei din aceste ținuturi”. Cu siguranță, Veturia Goga a fost cea care l-a ajutat pe Lucian Blaga să treacă mai ușor peste perioada studenției sibiene, când

Venturia Goga

a fost obligat să studieze într-un domeniu spre care nu avea aplecare (acesta a ales teologia din rațiuni pur pragmatice, studenții teologi, indiferent de confesiune, fiind scutiți de serviciul militar, de încorporarea în unitățile militare austro-ungare trimise să lupte pe fronturile Primului Război Mondial).

Legătura dintre Veturia Goga și Lucian Blaga a dăinuit până la plecarea prematură a filosofului din lumea celor vii. Conform relatărilor scriitorului Teohar Mihadaș, la moartea lui Lucian Blaga, Veturia Goga s-a numărat printre pușinii care au venit la Cluj pentru a-și aduce un ultim omagiu, moment descris astfel: „Apoi, s-a strecurat în morgă o arătare neagră, gârbovă, sprijinindu-se pe un fel de par, îmbrobodită toată, de nu i se zărea decât nasul, și s-a așezat pe banchetă. Eu, în continuare, la căpătâiul mortului, în picioare. Arătarea întrebă: „Ți-e rudă?”. Eu răspund: „Nu”. „Prieten?”, reia dânsa. Eu dau din umeri. „Nu vrei să stai lângă mine?”, mă roagă. M-am dus. „Eu sunt Veturia Goga”, se recomandă arătarea. „Am vrut, continuă ea, să-l duc la Ciucea, să-l așez lângă Tavi..., dar el a ținut să fie înmormântat lângă părinții lui, la Lančrăm... Știi care i-au fost ultimele cuvinte pe care le-a rostit?”. „Nu”, îngâiam eu. „Cresc arborii din mine!”, grăiește pentru ultima dată vedenia și se duce”.

După moartea prematură a lui Octavian Goga, în anul 1938, Veturia Goga a rămas izolată pentru o scurtă perioadă de timp, după care a devenit o prezență activă în anturajul

mareșalului Ion Antonescu. Datorită cunoașterii limbii germane, Veturia Goga l-a însoțit pe mareșal în timpul vizitelor sale în Germania, în calitate de translator, participând chiar și la întâlnirile pe care acesta le-a avut cu Adolf Hitler. Există voci care o acuză pe Veturia Goga de colaborare cu serviciile secrete sovietice, dat fiind faptul că după anii celui de-Al Doilea Război Mondial a fost achitată în procesul lotului Ion Antonescu și și-a putut păstra proprietatea de la Ciucea, speculație care, până în momentul de față, nu este susținută de mărturii și surse documentare valide. După instaurarea regimului comunist, Veturia Goga s-a dedicat conservării proprietății de la Ciucea, dar mai ales promovării memoriei lui Octavian Goga. În amintirea acestuia, a început construirea unui mausoleu impozant, în interiorul căruia, în anul 1958, a fost mutat mormântul poetului. Pe frontispiciul mausoleului, cunoscut ca „mausoleul iubirii”, încă se mai poate citi următorul epitaf: „Jur împrejur e largul care cântă/E soare-n cer, e sărbătoare sfântă/Și-n vremea ce mi-a amușit pământul/Fiorul păcii-n suflet mi se lasă/Eternități îmi flutură veșmântul/Simt Dumnezeu cum mă primește-n casă”. În anul 1967, Veturia Goga a donat domeniul de la Ciucea statului român, care i-a permis să locuiască în continuare pe proprietate și să se ocupe, în calitate de prim director, de organizarea unui muzeu memorial dedicat lui Octavian Goga.

Până la venerabila vârstă de 96 de ani, Veturia Goga a continuat să locuiască la Ciucea, să se ocupe de îngrijirea domeniului, de organizarea și conducerea muzeului memorial care începuse să se înfiripe în amintirea celui care a fost Octavian Goga, „poetul pătimirii noastre”. S-a dovedit a fi o femeie extrem de riguroasă, pretențioasă, dificilă după părerea unora care i-au fost contemporani, nostalgică după vechiul statut. Nostalgia ultimilor ani este dovedită și de următorul episod anecdotic. În anii regimului comunist, un ziarist, dorind să realizeze un interviu cu aceasta, a călătorit la Ciucea, o parte a drumului până la domeniul Veturiei Goga fiind parcurs pe bicicletă. Ajuns pe domeniul castelanei, murdar și obosit, acesta a fost întâmpinat de un refuz categoric, urmat și de admonestarea: „[...] Eu sunt doamna prim-ministru. În fața mea te prezinți în cămașă și costum!”. Nu se cunoaște finalitatea demersului gazetăresc, dar episodul ilustrează perfect nos-

talgia care a învăluit ultimii ani de viață ai Veturiei Goga.

La Ciucea, pe domeniul transformat în muzeu memorial, în anul 1979, Veturia Goga s-a stins din viață. Ultimul drum a fost unul auster, fără lumânări și alai mortuar, însoțit doar de muzica pe care a iubit-o atât de mult pe parcursul vieții și la care a renunțat de dragul persoanei iubite. Conform dorinței sale, trupul neînsuflețit a fost așezat, întru eternitate, în „mausoleul iubirii”, alături de Octavian Goga. Astfel a ieșit din scena vieții castelana de la Ciucea, cea supranumită altădată „privighetoarea Ardealului”, o personalitate care încă nu este prezentată la adevărata ei valoare (uneori, din rațiuni pe care nu le voi detalia în cuprinsul acestui material, fiind prezentată chiar într-o lumină negativă, fiindu-i aduse acuze care nu au putut fi susținute cu probe concrete), o femeie mândră care, prin forțe proprii, a reușit să-și croiască un drum într-o lume dominată încă de bărbați, să-și găsească și să-și apere adevărata dragoste, să-și manifeste dragostea față de persoana iubită și la decenii după dispariția acesteia din viață”, a scris Profesor Dr. Mihai Octavian Groza pe pagina personală de facebook.

Casa Venturia Goga, Ciucea

Constantin CUBLEȘAN

NOJAionSCUTIERUL

„PRIN VISUL MEU, UNEORI,
TRECE UN LUP SINGURATIC”

(Ion Noja)

Odată cu trecerea timpului, Ion Noja a devenit nu atât melancolic cât meditativ. Poezia de acum – **Scutierul iluziei** (Editura Colovcii, Cluj Napoca, 2023) – este una reflexivă, el fiind mereu preocupat în a-și sonda dimensiunea lăuntrică a sinelui,

a sentimentelor și premonițiilor sale în existențialitatea unui diurn marcat de trecerea timpului mistuitor: „Tot mai palide-s sentimentele ce mă colindă/ cu mersul în pierdere ostenind spre amurg,/ vagă-i viața ce poartă numele meu –/ un teren nesigur și plin de capcane” (**Dinspre niciunde spre nicăieri**). Scrie o poezie fără alambicări metaforice, fără experimentări în expresie lirică. Cuvântul exprimă simplu gândurile și sentimentele puternic marcate sufletește („În umbra sufletului există/ un adăpost încropit la nevoie/ pentru sentimentele refuzate” – **Adăpostul**), căutând adevărurile existențiale („Umbli printre adevăruri orbecăiind”), neliniștile produse de comoditățile diurne îi repugnă: „Mereu de acord cu tine însuși./ Ce plictiseală!/ E cum ai ajunge la marginea gândului/ într-un refugiu al existenței/ cu gravitație zero, acolo unde,/ dacă închizi ochii/ poți să-ți vezi sentimentele/ părăsite de cauza lor și le poți/ deplânge îmbrățișarea contradictorie;/ iubirea cu ura, vanitatea cu mila,/dispețul cu căința” (**De voie**).

Se află în toate demersurile sale lirice o tentație de filosofare, de căutare de sensuri în înțelegerea trăirilor, explicitând totul prin mărturisirea angajamentelor vitale. „Căzusem brusc dintr-o ordine oarecare,/ ca azvârlit din spinarea unui cal năvălaş./ Căzusem departe de mine.../ Când m-am trezit/ în brațele mele abstracte, dar ferm încleștate,/ țineam cifra șapte./ Așadar,/ voi urca șapte dealuri,/ voi coborî șapte văi,/ și-n șapte răscruci de drumuri/ voi aștepta/ să-mi întindă o mână des-

tinul.../ Tocmai eu, de la mine spre mine/ mereu călător,/ având ca busolă doar dorul de casă” (**Având ca busolă**). E nostalgic și această stare e una ce provine din senzația (sentimentul) amurgirii în viață („Tot mai palide-s sentimentele ce mă colindă/ cu mersul în pierdere ostenind spre amurg,/ vagă-i și viața ce poartă numele meu –/ un teren nesigur și plin de capcane” – **Dinspre niciunde spre nicăieri**).

Își află refugii în vis, într-o altfel de existență oarecum iluzorie („Iată-mi și nopțile – refugii discrete/ în care timpul meu cade pe gânduri/ și visele mă caută unde/ numai dorințele ajung” – **Ecoul**). Își decantează astfel singurătatea de care se teme în consumarea existenței reale: „Prin visul meu, uneori,/ trce un lup singuratic,/ sau e doar o impresie cenușie/ de care îmi e teasmă să iau cunoștință” (**Lup singuratic**). Și, mai ales, tăcerile îl obsedează, asociate cu visele în care își regăsește cea de a doua lume ființială: „Nu atingeți, vă rog, această tăcere,/ încă nu a ajuns să fie de piatră,/ mai e nevoie de încredere și răbdare.../ Nici peste această grădină imaginară/ nu treceți în grabă cu pasul,/ iarba crescută în vis, de curând,/ este firavă și învață încet/ să-nverzească.../ Și totuși, puteți să lăsați aceste emoții –/ fluturi cu existență de o clipă –/ să vi se așeze pe suflet: astfel/ ajutați efemerul să își trăiască/ propria nemurire din care/ și voi faceți parte” (**Efemerul și nemurirea**).

Ion Noja cultivă o lirică a confruntărilor de sine în raport cu lumea din exterior și mai ales cu timpul care îi marchează vârstele și îl determină să reflecteze asupra scurgerii acestuia: „Cu tine în luptă dreaptă,/ te face, nu învins, ci bățaios,/ el ține la vedere clepsidra cu nisipul,/ ca tu, luptând, să obosești frumos/ cioplind cu fapta și cu gândul chip/ al unui viitor ce se vestește/ și uneori se-ntâmplă chiar să vină...// E drept că prea adesea miroase a teecut.../ dar numai seceta de vise e de vină” (**Vii-tor mirosind a trecut**). Mereu este încercat de un dor de casă, de un dor de sine căci îndelungata călătorie prin lume, prin viață îi marchează nostalgiiile și melancoliile: „Ce departe-i aproapele pe care/ îl cauți! Căci iată,/ dorul de casă amână sosirea acasă/ pentru că el, dorul-dor, este fără sfârșit.// Pribeag prin toamnă – veștedă ruină/ de timp ce nu mai duce nicăieri,/atras de-o pată vafgă de lumină –/ să fie astăzi, ar putea fi ieri –/ de la mine spre mine

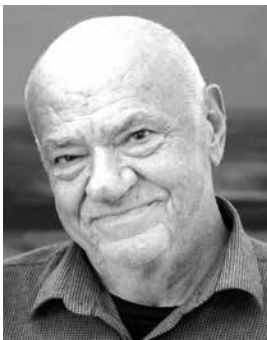
venind,/ sufletul meu pribegeste prin lume.../ Ce intim! Și totuși, greu de descris –/ un strigăt șoptit, erăsunându-mă-n toate,/ repaus de cer lăuntric deschis” (**Pribeag**).

Ajuns la o vârstă seniorială, Ion Noja își decantează în versuri tulburătoarele neli-niști interioare, cu calm totuși, cu acel calm al meditației și al reflecției care se datorează trăirilor de-o viață în confruntare deschisă

cu timpul și cu destinul pe care le biruie sau, poate, mai bine zis, le subsumează programului său existențial pe care acum îl evocă nostalgic: „Ciudate vietăți fără chip/ par acum sentimentele mele./ Altfel erau ele odată,/ când împreună luaserăm semnele de hotar/ dintre noi și lume/ și fiecare punct cardinal/ devenea o poartă deschisă/ către duminica vieții...” (**O rudă îndepărtată**).

Ion NOJA

CUGETĂRI LA VREME TÂRZIE

hice și emoționale.

I
Pus în situații dificile, pe care nu le poate evita, omul se apără adesea într-un mod aparent indecis: printr-un surâs amar. În realitate însă, acel surâs este un scut instantaneu ce concretizează energii fizice, psi-

Deși e seară târziu te bucuri că, în sfârșit ai ajuns. Respiri ușurat și simți în plămâni că este răsfățat de un alt aer. Drept mulțumire te culci și dormi dus... Dar dimineața - stupoare! Ceva îți anulează orice satisfacție. Fie ai ajuns la altă adresă, fie ce știai tu despre această locație era un fals evident. Și deodată, aerul ce-l inspiri nu te mai răsfăța, ba dimpotrivă, parcă nu-ți mai dă necesara încredere. Privești la bagaje și-ți zici: bine că nu-s desfăcute.

Diferența dintre “la ce te aștepți” și “ce te așteaptă” face mereu de actualitate turismul existențial.

Lumea e mare sau mică, după cum o măsoară. Dacă măsura ce-o folosești va fi înțeleasă numai de tine, înseamnă că lumea ești tu; dar atunci, tot ce este înafară ți-e străin. Dacă măsura ce-o folosești este înțeleasă de toți, înseamnă că obosești pe degeaba: rezultatul măsurătorilor tale puteai să-l găsești și la mica publicitate. Așadar, lumea poate fi mică, dar de necuprins pentru tine; sau mare, dar foarte strâmtă când îți cauți locul în ea.

- Ce meserie practicați Dumneavoastră?
- Una sezonieră.
- Mă scuzați, e una secretă?
- Nicidecum. Este trecută și în Codul bunelor maniere. Se numește Practica fericirii.
- O, ce meserie pretențioasă!
- Într-un fel. Dar are și un avantaj demn de atenție. Materia primă se află peste tot. Depinde doar de priceperea de-a o vedea și de arta de-a o prelucra.

Nu-ți răsturna cântecul vesel peste tristețea mea. Ar rămâne pete dificil de scos și mi s-ar face teamă să ajung și eu vesel.

Spală-te bine cu apă și săpun de cel care ești, să nu-ți transmiți obiceiul prezentului la cel ce vei fi. Se cuvine ca fiecare etapă de vârstă să-și poarte-n spinare propriile ei tabieturi.

Plănuia gesturi decisive, curajoase și asumate deschis. Se felicita în avans pentru ele, dar își ducea existența exclusiv în penumbră, iar acel echivoc al naturii unde numai nesiguranța este în siguranță.

Un geam cu vedere la mare este oricând o afacere bună; chiar dacă în privința costurilor mai trebuie, uneori, și negociat. Dar esențial este că marea nu costă nimic. Ea depinde exclusiv de imaginația investitorului.

Din punct de vedere al eficienței în fiecare dintre noi își duc de fapt existența doi: unul mai harnic și unul mai leneș. Demne de luat în seamă sunt domeniile de care cei doi se ocupă.

Dacă harnicul se ocupă de producție, iar leneșul de consum, sensul ascensiv al vieții are șanse de reușită. Dacă leneșul va produce și harnicul va consuma, căderea este asigurată. O redistribuire a domeniilor de activitate ar rezolva, desigur, problema. Numai că pentru așa ceva mai trebuie să fie de acord: voința, dorința, plăcerea, confortul, efortul și alte elemente ce bântuie universul interior al bietului om.

Omul care nu face nimic are mai mari dificultăți în a se face vinovat de ceva. În afară de faptul că ... nu face. Dar dacă această abținere de la vină ar fi considerată ea însăși o vină, avea și mai mari dificultăți să se apere și în plus, n-ar avea nici când să o facă pentru că vina i-ar ocupa tot timpul.

Democrațiile actuale obligă, teoretic, la transparență generalizată. Din această perspectivă privind lucrurile, ar fi benefică stimularea unor tradiții în transparentizarea vieții sociale, cum ar fi bunăoară obiceiul de a bârfi - o virtute simplă, puțin costisitoare și de mare eficiență în socializarea secretelor.

Pasiunea comerțului l-a stăpânit încă din copilărie pe vecinul nostru. A exersat continuu și-a ajuns la performanțe surprinzătoare, chiar și pentru cei din jurul său. Mai nou, e în stare să mai vândă și tot ce nu are...

După o „spusă” de-a noastră veche și mereu în vogă este o bineface „dacă te bate vina”. Ce fel de vină, cum și pe unde să te bată rămân detalii imprecise și tocmai de aceea adaptabile realității. Se confirmă astfel că adesea, o „spusă” pe jumătate face cât una întregă, plus surpriza revelației pe care și-o prilejuieste.

Dialog între agentul de mediu și șeful de gară:

- Domnule, în sala dumneavoastră de așteptare miroase a fum.
- Mă scuzați, dar noi nu simțim așa ceva și nici călătorii n-au reclamat...
- Desigur, pentru că eu sunt de specialitate!
- Posibil. Și dacă stau să mă gândesc bine, parcă am și o explicație. Din cauza întârzierii

trenurilor, mulți călători își freamătă mintea și cad pe gânduri... Iar printre ei se află cu siguranță și foști fumători.

Învățarea este un proces complex, onorabil și necesar care depinde de conclucrarea celor chemați să-l realizeze: învățăcelul, părinții, profesorii, mentorii, etc. Dezvățarea în schimb, este anihilarea procesului intrat în obișnuință, fapt ce depinde decisiv numai de voința celui în cauză. Deci, raportul dintre dezvățare-învățare, cel mai sugestiv ar putea fi reprezentat prin proverbul ce ne spune că: „e destul o bătă la un car de oale!”

În fața curiozității mele trag mereu o linie roșie imaginară, care să-mi amintească: până aici! Și la fel de consecvent încerc apoi să-mi încalc hotărârea, lărgindu-mi arealul pe care îl voi limita printr-o altă linie roșie...

Acesta-i demersul cunoașterii. El seamănă, în unele privințe cu pregătirea și săvârșirea unui delict, spre care ne împinge curiozitatea. Căci ea, curiozitatea, rămâne pentru noi o eternă Eva, din pățania lui Adam, din Grădina Raiului, de la Pomul Cunoașterii.

Când îți vine să fugi încotro vezi cu ochii, după alarmanta zicere populară, înseamnă că singura ta speranță de-a scăpa de cauza neplăcerilor este de-a părăsi locul, împrejurarea sau situația în care te afli în grabă, fie și fugind într-o direcție întâmplătoare. Problema, însă e: ce se întâmplă când cauza de care fugi îți aparține? Atunci, evident, viața ta va fi o continuă alergare. De aceea îndemnul acesta îți vine adesea, dar nu îți sosește, ca atare, niciodată.

Învățătorul meu avea un mod original și expresiv de-a descărca Istoria pe cap de locuitor. Printre consecințele norocoase ale aceluia eveniment încărcat cu nenoroc spunea el referindu-se la război, m-am numărat și eu. Am rămas în viață!

Punem adesea paravan vieții noastre, convinși că-i protejăm discreția cuvenită. Dar vai, abia în acest fel atragem asupra ei o mai mare atenție și stârmin interesul celor curioși.

Când Cineva se îndepărtează prea mult de sine, poate aluneca și cădea în Ceva; o condiție din care nimeni și nimic nu-l mai salvează. Nu-i, desigur, la fel de plăcut să fii cel care se folosește de un lucru, să fii chiar lucrul folosit. Dar, până la urmă, Existentialul este încăpător pentru toți și toate laolaltă.

Strigătul și Tăcerea – oricât s-ar părea de ciudat – concurează în viața noastră pe. Noi decidem prin care dintre ele ne exprimăm bucuria, furia, disperarea, mirarea, etc. Noi, dar nu numai noi: uneori, subconștientul ne-o ia înainte și hotărăște, fără ca măcar de formă, să ne consulte.

Cei foarte curioși adorm cu greu și, în general, suferă endemic de insomnie. Pentru că ei, în loc să se lase în voia lui moș Ene, stau pitiți după pleoapele închise ca să vadă cum le vine somnul și ce vise le mai aduce.

„Ptii, ptii...ducă-se pe pustiu!...” Aceasta e una dintre alocațiunile verbale ce a contribuit de-a lungul timpului la prodigioasă afirmare a magicianului român. Ea arată ce se întâmplă cu lucrurile și faptele la care el le pune gând rău. Mai nou însă în epoca modernă, această alocațiune este rostită doar pentru sine de magician; iar nouă, celor dornici de cunoaștere, ne arată numai efectul actului magic fără să ni-l aducă „expressis verbis” la cunoștiință. De exemplu, în ultimii treizeci de ani, magicienii români au reușit de minune să ducă pe pustiu, fără să rostească vreodată public, binecunoscuta formulă magică, întreaga economie, industrie și agricultură, iar succesul îi îndeamnă la alte și alte magii făcute în numele cetățenilor, dar pe sub masă și la fereală de ei.

Sfătuitorul de bine ține o lungă dizertație antialcool în fața celui prieten bun cu alcoolul, apoi, mulțumit de prestația sa, ia o atitudine de așteptare explicită a unui răspuns din partea ascultătorului său.

Cel prieten bun cu alcoolul, obligat de situație îi răspunde:

- Privitor la spusa voastră, nu o neg și nici n-o laud, dar de-acum, pe tema asta, de-mi vorbiți mă fac că n-aud.

Simțind lovitura primită, Sfătuitorul de bine încercă ieșirea din impas printr-o exclamație:

- O, ce surpriză! Nici prin cap nu mi-a trecut că o să-mi răspundeți în versuri!

La care, primiți și explicația cuvenită:

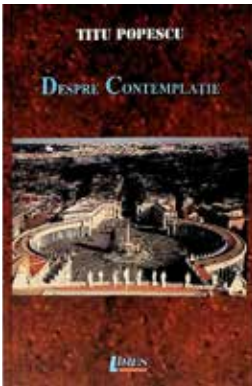
- Obişnuiesc, uneori, acest procedeu. Acum am recurs la el, deși am fost obligat să-l aplic cu economie de cuvinte, ținând cont de faptul că astăzi, încă n-am ajuns pe la birt.

Norocos pentru el și pentru cei din jurul său, cel ce știe și poate să-și gospodărească gândul cu chibzuință, folosindu-l doar pe ce trebuie și atât cât este necesar. Asemenea oameni devin stâlpi de rezistență ai lumii în care trăiesc.

Despre rușinea la români se vorbește în ultima vreme tot mai puțin, spre deloc. O dovadă că valorile morale tradiționale se pierd și lipsa lor nici măcar nu e sesizată, iar în golul din conștiință astfel creat, se cuibărește cinismul, aroganța și zeflemeaua. Or rușinea a fost până mai ieri prima instanță morală din proximitatea evenimentelor, întâmplărilor, gesturilor pe care făptuitorul lor o acceptă, și-o însușește și-i dă expresie trăită prin comportamentul său. Obrazul omului era locul pe care trebuia să afișezi rușina, și nu oricum, ci până roșea sau crăpa din cauza ei. Acum însă... ia rușinea de unde nu-i! Și lipsa ei se vede pe stradă, pe stadion, în piața publică, la tribuna înaltelor foruri, încât îți vine mereu să strigi cu disperare: Dă, Doamne, să ne fie rușine!!

Adrian POPESCU

TITU POPESCU - UN CRITIC TEMEINIC

De la primul volum semnat de Titu Popescu, *Mihail Dragomirescu, estetician*, 1973, au trecut nu mai puțin de cincizeci de ani, dar autorul și-a păstrat miraculos curiozitatea estetică, seriozitatea teoretică și disponibilitatea tematică. Avem cu noul titlu,

Despre contemplație, recent tipărit la editura lui Mircea Petean, *Limes*, un alt eseu din cele scoase după revenirea autorului din autoexilul său german. Temeinic teoretician al ideilor estetice, Titu Popescu nu se dezmente nici în *Despre contemplație*, alegând un subiect dificil și mai ales rar frecventat, cum observa însuși autorul, rar cel puțin în literatura română. În cercuri concentrice dar și în trimiteri la actualitate, chiar la cea politică, examinarea conceptului de contemplație, care are ca scop contemplația, seamănă la Titu Popescu unei desfolieri sau dezghiocheri sistematice. Lente, metodice, delimitările și nuanțele propuse pentru amintitul concept de contemplație/contemplație se ordonează așa cum ne-a obișnuit autorul, cu temeinicie. Titu Popescu amintește nu o dată că procesul contemplării pretinde un anumit nivel de instruire culturală. „Contemplația pune în corespondență obiectul contemplat cu straturile adânci ale celui ce contemplă, de aceea cei care nu și-au făcut o preocupare din analiza sufletească nu sunt apți pentru contemplație”. Contemplarea, așadar, nu îi este dată oricărui ins, celor violenți în limbaj și în comportament, în niciun caz, ne avertizează autorul... Contemplarea cere sensibilitate și adevărată atenție față de obiectul contemplat,

iar efectul produs de acest act intelectual-intuitiv este unul de empatie sau simpatie generală,, tandrețe” o numește autorul. Devenim mai buni prin contemplarea unei opere de artă, iar exemplul reluat, admirat este sculptura lui Michelangelo, *Pieta* de la intrarea în bazilica San Pietro în Vaticano sau sunt coloanele lui Bernini de la scenografica piață vaticană, *Il Colonado*.

Interesantă mi se pare tehnica din acest eseu, o parte teoretică, de estetică aplicată, aș spune, și una confesivă, îmbinate, îmbricate, lucru dificil, destul de neobișnuit. Avem teoria dar și relatarea/ povestirea, un cadru teoretic și unul biografic, pigmentat cu inserții fantastice. Așa se întâmplă în povestirea *Parma dintotdeauna*, unde asistăm la descrierea unui oraș italian, Parma, excelent surprins în amestecul lui de provincial și imperial, cum observă autorul. Totul va fi potențat imaginar de redarea atmosferei dintr-un roman celebru, *Mănăstirea din Parma*, Stendhal, recit cu acest prilej, de personajele lui binecunoscute, evocate, chiar de o intrigă contemporană, inventată, cu otrăviri romantice. Contemplația orașului Parma devine astfel un act complex, unde trăirea imediată, plimbarea pe Via Garibaldi, pe aleile din Parco Ducale, admirarea Domului, a statuii pictorului Parmigianino, se îmbogățesc firesc, rezonază cu cu stratul livresc, asimilat, nu suprapus. „Parcă unghia vremii ar mai avea doar puțin să zgârie pînă să elibereze orgoliul care circulă pe dedesubt.”

Sunt și alte exemple, vezi *Rondul de noapte, În expoziție*, practice, utile, clarificatoare în definirea actului spiritual al contemplării, pe care cititorul le găsește în acest nou volum al unui călător pasionat, vibrând la frumusețea locurilor văzute, printre acestea pe primul plan sunt cele din Italia.

Ca o concluzie a eseului, recent semnat de Titu Popescu, putem cita o propoziție, „Contemplația este o meditație izvorâtă din sfera religioasă și extinsă în artă”.

Vasile MUSCĂ

O CARTE MARCA TITU POPESCU

De persoana lui Titu Popescu mă leagă o comuniune literară care datează din anii tinereții noastre îndepărtate petrecute în parte la Oradea. Ea se înfiripase în jurul redacției revistei „Familia” cu deosebirea că în timp ce eu mă mișcam,

încercând să mă afirm în cercul colaboratorilor externi, Titu Popescu, mai în vârstă doar cu 2-3 ani, era membru al redacției. Diferența aceasta de vârstă minimă era însă suficientă pentru a nu ne putea considera chiar prieteni. Formam doar o comuniune; el deja era unde eu, student în ultimul an la filosofie, speram să ajung. Lumea de atunci era mai politicoasă și purta în conștiința sa simțul diferențelor și respectul ierarhiilor valorice. Revista era condusă de poetul Alexandru Andrițoiu; cel care, dacă se ambiționa, putea vorbi numai în versuri, la fel ca Adrian Păunescu. Era însă agreat de Partid, ceea ce i-a permis să angajeze în redacție foști deținuți politici ca Nicolaie Balotă și Ovidiu Cotruș, să-l aibă colaborator pe Petre Țuțea iar în redacție personaje suspecte ideologic, ca Radu Enescu și Gheorghe Grigurcu. Cu o asemenea redacție „Familia” era, probabil, cea mai bună revistă literară din țară. Titu Popescu a venit în redacție individualizându-se prin interesul său pentru estetică și critica literară românească. Au urmat primele cărți – „Mihail Dragomirescu estetician” (1973), „Idei estetice în scrierile lui Mihai Ralea” (1974) – unul din marii noștri intelectuali, dat la o parte, numai pentru vina că era de stânga – sau ceva mai târziu „D. Caracotă-un critic modern” (1987).

N-au lipsit nici lucrări de un pronunțat filon teoretic. În primul rând încercarea de sinteză pe o temă majoră în istoria culturii românești – „Specificul național în doctrinele estetice românești” (1977) sau „Necesitatea esteticii” (1978), „Arta ca trăire și interpretare” (1982). Apoi Titu Popescu a ieșit din peisajul nostru cultural retrăgându-se în Ger-

mania, unde s-a afirmat ca reprezentant apreciat al refugiului românesc. A plecat din țară ducând cu sine un profil intelectual bine marcat de teoretician al esteticului. După 1990 revine spre a-și ocupa din nou locul în viața noastră culturală așezată, acum pe noi principii ideologice. Ne-am reîntâlnit, cu plăcere reciprocă cred, în cercul cultural al fundației „Carpatica” din jurul personalității arhitectului Ionel Vitoc.

Simpatia mea pentru Titu Popescu a crescut când am aflat, ceea ce nu știam pe vremea aceea la Oradea: că este de origine bucovinean. Provine din Ilișești, localitatea unde s-a născut Ciprian Porumbescu, numită azi după numele lui, situată în apropiere de Măzănăești, din care provin înaintașii mei.

În persoana fostului student al strălucitului dascăl de estetică ce a fost profesorul Liviu Rusu pasiunea pentru estetică nu s-a stins în anii carierei sale. Este vorba nu de estetică în sens restrâns de materie de studiu academic în programa facultăților de filologie, ci de estetică drept un *modus vivendi*, o modalitate de a simți și gândi lumea cu toate ale sale. Frumosul deschide, poate cea mai vastă poartă asupra lumii dar și cea mai apropiată de om.

Deschiderea tematică a scrierilor mai recente ale lui Titu Popescu este destul de largă, dar cred, că, în spatele diversității lor de conținut se lasă descifrată linia clară a unei tendințe de întoarcere la origini – *ad originem* – la preocupările privind esteticul ale începutului de drum. O confirmă cu tărie recentul volum – „Estetica și contingențele ei” (Cluj-Napoca, Editura Limes, 2024). Încerc să prezint câteva considerații, destul de dificil de făcut de altfel, pe marginea acestei cărți, atât din cauza planului ei rafinat dar și a bogăției subtile de idei. Pornind de la acest plan cartea lui Titu Popescu își lasă prinse intențiile sale doar printr-o lectură atentă și stăruitoare. Stilul scriitoricesc al lui Titu Popescu a evoluat mult față de cel pe care îl știam din scrierile sale de tinerețe. Mi se pare mai puțin baroc, a câștigat în claritate dar, paradoxal a luat și în profunzime fără a pierde din eleganță.

Mi se pare că există două tipuri de cărți. Sunt unele care îți divulgă de la început înțelesurile încât aproape că nici nu trebuie să le citești până la capăt, în întregime. Dar, sunt

și altele al căror sens și înțeles este presărat pe tot parcursul lor, încât lectura în întregime este obligatorie. Adevărul este, cum spunea și Hegel, dat numai la urmă și se determină ca devenirea lui. Un filon de gândire hegelian mi se pare că străbate paginile cărții pe care o prezint.

Punctul meu de vedere asupra cărții lui Titu Popescu, în ciuda diversității sale de intenții și realizări pornește de la conceptul hegelian al esteticii și al frumosului. Estetica este, spune Hegel, „întinsa împărăție a frumosului, iar frumosul în niște termeni mai încărcăți de gravitate metafizică este aparența sensibilă a Ideii” (die sinnliche Scheinung der Idee). Acestea relevă dubla natură a frumosului legat și de sensibil dar și de suprasensibil, și de imanent dar și de transcendent. Această condiție implică arta și frumosul în imanent, în viață în sensul cel mai larg al cuvântului. Frumosul aparține ca realitate sensibilului dar arată o cale către suprasensibil. Concepția în această manieră a frumosului ca sinteză sensibil și suprasensibil avansată de Hegel, dar pe care o întâlnim deja la înaintașul său Kant.

Esteticul coboară din transcendent un sens în imanent și numai din interiorul imanentului arta și frumosul își pot împlini mesajul de a remodela lumea și viața conform unor idealuri superioare de a fi, pe care Titu

Popescu le mărturisește deschis. De exemplu: „Finalitatea esteticii în alte spații ale activității umane înseamnă prezența însușirilor care sunt antrenate de frumos: punctualitate, respectarea cuvântului dat, vorbirea civilizată etc” (pag. 40). Sau și mai detaliat – „Ingerințele esteticii în alte spații introduc ordine, calmitate, separarea de rău, aspirații spre fericire, inhibarea oricăror porniri înjositoare. Aceste ingerințe nu iau aspectul influxurilor propagate ci cel al unor influențe discrete, mătăsoase, delicate. Omul care trăiește conform prevederilor esteticii se resimte de pe urma prezenței lor. Sunt repercursiuni inconștiente, dar persistente. Ingerințele estetice asigură o linie onorabilă de plutire pe valurile vieții” (pag. 45). Crede într-adevăr Titu Popescu în posibilitatea mântuirii lumii prin frumos, în capacitatea omului de a se înălța din jos-ul la care singuri ne-am condamnat la sus-ul transcendenței? O viitoare carte ne va lămuri convingător și asupra acestui aspect al problemei. O lume peste care se boltesc valorile și principiile frumosului și esteticului poate fi una din căile salvării noastre. Astăzi Titu Popescu este unul din seniorii selectului cerc intelectual constituit în jurul lui Ionel Vitoc în spațiul fundației culturale „Carpatica”. Îi doresc putere de muncă pentru a putea realiza acest deziderat.

Titu POPESCU

A IUBI – A URÎ

Sunt două stări sufletești antagonice și puternice care au, la rîndul lor, contingențe subliminale, de felurite înfățișări reperate în special în practica socială. Să urmărim câteva.

Toate destinele de pe planetă sunt întrepătrunse, descoperirea legăturilor dintre ele alcătuiește memento-ul științific care uimește și dă speranță pentru viitor. Toate noile descoperiri sunt vechi existențe, care alcătuiesc o activitate frumoasă și necesară. Sunt pietre prețioase care dau girul spiritual al unei națiuni.

Descoperirea întrepătrunderilor dintre destine antrenează atât convingeri științifice, cât și acceptarea lucrurilor inaparente, ambele ducînd la același rezultat. De aceea, miraculosul coboară între formele primare ale limbajului, de aceea este validat ca mijloc de îmbogățire și înfrumusețare. Doar că, în afara dovedirii lui palpabile, contingența estetică este singura care îl poate acredita. Perceperea miraculosului se face odată cu participarea religiei la datul existențial, fapt sesizat și transmis peste timp de Tertulian în formula „crado quia absurdum” (cred fiindcă este absurd).

Acest absurd nu poate fi „dovedit”, mai bine spus pre-simțit, decît de componenta estetică a sufletului nostru, căreia i se potrivește ca o mănășă. În literatură, există o stilistică a absurdului, vizibilă îndeosebi în paradoxurile cugetărilor, care încearcă să deschidă uși noi prin manevrarea absurdului, exploatat în

teatru de Eugen Ionescu și în poezie de Nichita Stănescu, care folosește metafore cât mai îndepărtate de uzual și cât mai surprinzătoare la decodare. Dar totul se lovește de necesitatea noastră de a face totul inteligibil, încît și absurdul se încearcă a fi adus la logica elementară a bunului-simț. Doar în literatură a făcut o carieră memorabilă, fiind acceptat datorită frumuseții pe care o poartă.

Absurdul poate fi „decodat” prin intuiție, adică prin cunoașterea clară și limpede a adevărului, surprinderea lui prin instinct și inspirație. Intuiția și pre-vede, are un ochi deschis spre viitor, deci iarăși se potrivește cu disponibilitatea ilimitată a însușirii estetice.

Așadar, absurdul este o formă a cunoașterii, după cum ne lasă să înțelegem principiul aristotelic „reductio ad absurdum”, că alte puncte de vedere sunt false, el întinzînd gîndirea logică dincolo de ceea ce incriminează ca neadevăruri. Astel absurdul echilibrează dominația logicii prin insinuarea ca adevărat a non-sensului absurd. A-l accepta ca o dreaptă judecată înseamnă a-i face dreptate, împreună cu contingenta estetică inspiratoare de iraționalitate. El însuși evoluează spre structură estetică, de la satiră și farsă, la tratarea literară propriu-zisă, la Kafka, Urmuz ș.a.

Degradarea absurdului în huliganism de stradă i-a făcut pe unii să se numească *bombardieri*, adică ei lucrează cu pumnii, dîndu-le pe față agresivitatea; plus că se acceptă toate barbarismele, de care e plină limba română (absurd lingvistic).

Ura este cancerul ființei, prin efectul devastator pe care îl are asupra celui care o practică. Contingenta estetică din suflet are darul de a anihila pornirile rele și de a suscita armonia întregului. Cînd componentele sufletești nu sunt bine reglate, se flă în indistincția amalgamării lor, în devălmășie adică, își fac loc pornirile violente și stările revanșarde, care exteriorizate duc la campanii de distrugere etnică, de porniri revizioniste cu scop distrugător, la intoleranțe de tot felul. Niciodată un război nu este cîștigat, ci pierdut din ambele părți. Cînd se face bilanțul, se vede că pierderile imense au fost înregistrate în fiecare parte. Și-atunci, de ce este declanșat? Putin, de pildă, vrea să refacă visul lui Petre cel Mare de a cuceri toate popoarele din jur și de a le îngloba. Numai că o barieră istorică se

opune: între timp s-au impus democrația și dreptul popoarelor la autodeterminare. Visul lui Petru cel Mare rămîne ceea ce este: un vis niciodată îndeplinit.

A urî duce la disoluția înverșunată a stărilor sufletești, a iubi înseamnă armonizarea lor prin reliefaarea fiecărui component în parte. Ura risipește acuratețea stărilor sufletești, iubirea le adună spre același scop. Disoluția personalității are la bază corupția și interesul, mergînd spre scopul de descompunere, de destrămare. În schimb, iubirea le coagulează pe acestea, înlăturînd dispersia lor printr-o acțiune selectivă, de bun-simț. Ura înseamnă o despicătură în ansamblul personalității, lăsid să iasă ce este mai morbid în ființă, ce este mai disolut, făcînd marea dispensie la umanitate.

Ura era un mijloc de subversiune culturală menit să distrugă dușmulul, instaurînd propria lege, cum a fost disprețul sovietic pentru modernismul occidental. Propaganda comunistă era foarte inventivă, ca și cea nazistă de altfel, dovedind că statele totalitare o alimentează din plin (nu degeaba Orwell disprețuia toate dictaturile).

Debusolații – adică băgătorii de seamă – ne-au invadat: ei înscriu mișcarea browniană între preocupările sociale. Ei, cei mulți, se mișcă preocupați la evenimente, circulă la dreapta și la stînga, dau sfaturi pe care nu le bagă nimeni în seamă și umplu atmosfera cu un vacarm inutil. Se adună doi-trei de același calibru și te privesc încruntați cînd vād că nu faci ca ei. Debusolații, cărora le lipsește busola valorică interioară, alcătuiesc masa mare a „oamenilor din popor”, gata să-i interzică pe alții, care într-adevăr se pricep, și vor să ridice imitația la rang de școlarizare. Mai bine zis, țin la un nivel inferior accesul la învățămînt, voind să arate că rezolvă lucrurile și așa. Ei sunt gata să arunce în ridicol pe adevărații specialiști și se poartă peste tot cu dezinvoltura nesimțirii. Lor nu e bine să le vorbești despre candoare și iubire, căci atunci cred că-i jighești și sar la bătaie. De aceea, cei de bun-simț se închid în ei, așteptînd ca alții să curețe terenul de gunoaiile umane, să nu mai audă vocabularul lor prăpăstios și fără noimă, în general să nu-i mai vadă.

Debusolaților nu le funcționează simțul estetic al valorii și nici reticenta de a se da în spectacol penibil. Neștiința lor este deșer-

tăciune și e pusă pe caractere strâmbe. Comportamentul lor barbar decurge din abuzul de putere și ei devin ușor agresori. Se respectă astfel proverbul, larg ilustrat la sate și orașe, că prostul nu-i prost destul dacă nu-i și fudul, care este viguros implantat și legitimat ca un stindard purtat cu fală. Doar educația umanizează ființa umană și-i dă ocazia să intre în normalitate, iubirtea deci și nu ura.

Umilința este o plagă întinsă pe neștiință. Cei care se calcă în picioare la un magazin cu prețuri reduse, fără să știe de ce o fac, sunt oameni manevrabili prin neștiință, adică oameni umiliți, care sunt umiliți pentru orice li se flutură prin față, mai rău decât mirosul de mîncare la cîini. Umilința e cu atît mai gravă cu cît se produce inconștient. Oamenii astfel suferinzi nu se întrebă pentru ce stau la coadă, gata să se bată, ei nu vor să vadă realitatea, căci atunci s-ar arăta ce sunt în realitate: caraghioși în proprii lor ochi. Oamenii infectați de neștiință sunt cei disponibili să fie umiliți, iar dezamăgirea care urmează propriilor acțiuni o iau ca o stare firească. Cei care suferă de umilință răbufnesc în două direcții opuse: se comportă cu smerenie, cu slugărnice față de cei de care, într-un fel sau altul, depind și, în același timp, împrășcă cu vorbe ofensatoare, cînd vor să-și facă auzită părerea. Prin urmare, n-ai cum să te apropii de ei, doar să-i convingi să iasă din umilință, care nu e bună în niciun fel.

Românii s-au obișnuit cu neperformanța lenevoasă a dictonului „merge și așa”, ceea ce ne face să fi mereu în urma occidentului, pe care am renunțat să-l mai concurăm, lăsîndu-l să ne privească cu un dispreț abia disimulat sub limba-jul diplomatic. Cît de departe sunt versurile lui Eminescu, cel care a dat exemplul unei „mînu-iri perfecte a lumbii materne” (Titu Maiorescu), sau cum scria recent filosoful Vasile Muscă: „De al Eminescu, prin conștiința propriei noastre limbi ne-am dobîndit și țara. Limba noastră ne este adevărata patrie. Apărîndu-I frumusețile, puritatea și corectitudinea, în fața intruziunii tot mai masive și agresive de elemente străine, luptăm totodată și pentru apărarea patriei în care trăim. Ocrotind România din cuvinte, susținem România din realitate” (rev. *Orașul*, nr.59-60).

Pentru cei ațți de umilință cunoștințele își pierd semnificația și calea de cunoaștere este oprită. Și turiștii care se înghesuie în turma care vizitează, în loc să o facă singuri, după propriul interes de cunoaștere, fac același lucru. Încă în antichitate, Platon spunea că „Judecătoria îi suprimă pe aceia care prin natura lor sunt stricați și de nevindecat în suflet” (*Republica*), iar înfrînarea pornirilor josnice și extirparea rațiunii care le justifică sunt necesare pentru „a deveni mai buni și mai fericiți, în loc de a fi mai răi și mai nefericiți” (*ib.*). Iată un proiect de școală socială, extins la întreaga omenire!

Mircea CORCODEL

Adrian ȚION

Vălenii Șomcutei – studiu dialectal și folcloric

În analele administrației de la Budapesta din perioada imperiului bicefal, sunt multe date/înscrisuri despre localitățile mai mari sau mai mici din Transilvania aceluși timp, documente care atestă așezări ungurești sau românești cu nume maghiarizate din acest spațiu geografic. Există acte de proprietate arhivate și monografii bine documentate. Localitățile mici românești sunt ignorate, atestatele doveditoare de proprietăți românești subțiate sau inexistente, despre monografii în limba română nici nu poate fi vorba. De aceea, monografiile despre satele românești din Transilvania îndeplinesc rolul unor documente istoriografice necesare și orice apariție a unei cărți cu acest conținut trebuie salutăată ca atare. Este cazul cărții de 385 de pagini, apărută în Maramureș la tipografia și editura Maestro Tip din localitatea Fersig, în 2022, intitulată **Monografia dialectală și folclorică a satului Vălenii Șomcutei**. Autori: profesorii Maria Bolte Hotea și Simion Bolte Hotea.

Reîntorși în satul natal Vălenii Șomcutei după 50 de ani, autorii cărții au fost șocați de contrastul dintre imaginea din copilărie și realitatea prezentă și, motivați de nostalgiile puternice, au purces la un studiu amănunțit, științific și pasional totodată despre specificitatea limbajului și folclorului acestui ținut, despre originea și evoluția satului Văleni aflat la 3 kilometri de Șomcuta Mare și la 30 de kilometri de Baia Mare. Autorii monografiei susțin că „sub aspect administrativ-teritorial satul Văleni a aparținut din anul 1378 Cetății Chioarului, domeniu regal, care în 1579 devine district, unitate administrativ-teritorială și militară condusă de un căpitan”. Din documente, rezultă că satul Văleni este atestat la 1566 sub denumirea de SOMKUTHPATAKA în maghiară (adică, în română Pârâul Fântâniei

Vălenii Șomcutei, monument istoric sec. XVII

Cornului). Maria Bolte Hotea și Simion Bolte Hotea adaugă: „Faptul că ungurii la venirea lor au tradus din română în maghiară, atestă existența satului, altfel i s-ar fi atribuit o denumire specific maghiară.”

Un prim capitol al monografiei cuprinde informații despre „reperle geografice și administrative”, despre „istoricul satului”, „identitatea și continuitatea comunității”, „civilizația rurală a satului”. Aflăm că satul Văleni aparținea, în 1820 grofilor Kemeny Samoel și văduvei grofului Betlem Kato. „Satul era foarte sărac, sătenii plăteau dijma a 10-a parte din produsele agricole și prestau câte 14 zile pe an la moșia grofului Grind”. Evenimentele din 1848 au lăsat urme adânci în viața vălenașilor. S-a instaurat un regim deosebit de opresiv, sărăcia i-a determinat pe mulți dintre ei, pe la începutul secolului XX, să părăsească satul natal luând drumul exilului în America. Sunt atașate fotografiile cu românii din sat ajunși în America. Când s-au hotărât să plece, și-ar fi zis „Ce-o hi, o hi” și pentru mulți dintre ei a fost bine, au întemeiat comunități românești în Lumea Nouă, s-au realizat și s-au împlinit ca oameni vrednici născuți și

formați pe plaiuri ardelene. Motivele plecării în America au fost cel puțin trei: sărăcia, discriminarea etnică și fuga de a fi încorporați în armata imperială. Satul și-a adus tributul de sânge în cele două războaie mondiale și jertfele vălenașilor sunt cinstite cum se cuvine. În centrul satului este monumentul ridicat în memoria eroilor din Primul Război Mondial, iar lângă biserica nouă un alt monument întru cinstirea celor căzuți în al Doilea Război Mondial. Din mulțimea de fotografii inserate în text, cititorul își poate face o impresie despre casele vălenașilor, gospodăriile, uneltele întrebuințate la munca câmpului, felul în care oamenii participau la sărbătorile și evenimentele satului. Autorii consemnează cu satisfacție că „principalul rol în consolidarea și păstrarea identității comunității, în timpul istoric, l-a avut autonomia economică locală, respectiv independență socio-economică”.

Dar partea cea mai consistentă a monografiei este consacrată analizei lingvistice a graiului vălenașilor. Capitolul 3 al cărții este un amplu studiu lingvistic de certă valoare științifică axat pe „Particularitățile dialectale ale vălenașilor”. În mod metodic și profesionist, sunt luate în discuție specificitățile fonetice ale acestui grai unic în zonă, apoi studiul se îndreaptă spre comentarea paradigmelor morfologice, spre ortoepie și maniera de formare a cuvintelor, alături de influența altor limbi asupra vocabularului vălenașilor. Dau câteva exemple. În vocalism, se urmărește fenomenul interschimbării, de pildă, trecerea lui **a** și **ă** în **o** (lampă – *lompă* și lămpaș – *lompăș*), sau a lui **ă** în **a** (bătut – *batut*). Este exemplificat fenomenul de palatalizare a consoanelor, de pildă, grupul **pt**: copil – *cop-til*; piatră – *ptiatră*, etc. La formarea cuvintelor, se face observația că „în graiul din Văleni se folosesc mai mult cuvinte formate prin derivare cu sufixe și prefixe (nealcoș – *neal-coșag*)”, pentru a ilustra printr-un ardelenism specific. Se menționează că în Văleni nu a fost nicio familie de maghiari, totuși „influența

limbii maghiare este foarte puternică” de la termeni din domeniul agriculturii și creșterii vitelor la părțile casei, obiecte și îndeletniciri casnice, obiecte de îmbrăcăminte și mâncăruri.

Înainte de a pune în evidență tezaurul folcloric din Vălenii Șomcutei, autorii, specialiști în materie de folcloristică, pornesc, *ab ovo*, de la definirea conceptului de folclor și originea lui, astfel că studiul instruieste cititorul într-un mod transparent binevenit. Ni se spune că termenul a fost propus de W.J. Thomas în 1846 și desemnează domeniul literaturii populare. Este o mică introducere în folcloristică, unde sunt eșalonate caracteristicile specifice, cunoscute, ale culturii populare: *caracterul anonim, caracterul oral, caracterul colectiv, caracterul tradițional, caracterul sincronic*, la care e adăugat *caracterul arhetip și de variabilitate*. „Înainte de a avea o literatură scrisă, poporul român a avut o bogată literatură orală” – așa începe eseul despre folclor din lucrarea colectivă *Istoria literaturii române* (Editura Academiei, 1964). Despre această bogăție literară sedimentată în mentalul colectiv, poezii lirice și epice, culese din zonă și reproduse cititorilor, caută să ne convingă autorii monografiei. Frumusețea folclorului zonei răzbate din aceste pagini prin lungi fragmente elocvente. Încadrarea pe „categorii folclorice” se face în strânsă legătură cu tradițiile satului și evenimentele cu care se înrudește. Sunt încântătoare fragmentele care vorbesc despre obiceiuri precum peșitul și merusul la nuntă. Evident, sunt atașate fotografii de la aceste ceremoniale sătești, nostalgice aduceri-aminte ale unor vremuri intrate în eclipsa timpului. Și în felul acesta e valorificată valabilitatea acestui demers livresc de vital interes pentru comunitatea văleștenilor și nu numai. Monografia realizată de profesorii Maria Bolte Hotea și Simion Bolte Hotea își declină în acest fel importanța de document și de studiu de dialectologie și etnografie în ansamblul culturii transilvane străvechi.

Ștefan VIȘOVAN

MARIA BOLTE HOTEA; SIMION BOLTE HOTEA, MONOGRAFIA DIALECTALĂ ȘI FOLCLORICĂ A SATULUI VĂLENI ȘOMCUTEI

Tipografia și Editura Maestro Tip, Fersig,
2023 (424 p)

Lucrarea soților Bolte Hotea¹ este mai mult decât o monografie dialectală și folclorică. Este o prezentare amplă și bine documentată, făcută cu implicare, pricepere și talent, în care, dincolo de precizările din titlu, cititorului i se deschide un tablou sincretic în care se îmbină în mod fericit informații substanțiale de ordin istoric, etnografic, onomastic, sociologic etc. – toate contribuind la conturarea unei imagini cvasicomplete a unei comunități străvechi din Țara Chioarului, unde s-a născut și copilărit coautoarea Maria Bolte Hotea.

Materialul cuprins în capitolele dedicate graiului și folclorului vălenașilor a fost cules în urmă cu aproximativ o jumătate de secol și a fost valorificat de Maria Bolte Hotea în lucrarea de licență intitulată *Monografia dialectală a satului Văleni* (1967) și, respectiv, în cea pentru obținerea gradului didactic I (1983). Raportate la stadiul de atunci al cercetărilor din cele două domenii, aceste capitole aproape că ating perfecțiunea, autoarea etalând reale abilități de dialectolog, de etnolog și de folclorist. Lucrarea de față ar fi câștigat mult în interes dacă autorii ar fi încercat o aducere la zi a informației, arătându-ne cum a evoluat între timp graiul din Vălenii Șomcu-

tei și cum a făcut față așa-zisei poluări „a limbii române cu noi și noi neologisme” – fenomen pe care Domniile Lor îl incriminează – și dacă ar fi precizat ce obiceiuri au dispărut sau și-au modificat conținutul, precum și ce soartă au avut cele aproape șaptezeci de piese folclorice la care au făcut trimitere în actualul demers. Evident că autorii nu și-au propus acest lucru, deși mărturisesc încă de la început: „Reîntorși în satul natal după cincizeci de ani... am fost frapați de contrastul dintre *atunci* și *acum*, mai ales în ceea ce privește graiul, obiceiurile și folclorul”. Acest punct de vedere strict personal nu afectează cu nimic ținuta științifică, acribia, meticulozitatea și autenticitatea *Monografiei*, întrucât ea pune la îndemâna specialiștilor (și nu numai a acestora) o radiografie complexă (etnofolclorică, dialectologică, istorică etc.) făcută cu profesionalism și dedicație, ea constituindu-se într-o veritabilă carte de identitate a Vălenilor Șomcutei.

În prima secvență a cărții, autorii descriu cadrul natural și situarea geografică a Vălenilor Șomcutei, căile de acces, încadrarea administrativ-teritorială a localității de-a lungul timpului și prezintă o listă de 250 de nume de locuri din hotarul acesteia, care reflectă legătura strânsă a vălenașilor cu mediul natural în care li se derulează existența multimilenară, conținând informații interesante despre mentalitatea și capacitatea lor de a individualiza prin termeni preciși, sugestivi și, nu de puține ori, metaforici fiecare obiect din teren. Nu lipsesc nici informațiile de ordin arheologic sau cele ce prezintă interes turistic.

Un istoric concentrat, dens, semnificativ și prezentat cu profesionalism, implicare și obiectivitate ne este oferit în paginile 22-53. Sunt de remarcat efortul și priceperea autorilor de a descifra istoria comunității vălenașe, valorificând, așa cum bine precizează Domniile Lor, informații provenite din trei surse diferite. Este vorba, pe de o parte, despre date ce-și au originea în memoria colectivă, transmise din generație în generație prin viu grai, iar pe de altă parte despre cele extrase din documentele istorice ce se referă direct la Vălenii Șomcutei, la acestea adăugându-se elemente *deductibile* din acte oficiale ce vizează, fie în ansamblu zona din care face parte din punct de vedere administrativ-teritorial localitatea, fie vecinii acesteia. Procedând în felul

1 **Maria Bolte Hotea**, născută în Vălenii Șomcutei, Maramureș – fostă profesoară la Liceul „C. D. Loga” din Timișoara. Are contribuții interesante în domeniul dialectologiei, onomasticii, folcloristicii etc. **Simion Bolte Hotea**, născut în Groși, Maramureș – profesor universitar consultant la Facultatea de Medicină Veterinară din Timișoara, unde, în perioada 1992-1996, a îndeplinit funcția de decan; doctor habilitat în medicină veterinară, personalitate de prim rang a medicinei veterinare românești, membru al Academiei Agricole și Silvice, posesor al Premiului „Traian Săvulescu” al Academiei Române (1983, pentru lucrarea *Agresologie, anestezie și terapie intensivă în medicina veterinară*, Editura Ceres, București, 1981, elaborată împreună cu Marin Moldovan) și al Premiului „SB Gustav Rosenberg Memorial Award 1994” pentru contribuțiile aduse în domeniul patologiei bovinelor, acordat la cel de-al XVIII-lea Congres Mondial de Buiatrie, Bologna, Italia (1994), al Medaliei de Aur a Asociației Generale a Medicilor Veterinari din România (1995). Este autor a aproape 20 de cărți și peste 300 de studii și articole și a coordonat peste 30 de programe de specialitate.

Vălenii Șomcutei

acesta, autorii reușesc să reconstituie o istorie multimilenară, coborând cu informațiile care fac obiectul cercetării de față până prin secolul al XIII-lea. Interesantă este, de asemenea, legenda conform căreia întemeierea localității ar fi legată de stabilirea aici, pe la 1241, a unor călugări moldoveni.

Din prezentarea făcută de cei doi autori, reiese faptul că localitatea Vălenii Șomcutei este situată într-o importantă zonă de românită, unde istoria a confirmat din plin, atât patriotismul localnicilor, cât și credința lor în Dumnezeu și respectul față de tradiții, aici funcționând, din vremuri îndepărtate, importante așezăminte mănăstirești: mănăstirea de la Vălenii Șomcutei, precum și cele de la Habra, Mănăștur, Brebeni, Lăschia, Șomcuta, Ciocmani, care – e de presupus – nu erau doar simple lăcașuri de închinăciune, ci aveau și un semnificativ rol cultural. În zonă s-a descoperit recent un tezaur dacic a cărui vechime este apreciată la peste 2100 de ani.

Vălenașii, ca entitate componentă a Chiourului, au reverberat la toate marile evenimente care au marcat nu numai istoria Ardealului, ci pe cea a țării întregi, la multe dintre acestea fiind participanți activi: Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan, Revoluția de la 1848, cele două războaie mondiale, Marea Unire de la 1918 etc. Astfel, ei au suportat teroarea

declanșată în zonă în timpul Revoluției de la 1848, au fost victimele „tribunalelor de sânge”, menite a-i pedepsi pe așa-zișii trădători de țară², au cunoscut înăsprirea vieții după 1848, când cea mai mare parte a terenului agricol se afla în proprietatea grofilor unguri, situație care a generat un val de emigrări către America. Au simțit presiunile regimului austro-ungar privind maghiarizarea prin orice mijloace a populației din Transilvania, fenomen intensificat printr-o serie de acte normative cu vădit caracter naționalist-șovin: Legea naționalităților, Legea educației, Legea presei, precum și nenumăratele legi privind învățământul, efectele cărora, coroborate cu deteriorarea calității vieții, au grăbit procesul de emigrare a vălenașilor, autorii precizând că „din Vălenii Șomcutei au plecat în America, în perioada 1895-1914, peste optzeci de persoane”, câte un reprezentant din aproape fiecare casă, căutând fericirea în „Țara Tuturor Posibilităților”.

Vălenașii plecați în America au prosperat, s-au emancipat – chiar dacă, mai ales la început, au fost angajați la munci grele –, reușind, treptat, să adune bani și să trimită câte ceva celor rămași acasă. După 10-15 ani –

² Numele topic *La Acastauă* amintește de existența sinistrelor spânzurători unde erau aceștia executați. Cf. magh. *akasztófa* „spânzurătoare”.

precizează autorii – cei mai mulți au revenit în satul natal, având importante economii în dolari, pe care i-au investit cu înțelepciune în case, terenuri, livezi etc., generând un evident progres economico-social și infuzând în spiritualitatea comunității o serie de elemente de civilitate acumulate în perioada șederii peste Ocean.

Din carte reiese modul cum s-au raportat vălenașii la cele două războaie mondiale. Astfel, aflăm că în perioada Primului Război Mondial „au fost înrolați în armată toți bărbații cu vârste între 18 și 40 de ani și au participat la război, unii au murit în lupte, alții au fost prizonieri, reîntorcându-se în sat după război”. În memoria celor patruzeci și trei de eroi căzuți în această conflagrație mondială, în centrul satului s-a ridicat, din inițiativa învățătorului Andrei Grobei, un monument, a cărui piatră de temelie a fost pusă în anul 1935. Nici cel de-al Doilea Război Mondial nu i-a ocolit pe vălenași, monumentul ridicat în memoria celor șaptesprezece eroi căzuți pe front dovedește din plin acest lucru.

Comunitatea Văleniului a întâmpinat cu aleasă satisfacție unirea cu România, a beneficiat din plin de efectele Reformei Agrare din anul 1921, dar a suferit enorm după ce Ardealul de Nord a trecut sub stăpânirea ungarilor. Demnă de reținut este remarca autorilor referitoare la modul în care a fost percepută de populația Țării Chioarului instalarea administrației ungurești: „La venirea ungarilor, în toate satele au fost trase clopotele așa cum se procedează la decesul cuiva, iar timp de mai multe zile femeile s-au îmbrăcat în negru și au purtat doliu”. A reînțepit calvarul. Autoritățile ungurești au afișat un comportament violent, brutal, încercând prin orice mijloace să-și desăvârșească opera de deznaționalizare a românilor, destituind din funcții pe toți funcționarii români, impunând maghiara ca limbă de predare în toate școlile, înrolând în armată și trimitând pe front cât mai mulți tineri români etc. Ba chiar aveau în plan să colonizeze în zona Șomcutei familii întregi de unguri. Acest tratament i-a determinat pe mulți români, mai ales intelectuali, să se refugieze în ținuturile neocupate de unguri.

În memoria colectivă au rămas și câteva episoade de la finalul celui de-al Doilea Răz-

boi Mondial. Aflăm, astfel, din carte despre deportarea evreilor, despre trecerea prin sat a armatei germane în retragere, în toamna anului 1944 și a celei rusești, în primăvara anului 1945. În memoria localnicilor a rămas comportamentul civilizată al nemților, în total contrast cu cel al rușilor, care erau murdari, neîngrijiiți, umblau după băutura, agresau femeile etc.

Secvențele dedicate de autori istoriei recente descriu momentele semnificative ale instaurării comunismului – primii membri ai Partidului Muncitoresc, constituirea grupărilor anticomuniste, cotele obligatorii, prosperarea înregistrată între anii 1956 și 1962, când fiecare familie își cultiva terenurile avute în proprietate, creștea multe animale, iar cei care dețineau livezi se bucurau de recolte bogate de fructe. A urmat colectivizarea agriculturii. În anul 1962 majoritatea locuitorilor erau înscriși CAP, primilor intrați oferindu-le diverse avantaje și funcții de conducere, creându-se în felul acesta, după cum relatează autorii „noua boierime comunistă”. Dar aici s-a practicat un regim hibrid, în sensul că, neputându-se realiza tarlale cu suprafețe mari, cele mai multe familii își cultivau propriile terenuri, predând o parte din recoltă CAP-ului. De asemenea, dispuneau de așa-zisele loturi ajutoare care, de regulă, depășeau cei 30 de ari stabiliți prin legea comunistă, iar „compromisul acceptat a făcut ca țărani să-și mai poată crește una-două vaci, 2-3 porci și câteva păsări de curte”.

Parcurgând cartea soților Bolte Hotea, realizezi individualitatea și personalitatea puternică a comunității vălenașe, calități la conturarea și afirmarea cărora au contribuit o serie de factori: caracterul relativ închis al comunității și existența – după cum afirmă autorii – a unui *genofond* specific transmis din generație în generație, atașamentul față de credința străbună și față de tradiții, coeziunea socială, unitatea de credință și solidarizarea în jurul Bisericii, dragostea față de meleagurile natale, puterea de adaptare la situații socioeconomice noi și dificile, capacitatea de a folosi oportunitățile oferite de istorie, un nivel de cultură ridicat, un optimism robust în virtutea căruia unii – vizionari – nu și-au pierdut speranța că va veni vremea când vor redobândi tot ce le-a furat comunismul.

Consolidarea identitară a vălenașilor s-a realizat și datorită prestației excepționale a unor intelectuali inimoși, devotați până la sacrificiu cauzei naționale, în monografie fiind bine conturate profilul moral și rolul învățătorilor Andrei Grobei, Gheorghe Ciobanu, Trofin Hagan, Gheorghe Pop, al preotului protopop Rudolf Cotețiu, al preotului Gheție, al preotesei Maria Cotețiu etc. Grație eforturilor unor asemenea intelectuali patrioți, care și-au pus, fără menajamente, talentul, inteligența și efortul creator în slujba neamului, Vălenii Șomcutei s-a afirmat de timpuriu ca un veritabil centru de cultură al Chioarului. Aici s-a știut devreme de activitatea ASTREI, aici a ființat una dintre primele asociații culturale din zonă – „Tinerimea Văleană”, fondată de învățătorul Andrei Grobei –, aici activitatea corală are o îndelungată tradiție, fiind recunoscută pe plan național. Din cartea soților Bolte Hotea reiese contribuția uriașă a acestui intelectual luminat la ridicarea gradului de cultură al comunității. Astfel acesta a condus multă vreme Cercul Învățătorilor „George Coșbuc” din Chioar, a înființat Asociația Crescătorilor de Vite, iar împreună cu preotul Efrem Coteț a pus bazele publicației „Chioarul” în care „a publicat creații literare proprii, opinii politice, sfaturi pentru țărani, culegeri folclorice etc.”. Autorii consideră că „principalul rol în păstrarea și consolidarea identității comunității, în timpul istoric, l-a avut autonomia economică locală, respectiv independența socioeconomică locală”, aducând în sprijinul acestei aserțiuni existența în localitate a unei adevărate pleiade de meseriași: lemnari (dogari, rotari, tâmplari), fierari, potcovari, morari, cizmari, blănari, jocari, zidari, zugravi, ciobani, ciurdari, pălărieri, croitori etc., care, „prin creativitatea, inteligența și îndemânarea lor” acopereau în totalitate nevoile sătenilor, profesând ca niște adevărați specialiști în cele mai importante domenii ale civilizației rurale: „civilizația lemnului și a pietrei, arhitectura și construcția locuințelor și adăposturilor pentru animale și depozitării furajelor; civilizația agrară, cultivarea plantelor și creșterea animalelor; civilizația cânepii și inului, tehnologia utilizării fibrelor vegetale și animale; civilizația culinară și a preparării, conservării produselor vegetale și animale pentru hrană (cuptor, tăiatul porcului),

Se fac în lucrare observații pertinente de ordin demografic, susținute de statistici sugestive, care pun în valoare perenitatea comunității vălenașe, capacitatea uimitoare de regenerare, grație căreia a ieșit biruitoare dintr-o serie de încercări și fenomene naturale grave care s-au abătut asupra ei: epidemia de ciumă și foametea din anul 1774, invazia lăcustelor din anul 1778, secetele repetate, epidemia de gripă spaniolă din anii 1919-1920 etc. Buni cunoscători ai domeniului, autorii se ocupă de o serie de aspecte privind evoluția populației, vorbesc despre genealogii și familii băștinașe, despre indicii de înlocuire a generațiilor, se ocupă de inventarul numelor de botez, evidențiindu-le pe cele ieșite din uz, precum și pe cele care dispun de o frecvență mai mare. Domniile Lor nu rămân indiferenți față de declinul demografic, față de relaxarea morală a tinerilor și creșterea cazurilor de concubinaj, a divorțurilor, a numărului de copii nelegitimi, precum și al mamelor minore – fenomene pe care tradiția, educația și mentalitatea creștină a vălenașilor le dezavuează și care, cu câteva zeci de ani în urmă, erau extrem de rare și condamnate vehement de întreaga comunitate.

Reiese din lectura cărții reiese cu claritate că în universul spiritual al vălenașilor, biserica ortodoxă și școala s-au numărat printre entitățile care au beneficiat de un înalt grad de încredere, ele aflându-se constant în centrul grijii și atenției colective. Și-au ridicat un locaș de cult impozant, majoritatea sunt creștini practicanți, iar școala le-a adus un prestigiu recunoscut în zonă. Autorii monografiei precizează că numai „în perioada 1950-1990 au absolvit liceul și diferite școli de meserii peste două sute de vălenași”, iar numărul celor cu studii superioare trece de o sută, între aceștia regăsindu-se cadre didactice universitare și preuniversitare, ingineri de diferite profesii, juriști, medici, farmaciști, economiști, ofițeri, preoți.

Partea a doua a cărții, intitulată *Particularitățile dialectale ale vălenașilor*, este un studiu dens, concis de dialectologie sincronă, făcut cu profesionalism pe baza unor cercetări întreprinse, prin metode specifice, între anii 1963-1967. Sunt evidențiate, prin exemplificări sugestive, prin observații și comentarii pertinente, particularitățile de ordin fone-

tic (accentul, vocalismul, consonantismul, schimbările fonetice), morfologic (substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția, interjecția), sintactic și lexico-semantic ale graiului din Vălenii Șomcutei. Este semnalată influența limbii literare asupra vocabularului vălenașilor, precum și prezența în acesta a unor elemente lexicale de origine străină (maghiară, germană, slavă).

Bogăția, diversitatea și originalitatea graiului din Vălenii Șomcutei sunt exemplar puse în valoare de un glosar consistent, în care autorii au inclus în jur de două mii de cuvinte, care – explicate și etimologizate – acoperă arii semantice multiple.

Spiritualitatea vălenașilor se caracterizează, printre altele, prin tradiții bine consolidate, printr-un folclor de o rară frumusețe și de o bogăție ideatică impresionantă – elemente puse de autori în valoare cu competență și implicare într-un capitol solid (p. 142-374), care ne prezintă aspecte definitorii din experiența de viață a comunității, reflectând în mare măsură mentalitatea, talentul, spiritul creator, obiceiurile și tradițiile membrilor ei. În acest capitol, autorii au găsit de cuviință să includă o serie de chestiuni de ordin teoretic, definind, pe baza unei bibliografii adecvate, conceptul de folclor, subliniind importanța constituirii folcloristicii ca știință și evidențind, conform unor criterii taxonomice unanim recunoscute, principalele categorii folclorice pe care le ilustrează cu texte reprezentative din zona Chioarului. Lirica folclorică este ilustrată prin numeroase specii, cum sunt: doina, cântecul satiric, strigătura, cântecul de lume, cântecul de leagăn, iar eposul folcloric prin baladă, basm, legendă, snoava, povestirea.

Aflăm că teatrul folcloric nu a fost semnalat în Vălenii Șomcutei, în schimb poezia de ritual și de ceremonial este bine reprezentată prin colindă și plugușor.

Ceremonialul de trecere al vălenașilor este ilustrat prin texte ce se rostesc /cântă la naștere, respectiv la botez, urmând cele ce țin de toate etapele nunții (peșitul, chematul la nuntă, sosirea invitaților, cerutul miresei, luarea rămasului-bun de la părinți, plecatul la biserică și cununia, deplasarea la casele mirilor, stropitul cu apă și aruncatul cu grâu, prezentarea zestreii, danțul miresei, oferirea

cadourilor, apariția socăciței cu găina (horea găinii), desăgatul miresei (înlocuirea vălului cu baticul) etc. În majoritatea acestor etape un rol important îi revine starostelui.

Este prezentat și ceremonialul ritualic aferent înmormântării, în întreaga lui complexitate, autorii precizând că în Vălenii Șomcutei, ca de altfel în întreg Maramureșul, cel decedat „se cântă (se plânge prin cuvinte) de persoane foarte apropiate lui... Conținutul *cântatului* este corelat cu gradul de rudenie și vârsta celui mort: fata își *cântă* mama; soția – soțul; mama – copiii, fratele, cumnații; nepoata își *cântă* bunicii, unchii...”. În acest bocet, preponderent liric, chiar dacă uneori prin el se relatează unele episoade din viața celui care a părăsit această lume, autorii monografiei identifică sentimente și trăiri diverse: „revolta împotriva morții premature, speranța că moartea poate fi învinsă prin integrarea în natură, dorul generat de tragica despărțire” etc.

Cartea rezervă secvențe interesante poeziei descântecelor, literaturii aforistice și enigmistice, precum și folclorului copiilor – domenii care reflectă, atât conservarea unor practici și credințe arhaice la nivelul comunității, cât și imaginația și spiritul inventiv al membrilor acesteia.

Bibliografia selectivă, cuprinzând lucrări cu caracter general și studii și articole teoretice, acoperă în bune condiții complexitatea tematică a monografiei, iar iconografia bogată și diversificată, constând în peste o sută cincizeci de fotografii, intensifică valențele sugestive ale acesteia, conferindu-i un plus de concretețe și de credibilitate.

Demersul soților Bolte Hotea se distinge prin eleganța exprimării, prin stilul agreabil, prin claritate și proprietatea termenilor. În elaborarea ei, Domniile Lor au făcut cu asupra de măsură dovada cunoașterii temeinice, în cele mai fine detalii, a Vălenilor Șomcutei, precum și a stăpânirii cu autoritate a unor cunoștințe fundamentale de istorie a Ardealului și a țării întregi. Impresionează, de asemenea, modul savant în care și-au valorificat pregătirea din domeniile științifice pe care le reprezintă elaborând o lucrare cu evidente valențe multidisciplinare, parcurgerea căreia oferă cititorului reale satisfacții de ordin estetic și intelectual.

Emil LUCA

O lăudabilă reeditare
la „Casa Cărții de Știință”:

**„MOȚII – CALVARUL
UNUI POPOR EROIC,
DAR NEDREPTĂȚIT”**

studiu istoric-politic,
de Ion Rusu Abrudeanu

Ultima mea Voință!

Unicul dor al vieții mele este să-mi văd națiunea mea fericită, pentru care după puteri am și lucrat până acum, durere, fără mult succes, dar tocmai acum cu întristare văd că speranțele mele și jertfa adusă se prefac în nimica. Nu știu câte zile mai pot avea. Un fel de presimțire îmi pare că mi-ar spune că viitorul este nesigur. Voiesc dară și hotărât să dispun ca după moartea mea toată averea mea mișcătoare și nemișcătoare să treacă în folosul națiunii și întru ajutorul înființării unei academii de Drepturi, tare crezând că luptătorii cu arma legii vor putea scoate drepturile națiunii mele.

Avram Iancu,

Advocat și Em. Prefect

Câmpeni, 20 decembrie, 1850

„Moții – calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit”, studiu istoric-politic (cu o hartă și numeroase ilustrațiuni în text), de Ion Rusu Abrudeanu, deputat de Alba, a apărut în anul 1928, la editura „Cartea Românească”, la zece ani de la Marea Unire și la șaizeci de ani de la Revoluția din 1848.

Născut la 14 decembrie 1870, în Abrud, ca fiu al lui Petru (luptător în legiunile lui Avram Iancu) și al Iulianeii (verișoară primară cu Iulia Faliciu, soția lui Bogdan Petriceicu-Hașdeu) din Roșia Montană, Ion Rusu Abrudeanu urmează școala primară în localitatea natală, apoi cursurile secundare la Brad, Sibiu și Brașov.

Începe activitatea publicistică în anii 1890-1891, la revista „Tribuna” din Sibiu, dar, refuzând să se înroleze în armata imperială austro-ungară, părăsește Transilvania, refugiindu-se în România, unde dorea să-și continue

studiile. Colaborează la mai multe publicații, între care „Timpul”, „Conservatorul”, „Adevărul” și „Dimineața”. Odată cu multiplele sale colaborări, între anii 1900 și 1914, coordonează și propria sa revistă, „România Ilustrată”.

Este autor al mai multor volume, lucrări cu caracter cultural, social, istoric ori politic, între care: „Habsburgii, ungurii și românii” (coautor Vasile Stoica) - 1915, „Pacostea rusească” - 1920, „România și războiul mondial - contribuțiuni la studiul istoriei războiului nostru” - 1921, „Moții-calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit” - 1928, „Patriarhul României, Dr. Miron Cristea, Inalt Regent - omul și faptele” - 1929, „Păcatele Ardealului față de sufletul vechiului regat - fapte documente și facsimile” - 1930, „Aurul românesc - istoria lui din vechime până azi” - 1933 și „Tragedia aurului - narațiune istorică din antichitatea daco-romană” - 1934.

După sfârșitul Primului Război Mondial intră în viața politică, fiind ales deputat, în anul 1920, apoi senator, între 1931 și 1932, devenind un apropiat colaborator al importantului om politic liberal, Ion I. C. Brătianu, aflat în fruntea guvernului României în mai multe mandate și unul dintre făuritorii României Mari.

De pe aceasă poziție, de parlamentar liberal, Ion Rusu Abrudeanu se angrenează în dispute politice aprinse cu reprezentanții de frunte ai grupării naționale ardelenene, devenită, după 1926, formațiune național țărănistă.

Astfel de dispute s-au încins și în modul de abordare și de soluționare a problemelor, multe și grele, cu care s-au confruntat de veacuri locuitorii Munților Apuseni.

Așa a apărut și volumul „Moții – calvarul unui popor eroic, dar nedreptățit”, ca un semnal „...că a sunat ceasul împlinirii vremii și pentru urmașii martirilor Horia, Cloșca, Crișan și Avram Iancu...”.

Entuziasmul autorului era generat, firește, mai ales de manifestările din anul 1924, prilejuite de aniversarea a o sută de ani de la nașterea celui mai mare erou al Munților Apuseni și al Transilvaniei, Avram Iancu, manifestări la care au participat suveranii României, Regele Ferdinand și Regina Maria, precum și mulți dintre oamenii politici importanți ai vremii, manifestări la care s-au făcut

destule promisiuni de rezolvare a problemelor Munților Apuseni...

Mai mult, autorul studiului, se baza în optimismul său, pe decizia guvernului condus de Ion I. C. Brătianu, din septembrie 1927, de a înființa o comisie specială coordonată de trei miniștri importanți, Alex. Lapedatu, G. Cipăianu și G. Tătărescu, „...în scopul bine determinat de a se înfăptui cu inimă și fără întârziere tot ceea ce ar putea ajuta la prosperitatea economică și culturală a moșilor...”.

Din nefericire, la doar două luni după înființarea importantei comisii, șeful guvernului avea să se stingă, neașteptat, din viață! În 1934 îi urma și Ion Rusu Abrudeanu...

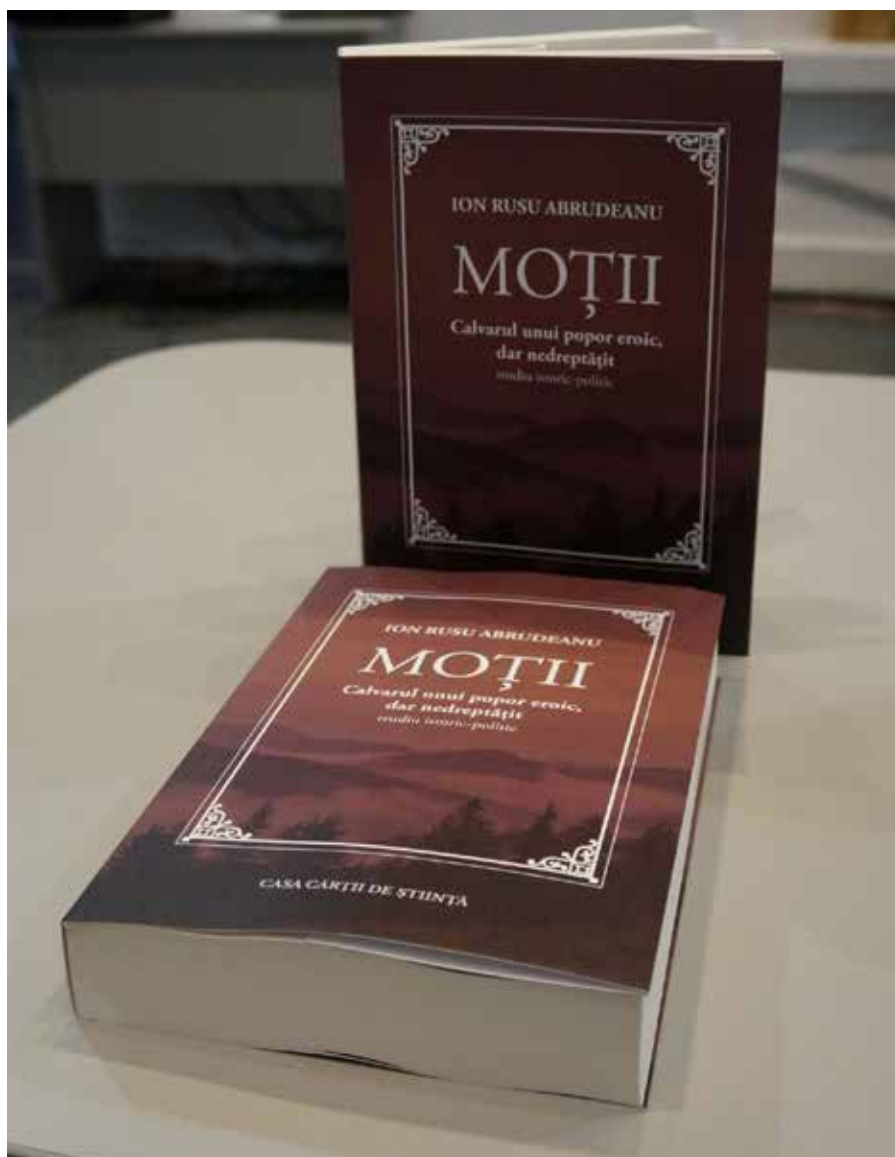
Firește, s-au perindat alte și alte guverne, liberale ori național țărăniște, s-au făcut, mereu și mereu, alte multe și mari promisiuni! Guvernele au venit și au plecat, dar grijile și necazurile au rămas pe mai departe în casele și în sufletele mult încercaților locuitori ai Apusenilor...

Griji și necazuri de care moșii, mocanii și crișenii n-au scăpat nici în anii negri ai epocii comuniste, și de care au parte, iată, și în deceniile tulburi, care au urmat după evenimentele din decembrie 1989...

Studiul lui Ion Rusu Abrudeanu cuprinde două părți distincte. În prima parte a studiului, autorul pune accentul îndeosebi pe evoluția istorică a ținuturilor bogate în aur ale Munților Apuseni, aur care a stârnit mereu lăcomia altor neamuri, ori a valurilor succesive de popoare migratoare, până la venirea ungurilor.

În încercarea sa autorul se folosește de izvoare diverse, aflate la îndemână la începutul de secol XX, dar mai ales de dovezile și descoperirile arheologice, tot mai multe și mai convingătoare.

Partea a doua este cea care dă greutate studiului. Urmând înaintașilor săi moși - Teofil Frâncu, autor (împreună cu George Candrea) al monografiei „Românii din Munții Apuseni (Moșii)” - 1888, și Rubin Patiția, autorul studiului „Țara Țopilor” - 1912, Ion Rusu Abrudeanu realizează o caracterizare complexă și cuprinzătoare a ținuturilor Munților Apuseni și a locuitorilor acestora - moșii, mocanii și crișenii. El se alătură, prin lucrarea sa, unor cercetători români ori străini, atrași și cuceriți de farmecul Munților Apuseni, de tradițiile și obiceiurile locuitorilor

acestora, precum Grigore Moldovan („Monografia județului Alba”, în limba maghiară – 1897), Silvestru Moldovan („Zarandul și Munții Apuseni” - 1898), Ludomir Sawicki (geograf, călător și editor polonez – „Din fiziografia Carpaților Occidentali” – 1909, „Distribuția populației în Carpații Occidentali” - 1910 - teza de abilitare), Ovid Densușianu („Originea Moților” - 1921), M. David („Munții Apuseni” - 1922), Ion Mureșanu („Județul Turda – Arieș” - 1924), Emmanuel de Martonne (geograf și pedagog francez, cunoscut în România interbelică pentru contribuția la trasarea granițelor României Mari, după Unirea din 1918 - studii privind Masivul Bihorului - 1924), Traian Mager („Aspecte din Munții Apuseni” - 1925), Tache Papahagi („Cercetări în Munții Apuseni” - 1925).

Locuri, oameni, fapte...

Muntele Găina cu Târgul lui de Fete, Hălmaგიul cu Târgul Sărutatului, Călineasa cu alt târg vestit, apoi patrolaterul de aur al Apusenilor, Abrudul - Roșia Montană - Buciumanii - Zlatna, locurile de suflet ale moților, sunt surprinse în tablouri memorabile de către aprigul și neostoitul jurnalist Abrudean ...

Locuri stropite, veacuri de-a rândul, cu sânge, lacrimi și sudoare, de către moți, ade-văratul aur viu al Apusenilor!...

Firește, un loc important în studiu îl ocupă marile frământări și mișcări sociale care au zguduit mereu întreaga Transilvanie și care au culminat cu Revoluția din 1784 – 1785 condusă de Horia și cu cea din 1848-1849 condusă de Avram Iancu.

Fără a avea pretenția unui studiu științific riguros, precum cele ale unor istorici consacrați, David Prodan – Revoluția lui Horia, ori Silviu Dragomir – Revoluția lui Avram Iancu, studiul „Moții”, al lui Ion Rusu Abrudeanu, reprezintă, mai ales, un omagiu adus celor doi mari eroi ai românilor, Horia și Avram Iancu, apoi lui Cloșca, lui Crișan, prefectilor și tribunilor lui Avram Iancu, atâtor și atâtor altor eroi, cunoscuți ori necunoscuți, din Munții Apuseni ai Transilvaniei...

Un capitol aparte este dedicat Caterinei Varga, „Doamna Moților”, supranumită de autoritățile vremii și un „Horia în fustă”, luptătoarea fără pereche pentru drepturile moți-

Ion Rusu Abrudeanu

lor, din perioada 1840 – 1847, premergătoare Revoluției lui Avram Iancu. O eroină cu sfârșit tragic, peste numele căreia s-a așternut, din nefericire, o profund nedreaptă și supărătoare uitare!...

Reeditată în întâmpinarea aniversării a 200 de ani de la nașterea lui Avram Iancu, lucrarea lui Ion Rusu Abrudeanu urmează altor lucrări de referință pentru istoria Munților Apuseni ai Transilvaniei, precum „Românii din Munții Apuseni (Moții)” - autori Teofil Frâncu și George Candrea, „Cartea de Aur sau Luptele Politice Naționale ale Românilor de sub Coroana Ungară” - autor Teodor V. Păcățean, ori „Țara Țopilor” - autor Rubin Patiția, reedite recent, la rândul lor, în colecția „Biblioteca Valorilor Transilvane”, de către Editura „Casa Cărții de Știință”.

Chiar dacă nu vestește împlinirea ultimului mare vis al Craiului Munților, cartea lui Ion Rusu Abrudeanu aduce, cu certitudine, măcar un strop de bucurie în sufletele locuitorilor de astăzi ai Apusenilor, ale celor mulți care îndrăgesc această minunată, dar mult încercată regiune a Transilvaniei!

Ștefan PETRA

GENEZA ANTICHITĂȚII TÂRZII

de Peter Brown
(Editura Humanitas,
București, 2022)

Editura Humanitas ne delectează cu o nouă apariție a unei cărți de istorie scrise mai demult (1978), dar care, se pare, acum este în vogă în Occident.

Peter Brown, istoric al creștinismului, este un bun cunoscător al epocii și mai ales al textelor din această perioadă, fie inscripții pe piatră – "pietre trăn-cănitoare" (p. 68), fie cele mai diverse texte, majoritatea în latină și greacă, a unor gânditori "păgâni" – ai vechii culturi greco-latine, cât mai ales a celor creștini sau pe cale de a deveni creștini.

Este vorba de perioada numită mai nou "antichitatea târzie", cu referire la perioada secolelor II-IV e.n., mai precis de la împăratul roman Marcus Aurelius (161-180 e.n.) și până la moartea împăratului Imperiului Roman de Răsărit - bizantin Constantin cel Mare – (306-324 e.n.). Aceasta este o epocă de mari transformări, care a dus – printre altele – la răspândirea și dominația creștinismului, dar și la înlocuirea sclavagismului și apoi la marea proprietate feudală.

Sunt procese istorice importante, pe cât de complexe pe atât de dificil de explicat. Desigur, sunt multe orientări și tipuri de explicații în rândul istoricilor.

Ca mai toți istoricii contemporani, Peter Brown vrea să fie cu totul original și disprețuiește tot ce s-a făcut până acum: "În comparație cu carnea și sângele pe care le vede istoricul religiilor, cea mai mare parte a istoriei politice și administrative convenționale este o nălucă vapoasă" (p.17). Nici teoria lui Rostovțev, din lucrarea *Istoria socială și economică a Imperiului Roman* nu îi este pe plac: "aș dori să mă detașez... știm mai puțin decât credeam" (p. 44). În schimb, el crede că "importanța factorilor culturali și religioși erau ade-

sea hotărâtori" (p. 49). Ori: "ceea ce putem ști este cum gândeau creștinii despre ei înșiși" (p.78). Da, e palpabil și concret.

Dintre toate aceste teorii, autorul se referă doar la una dintre ele, inedită, am putea spune, dar evident, nu exclusivă. După părerea lui, "secolul al III-lea trebuie să constituie miezul oricărei discuții despre geneza Antichității Târzii" (p. 12). Dar, pe de o parte, istoria este un proces, iar schimbările nu au o dată fixă, ci se constituie în timp, având origini uneori cu secole mai devreme. Iar pe de alta, în sec. III-IV e.n. erau încă puțini creștini în Imperiu, în orice caz o minoritate, influentă totuși. Se consideră că în această perioadă, numărul total al creștinilor nu depășea 10% din totalul populației, dar acest procentaj crește rapid, mai ales la orașe. La sfârșitul sec. al IV-lea erau deja 50% și 90% la sfârșitul sec. al V-lea. Iar religia oficială în Imperiul Roman era – încă – cea "păgână". Se pare că accentul pus pe secolele II-III în formarea creștinismului este un pic deplasat în timp.

P. Brown afirmă că "multe analize moderne ale evoluției religioase a lumii romane insistă asupra acelei stări de *malaise* din marile orașe din perioada elenistică și romană... ele n-ar trebui supralicite." (p.13). Sau, mai precis, ar fi vorba de o "criză a relațiilor umane", o "perioadă de îndoială și tulburare a standardelor umane" (p. 90). Dar autorul nostru tocmai acest lucru îl face. Pe multe pagini el descrie și insistă asupra vieții grele a orașenilor epocii, suprasolicitați de muncă, recolte proaste și impozite. La toate acestea s-ar mai adăuga decăderea aristocrației urbane și sărăcirea ei, ca factori esențiali ai trecerii la creștinism, într-o vreme când "modelul de paritate" a fost subminat de tendința câtorva membri ai comunității locale de a se bucura de un statut privilegiat în detrimentul semenilor lor" (p. 80). Crede oare cu adevărat autorul lucrării că un asemenea "model de paritate", adică egalitate socială și economică, a existat cumva în Imperiul Roman? Și că acesta s-a schimbat tocmai înaintea instaurării creștinismului? Tare n-aș crede. „Orașele mici” ale epocii (!?) fac ca relațiile dintre oameni să fie de tipul "față în față" (p.14), dar care ajung să se destrame și astfel să predominie individualismul și concurența. Așa ar apărea "acele stări acute de protest, de furie împotriva existenței,

de uimire și de spectacol măreț, atât de caracteristice Antichității Târzii... Presiunea alternativei e deja prezentă în ceea ce oamenii simt că trebuie (!?) să repudieze” (p.40). Oare așa să fie?

Autorul se ocupă în prezenta lucrare doar de unele probleme ale orașelor. Cu adevărat, satele rămân în acea perioadă încă păgâne. Acest cuvânt vine de la "sat" - pagus (lat.), paysan – păgân. Creștinarea a început la orașe, în mijlocul oamenilor simpli și a sclavilor și abia mai târziu la sate.

Totuși, aceste lucruri nu credem că sunt specifice doar epocii Antichității Târzii. Ba chiar mai mult, înclinăm să credem că principalul suport al vieții omului simplu pe parcursul istoriei a fost și este colectivitatea umană, satul sau orașul ca întreg iară nu individul izolat de semenii săi.

O idee interesantă prezentă în carte este cea referitoare la deosebirea dintre sfântul creștin și vrăjitorul "păgân" - "această faptură excepțională și amenințătoare" (p.39) (!??). De fapt este vorba despre "disputa în surdina despre exercitarea diverselor forme de putere în microgrupuri" (p.34). Această dispută este rezolvată desigur în favoarea primului, a sfântului, de vreme ce "acesta le vorbea oamenilor de zeul cel nou și nu cerea răsplată". Se pare că "vrăjitorii" - și n-am prea înțeles la ce se referă autorul - aveau o influență considerabilă asupra oamenilor din acea perioadă, de vreme ce acuzațiile împotriva lor curg, și chiar Isus și creștinii în general sunt acuzați de vrăjitorie: Isus, scrie Eusebiu din Cezareea, nu a fost vrăjitor pentru că "nu s-a dedat și nu a făcut de toate, arogându-și merite... și lăudându-se că știe și are un ce în plus față de cei mulți" (p. 35). Într-adevăr, e convingător. Oracolele, observă autorul, sunt deosebit de influente în acea societate și deci un dușman major pentru creștinism.

Conform părerii autorului, controversa dintre gândirea și stilul de viață "păgân" și creștinism s-a purtat în principal asupra "controlului supranaturalului". Dacă anticii considerau că zeii sunt accesibili oricând prin intermediul jertfelor și oracolelor, creștinii considerau că "prietenia lor cu Dumnezeu îi îndreptățește să aibă o putere considerabilă și permanentă asupra semenilor lor" (p.80). Sau: "ceea ce se dezbătea cu fervoare era deosebirea din-

tre formele legitime și cele ilegite de putere supranaturală" (p. 82).

Într-adevăr există o filiație între filosofia pitagoreică și aristoteliană, care doar presupun o divinitate și formele mai noi ale neoplatonismului, gnosticismului ș.a., care acceptă o doză de iraționalitate și o formă a "omului divin". Simțind curentul, tot mai mulți învățați antici încearcă să justifice divinitatea, să se apropie de creștinism. Doar că disputa nu era în bloc între creștinism și "păgânism", ci în realitate existau o serie întreagă de curente de gândire, școli, scriitori de nuanțe diferite, inclusiv în rândul creștinilor, care dezbăteau decenii de-a rândul astfel de probleme.

"Un război religios tăcut" (p.119) scrie autorul. Dar nu chiar așa de tăcut. Se uza și se abuza de acuzații reciproce, se căuta să se apropie de mulțimi prin manipulare ori false argumente, se apela chiar la izgonirea celor din tabăra adversă și marginalizarea lor socială și culturală. Creștinii au luptat mai întâi în secret pentru afirmarea propriilor idei și răspândirea lor în rândul celor defavorizați, au fost martirizați o mulțime, dar apoi au obținut libertatea de credință, apoi egalitate cu celelalte culte din Imperiul Roman, apoi exclusivitate și dominație ...

Constantin cel Mare este cel care alege, din punct de vedere politic, un nou zeu ca protector al Imperiului și creștinismul ca religie oficială. El dă în 313 Edictul de la Milano, prin care se recunoaște doar creștinismul ca religie legală și se acordă deplină libertate practicării lui, alături de celelalte religii. Apoi se străduiește să-l impună tot mai accentuat în toate sferile sociale, iar în anul 319 ia măsuri împotriva cultelor păgâne, astfel că păgânismul devine din religie oficială un simplu cult tolerat. Dar creștinii nu se mai mulțumesc nici cu atât și cer, din ce în ce mai insistent, „eradicarea păgânismului”. Prin Edictul de la Tesalonic din anul 380, urmat de altele, Teodosie I îi exclude pe cei care nu acceptă doctrina niceană și abolește toate manifestările de religie romană existente până atunci, fără niciun fel de toleranță, urmând ca, în perioada următoare să declanșeze o politică de reprimarea fățișă și extinsă, dar acum legală, împotriva a tot ce era ne-creștin: au fost interzise olimpiadele, au fost închise școlile filosofice, au fost arse manuscrise antice și au fost dără-

mate temple "păgâne". Doctrina creștină a fost impusă pretutindeni, chiar și asupra altor popoare, adesea cu forța. Așa deci, problema diversității credințelor și a opiniilor se rezolvă brutal prin impunerea oficială a creștinismului și intoleranța creștină. Iar acest proces politic și social este total absent din lucrarea prezentată.

Creștinii, scrie istoricul, au impus "un stil de viață cu totul deosebit... în antiteză cu societatea omenească... (prin) dezangajare socială" (p.122). "Puterea "cerească" este folosită pe pământ de oameni ca să cârmuiască alți oameni" (p.125), iar "noii eroi (martirii, sfinții, călugării) și întâistătători ai bisericii au ajuns să ocupe spațiul dintre cer și un pământ golit de zei" (p.131).

Deci, "s-a creat astfel o comunitate care a acceptat evident, în formă simbolică, prăbușirea echilibrului pe care se bazase comunitatea tradițională păgână. Inițierea în ea era gândită să formeze oameni degrevați de complicațiile identității lor pământeste. Etosul ei a produs o viziune atomizată asupra persoanei, care era mai puțin legată de ideea de familie, de vecinătate sau de țara de baștină. În același timp, în relațiile cu propriii conducători a creat în miniatură o lume care acceptase legături permanente de loialitate nesmintită față de categoria înaltă a "prietenilor lui Dumnezeu" (p.98)... Așa e.

Ceea ce critică Peter Brown... e ceea ce promovează!

El este un istoric al religiilor, dar totodată un promotor și apărător al cauzei creștine. "Păgânismul/păgân", termen ce apare atât de des în lucrare, se definește ca atare doar în raport cu doctrina creștină. Referințele apreciative ale autorului la adresa creștinismului sunt numeroase, deși în parte indirecte, camuflate: "Faptele martiririlor subliniau tocmai acest aspect..." (p.76) – deci ar fi adevărat (!?); "învățătorii creștini ofereau o concepție... (p. 96); "Constantin ... primul împărat creștin" (p.105) – ca împărat a promovat creștinismul, dar ca persoană el s-a creștinat numai în pragul morții; "o categorie aparte (?) de oameni exercita o putere din ce în ce mai mare în societatea romană în virtutea relației (?) ei excepționale (?) cu supranaturalul" (p.126) etc.

"Sunt de mult nemulțumit –scrie istoricul – de ideea unei "crize" generale a secolului al III-lea ca explicație *passé-partout* a apariției trăsăturilor distinctive ale religiozității din Antichitatea Târzie" (p.15). dar, cu doar două pagini mai încolo, tot el scrie: "bucuriile și neajunsurile vieții într-o comunitate mică acesta este solul din care răsar profunde schimbări religioase și culturale" (p.17).

Istoricul nostru cere claritate, exactitate: "se cuvine să fim exacti" (p. 99) în felul următor: "sunetul inconfundabil al Romei târzii" (p. 20); "o societate pregătită să-și investească semenii cu asemenea puteri e foarte vigilentă" (p. 26); "se admite despre unii oameni că viețuiesc mai aproape de supranatural" (p. 28); "ne-ar plăcea (!) să credem..." (p.29); "spațiu sublunar" (p.37); "aer tipic epocii" (p. 40); "furie împotriva existenței" (p.40); "o comunitate și-a pierdut cumva (??) graiul comun" (p. 55); "o astfel (??) de sensibilitate a plămădit..." (p. 56); "savoarea deosebită a Antichității Târzii" (p.29); "păgânismul public părea să se fi retras din orașe" (p. 69); "această temă a fost mereu prezentă în mediile creștine, doar că în secolul al III-lea a intrat brusc în atenția generală" (p. 93); "oamenii ajunseseră (??) să accepte..." (p. 126); "impresia (??) noastră că ar fi vorba de o epocă a neliniștii și a confuziei vine din prea lentă manifestare a clarității" (p. 65); "succesul oracolelor se explică (??) prin neliniștea de natură religioasă" (p. 145); "boare nouă a sensibilității ascetice" (p. 128) ș.a.m.d. Asemenea expresii și explicații sunt demne mai degrabă de beletristică decât de istorie.

Lucrarea este de altfel împănată de numeroase expresii moderne, ale zilelor noastre (un fel de haină nouă pentru ideile autorului): "medii care se așteptau ca valorile unei religii... să devină funcționale" (p.27); "creșterea în importanță ai agenților umani ai elementului supranatural" (p.28) ș.a.m.d.

O carte interesantă, cu o perspectivă diferită, cu accent pe individ, psihologie și o "criză" a relațiilor umane, mai mult decât pe procese istorice obiective.

"Această care este o încercare de a le înțelege uimirea" (p.11). Da, uimirea.

Lucian GRUIA

CRÂMPEI DE ISTORIE SUB OCHII CUVINTELOR

Costel Nedelcu: „Până la cer te mănâncă pământul”, Editura Neuma din Cluj-Napoca - 2022

Romanul semnat de Costel Nedecu „*Până la cer te mănâncă pământul*” este o frescă a societății românești acoperind două perioade sociale ante și post decembriste. Nu lipsesc trimiteri la perioada interbelică și la războiul al doilea mondial, în urma căruia puterile vremii au hotărât soarta României. O soartă vitregă: ruperea din trupul țării a unor teritorii importante și impunerea bolșevismului pe teritoriul țării.

Ca să-și realizeze scopul, autorul inventează un personaj, Andrei Bărăganu, a cărui viață o urmărește din timpul studenției la Facultatea de Geologie (prin anii 1980) și până la desființarea Intreprinderii de Prospekțiuni Geologice și Geofizice București, unde a lucrat în calitate de cercetător, profesiune pe care a iubit-o foarte mult, până în anul 2009.

Trecând în revistă evenimentele din viața eroului său din roman, Costel Nedelcu relevă tarele epocilor istorice amintite, ceea ce lasă cititorului un gust amar.

După absolvirea cu succes a facultății, proaspătul geolog în fiecare vară bătea la pas munții și dealurile țării pentru cartografierea lucrărilor miniere, pentru recoltarea probelor de minereuri și de hidrocarburi pentru cercetare de laborator, în vederea stabilirii resurselor țării. Se părea că întreprinderea va prospera continuu. Totodată, la venirea de pe teren, cercetătorul ținea seminare la facultăți din domeniu. Și-a dat doctoratul cu o lucrare deosebit de incitantă, apreciată chiar pe plan internațional. Participă la numeroase simpozioane în țară și peste hotare. În anul 1999, eroul romanului organizează chiar un simpozion internațional pe teme geologice la București.

Dar să revin la tema frescei societății românești existentă în romanul lui Costel Nedelcu. Perioada socialistă începe prin hotărârile de la Yalta, unde cei trei lideri învingători ai celui de-al doilea război mondial au împărțit sferile de influență pe șervețele de hârtie, cu consecințe nefaste pentru România. Apoi a urmat venirea cominterniștilor puși în funcțiile cheie ale țării, care tăiau și spânzurau după bunul lor plac.

După decembrie 1989 încep luptele pentru putere, foștii nomenclaturiști confecționându-și chipuri de dizidenți. Apoi, după aderarea României în Uniunea Europeană începe demolarea economiei, a industriei și agriculturii, în principal, și transformarea țării în colonie. Nu scapă săgeților autorului nici manifestările demagogice ale reprezentanților partidelor politice. Autorul conchide că în mocirla în care am ajuns, „până la cer te mănâncă pământul”.

Romanul ne dezvăluie că Institutul mult drag eroului Andrei Bărăganu și-a redus treptat activitatea, s-a privatizat și apoi și-a închis activitatea. Acesta este finalul trist al cărții.

Autorul concepe un epitaf pentru acest eveniment, moartea Geologiei românești: „Tecătorule grăbit, oprește-ți pașii o clipă și aruncă-ți ochii asupra acestei pietre funerare sub care zace aceea care a fost cândva mândria cercetării pământului românesc. Rupe-ți un gând milos aici, la căpătâiul ei, la fel cum ți-ai împărți inima cu amintirea părinților noștri. Zeii s-o veșnicească și să ne-o țină pildă pururi.”

Romanul lui Costel Nedelcu, este elegiac, nu se întrevede pentru români nicio luminiță la capătul tunelului. Este construit secvențial, ca un joc de puzzle care odată asamblat realizează o frescă veridică a societății românești în două orânduirii istorice. Autorul ridică și problema protocronismelor românești și se revoltă că statul nu a făcut și nu face mai nimic pentru promovarea și susținerea acestora (scrierea tăblițelor de la Tărtăria, cultura și civilizația dacică, metalurgia aurului strămoșilor noștri etc).

Romanul lui Costel Nedelcu „*Până la cer te mănâncă pământul*” incită la meditație. Pe coperta 4 a cărții se află o sinteză pertinentă a romanului, semnată de distinsul scriitor Horia Gârbea: „Costel Nedelcu este un romancier care nu își ascunde impulsurile realiste și nici pe cele pamfletare. Romanul său, scris la persoana întâi și asumat de un narator în spatele căruia ghicim autorul, are toate datele unei confesiuni veridice despre tumultul Revoluției din 1989 și a vremurilor dificile care au urmat. Cititorul va empatiza cu eroul și va deplânge dezastrele care au venit la pachet cu libertatea și democrația, câte au fost și acestea. Desprinderea de un regim odios s-a făcut cu dureri, dar și scene de comedie absurdă. Autorul este un observator fin și lucid al epocii pe care am traversat-o.”

MEMORIU DE ACTIVITATE

Născut în 6 august 1939 în comuna Buda, pe Valea Râmnicului Sărat din curbura carpatică, petrecându-mi copilăria și adolescența într-un climat tonifiant, unde s-au perpetuat superbe norme de viață și civilizație de natură autohtonă.

Școala primară și gimnazială în satul natal, apoi liceul la Râmnicu Sărat (1953-1956), Institutul Pedagogic „Costache Negri”, Galați (1958-1960), Facultatea de Istorie-Filosofie, Cluj (1960-1965, cu specializare în istoria artei).

Angajat al Muzeului de Artă, Cluj (1965-1999), îndeplinind funcții de muzeograf, director, cercetător științific principal I, cu doctorat în Istorie, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca (1982).

Pasionantă activitate de istoric și critic de artă, publicând cronici plastice, medaloane comemorative, recenzii cu peste 2000 consemnări în cotidiene, reviste de cultură; redactarea a 45 cataloage pentru expoziții retrospective, peste 130 de studii științifice în publicații de specialitate; sute de prefete în pliante, cataloage privind arta contemporană; participări constante la simpozioane, sesiuni științifice, tabere de creație; comentarii frecvente la sute de vernisaje, emisiuni radio-televizuine; numeroase conferințe publice având ca generic: „Maestri ai artei românești și universale”, „Mari muzee ale lumii”, „Curente artistice moderne și contemporane” ș.a.

Profesor universitar, șef catedră discipline teoretice, Facultatea de Arte Vizuale, Universitatea Oradea (1999-2006); profesor consultant, Facultatea de Arte Vizuale, Universitatea de Vest, Timișoara (din 1999).

În patru etape, între 1987-2006, donație de 135 de lucrări de pictură, grafică, cultpură românească la Muzeul municipal Râmnicu Sărat, perfectându-se și două săli în expunerea permanentă cum reiese și din revelatoarea carte-album a dr. Lucreția Dedulescu: „Comori de artă” într-o donație particulară a prof. univ. dr. Negoitza Laptoiu, editura „Rafet”, Rm. Sărat

(2022). Într-o perspectivă apropiată va urma o nouă donație cuprinzând 150 reprezentativi artiști români moderni și contemporani către Complexul cultural mănăstirea Rohia, Maramureș.

Membru al Uniunii Artiștilor Plastici din România, secția critică de artă, filiala Cluj (din 1981); membru în colegiul redacțional al revistei de cultură urbană „Orașul”, Cluj-Napoca (din 2007).

Apariții editoriale: editura „Dacia”, Cluj-Napoca: 1. *Profiluri grafice contemporane* (1971), 2. *Incursiuni în plastica transilvană* (1981), 3. *Incursiuni în arta românească*, vol II, (1987), 4. Monografia *Ion Sasu* (2006); editura „Facla”, Timișoara, 5. Monografia *Julius Podlipny*; editura „Meridiane”, București: 6. Muzeul de Artă Cluj (1974), monografiile 7. *Nagy Imre* (1975), 8. *Alexandru Mohy* (1978), 9. *Petre Abrudan* (1979), 10. *Teodor Harșia* (1980), 11. *Eugen Gâscă* (1984), 12. *Tasso Marchini* (1985), 13. *Romul Ladea* (1985); editura „Artemis”, București: 14. *Plasticienii timișoreni* (1992); editura „ARC 2000”, București: 15-20. *Enciclopedia artiștilor români contemporani*, vol I-VI (1996, 1998, 2000, 2001, 2003, 2009, în colaborare cu Alexandru Cebuc și Vasile Florea), 21. *Incursiuni în arta românească*, vol III (1999), 22. Școala de Arte Frumoase din Cluj și Timișoara: 1925-1941 (1999); editura „Triade”, Timișoara: monografiile 23. *Victor Gaga* (2004), 24. *Magda Ziman* (2006); editura „Napoca-Star”, Cluj-Napoca: 25-27. *Incursiuni în arta românească* vol IV (2009), vol V (2014), vol VI (2016), 28. *Un destin modelat de freamătul artei* (2014), 29-31. *Centre artistice din România*, vol I (2019), vol II (2021), vol III (2023), 32. Galeria „Frezia” din Dej în eternul artei (2022, în colaborare cu Ion Mureșan), 33. Reprezentativă donație personală destinată *Complexului cultural de la mănăstirea Rohia*, Maramureș (album în pregătire); editura „Arca”, Oradea: monografia 34. *Teodor Durgheu* (2010); editura „Risoprint”, Cluj-Napoca: 35 *Plasticienii clujeni* (2011, în colaborare cu Szabó Tamás).

Premii, diplome, distincții (selectiv): *Premiul I și Laureat „pentru creație artistică, publicistică”*, etapa republicană, Festivalul Național „Cântarea României”, București (1983); diploma *Personalitatea anului 2000*, acordată de „Vestitorul de Râmnic” (2000); Cetățean de onoare al municipiului Râmnicu

PATRIARHIA ROMÂNĂ

2022 - ANUL OMAGIAL AL RUGĂCIUNII ÎN VIAȚA BISERICII ȘI A CREȘTINULUI

DIPLOMA OMAGIALĂ

Se acordă **DNUI PROF. UNIV. DR. NEGOIȚĂ LĂPTOIU**

în semn de prețuire și recunoștință pentru merite deosebite în apărarea credinței ortodoxe, promovarea culturii și intensificarea vieții creștine.

Data în Resedința Patriarhală din București, în anul mântuirii **2023** luna **Febr** zăua **13**

Daniel
†DANIEL,

PATRIARHUL BISERICII ORTODOXE ROMÂNE

Sărat, Primăria Râmnicu Sărat; Diplomă de excelență, acordată de cotidianul „Adevărul de Cluj” (2002, 2003); Diplomă de onoare din partea Filialei Baia Mare a Uniunii Artiștilor Plastici (2006); Premiul de excelență, oferit de Asociația Română pentru Patrimoniu, București (2006); Cetățean de onoare al comunei Buda, primăria locală (2007); Senior al cetății Cluj-Napoca, din partea Asociației Culturale „Pro-Transilvania”, Cluj-Napoca (2010); Diplomă de excelență, Facultatea de Arte Vizuale, Timișoara (2010); Diplomă de excelență, Liga culturală pentru Uniunea Românilor de Pretutindeni, filiala Cluj-Napoca (2014); Distincția Pro urbis, titlu de excelență cu prilejul împlinirii vârstei de 80 de ani, Primăria municipiului Cluj-Napoca (2019); Distincția Crucea transilvană, înmănată de Mitropolitul Andreicuț al Clujului, Maramureșului, și Sălajului în incinta Catedralei ortodoxe din Cluj-Napoca (2020); Diplomă omagială, acordată de Prea Fericitul Daniel, patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, semn de prețuire ca sursă documentară la filmul „Elogiul rusticu-

lui românesc”, difuzat de postul TV „Trinitas”, București, (2023).

Referințe în publicații sintetizatoare: Internațional Who s Who in Art and Antiques, în „Internațional Biographical Centre”, Cambridge, 1972; Lexiconul artiștilor români contemporani, filiala Cluj, 1998, p. 188; Clujeni ai secolului XX, Dicționar esențial, editura „Casa cărții de știință”, Cluj-Napoca, 2000, p. 178; Traian Cristea, Torțe (personalități râmnicene), editura „Rafet”, Râmnicu Sărat, 2004, p. 71-96; Dan Fornade, Personalități clujene (1800-2007), dicționar ilustrat, editura „Casa Cărții de Știință”, Cluj-Napoca, 2007, p. 307-308; Enciclopedia personalităților din România, Zug, Elveția, ediția 2009, p. 736-737; Enciclopedia personalităților din România editată de Romanian Biographic Institute, București, ediția 2012, p. 263; Cristian Colceriu, Elite clujene contemporane II, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, Cluj-Napoca, 2014; Onufrie Vințeler, Portrete și cărți, III, editura „Eikon”, Cluj-Napoca, 2014, p. 205-212.

Cluj-Napoca, 15 aprilie 2023

Negoiață LĂPTOIU

ABSURDE ABSENȚE ȘI NEPROFESIONISTĂ ETALARE ÎN EXPUNEREA UNEI PREȚIOASE DONAȚII

Cu prilejul unei emoționante prezentări în foaierul Centrului Cultural „Florica Cistoforeanu” din municipiul Râmnicu Sărat a referențialei contribuții științifice redactată de dr. Lucreția Dediulescu și publicată prin consacrată editură „Rafet”, reflectând „Comori de artă într-o donație particulară a Prof. univ. dr. Negoiață Lăptoiu”, personal am trăit din plin - alături de un numeros și sensibil public râmnicen - bucuria dimensionării publice a unei memorabile apariții editoriale. Distinși comentatori ai importante publicații au proiectat în lumina adevărului repercursiunile benefice ale unui minunat gest denator care avea să amplifice semnificativ un important patrimoniu muzeal cu 135 lucrări de pictură, grafică și sculptură românească din epoca

modernă și contemporană. Din destăinuirile admirabilei autoare, semnatară și-a altor temeinice tipărituri, am aflat de dificultatea perfectării recente valoroase cărți extinsă la 338 pagini, cu fidele imagini, majoritatea color, întrucât informația nu s-a efectuat în contact direct cu fondul integral al donației, ci printr-un prelungit întârziat și dubios stick.

A doua zi după evocatoarea lansare a cărții-album m-am deplasat către edificiul Muzeului, zestrea de artă fiind dispusă în superba clădire în stil brâncovenesc, strălucit monument istoric care stupefiant, recent i s-a împlântat pe frontispiciu numele unui modest personaj râmnicen: Octavian Moșescu, cu un rapsodic mandat de primar al localității Balcic, de pe litoralul bulgăresc al Mării Negre. Având gazdă pe distinsa muzeografă Roxana Vișan, admirabil interlocutor, am vizitat și cele două săli unde sunt panotate 27 lucrări de pictură și două de sculptură provenite din patru succesive donații: 1987, 2006 și 2007. Cunoscând și varianta inițială a etalării efectuate sub mandatul reputatului director Mihai Ceaușu am rămas profund consternat, îndurerat, obser-

vând trista improvizație a expunerii desfășurată pe parcursul ultimilor doi ani. Sontan, ca urmare a vizitei mele, după trei zile au fost adăugate subit patru revelatoare absențe: „Medievală” de Petre Abrudan, „Maternitate” de Mihai Cămăruț, „Portret de femeie” de Ioan Sima, „În livadă” de Ion Popescu-Negreni. Dar în continuare au rămas într-un trist anonim evocatoare probe de splendidă creativitate românească: „Meditație” de Alexandru Popp, proeminent maestru care imediat după desăvârșirea unității naționale abandonează un onorabil statut academic budapestan pentru a pune bazele primei instituții cu profil superior de artă în Transilvania (1925 – 1933); „Portretul pictorului C. Cenan” de Catul Bogdan, epocal pictor și dascăl încă din epoca interbelică, beneficiind de specializare parisiană, ajuns la finalul vieții și decan al Academiei de Artă din București; „Case de munte – Ardeal” de Nicolae Brana, cu o superbă frescă de atmosferă rustică transilvană; „Vară în Maramureș” de Nicolae Apostol, exponent de excepție al generației consacrată încă din intervalul 1965- 1985, originar din Berca, Buzău, dar cu statornicire în vestitul climat din nord-vestul țării; „Păstor” de Vasile Crișan, eminent vlăstar din Blajul multicultural, pictor și dascăl esențial la Cluj timp de patru decenii, sintetizator de duh autohton într-o viziune de o elevată modernitate; „Gânduri obsesive” de Liviu Florean, referențial pictor monumentalist la nivel național, prezent cu o tulburătoare transfigurare de profunzimi lăuntrice; „Seară de coșmar” de Vasile Pop, originală reliefare compozițională de dureros tumult existențial cu profund impact meditativ; „Boscheți în câmpie”, „Structuri cromatice” de Leon Vreme, reputat timișorean cu impresionant palmares național și european.

Dincolo de greu justificata absență a multor recunoscute valori, trist, neprofesionist se dovedește și modul de dispunere spațială, neglijând logica argumentului cronologic și pe cel al afinităților spirituale recomandate de amprenta stilistică. În varianta inițială la care am fost consultat, într-o primă sală erau grupați maestrul șlefuitori de viguroase talente, precum Alexandru Popp, Pericle Capidan venit de la Salonic pentru a suplini lipsa de cadre specializate academic, Catul Bogdan, Aurel Ciupe, alături de puternicul individualizat coloristic Ioan

Sima și sculptorul Romul Ladea, cu un expresiv chip fixat pe un adecvat soclu. Fertila lor înrăurire și ancorare în modernitate a artei românești din perioada interbelică era recomandată convingător de prețioase acorduri cromatice sesizabile în picturile lui Petre Abrudan și Alex Mohy în tranșant spirit constructivist și proiecție către monumental, de Nicolae Brana, Eugen Gâscă, Teodor Harșia, Letiția Muntean, Coriolan Munteanu (ultimii trei cu câte două piese, prin suprapunere). Caz similar ipostazei vechi tot pe un perete din prima sală își motivează ancorarea lucrării ale moldovenilor Mihai Cămăruț, Adrian Podoleanu, Liviu Suhar, Gheorghe Apostu (deși statornicit la Cluj, cu două imagini) și prolificul Jozsef Bene cu o superbă siluetă feminină, transpunere în tehnica encausticii, rezistentă la egiptenii de 3000 de ani.

În cea de a doua mai încăpătoare sală (unde acum figurează răzleț Aurel Ciupe, Eugen Gâscă, Romul Ladea) după panotarea centrală a lui Traian Brădean, Anton Lazăr, Ion Popescu Negreni, își motivează valoric asocierea Nicolae Apostol, Vasile Crișan, Liviu Florean, Paul Sima, Romul Nuțiu, Laurențiu Buda, Teodor Botiș, Vasile Pop, Virgil Salanțiu, Aurel Breilean, Onisim Colta și sculptorul Vasile Rus Batin (pe un adecvat soclu, nu aruncat pe pervazul de la fereastră!). Pot să lipsească Ioan Șulea, Ilona Jakob, Gregorian Rusu.

Întâmplarea fericită face să existe un spațiu expozițional îngustat, cu doi prelungiți pereți, cu minimală lumină naturală, pe care pot fi etalate, riguros selectate, lucrări din domeniul grafic, realizate în gravură, acuarelă, pastel, tehnică mixtă. Aici își revendică expunerea durabilă valoroase mărturii din donație, desăvârșite de nume sonore ale realității artistice românești: Virginia Baroiu, Emil Băcilă, Henri Catargi, Mircea Dumitrescu, Teodor Harșia, Coriolan Munteanu, Lidia Ciolac, Vasile Pinte, Vasile Pop, Ion Sălișteanu.

Nutresc speranța ca în scurt timp o nouă panotare efectuată după criterii temeinic profesionale va corija dubioasele absențe actuale și va eradica anomalia prezentei expunerii pentru ca din nou vizitatorii să devină beneficiarii unei științifice valorificări a gestului donator. Vom fi iarăși martorii unei limpezi etalări de originală creativitate desăvârșită în generosul spațiu românesc, probă de splendoare spirituală în eternul culturii universale.

Eugen COJOCARU

„COMORI DE ARTĂ ÎNTR-O DONAȚIE PARTICULARĂ A PROF. UNIV. DR. NEGOIȚĂ LĂPTOIU”

Nume emblematic pentru cultura și arta plastică clujeană, transilvană și națională, universitarul octogenar care merge spre a 85 vară (6 august 2024) a fost „gratulat” cu un frumos volum care omagiază cele patru mai mult decât gene-

roase donații (total 135 opere) oferite orașului drag, unde a făcut liceul și s-a format ca tânăr: Râmnicu Sărat. Evaluatori consacrați le estimează, actual, la peste 300.000€! Autoarea cărții din titlu (*Editura RAFET*, R. Sărat, 2022), Lucreția Dediulescu, medic ca soția sa și prietenă de o viață cu ei, încântă cititorul cu peste 330 de pagini emoționante și, în același timp, bine documentate despre cei 70 de artiști din donație și iubitorul artei transilvane integrat din toată inima Clujului, ca student la istorie, din 1960. Memoriile sale - *Un destin modelat în freamățul artei*, 2014 - sunt o caldă mărturie a peste jumătate de secol petrecuți aici. A fost director la Muzeul de Artă cu doctorat în *Istoria artelor* și a participat ca apropiat al marelui sculptor Romul Ladea, în atelierul său, la celebrele întâlniri de joi, între 1966-1970. Mereu lângă pictori de talia unor Petre Abrudan, Alex Mohy, Coriolan Munteanu, Teodor Harșia, Aurel Ciupe și Anton Lazăr, a redat atenției publice reprezentanții Școlii din Baia Mare, Cluj, Sibiu, Timișoara: Al.Popp, Aurel Popp, Victor Gaga, Carol Pleșa, Emil Cornea, Flaviu Domșa, Pericle Capidan, A. Demina, Octavian Smigelschi, T.Melka, J.Mattis-Teutsch ș.a. prin cărți, albume, monografii: *Profiluri grafice contemporane*, 1971; *Muzeul de Artă Cluj*, 1974; *Incursiuni în plastica transilvană, I-V*, 1981; 1987; 1999; 2009; 2014; *Plasticieni timișoreni*, 1992; *Plasticieni clujeni*, 2011; monumentală *Enciclopedie a artiștilor români contemporani, I-VI*, 1996-2009; monografii:

Centrul Cultural "Florica Cristoforeanu" vă invită:

Cansare de carte

LUCRETIA DEDIULESCU

COMORI DE ARTĂ

ÎNTR-O DONAȚIE PARTICULARĂ

a Prof. Univ. Dr. Negoită LĂPTOIU

14 ianuarie, ora 11:00
Sala de spectacole a Centrului Cultural

Iulius Podlipny, Nagy Imre, Alex Mohy, Petre Abrudan, Teodor Harșia, Eugen Gîscă, Tasso Marchini, Romul Ladea, Victor Gaga, Magda Ziman, Ion Sasu, Cornel T. Durgheu, Anton Lazăr incluzând și multe informații inedite,

A sprijinit, ca nimeni altul, formarea colecțiilor prof. univ. dr. O. Fodor și N. Chiricuță și a participat alături de importanți oameni de decizie, ca Vasile Drăguț, la acțiuni de interes național. Momente esențiale în viața sa, cum reiese din capitolul *Profesorul*, sunt intrarea în învățământul superior, cursurile ținute la

Negoită Lăptoiu

Muzeul Municipal R. Sărat

Oradea și Timișoara, titlul de Senior al orașului, multe premii, distincții și note de referință în dicționare și enciclopedii. Cartea de față redă aceste momente de apreciere publică, îmbogățite cu mărturii din corespondența sa bogată și printr-o impresionantă bibliografie a operei proprii, mărturie a efortului intelectual permanent de-a lungul celor 75 de ani pe care-i rememorează. Mărturia autobiografică a prof. univ. dr. N. Lăptoiu se înscrie ca un act de cultură necesar și absolut obligatoriu pentru viața spirituală clujeană.

Autoarea prestigiosului volum în discuție descrie emoționant deosebita personalitate: „*Prin factura specială a firii sale pline de strălucire, noblețe și umanism, a fost hărăzit de Dumnezeu a dăruirii cu bucurie patrimoniului muzeal râmnicean o bogată zestre artistică, nu de două ori în 1987, ci a repetat pilduitor gestul în 2007 și 2008.*” Dintre valorile inestimabile ale artei plastice românești enumerăm: Romul Ladea, Romul Abrudan, Alex Mohy, Paul Sima, Pericle Capidan, Teodor Harșia, Letiția Muntean, Gheorghi Apostu, Aurel Ciupe, Ion

Popescu-Negreni, Eugen Gâscă, Henri Catargi, Vasile Crișan, Anton Iazar, Lidia Ciolac, Anton Vreme. Iată caldele cuvinte ale generosului om de cultură Negoită Lăptoiu care explică: „*Trec acest gest ca semn de pios omagiu adus acestor locuri și oameni din această frumoasă parte de țară, petrecându-mi copilăria și adolescența pe aceste meleaguri strămoșești. Păstrez vie și stimulativă amintirea realităților petrecute în anii 1953-1956, când am urmat cursurile Liceului „Alexandru Vlahuță” din Râmnicu Sărat, lăcaș pretigos în tradiția de aur a învățământului românesc, considerându-i ani decisivi în procesul de formare a fizionomiei mele spirituale.*” La prestigiosul vernisaj din 1987 au participat nume de referință ale epocii din zonă și venite din Cluj-Napoca: pasionații susținători și colecționari de artă plastic românească: dr. Crișan Mircioiu, Avram Lăptoiu - director general Min. Finanțelor, dr. Lucreția Dedulescu - director Spitalul Orășenesc, scriitorii Radu Cârnci, Alexandru Săndulescu, Iulian Neacșu, Ecaterina Țarlungă, universitarii Nicolae Alecu, Ghe. Buzatu, Costin Murgescu,

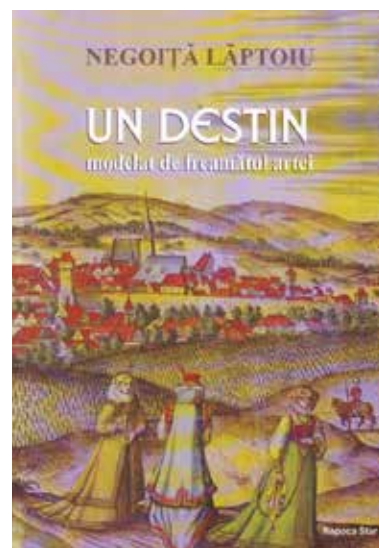
Muzeul Municipal R. Sărat - interior

Ștefan Mirică, Const. Vraciu precum și conducători de instituții economice și culturale locale. În cuvântul său, medicul de renume internațional Crișan Mircioiu reliefează esențialul: „Întâlnindu-mă la Râmnicu Sărat cu frumusețea compozițională și cromatică a operelor lor, simt strălucirea tensională specific românească degajată din ele, argument pentru unitatea în diversitate a artei naționale. ... Aplaud din inimă donația cunoscutului istoric de artă, râmniceanul-clujean Lăptoiu Negoită, care nu și-a uitat locul natal și datoria față de el.” Fiu al locului, cunoscutul poet Radu Cârnelci, scrie în cunoscuta revistă de cultură *Contemporanul* (03.07.1987): „*Gestul cultural al lui Negoită Lăptoiu e unul de adevărată înțelegere a necesității, afirmând un patriotism de o nobilă descendență.*”

Cele două completări extrem de valoroase cu opere de artă modernă și contemporană din 2007 (30) și 2008 (17) s-au dorit „cireașa de pe tort” cu ocazia finalizării lucrărilor de restaurare la Casa Domnească din cadrul Complexului Arhitectural Brâncovenesc: Catul

Bogdan, Nicolae Brana, Traian Brădeanu, Ioan Sima, Ion Sălișteanu, Vasile Pop, Teodor Harșia...

Exceptionalul volum ne oferă și un CV al celor 70 de artiști cu mostre din opera lor și se încheie cu peste 50 de pagini care omagiază viața și opera ilustrului fiu adoptiv clujean cu numeroase fotografii personale și oficiale, facsimile din scrisori, bibliografie etc. Felicităm autoarea Letiția Dediulescu pentru această exemplară carte de cultură și ne dorim cât mai multe de acest gen, subiecte fiind încă destule printre contemporanii care ne îmbogățesc viața.

Eugen COJOCARU

ARTA POST-MODERNĂ (V)

Din păcate, cum spuneam, degradingolada este sporită de afirmațiile nefondate și aberante ale unor teoreticieni de artă, cum este G. Dickie, ce susține că dacă tablourile unor cimpanzei și gorile ar fi expuse la „Fields Museum of Natural History” din Chicago ele nu sunt opere de artă, pe când în cazul „atârării” lor la numai câțiva kilometri de acesta în Institutul de Artă, atunci ar fi (*op. cit.*, pag.30)!!?

Arta, opera de artă este, așa cum demonstrez în Capitolul I, rezultatul interacțiunii celor 11 termeni și orice evoluție ori chiar involuție a lor se explică prin dezvoltarea lor istorică. Este extrem de dificil să se departajeze și recunoască adevăratele opere de artă în pletora producției de masa a artei contemporane și un gest, în sine disperat, al lui Walter de Maria cu patentarea ca „operă de artă unică” a „*High energy bar*” – ceea ce nu îl/ne scutește de anumite dubii - stârnește înțelegeri, chiar compasiune!

Să discutăm acum un punct de vedere asemănător al lui Timothy Binkley (*op.cit.*, studiul „*Pièce: contre l'esthétique*”): „Un jour, R. Rauschenberg effaca un dessin de De Kooning et l'exposa sous le titre *Dessin de De Kooning effacé*... Et pourtant la pièce de R. est une oeuvre d'art. Au XX-e siècle, l'art est transformé en une discipline fortement autocritique. Il est libéré des paramètres esthétiques et ses produits sont parfois la mise en oeuvre directe d'idées non-médiatisées par des qualités esthétiques. Une oeuvre d'art est une pièce en tant que telle, elle n'as pas besoin d'être un objet esthétique ni même un objet tout court.”(p.34, Într-o zi Rauschenberg șterge (n.n.: probabil maimuțele n-au vrut să o facă!) un desen de De Kooning și-l expune sub titlul *Desen de De Kooning șters*...Și totuși piesa de R. este o operă de artă. În Secolul XX arta s-a transformat într-o disciplină deosebit de critică. Ea este eliberată de parametri estetici și produsele sale sunt uneori punerea directă în obiect (n.n.: aluzie la „punerea în scenă”) a ideilor non-mediatizate de calități estetice. O operă de artă este o piesă, atât cât este, ea nu are nevoie de a fi un obiect estetic nici măcar un obiect)

Iată esența gândirii lui și nu este dificil să se demonstreze punctele neconforme cu realitatea, ilogice și slabe: în primul rând obiectul nu se poate elibera de parametrii estetici – că este segmental ontic sau unul unit cu supra-segmentalul estetic-artistic –, deoarece *orice obiect (chiar și cele abstracte!) conține a priori și intrinsec calități estetice ce se reflectă în calități de percepție!* Arta, cum am menționat de atâtea ori, preia acest segmental ontic și-l prelucrează prin suprasegmentalul estetic-artistic și, este adevărat că, uneori, se poate realiza un obiect de artă fără „a produce” în înțelesul clasic/fizic, însă el conține „producerea” în atitudinea și conceptul artistului, în ceea ce a vrut el „să spună”: într-un cuvânt conceptul, atitudinea și acest „mesaj/spus” de multe ori mut/necomentat se constituie într-o co-notație spiriuală egală cu supra-segmentalul estetic-artistic din „producerea” clasică a „materialului” - unui „*ready-made*”, unor piese *pop-art* etc.- participând și ele la crearea noului „obiect estetic-artistic” însă cu totul altfel decât în cea tradițională și nerămânând în nici un caz „pe dinafară”, deoarece nu este posibilă existența artei fără un suport material/segmental ontic.

„nu are nevoie de a fi... nici măcar un obiect” este un non-sens logic și filosofic: nu poate fi

artă în non-existență/neant! – nici în viață și cu atât mai puțin în literatură, arte plastice, muzică, arhitectură, film, dans și teatru, iar dacă cineva susține contrariul îl rog să-mi prezinte o „piesă” din/de non-existență/ neant! Până și „obiectele abstracte” – gânduri, idei etc. – nu pot fi exprimate fără un suport material: sunet, cuvinte, culori, un *ready-made*, o sală de expoziție goală (R. Barry/1969/Amsterdam) ș.a.m.d.

Să amânăm problematica dacă sunt ori nu opere de artă și să ne ocupăm de cunoscutele

„glume” duchampiene, în care el ne prezintă „Mona Lisa” lui da Vinci cu mustața și barbișon (cunoscută ca „L.H.O.O.Q.” – voi evita comentariul asupra sensului obscen al inițialelor) și din nou în prezentare „originala” ca „L.H.O.O.Q. rasée”. T. Binkley se întrebă sincer cum ar putea ști dacă este operă de artă și își răspunde la fel de simplificator și ușor ca G. Dickie: „nous allons voir que la question de savoir si les pièces de Duchamp sont oeuvres

d'art est sans moindres importance.”(op. cit., p.35) (vom vedea că problema de a ști dacă „piesele” lui Duchamp sunt opere de artă este fără cea mai mică importanță) Cum să nu fie importantă chestiunea?! Poate pentru mulțimea de parveniți demascați de Picasso, pentru „industria” de (așa-zisă) artă occidentală (mai ales americană) - nu întâmplător asemenea idei aberante ne vin de acolo! - care vinde o mulțime de obiecte non-artă drept artă, altfel ar pierde miliarde de dolari (la cât este evaluată piața anuală a „Art Business”-ului) o mulțime de galeriști, curatori de muzee, critici și teoreticieni, preținși „artiști”, ș.m.a. ar rămâne pe drumuri... În concluzie: mai bine „business as usual”!

„Cette pièce traite également de ce qu'on peut appeler la signification philosophique de l'art de Duchamp.” Cuvinte frumoase-idei goale, fără bază reală... Însuși Duchamp caracterizează aceasta ca „**une blague très risquée** (subl. n.) sur La Joconde.”(op. cit., p.35) (o glumă foarte riscată asupra „Giocondei), recunoscând că „J'ai fondé mon choix sur une réaction **d'indifférence visuelle** (subl.aut.)...”(op. cit., p.63) (Mi-am bazat alegerea pe o reacție de indiferență vizuală (subl. aut.), deci de la „o glumă” bazată pe „indiferență vizuală” să ajungi la „operă de artă” și să faci din ea o întreaga „filosofie a artei” este o cale prea lungă și incompatibilă! Dacă vrem să fim consecvenți și fideli acestei „judecăți de valoare” ne-am descoperim cu toții - fără excepție! - din nou „jurdaini” inconștienți: ca orice copil din toate timpurile și de oriunde ne-am jucat de atâtea ori (cu acea lipsă de respect față de „autorități”, sisteme, prejudecăți, rigori, tabu-uri etc. specifice fanteziei, umorului și ingenuității vârstei) în modul cel mai nevinovat-diabolic: am acoperit tot felul de chelii (Cezar!) și am „anexat” cei mai fanteziști perciuni, cele mai ciudate forme de bărbăți atât la bărbați cât și la femei, am desenat lângă personaje respectabile tot felul de obiecte ridicole - lângă w.c., cu oală de noapte - Statuia Libertății cu o înghețată, banană, un ciomag, etc. în mână ș.a.m.d. Sau cine nu-și amintește de combinațiile ilare ale Luceafărului eminescian, poem genial-înălțător ce devine de un „interzis” încântător comic prin adăugarea la fiecare vers în alternanță a caraghioaselor sintagme:

„...cu chiloți/...fără chiloți”, etc. Nimănui nu i-a venit ideea că ar fi „opere de artă”, nici nu sunt și nici Duchamp însuși n-a pretins aceasta! Doar acele „grupări artistice cu predilecții masochiste” cum recunoaște autoarea din *Der Spiegel*...

Aici se încadrează și „De Kooning-ul șters” de Rauschenberg, unde se propune doar o idee/acțiune nouă - chiar atât de nouă nici nu este pentru că pânzele de tablouri au fost totdeauna foarte scumpe și era obișnuit a se „șterge” o operă anterioară, însă atunci se crea din nou artă! Rauschenberg, în schimb, nu creează nimic și ne aflăm în fața unui exemplar caz simptomatic și relevant pentru situația artei actuale post-moderne: ea „șterge” de multe ori infatuat-impertinent creațiile marilor predecesori ori ale unor contemporani (nu mă refer la De Kooning aici), nefiind în stare să producă, sa le înlocuiască cu ceva similar, lăsând numai un „gol” semnificativ cu pretenția ridicol-superioară că actul lor ar fi cel artistic adevărat și superior!! Ar trebui să-i declarăm mari artiști - *a posteriori* și *post-mortem* - pe toți acei bolnavi mintali care au devastat/distrus celebre opere de artă, cum ar fi cunoscutul caz cu tabloul „Ivan cel Groaznic” de Repin!!! Ar trebui să râdem dacă nu ar fi de plâns...

Multe din aceste idei - perioada valoroasă și revoluționară în cultura și societatea americană s-a încheiat, din păcate, după o scurtă existență între sfârșitul anilor '60 și începutul deceniului '80 - sosesc de dincolo de ocean, unde este cunoscut nivelul de naivitate și puerilitate care și-a pus din greu amprenta asupra culturii europene și a artei moderne începând cu supremația lor economico-politică după al II Război Mondial. Cum trăim epoca societății de consum și oferta se dezvoltă în funcție de cerere, la fel arta contemporană a cărei piață (termen foarte adecvat!) este dominată și condusă de bănci și concerne (din păcate, tendința face școală în Europa și restul lumii!) a căror mentalitate în ceea ce privește cultura profundă (combinația lor ideală este contrariul: *sex&action&brutalitate*) și adevărații artiști și intelectuali prea critici pentru gustul lor este, în ciuda unor aparențe și declarații, subtil reacționară.*11

Ce se poate întreprinde pentru a evita aceste erori în parte inconștiente, în parte

voluntare - pentru că voi demonstra că sunt dirijate intenționat de undeva „de sus” – și a ieși din acest cerc vicios al șarlatanismului și minciunii estetic-artistice?! După cum se știe arta este o „reflectare” a societății pe care o reprezintă, deci acolo ar trebui schimbat ceva, însă cum acest subiect depășește cadrul și intențiile lucrării de față, ne limităm la artă.

Cu un aparat metodologic propice problema s-ar rezolva mai ușor decât s-ar crede și propun instrumentarul critic prezentat în capitolul I și anume aplicarea celor 11 termeni ai

artei/operei de artă la studiul și conferirea statutului respectiv unui obiect ce are asemenea pretenții.

De aceea supun atenției dvs., din acest punct de vedere, următoarele „obiecte estetic-artistice” cu pretenții la opere de artă pe care le vom studia sincronic-paralel împreună:

tabloul „Bocancii” (Van Gogh), „D-ra Pogany”(C. Brâncuși), „Fântâna”(Duchamp), „Akt” (J. Koons), „De Kooning erased”(R.Rauschenberg), colajul (cubist) în genere, „I got up” (On Kawara), petele de culoare culese și semnate de J. Miró, informalul lui Pollock/ H.Hartung.

*11 *Jean-Marie Messier* (șeful conserului multimedial Vivendi-Universal, *emis. cit.*): „Nu am Putere și nu sunt un Domnitor...” (pretinde el, însă este demascat în continuare, E.C.); *Pascal Bruckner* (filosof, scriitor - *Misère de la Prospérité*): „Puterea economică este religia actuală... (referindu-se la Fr. Pinot, un mare șef de concern ce fondează din banii instituției un Muzeu de Artă Modernă, pretinzând aceeași neutralitate): „El „nu vrea” să influențeze pentru că se vând „mesaje filosofice” și nu mărfuri!”; Comentator: „Berlusconi exemplifică atacul magnaților financiar-economici asupra puterii politice...lui i-a reușit

mai bine folosirea puterii mediale în politică decât „Cetățeanului Kane”!”

Se observă că (termenul 1) „produceerea” este tradițională numai la Van Gogh și Brâncuși, cu unele amendamente la informal, Jeff Koons și colaj, și total inexistentă la ceilalți. Așa cum am constatat în capitolul III, arta modernă permite existența acestor noi direcții, însă doar aceasta nu este suficient pentru a ști/cataloga un obiect ca artă ori nu.

Este necesar studierea celorlalți „termeni” și în special 2. Structuralizare și formatizare, 3. Valorizatoare, 5. de către Un Creator Moral-Uman, 6. Cu un anumit Scop, 8. Realizând Un Obiect Calitativ Nou, 9. Original Imutabil și 10. Ilimitat Simbolic, mai importanți pentru acest demers, la care se adaugă și 4. Onticul cu 7. Dintr-un anumit Material. Am subliniat la momentul respectiv că nu este posibilă o cercetare separată a sintezei

și sincrezei deosebite care este opera de artă, de aceea ne permitem unele devieri, mai ales că nu este necesară și nu intenționez un studiu exhaustiv nici al operelor și nici a scopului propus pentru că ar cere prea mult spațiu și, eventual, un studiu de sine stătător, ci voi schița doar ideile principale ce ne ajută a înțelege principiile de funcționare.

Se remarcă o comunitate de intenții de „valorizare/materializare” a realului într-un alt/nou „real” la toate „obiectele estetic-artistic” cu excepția lui Brâncuși, care pornind de la realitate/suprasegmental ontic o abstractizează din ce în ce mai mult, îi caută matricea arhetipală, materializată atât de sugestiv în forma polivalentă a unui falus, foetus și reprezentare feminină în „același timp și spațiu”, ca simbol al armoniei androgine inițiale a Ființei!

Van Gogh reușeste printre primii (pe linia lui Brouwer sau Rembrandt cu imaginea dintr-o măcelărie) în istoria artei – după încercarea nereușită, sub presiunea societății, a pictorilor „banausos” ai Greciei antice – să introducă subiecte „joase” în conștiința creatorului și publicului, iar aceste exemple pot fi interpretate aproape ca un „*arhi-ready-made*” la epoca respectivă, cu diferența că ei l-au „transpus” pe pânză, reușind o extindere a domeniului estetic-artistic, descoperind noi frumuseți și atâta viață în „niște bocanci” atât de purtați de parcă ar fi fost scoși dintr-o ladă de gunoi, într-un bou jupuit, tăiat/pregătit și atârnat etc.!

Care este diferența față de celelalte „acțiuni” și rezultatele lor ce au pretenții identice de calitate valorizatoare? Urinoarul lui Duchamp, botezat de el „*Fântâna*” și expus într-un muzeu nu se dorea operă de artă, ci repet: o „palmă critică” ironic-batjocoritoare adusă fetișismului exacerbat al snobismului modern, paralel cu un strigat intrinsec de disperare că arta clasică „frumoasă”, așa cum a fost ea până atunci nu mai este posibilă! Mai consecvent, cinstit și mai conștient decât ceilalți, intuind viitorul „bâlci estetic” a renunțat din acel moment să mai picteze, deși era recunoscut și considerat ca unul dintre cei mai geniali pictori ai epocii!

Însă gestul „*ready-made*”, cel al colajului ca și informalul au deschis noi orizonturi de structuri și forme prin „cuprinderea” (Heidegger) și valorizarea de noi spații ale seg-

mentalului ontic ce au explodat granițele artei, identificându-le adeseori cu cele ale ontosului la un Christo („Acoperirea Clădirii Bundestag-ului” -Parlamentului german - cu o husă uriașă) ori Andy Goldsworthy (cu multiplele lui obiecte estetic-artistic create peste tot cu/prin/în natura) ce pun subversiv semnul cvasiegalității între non-artă și artă prin potențialitatea oricărui segmental ontic

de a primi oricând și de la oricine valențele artistice!

Aici trebuie departajat strict și consecvent faptul că, deși o asemenea posibilitate teoretică există – „oricine, oricum, oricând și orice”! –, pentru binele artei și al cercetării teoretice trebuie subliniat că, în realitate, nu oricine, nici oricum-oricând și nici orice nu are capacitatea de a „produce” opere de artă/obiecte estetice-artistic.

Cu Duchamp am clarificat; ce se poate susține despre ceilalți?! Este colajul dadaist și cubist artă, dar petele găsite și semnate de Miró ori informalul lui Pollock și Hartung?!

Colajul a îmbogățit posibilitatea de expresie a artei, însă ea a fost inclusă *conștient* în textura structuralizantă și formatizantă a operelor, primind și valențele „original imutabilului” și „ilimitat simbolicului”, acțiuni esteic-artistic firesti la Van Gogh/arta clasică și Brâncuși, cubiști. Artiștii moderni reacționează conștient-inconștient și împotriva abstractizării artei în particular, a societății în general, contra tendinței lor spre „*Marea Abstracție*” (Tatarkiewicz) prin recuperarea directă a profunzimilor și simbolurilor Onticului *per se*.

Situația deosebită cu informalul și „*petele*” lui Miró ne obligă la o tratare separată. Este știut că Pollock și-a desemnat „informalul” său ca o „*exprimare/expresie*” a unei stări interioare momentane sufletești. El nu a găsit un nou material ci o nouă formă de exprimare, însă la fel ca în arta clasică și în arta modernă (cubism, dadaism, abstracționism, surrealism, etc.) se remarcă ceea ce am menționat la colaj: preocuparea (și reușita) de a da conștient adâncime – chiar dacă obiectul intenției este inconștientul! – „materialului” ales ca medium prin suprasegmentalul estetic-artistic. Reamintesc că în această constelație puțini au observat că, în esență, informalul este (paradoxal) tot o artă de imitație: acele linii

încălcite care se doresc a transcende sufletul – lucru practic imposibil – pentru a-l „oglinzi” pe pânză sunt în esență **tot o (încercare de) reproducere!** În concluzie, doar „limbajul” este nou.

Ce se poate spune despre Miró?! În primul rând, cum a reieșit din studiile prezente, atitudinea sa trădează, de asemenea, aceeași admirație nemărginită în fața „ilimitării simbolice” și „originalității imutabile” ce se întâlnește și în natură, ceea ce-l plasează împreună cu ceilalți într-un panteism/pan-spiritualism modern! Problema este că acest gest, ca și cel al *ready-made*-ului, nu mai este „Original imutabil”: oricine îl poate imita/repetă!! Amintindu-ne „patentarea” artistică a lui Walter de Maria, se ajunge la formularea unei idei cu totul inedite, îndrăznețe, însă novatoare și ancorată în realitate: **Miró, Duchamp, Pollock și Hartung ca primi inițiatori au dreptul la „titlul” de creatori, însă deoarece procedeul permite oricu) să-l repete la infinit, următorii nu! De aceea are „dreptate” critica și publicul snob (în schimb impulsurile și motivațiile nu îi sunt conștiente!) să aștepte/să ceară mereu altceva după ce au văzut și trăit asemenea „acțiuni/atitudini” estetice, pentru că simte automat-involuntar că nu sunt artă/opere de artă, ci doar niște „patente estetice” (nu și artistice) ce-și pierd valoarea după serializare.** La fel se poate afirma și despre unele „opere” ale lui Rauschenberg, Warhol, un On Kawara și mulțimea cohortelor de simplii „*aesthetic-gagmen*” ai *op-art*-ului, *pop-art*-ului, *ready-made*-iștilor, a „semnatarilor de pete etc.”, înșiruiților de nesfârșite șiruri de cifre pe pereți sau unde este liber, ori registre întregi de file cu ora și data „deșteptării” (mie îmi face impresia contrariului!) lor, de „hipnotizatori de găini” sau „gunoieri muzeali”, de „mâzgălituri de suflete” ori „urinători inspirați”, care nu sunt decât repetări bâlbâit-infantile ale unor revolte și expansiuni (inițial și inițiativ) exemplare ale valorilor estetic-artistice!!

Intențiile primordiale ale epigonilor sunt de a șoca și produce „senzații tari”, de a mai încălca-oficializa un tabu și încet-încet

ajungem la cazul Jeff Koons, ca un simptom tipic al debusolării artei moderne: o combinație comercială foarte ingenioasă între dorința publicului actual de aceste „senzații șocante”, kitsch și (cvasi)noutăți, dar și propensiunea, nostalgia după „reper normale” în mijlocul acestui carusel de circ abstract-fantastic, totul „împachetat” de o uriașă mașinărie de publicitate ce „orbește” pentru o scurtă perioadă atât masele cât și specialiștii, pentru a se „arunca” pur și simplu asupra „noilor” scandaluri și „tabu”-uri călcate în picioare... „*Kalkül in Kitsch*”/„*künstlerische Strategie*” (Calcul în Kitsch/strategie artistică) numește, pe bună dreptate, renumitul mensual de artă german „*Art*” (iulie 1990-Bienala din Veneția) lucrarea sa în stil *New-realism* (Încă unul „nou”?! Al câtelea?!) ce îl reprezintă pe Koons în timpul unui act sexual cu partenera sa, renumita „stea pornografică” Cicciolina: o sculptură „identică” realității (lemn vopsit) ce are ca efect și scop tocmai contrariul – deformarea realului, perversitatea și înlocuirea lui cu un surrogat-opiu! Este cunoscut că mulți autori „neo-realiști” își „produc” operele prin „calchierea” obiectelor prin diferite metode - cum ar fi 3-D PC-scanning - după care nu este greu să le „toarne” în tipare fidele, inducând confundarea adevăratei arte cu „pseudo-arta”, a artistului cu un „pseudo-artist”, ce este mai mult un manager-saltimbanc! Este evident că J. Koons săvârșește și repetă același gest provocant și sarcastic-batjocoritor duchampian, vizibil mai ales în reușita reflectare a nesățioasei Societăți de consum în sculptura „Ioan Botezătorul” (ținând în brațe un purcel cu sfârcuri de aur) Staatsgalerie Stuttgart/Germania), ce parodiază intenționat kitsch-ul. Însă pericolul corupției proprii prin intrarea în jocul seducător al societății și „suporterilor masochiști ai artei” (tocmai criticați sarcastic de el) este uriaș și nu i-a scăpat nici el! Duchamp a știut și a fost extrem consecvent; Graham Green avea și el metoda lui: scria alternativ o carte pentru el/pretențiile sale artistice și una pentru „marele public” (ultimele sunt de o calitate mult superioară celor actuale de aceeași factură!) cu scopul de a-și câștiga resursele financiare necesare unei vieți demne și independente!

Sediul Episcopiei Române Unite cu Roma, Greco-Catolică de Cluj-Gherla
Tuș/carton, 65/45cm. - 2023.

Academia Națională de Muzică „Gheorghe Dima”. După o fotografie interbelică. Academia de Teologie Română Unită
Tuș/carton, 65/45cm. - 2023.

Sărbătoarea ludicului

Universitarul **Cristian Cheșuț**, cunoscut și ca un important ilustrator de carte, rămîne în adîncul sufletului său, copilul care construiește și imaginează basme cu final luminos și frumuseți ce se pot întîlni numai în geometria unui diamant șlefuit cu grijă.

Oceanul fermecat prin care privește lumea, o traduce pentru sinele său în pantaloni scurți, poate să aducă o robustețe în plus, optimismului funciar atît de necesar fiecăruia.

Ilustrînd cartea de versuri „Sună-mă cu taxă inversă”, aparținînd Gelei Enea, propune un joc de imagine așezat și lipt ca marca de scrisoare pe demersul poetic augmentîndu-i metafora.

Cristian Cheșuț desenează geometrie în interesul serviciului, păstrînd un zâmbet ascuns, dar vizibil comesural, pentru toți cei care doresc să se regăsească pe sine într-un triunghi magic, sau în orice poate să reabiliteze o poveste fără sfârșit. Grafica de carte a lui Cristian Cheșuț, împlinește și în acest caz, o poezie în care respectul pentru cuvînt este vizibil în fiecare vers.

Cornel UDREA

Gela ENEA

SUNĂ-MĂ Cu TAXĂ INVERSĂ

Noi aici suntem o echipă

unu pentru toți și toți pentru unu
avem propria galaxie unde împărțim/frățește
cifre și bomboane fondante
cînd se mai supără cineva și pleacă
i se ocupă locul

noi trăim într-un număr exact/ nu ne putem
abate

îndoim gratii/le transformăm în cerc
tutriga noastră existențială

o dăm de-a dura îi punem frână
avem aceeași salopetă de lucru/aceeași
marcă de adidași obliogatoriu și același
drum

ne tundem la fel iar dacă bate vîntul
ne dăm cu același fixativ

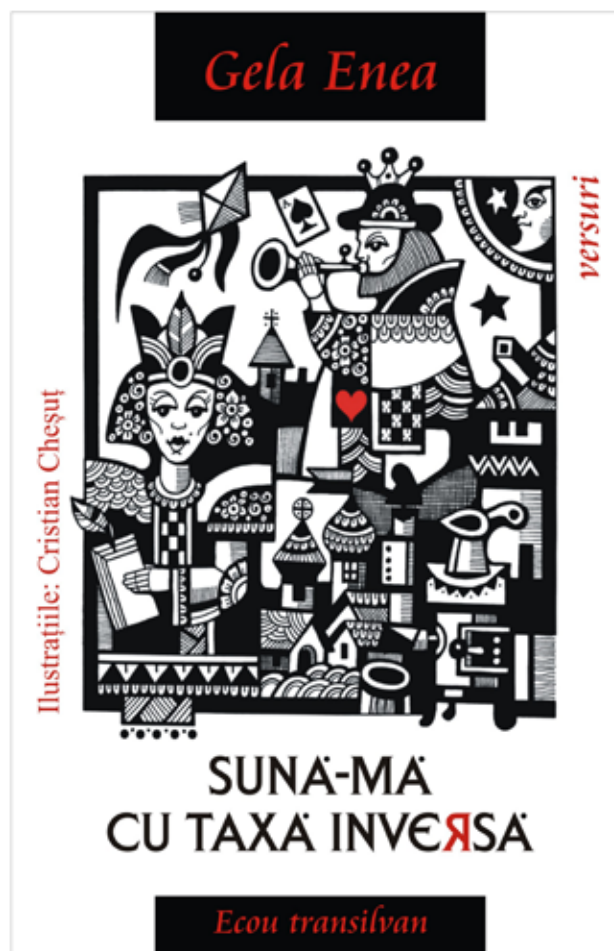
suntem virili/pentru că
noi suntem o echipă

perpetuăm specia lăsăm urmași
cînd vine vorba de zbot semănăm

cu un cîrd de găște sălbatice
care-și ciugulesc gloanțele direct din tolba
vîntătorului

pe noi nu trebuie să ne înmormînteze nimeni
ne înmormîntăm singuri

închidem prăvălia și gata

trecem într-o altă dimensiune
a sateliților

astăzi m-am simțit inspirată/ de-astea
omorul atâtor consoane moi
lipite pe limbă ca o ciungă
uneori
când sunt inspirată nu-mi recunosc portre-
tul-robot
mi se pare că sunt genială
îmi trece repede
echipa mă tolerează cât timp nu traspiră
această chestie
tot astăzi mi-am uitat cheile de la casă
am colindat o vreme pe la alte case
unele boierești-cu arcade
și perdele groase
m-aș fi vrut să rămân
eram doar curioasă ce se-ntâmplă înăuntru
nu mi-au deschis poate că n-avea cine

poem identitar

cusăturile pielii plesnesc la fiecare îmbrăcat/
dezbrăcat
de ani
tighele drepte lungi/ întrerupte
de atingeri filantropice

uneori mai apare și câte-o boală
câte-o despărțire
pentru buna mea cunoaștere
păstrez caietele din generală
probleme rezolvate: arimescu/ gheba/
olivotto
mă uit la ele cum mă uit la fluturașul de
salariu
atâta risipă de matematică/ îmi vine să
râd
o vreme
râsul rămâne lipit ca un plasture pe locul dure-
ros
și dac-ar fi să înlocuiesc durerea
cu ce?
cuvintele/ precum bumerangul
se întorc de-au plecat
râd
se-ntâmplă ceva cu simțurile-astea
o formă de avangardism/ o mutație
râd la grămadă cu toți ceilalți/ nu se bagă
de seamă
decât atunci când se face brusc liniște
în pauza dintre generația mea și altă generație
la fel de pierdută

Jucării orfane

camera
a devenit un vagon al unui tren personal
jucării rupte/murdare
orfane
îmi țin de urât
un vagon de unde copilăria a coborât
ceva mai devreme
nici măcare nu-mi amintesc cine m-a urcat în
trenul ăsta
și care e ultima stație

jucăriile alea fac ochii mari
de ele mi-este cel mai frică
pentru ziua când vor învăța să întrebe
dacă încep să-mi bubuie urechile
șuieratul vine dinăuntru
străbate gâtlejurile unor ființe bizare
ca prin tunelurile cu o acustică halucinantă
eu la 6 ani
eu la 18/ la 30.la 60
eu bătrână/ eu
și mai bătrână
eu/ fără nicio vârstă

este de mirare
cum ființele astea trec una pe lângă alta
dar nu se bagă-n seamă/parcă nu s-ar
cunoaște
între cei patru pereți

liniștea se adună grămezi/frica
își umflă plămâni cu ele
mă apropii de o balerină mecanică
îmi place că ține-ntre degete fire de praf
când se bălăbăne în jurul tije care o traver-
sează
îmi dă și mie din praful ei
e bun la gust parful
știu asta de când mergeam în patru labe
îmi umpleam câte un pumn cu țărână
îl duceam la gură fără nicio rigoare
de pe-atunci mi-am învățat stomacul
să-și roadă sila

cât suntem de mici/ fără discernământ adică
mâncăm una alta
pe urmă ne facem mari așteptăm trufandale
ne crește nivelul de înțelegere
sau ce
am crezut că o să vii înapoi
că liberul-arbitru nu e decât un ștreang
răsucit în jurul absenței
și nimic mai mult
am crezut în statistica morților vii și a
viilor morți
mai mult decât dispărutul gogol
asta s-a-ntâmpat în preistoria solomonari-
lor/trăitori
la marginea științei de-a supraviețui
acum
mecanicul acestui tren improvizat
trage el însuși semnalul de alarmă
să mă cobor

nu am nicio fotografie cu tata

ce bine ne-ar fi stat împreună
aș fi lăsat să treacă de la mine/ m-aș fi aplecat
puțin
cât să părem la fel de înalți/ tata
cu bunăvoința lui firească
mi-ar fi dat să trag dintr-un kent
ca să ies în poză
matur
după divorțul alor mei
ne-am așezat la mese diferite
inconștienți
depresivi
flămânzi
așteptând porția noastră de viață
din mâinile aceleiași afurisite de chelnerițe
ea întârzia
mereu întârzia

dintr-odată
 bosele au slobozit *je suis malade*
 Lara Fabian/ ori Dalida în versiunea *vivre*
n'importe qui
 vocea
 vibra peste foamea din noi
 o acoperea
 aş fi vrut să se apropie mama
 tata
 s-o danseze puțin
 îi și vedeam cum alunecă unul într-altul
 de la masa lui
 tata nu privea decât farfuria adâncă/pesemne
 zeama lungă și acră a despărțirii îi sta în gât
 altceva n-a vrut să mai încerce/spunea
 orice supă reîncîlzită e bună s-o arunci la câini
 i-am trimis scrisori/fotografii
 în costum de gimnazist/ în costum de licean
 în costum de îndrăgostit
 i-am cerut bani de buzunar
 nu știu prin ce subterfugii ale vârstei
 buzunarul creștea și el odată cu mine
 tata nu s-a plâns niciodată
 sau eu mă aflam la celălalt capăt al înțelegerii
 azi
 îl însoțesc pe ultimul drum
 mi-apropii buzele de mâinile tatei
 ca de niște crucifixe în nopatea Învierii
vor mai fi ocazii/ îi spun
 ca și cum el m-ar auzi/ ca și cum
 nu acesta este finalul
 acasă am găsit o fotografie din ziua nunții lor

scăpată de prăpădul mamei
 am tăiat-o frumos/ pe jumătate
 m-am așezat la mijloc/ între ei
 să fac un selfie/ dar
 ieșeam din cadru/ eram
 prea mare
 sau ecranul era prea mic
vor mai fi ocazii/ mi-am spus

Gela Enea parcurge o perioadă fastă a creștei sale. În ultimii cinci ani, scriitoarea a publicat nu mai puțin de zece volume de poezie, proză scurtă și literatură pentru copii. Nu mulți sunt mănătorii condeiului, mai ales dintre poeți, care își păstrează, ba chiar își intensifică în asemenea mod suflul inspirației, deschizând noi orizonturi în perioada maturității creatoare.

Sună-mă cu taxă inversă este un volum al existenței, op. *Evangelie la persoana întâi*, cum scriu, adesea, poeții.

Spre deosebire de cele mai recente volume ale Gelei Enea, centrate mai ales pe condiția și simbolistica feminină, de data aceasta e vorba despre o injcursiune într-un trecut care a devenit memorie, ceea ce înseamnă că po-eta/eroina își trăiește, într-un timp vertical, toate vârstele deodată.

În timp ce trecutul este o cronologie rămasă în urmă, memoria face parte din prezent. Așa se face că în aceste poeme cu tăieturi profunde, unele memorabile, autoarea își ia de mână copilul care a fost, împarte stări emoți-onante cu părinții pierduți, reface sau imagi-nează itinerarii într-o lume între distanțele căreia, de la un vers la altul, încap un întreg univers.

Dacă titlul, *Sună-mă cu taxă inversă*, este o invitație pentru lectura acestui volum, plățiți taxa inversă. că merită!

Varujan Vosganian

Constantin RÎPA

ORCHESTRA SIMFONICĂ VERSUS MUZICA ELECTRONICĂ

Electronica în muzică produce în zilele noastre, lent dar permanent și sigur, o ruptură, un salt, semănător celui din secolul 17 în muzica Europei occidentale. Atunci s-a produs ruptura (saltul) de la cântarea corală (vocală), la cântarea instrumentală.

Cum s-a produs fenomenul, știm! Pas cu pas, moment de moment, instrumentiștii, care în secolele XIV-XVI (secole de mare amploare a creației corale în care compozitorii și coriștii aveau o semiografie foarte evoluată) erau încă analfabeti, mai precis, nu știau să utilizeze scrierea muzicală (învățau totul „după ureche”, memorând), nu învățau muzica în școli, nu participau la viața muzicală cultă, deci nu reprezentau nimic pentru viața muzicală profesionistă. Acești instrumentiști, în secolul XVII, apar în prim plan și muzica instrumentală devine propriu-zis muzică cultă, creându-și o semiografie (care știm că a trecut prin stadiul tabulaturii, adică a unei forme intermediare între necitirea muzicală și semiografia profesionista). Desigur, semiografia folosită de ei a fost cea a muzicii corale anterioare (a Renașterii) pe care o îmbogățesc, o dezvoltă (nu foarte mult).

Fără îndoială că muzica instrumentală din secolul XVII a preluat și corul și vocea, dar instrumentalizându-le. Am scris altundeva despre monodia acompaniată care a însemnat instrumentalizarea vocii, prin faptul că vocea devine solistică (deci individuală și nu colectivă ca în cor) prin studiul intens de cultivarea a ei în școlile de canto (bel canto), care se dezvoltă acum (sec. XVII). Pentru a realiza acest adevăr, să ne gândim numai la cantatele, oratoriile și operele barocului (Lully, Rameau, A. Scarlatti, Bach, Haendel, etc.) unde corul și vocea se măsoară în agilitate cu instrumentele. Desigur, corul devine mult mai limitat.

Apariția instrumentalismului în secolul XVII (Baroc) se datorează crizei corului, a limitelor sale timbrale îndeosebi, și bineînțeles, și tehnice.

Că era o ruptură extraordinară nu ne-o imaginăm decât dacă ni-l închipuim pe Palestrina reînviind în sec. XVII. Ar fi fost uluit și consternat și n-ar fi acceptat în ruptul capului că aceste „obiecte” (instrumentele) pot înlocui vocea umană (corală). I s-ar fi părut că sunetul instrumentului este artificial și că nu se poate transmite „suflet” prin el, că numai prin voce (colectiv) și prin trăirea directă (și fiziologică) a cântării se transmite „sufletul”.

Este ceva ce se întâmplă astăzi. Nu se acceptă că instrumentele orchestrei și-au epuizat posibilitățile timbrale și tehnice (de agilitate) și că treptat (sub ochii noștri) ele vor fi înlocuite prin tehnica electronică, care aduce noi și infinite timbre, cu uriașe posibilități tehnice și în același timp cu o ușurare imensă a muncii cvasi inumane la instrument.

Știm că pentru a fi un bun instrumentist (mai ales la instrumentele solistice, dar și pentru orchestră) un ins trebuie să accepte „robia» acelu instrument din fragedă copilărie până la bătrânețe, studiind zilnic ore întregi (chiar 10, 12 ore) nepermițându-și răgazuri de întrerupere (pauză de săptămâni sau luni de zile) fără riscul regresării tehnice.

Deși, cum spuneam, fenomenul se petrece sub ochii noștri, nimeni nu acceptă că probabil peste 50 - 60 de ani nu vom mai avea instrumentiști (de virtuozitate) și nu vom mai avea orchestre profesioniste (simfonice). Ele vor fi înlocuite prin programare electronică.

La acest gând ne scuturăm, neimaginându-ne că prin acestea se va mai transmite suflet” cum ni se transmitea prin corpul viorii și trupul instrumentistului care se făcea una cu ea. Sau a suflătorului (lemn, alamă) căruia i se umflau venele gâtului, și roșea, și îi ieșeau ochii pentru a cânta” pasajele mai dificile. Acesta, da, suflet! Cum va arăta o scenă fără acești instrumentiști, o scenă de concert, aș zice? Că această scenă (și practica concertului de sală) va dispărea e altă problemă care nu poate fi înțeleasă și acceptată în contextul logicii (și psihologiei) actuale.

Dar evoluția electronicii, atât în direcția producerii (generării) sonore, a prelucrării sunetului (chiar a „disecției” lui), a tehnicii de

lucru (programare), plus posibilitățile de creație oferite prin calculator, precum și altele care nu se întrevăd bine acum, vor însemna saltul (ruptura) despre care vorbeam la început.

Simptomele au apărut și sunt vizibile peste tot. Ele sunt de natură științifică, tehnică, sociologică, psihologică. Să ne întrebăm de pildă numai care părinte intelectual va accepta ca odrasla sa să sufle o viață întreagă într-un instrument. Acești instrumentiști (suflătorii) s-au recrutat (și se mai recrutează) din păturile sărace și cvasi analfabete ale populațiilor. Dacă viitorul va eradica sărăcia și analfabetismul, putem aprecia mutația, nu?

Să nu confundăm acest fenomen cu amatorismul. Desigur, oamenii vor mai cânta la instrumente, dar pentru plăcerea lor, și cu efortul pe care și-l îngăduie din proprie inițiativă.

Ce va fi cu actualul dirijor (de orchestră)?

El va fi muzicianul care va concepe modalități de redare (interpretare) prin noile tehnici, întrucât nici actualmente nu face altceva prin intermediul orchestraților, numai că, cu mult mai imperfect, depinzând de capacitățile și colaborarea instrumentistului, în timp ce electronica îi va îngădui să-și „clădească” interpretarea în condiții mult superioare. (Cine a ascultat în acești ani Tablouri într-o expoziție de Musorgski într-o prelucrare electronică a unui japonez - îmi scapă numele - a fost încântat, supraîncântat de numeroase momente de mare performanță sugestivă).

În ce interesant. privește compozitorul, se întrevăde un fenomen și mai

Pentru a-l înțelege, este necesară o mică istorie:

Creația muzicală a fost zeci de mii de ani anonimă sau cvasi anonimă.

În culturile muzicale antice apar niște nume, dar ei sunt considerați mai mult din punct de vedere al interpretării. Nu tot ce cântau ei li se pune în seamă (din punct de vedere al creației).

În muzica creștină bizantină și gregoriană fenomenul este similar, Roman Melodul, Ioan de Kukuzel sau Odon etc., erau niște practicieni, cântăreți. Că vor fi creat și ei, acele cântări au intrat în repertoriul anonim.

Ideea de paternitate a creației (semnată și recunoscută) apare vag prin Leonin și Perotin, dar se instaurează în sec. XIV prin Guillaume de Macchault, și Phillipe de Vitry. Acesta e momentul apariției compozitorului, identificat ca nume și creație. Urmarea (în muzica Europei de Apus) se știe: Bach, Mozart, Verdi, Wagner, Stravinski etc., nu vor însemna altceva decât nume de compozitori, fenomenul perpetuându-se până în zilele noastre.

Dar iată că în deceniul 5-6-7 a secolului XX apare aleatorismul, care, între altele, soliciită și colaborarea interpreților la actul creator, ceea ce înseamnă cvasi anonimare.

Secolul XXI va încheia cu siguranță un „proces” început în secolul XIV, căci tehnica electronică va implica un colectiv de lucru (muzician, inginer, programator, etc.), pentru procesul creației, și atunci semnătura opusului nu va aparține unei singure persoane ci se va folosi un indicativ al grupului (G.D.X.12, de exemplu).

Și iată momentul reanonimării creației.

Matei POP

O cercetare centenară:

VOLKSMUSIK DER RUMÄNEN VON MARAMUREȘ DE BÉLA BARTÓK

În 1923 compozitorul, pianistul, profesorul și etnomuzicologul Béla Bartók (1881-1945) publica la editura Drei Masken (München) volumul intitulat *Volksmusik der Rumänen von Maramureș* (*Muzica populară a româ-*

nilor din Maramureș). Cartea reprezintă rodul muncii de notare și clasificare a unui material folcloric muzical bogat și divers (334 de melodii), cules de autor cu 10 ani mai devreme, cu ocazia unei campanii care a acoperit zona Maramureșului istoric (voievodal). Însoțit de Ioan Bîrlea, capelan greco-catolic la Ieud, Bartók a cutreierat în perioada 15-27 martie 1913, localitățile Ieud, Vișeu de Jos, Bocicoel, Dragomirești, Cuhea (astăzi Bogdan Vodă), Petrova, Poienile Izei, Glod, Văleni, Oncești și Nănești.

Campania lui Bartók nu a fost prima de acest fel în zona respectivă, el fiind precedat

de compozitorul român Tiberiu Brediceanu, care – însoțit de același Ioan Bîrlea – cercetase în perioada 13-25 noiembrie 1910 localitățile Ieud, Săliște, Săcel, Borșa, Moisei, Vișăul de Mijloc, Leordina, Botiza, Rozavlea, Strâmtura, Bârsana, Berbești, Cornești, Călinești, Budești, Desești, Săpânța și Apșa de Jos. Cei doi erau înțeleși ca Bartók să culeagă în alte localități decât Brediceanu, astfel încât împreună să ofere imagine cât mai completă asupra folclorului muzical al zonei. Așadar cele două campanii erau gândite ca făcând parte dintr-un demers științific comun, materialul cules dorindu-se a fi publicat sub tutela Academiei Române, în colecția *Din vieța poporului român*. Tergiversări datorate izbucnirii primului război mondial, a lipsei de mijloace financiare și nu în ultimul rând unor diferențe de opinie între cei doi cercetători în ceea ce privește metodologia de cercetare precum și concluziile științifice, au zădărnicit acest plan.

La momentul publicării (1923) volumul lui Bartók era prima culegere de muzică populară românească din Maramureș existentă în literatura de specialitate și a rămas singura până în anul 1957, când finalmente Tiberiu Brediceanu și-a publicat materialul cules în Maramureș (abia la 47 de ani de la campania sa de culegere).

În timpul efectuării culegerii sale Bartók a beneficiat de un atu în comparație cu Brediceanu: toate melodiile pe care le-a cules și apoi publicat au fost înregistrate cu fonograful, așa-numitele fonograme (înregistrări audio pe cilindri fonografici); acestea se păstrează până în ziua de astăzi la Secțiunea de Etnografie a Muzeului Național al Ungariei, ele putând fi consultate și în formă digitalizată la sediul Arhivei Bartók din Budapesta. Existența documentelor sonore permite cercetătorilor de astăzi să-și formeze o impresie nemijlocită asupra materialului muzical cules de Bartók, în timp ce materialul cules de Brediceanu mai poate fi studiat doar prin mijlocirea notației cercetătorului român. Deși în principiu fonogramele bartókienne pot fi studiate doar la Sediul Arhivei Bartók, mulțumită deosebitei bunăvoințe a academicianului István Pávai (format la Conservatorul de Muzică „Gheorghe Dima” din Cluj) am intrat în posesia a trei fonograme (în formă digitalizată),

mărturii de valoare nestemată în ceea ce privește maniera de execuție populară, imposibil de fixat în toate detaliile în forma scrisă datorită limitărilor inerente ale notației muzicale. Aceste documente sonore sunt cu atât mai prețioase, cu cât – din păcate – procesul de urbanizare și „poluarea” folclorului au făcut ca în ziua de astăzi să fie aproape imposibil de găsit țărani care mai conservă folclorul muzical autentic așa cum se prezenta el în urmă cu peste 100 de ani.

Fără a intra în detalii, enumerăm genurile de melodii, pe care le conține culegerea bartokiană, conform clasificării etnomuzicologului maghiar: colinde, bocete, hore și muzică de joc. Reproducem din monografia lui Bartók o melodie reprezentativă, pe baza căreia vom descrie pe scurt metoda lui științifică. Este vorba despre colinda *Dumnezeu de la'n-ceput*. Cifra arabă de sus, pe centru, (3) reprezintă locul alocat în ordinea de succesiune a melodiilor publicate. În colțul din stânga sus este scrisă seria fonogramei care conține înregistrarea respectivei melodii (F: 2132d). În colțul din dreapta sus este indicată localitatea în care s-a efectuat înregistrarea (Dragomirești), dedesubt apare numele informatoarei (Erină Vlad), iar în paranteză vârsta acesteia (26 ani). Urmează portativul muzical, care conține sunetele din alcătuirea melodiei, însoțite de silabele textului, tipărite sub portativ. Cifrele arabe de deasupra portativelor reprezintă punctele în care se încheie rândurile melodice (subunități ale strofei muzicale, corespunzând versurilor din poezie).

Am dorit ca prin acest articol să punctăm împlinirea unui secol de la publicarea epocalei culegeri bartókienne, și totodată să impulsionăm continuarea cercetărilor în ceea ce privește muzica populară a românilor din Maramureș.

Simona NOJA-NEBYLA

O VIAȚĂ LA SCENĂ DESCHISĂ

Reflecții autobiografice
(Fragment)

COPILĂRIA

Motto:

*Nimerisem între cuvinte tăcute.**Fiecare cuvânt prefera să-și poarte**înțelesul pe dinafară**în loc să-l vorbească.¹*

Primele amintiri sunt legate de viața rurală, de casa bunicilor materni din comuna Mănăstireni, casă care cuprindea și domiciliul familiei Ranta și alăturat oficiul de poliție, al cărui șef a fost timp de 30 de ani bunicul meu, Leontin Ranta. Trandafirii roșii, cățărători, de la

poarta casei bunicilor, albăstrelele de pe câmpul de vis-a vis dintre clădirile grădiniței și școlii, brazi înalți din curtea primăriei pe care aproape că-i puteam atinge când deschideam ferestrele casei, acoperișurile și levitația poetică a fumului hornurilor în depărtare, prietenele mele din primii ani, Doina și Florița, una din Mănăsturul românesc și cealaltă din Mănăsturul unguresc (numele date de localnici zonelor comunei Mănăstireni) sunt amintiri foarte aproape sufletului meu.

Persoana centrală a copilăriei mele și fidelă companie a existenței mele până la dispariția ei în cel de-al 90 an de viață, a fost bunica maternă, Maria Ranta, pe care eu am numit-o în primii ani Mama-bună și mai apoi, Buna. Destinul ne-a dat șansa unei profunde legături sufletești timp de 52 de ani. Avea 38 de ani când, odată cu nașterea mea, a devenit bunică. Eram cel de-al patrulea copil, după propriile fete, de care a avut grijă și nu aveam să fiu ultimul. A continuat, pe lângă țesutul la războiul mecanic și agricultură, în ambele direcții fiind olimpică, să coate (să aibă grijă) în total de 7 copii: propriile 3 fete, 3 nepoți și 1 strănepot. Toți ceilalți nepoți și strănepoți cu gineri și rude au fost mereu bineveniți și întâmpinați cu mese îmbelșugate, specialitatea ei fiind

plăcinta cu brânză, tocana de pui și silvoita (dulceața de prune). Gătea atât de bine, și avea un fel deloc simandicos în a te invita să mănânci! Și aici era olimpică! După câte îmi amintesc, era singura care mă putea convinge să mănânc. Cu toate că eram ceea ce părinții numesc *plină de neastâmpăr*, pe lângă *datul peste cap* continuu, preferam visarea cu ochii deschiși în locul meselor.

Într-o zi de început de august din 1975, am pornit cu mama spre locul de întâlnire din fața Catedralei Ortodoxe din Cluj unde tatăl meu ne aștepta și am luat-o împreună spre Clubul Sportiv Municipal de gimnastică. Era un test de aptitudini pe care Fredi-baci și soția lui, amândoi antrenori de gimnastică sportivă de mulți ani, urmau să-l facă, în urma căruia să fiu acceptată, eventual, în echipa locală. Eram obișnuită să sar, să mă învârt și să mă rostogolesc la mare viteză cam peste tot, pe iarbă, ciment, în apă, zăpadă, atât pe suprafețe orizontale cât și în pantă, precum dealul din fața casei bunicilor de la Mierța, până la locuri mai domestice, ca parchetul, covorul sau sofaua. Spațiul, oricât de *hotropos* (denivelat) ar fi fost el, nu mă înfrica. Dimpotrivă, mă incita la spectacol...

A da o probă de aptitudini în ceea ce eu o consideram *specialitatea casei* la aparatul numit în gimnastică sportivă *sol*, în plus și pe un covor elasticizat... îl consideram o *floare la ureche*.

Nu totul urma să fie atât de ușor ca la început... O primă încercare urma să fie participarea mea ca proaspătă gimnastă pe un *Car alegoric* cu ocazia zilei de 23 August 1975, într-o poză numită *șpagat*.

Singură pe cel mai înalt palier al Carului alegoric într-o poză de șpagat, car ce mi se părea un tort cu mai multe nivele.

Carul alegoric trecea prin fața unei tribune cu oficialitățile vremii și eu trebuia să păstrez poziția cu brațele ridicate, timp de mai multe minute.... și, spre stupoarea mea, trebuia să fac *șpagatul* la stânga, parte cu care nu eram familiarizată deloc. Îmi amintesc cum exersam cu ardoare și la sală și acasă poziția spectaculoasă și îmi amintesc mai ales, starea de transă în momentul defilării. Eram atât de absorbită de marea responsabilitate, eram extrem de mândră și doritoare să execut poziția cu cea mai mare precizie posibilă, încât am luat-o cu minute înainte, și am păstrat-o minute după. Țin minte cum mama, după încheierea defilării, când toți ceilalți se relaxaseră și coborâseră bucuroși de pe Carul alego-

¹ Ion Noja, poezia *Asta e!*, volumul *Fluturi de lampă*, Cluj-Napoca, Editura CAIETE SILVANE și Editura ȘCOALA ARDELEANĂ, 2016, p. 8.

ric, încerca să mă strige și să îmi atragă atenția că *show*-ul se încheiase. Spre surprinderea mea, totul fusese cu mult mai ușor decât mă așteptasem.

Aceeași stare de fascinație și transă aveam să o retrăiesc multiplu mai târziu, spre norocul meu, nu însă ca gimnastă, ci ca balerină pe diverse scene.

Amintirile mele din perioada copilăriei sunt legate intens mai ales de viața satului, de spațiul rural, spațiul citadin îl percepeam mai mult ca pe unul funcțional și nu întotdeauna prietenos. În primii ani de viață, veneam la Cluj, *la oraș*, pentru vizite la medic sau cumpărături. Părinții erau ocupați cu serviciile lor, mama lucra ca desenate-toare-tehnică într-un Institut de proiectare și cercetare urbană și tatăl meu era un *om al literelor* în diverse funcții politice și administrative. Pe mama mi-o amintesc din primii mei ani ca pe cea mai frumoasă femeie, cu un fizic armonios, perfect proporționat, cu ochi calzi, prietenoși și cu un păr castaniu bogat și puternic. Pe tatăl meu, de când îl știu, îl știu gândind, vorbind și scriind. Una dintre primele amintiri despre el este de la vârsta de 2-3 ani când, după o mare performanță de ridicare pe vârfurile picioarelor am ajuns să cuprind cu privirea masa înaltă din lemn masiv, la care scria. Mi-l aduc aminte vorbind.

Vorbirea lui era o gândire cu voce tare, un monolog ce capta atenția asistenței. Nu era o dedublare asemeni actului actoricesc. Nu era o interpretare sau o poză. Tatăl meu trăia prin cuvânt. Rostirea lui era îngemănare de gând, emoție și acțiune, în care cuvântul gândit și cu cel rostit (și mai târziu aveam să descopăr și cuvântul scris) se aflau într-un echilibru consensual. Aceste „întâinuiri la vedere”, cum avea să le numească el însuși într-unul din volumele sale de meditații din 2013, prezentate într-un timbru

fie grav, fie pline de umor, au fost primele mele repere care să mă ajute la obiectivarea impresiei despre Logos.

Unitatea între gând, cuvânt și acțiune au devenit pentru mine norme etice de comportament. Alinierea consensuală între a gândi, a vorbi și a acționa am continuat să o caut la toate nivelele, în toate genurile de relații interumane, fie profesionale, fie private...

Casa noastră a fost mereu plină de oaspeți, unii invitați, alții spontan dar întotdeauna bineveniți, de la oameni cărturari, la oameni simpli ai pământului, la familii cu mulți copii, vecini, artiști celebri, sau oameni la ananghie. Toți cei care ne-au trecut pragul au fost după știința mea ajutați. Bunica paternă Ludovica îi spunea tatălui meu „Ajută-i Nescule pe toți, dacă poți!”

Și bănuiesc că așa a și fost.

Prima zi de școală a fost una însoțită. Aveam 6 ani și jumătate, la început însoțită de părinți, mai apoi, cu *cheia la gât* mergeam și mă întorceam de la școală singură. Acasă eram tot singură, părinții meu lucrau. Din clasa a II-a am început să merg la gimnastică. După școală, mă urcam în autobuzul 22 și traversând orașul ajungeam la Clubul sportiv municipal, CSM, de lângă Canalul Morii. Uneori tatăl meu mă aștepta la galerie, urmărind ultimele minute de antrenament după care ne întorceam împreună acasă. Și mama și tatăl meu erau foarte mândri văzându-mă câștigând toate premiile posibile vârstei mele în competițiile locale de gimnastică sportivă.

Întreaga țară trăia pe atunci euforia triumfului Nadiei Comănești la Olimpiada din Montreal din 1976, obținând primul 10, intrând astfel în istorie. Toate fetele erau dornice să obțină rezultate cât mai bune în gimnastică și nutreau mai mult sau puțin în secret să o egaleze pe Nadia. Nici eu nu făceam excepție. Primul meu cantonament sportiv este legat de Budapesta, unde ne-am antrenat împreună cu o echipă din Ungaria timp de o săptămână. Cred că aveam 8 ani. Eram deja o gimnastă cu oarecare reputație câștigată în trupa condusă de soții Molnar. Țin minte emoția mamei când m-a condus la gară. Era pentru prima dată când mergeam în străinătate. Ea încă nu trecuse granițele României.

O altă amintire este legată de una din seri, când tatăl meu împreună cu Valer Drăgoi, un prieten de familie și cu fiica lui Olina, cu care ne știam bine, făcând în trecut și o excursie la Marea Nea-

gră și în Modova cu Dacia lor combi portocalie, au apărut agitați în aula clubului și i-am văzut că vorbesc neliniștiți cu Fredi-baci, antrenorul meu. Eram la bârnă, aparatul unde petrecusem toată după-amiaza. Un cutremur cu amplitudine mare avusese loc în sudul țării, în București multe clădiri s-au prăbușit, au murit oameni. Era în seara zilei 4 martie 1977. Eu fusesem și rămăsesem pe bârnă... Simțisem seismul, dar concentrată asupra exercițiului, nu l-am identificat ca pe un pericol.

În toamna târzie a lui 1977, la un concurs național de gimnastică, antrenorul Echipei olimpice de gimnastică sportivă a României, nimeni altul decât Béla Károlyi, antrenorul Nadiei Comăneci, în căutare de talente, m-a remarcat în concursul de la sol, unde, uitând coregrafia, am improvizat toată evoluția. Cu atât mai mare a fost surpriza mea, când am aflat că în urma concursului fuseseră selecționate doar două gimnaste pentru Echipa olimpică de la Onești. Una dintre ele eram eu. Aveam 9 ani.

Cantonamentul de două săptămâni la Oradea în ianuarie 1978 cu echipa olimpică, din care între timp Nadia Comăneci plecase, urmat de călătoria la București, de stagiul de la Onești și

perioada de tranziție a întregii echipe la Deva în Transilvania, la noul centru specializat de antrenament sportiv, sunt primele mele întâlniri cu marea performanță.

Aveam două antrenamente pe zi: între orele 8-11 și după amiaza între orele 17-20. Între timp luam masa de amiază și aveam școală. Cred că eram în totalitate nu mai mult de 10 gimnaste, care ne antrenam cu Béla Károlyi, soția lui Márta Károlyi și profesorul de dans, Gezá Pozsár. Aveam un medic specializat și o guvernantă. Prietena mea era Lelia Cristina Itu, gimnastă și ea, mai mare decât mine, tot din Cluj.

Pentru cei din afară sportului de performanță a te antrena 6 ore pe zi, a te cântări săptămânal și a-ți dedica în întregime timpul în ceea ce crezi, înseamnă sacrificiu. Pentru mine, copilul de atunci, a fost pasiune și bucurie, stare sufletească pe care din fericire am trăit-o apoi în cunoașterea performanței și ca adult.

Desigur că nu au fost doar momente fericite. Într-o după-amiază trebuia să execut un salt complicat pe bârnă, aparatul preferat al Mártei Károlyi și i-am mărturisit că îmi era frică. Mi-a spus să fac genoflexiuni în locul exercițiului. Am făcut. Am ajuns la 1000 de repetiții când mi-a

dat voie să mă opresc. În mod ciudat, nu am avut nicio febră musculară. Doar la discuția telefonică cu părinții mei, aflând vestea pe care le-am dat-o cu seninătate, amândoi au intrat în panică. Ei mă vedeau încă foarte fragilă...Bănuiam eu că ceva fusese poate ușor exagerat... dar nu știam cu exactitate dacă era de bine, sau de rău...

Am ales să cred că era de bine. Mă gândeam că experiența îmi va servi cândva. Așteptam cu nerăbdare viitorul...

Aventura mea în Lotul olimpic avea să se încheie înainte de olimpiadă. Dincolo de grija părinților mei față de fragilitatea mea, mai era o cauză, ce ținea de concepția lor față de prioritatea pe care cultura generală trebuia să o ocupe în educația copilului lor. Și aici lucrurile nu erau chiar în ordine din punctul lor de vedere. În Lotul olimpic eram fete între clasa a IV și clasa a XII-a, iar cursurile se țineau în același spațiu, în același timp, cu aceeași profesori. Era cert că în Lotul Olimpic performanța gimnasticii sportive devansa performanța intelectuală. Perspectiva de a avea o fiică mai mult sau mai puțin analfabetă, nu intra deloc în planurile familiei Noja. *Era de bine? Era de rău?*

Aveam 10 ani. După o carantină provocată de îmbolnăvirea cu rujeolă, în care am fost îngrijită de bunica mea maternă, Buna, venită special de la Mănăstireni la internatul din Deva, zărurile destinului meu au fost aruncate. La începutul verii anului 1978 am fost retrasă cu acordul meu tacit din Lotul olimpic de gimnastică. Și totuși, în adâncul sufletului, credeam că orice șansă de a deveni celebră (doar doream să devin o noua Nadia Comăneci!) mi-a fost spulberată.

Dacă nu voi deveni celebră în gimnastica sportivă, în ce direcție mă va purta oare destinul?

Probabil că atunci s-a născut ideea mea de a deveni bibliotecară. În percepția mea de copil la 10 ani, căruia îi plăcea să citească, consideram bibliotecarii ca pe niște privilegiați ai sorții. Se aflau atât de aproape de înțelepciune... O puteau atinge cu mâna. Oricând. A medita în liniștea unei biblioteci, a trăi în vecinătatea cărților, departe de tumultul lumii, a citi la liberă alegea texte plină de inspirație și a avea libertatea de a ignora textele *neprietenos* au fost atunci, și au rămas până în ziua de azi, dorințe profunde.

Contactul meu cu echipa olimpică a fost primul meu pas spre extrema performanță. Trăind prin experiență imediată minunile de care corpul uman este în stare, într-un mediu benefic

de stimulație și înțelegere profundă a fenomenului, antrenându-mă cu o echipă competentă de antrenori și medici, alături de alte gimnaste cu aceleași vise și aspirații ca și mine, am înțeles că totul este posibil.

Atunci și acolo am învățat că prin munca asiduă orice piedică poate fi depășită.

Faptul că toți cei trei antrenori (Béla, Márta și Gezà) erau în fiecare zi în sală timp de 6 ore, fără cea mai mică urmă de oboseală sau plictiseală, faptul că în timpul său liber medicul echipei alegea să opereze pacienți în spital pentru a nu-i lasă să moară, au devenit etaloane de înaltă moralitate educațională. Acele memorii folositoare s-au făcut vizibile instantaneu și cu mare exactitate în momentul când am început să devin eu însămi pedagog și mentor și au devenit făclii incandescente, deschizătoare de drumuri, în momentul teoretizării propriei mele experiențe în proiectul de cercetare încorporat tezei de doctorat. Chiar dacă profesia de balerin este diferită de cea de gimnast, modelele umane de pedagogi avuți în copilărie și pe tot parcursul educațional m-au influențat profund. Acum, decenii mai târziu, le sunt mai mult decât recunoscătoare tuturor antrenorilor din sport care, conștient sau nu, prin propriul model mi-au format caracterul și gustul mișcării performante.

În cazul meu, prin sport l-am înțeles pe Protagoras și dictonul său conform căruia „Omul este măsura lucrurilor”.

Oricum, gimnastica mi-a dat o rezistență fizică cu urmări benefice pentru condiția de balerină și mi-a sugerat convingerea că performanța începe odată cu concurența cu tine, că de fapt, piedicile pe care viața ți le scoate în cale nu sunt decât măsurători oficiale ale unei permanente competiții cu tine însăși.

Și timpul mi-a dat dreptate. Nouă ani mai târziu, în 1987, la debutul meu în rolul principal Kitri din baletul *Don Quijote* tempo-ul fouéte-urilor din actul al treilea a fost atât de rar, încât în loc de 32 a trebuit să fac 64 de fouéte-uri. Având experiența celor 1000 de genoflexiuni făcute fără pauză, a te învârti cu viteză și cu o coordonare precisă pe un picior de 64 de ori, a fost doar o încercare neprietenosă. Avusesem o inspirație de bun augur în urmă cu 9 ani să nu mă victimizez.

Performanța începe în momentul în care îți asumi destinul și decizi ... fără a ști cu exactitate ce se va întâmpla după.

Acest crez mi s-a confirmat în cadrul ace-luiși spectacol, când dirijorul a luat niște deci-zii stângace. Era o stare de maximă concentrare, o tensiune ridicată, ca și de premieră, când în actul al treilea, după ce variația mea a dirijat-o mai mult decât dezlânat, partea cea mai spec-taculoasă din spectacol, coda cu *fouéte*-urile a ratat-o grandios, cum am amintit mai sus... și cea de-a doua codă a mea, care ar fi trebuit să fie culminația apoteotică a unui *pas de deux* de mare temperament, în loc de allegro, o înce-puse ca un adagio... Aveam 19 ani, era debutul meu într-un rol de bravură la care lucrasem cu dăruire de-a lungul mai multor luni, sala Operei Naționale Române din Cluj-Napoca plină ochi și eu...pornisem deja furibund într-un manej de pique-uri... Sunt momente în existența noastră, unde totul se joacă pe o carte. Diferența între a fi și a nu fi este „la distanță de o membrană” cum spunea Bainbridge Cohen, inițiatoarea discipli-nei somatice numită Body–Mind–Centering. Spa-țiul devine câmp deschis, imponderabil, timpul se eliberează de ritm.... Este momentul în care „o secundă poate fi o eternitate” (Lewis Carroll)... Este momentul când rațiunea și-a epuizat resur-sele și se contopește cu emoție...momentul pre-zent devine câmp atemporal și aspațial...

...Singură... în groapa cu lei... Acesta este momentul cred, când are loc Marea Întâlnire cu destinul... o stare similară cred că poate fi doar Marea Trecere...

În acel moment mișcarea mea a devenit cuvânt. Cuvânt eliberat de materie, cuvânt care „prefera să-și poarte/ înțelesul pe dinafară”. Și l-am strigat din adâncul sufletului în plin manej: *TEMPO*. A fost cu totul neașteptat. Cred că a sunat mai mult decât straniu, dirijorul l-a auzit, orches-tra l-a auzit, o sală întregă l-a auzit.

O sală întregă a ovaționat și eu, finalizând entuziast spectacolul... eliberată de temeri în cău-tarea adevărului, începeam să înțeleg menirea mea artistică...Cuvântul meu primea glas. Avea forța lui ascunsă, sesizabilă dincolo de formă!

Despre intrarea la Liceul de Coregrafie în 1978 îmi amintesc cu mare claritate. Eram îmbră-cată într-un costum tipic de gimnastică alb, cu dungii laterale verzi și în comisia de examinare se afla Vasile Solomon. Printre alte teste de abilitate, m-a rugat să sar pur și simplu...

Doar în sus? Simplă săritură în sus? Nu „șurub”, nu „flic-flac”?

Am sărit, ușor contrariată de ușurința temei la un exam de intrare într-o școală... Am sărit doar în sus. Comisia a reacționat cu un mur-mur de mirare.

Oare de ce se miră? N-au mai văzut pe nimeni până acum sărind doar în sus?

Aceasta mirare a devenit și a spectatorilor, la oricare dintre săriturile mele doar în sus atât în perioada școlii, cât și pe parcursul întregii cariere de prim-balerine. Sau, cum contrariată se întreba actrița Gina Patrichi, văzându-mă în *Giselle* în perioada când se afla la Cluj pentru premiera pie-sei *Antoniou și Cleopatra* de la Teatrul Național: „Cum face fata asta să stea pur și simplu în aer?”

O fi fost rodul celor 1000 de genoflexiuni de la gimnastică?

Sau, cum spunea mândră mama mea: „și când erai mică și călătoream cu autobuzul de la Mănăstireni la Cluj trebuia să te țin în brațe în așa fel încât să poți să sari continuu.” Dacă iau în considerare săriturile continue pe distanța de 46 km între Mănăstireni și Cluj se pare că alergam maratonul săptămânal deja ca bebeluș...

Poate fi căutată pe aici și rezistența mea de a lucra la Academia de balet a Operei de Stat din Viena peste 90 de ore pe săptămână, spre mirarea unora și indignarea altora?

Am intrat în studiul profesiei de balerin în toamna lui 1978 și l-am absolvit în 1986, într-o perioadă în care baletul se dorea total separat de gimnastică, luptând pentru recunoașterea lui ca artă. Se pare însă că tocmai atleticitatea corpu-lui, în combinație desigur cu alți parametri, a fost printre altele, deschizătoare de cale pentru recu-noașterea mea internațională în mult discutatul domeniu al baletului clasic.

Chiar dacă tatăl meu ieșise din politică în 1983, umbra unei așa-zise protecții din partea lui plana încă puternic asupra evoluției mele artis-tice. Eram pentru unii mai degrabă tare în tată decât talentată... Atunci mi-a sărit în ajutor poe-tul Topârceanu cu replica dată detractorilor săi: „Îi poftesc pe ei să facă cu talentul lor, ce am făcut eu, fără talent.”

Ciudat, mă gândeam ca adolescentă, cum poți să câștigi chiar fără niciun pic de talent în fie-care an Premiul I pe toată perioada gimnaziului și a liceului și toate premiile I la Concursurile pe Meserii (București 1983, Iași 1984, Cluj 1985, Cra-iova 1986)?

Iată primele articole despre începuturile mele artistice, apărute în perioada de școală:

„Pentru Simona Noja, Liceul de artă – Cluj-Napoca:

Un profil de balerină

Pe o „poantă” de lumină!

Eu i-aș da ca mărțișor -

Ce? Un fluture în zbor!”²

„Distincțiile pe care Simona Noja – elevă la Liceul de artă din Cluj-Napoca – le-a cucerit confirmă și răsplătesc meritele ei la învățătură și în activitatea pionierească. Dar Simona este tot-

odată și o talentată dansatoare, ea urmând, de altfel, profilul coregrafic în cadrul liceului unde învață.”³

„...Un moment de maximă dezinvoltură expresivă aparține celor două paiete, ale căror variate elemente de tehnică au fost plastic compuse de Simona Noja și Anca Opreș – încă eleve ale Liceului de artă; ele devin, prin calitatea acestui debut, certitudini ale solisticii de balet.”⁴

2 Rozeta săptămânii: *Semafor de mărțișor*, revista săptămânală editată de Consiliul Național al Organizației Pionierilor: Cutezătorii, Cluj-Napoca, 1982, 25.02

3 *Ibidem*, 1982, 17.06

4 Elena Maria Șorban, *Premieră la Opera Română/ Spărgătorul de nuci*, revista *Tribuna*, Cluj-Napoca, 1983, 10.02

„Așteptând-o pe Simona Noja în curtea Liceului de Coregrafie, i-am privit pe elevii care coborau în pauză din coridoarele labirintice și am bănuțit o trăsătură comună tuturor, grația, evidentă în mers, în felul de-a păși pe trepte și în ținută. Când am întâlnit-o pe cea recomandată nu numai de note, ci și de opiniile specialiștilor, drept mare speranță a baletului clujean, convingerea mi s-a cristalizat; există un farmec al gesturilor pe care fata selecționată acum câțiva ani în tabăra națională de gimnastică de la Onești îl sporește, poate prin vioiciunea privirilor sau zâmbetul deschis, poate datorită modului în care urmărește întrebările interlocutorului, adesea anticipându-le, poate prin cuvintele rostite ușor, aproape șoptit, într-o prelungă plutire a frazei - semn al timidității, credeam...Și m-am întrebat imediat dacă nu reprezintă acesta un dezavantaj pentru viitorul artist în continuu dialog cu publicul.

Răspunsul l-am avut în ziua următoare, în sala de balet încălzită de evoluția tinerelor vegheate de maestrul coregraf Vasile Solomon, ale cărui har și pasiune se transmit la cote înalte întregii trupe: am văzut o altă Simona Noja, cu fața strălucitoare chiar în plin efort, descoperind mereu bucuria de-a comunica prin mișcare, dând corpului elanul blând al frazei sale plutitoare, pe care, iată, abia acum am înțeles-o. Exersa și în scurtele momente de pauză oferite de profesorul Solomon, care-mi mărturisea cum o pregătise pentru apariția la televiziune în *Moartea lebedei* și succesul repurtat cu acea ocazie, lucruri nere-latate mie, din modestie extremă, de eleva sa. (Dacă o judecăm după amplitudinea năzuințelor, atunci alegerea modelului - Maya Plisetskaya - de către Simona, nu ne va dezamăgi.) Restricțiile impuse de dificila disciplină aleasă nu o indispu-n, ba chiar vorbește despre ele cu o anumită duiosenie, ca și cum suprimarea cinei ar fi o pozna acceptată cu bucurie.

E greu să scriem despre dificultăți când ni s-a vorbit numai despre satisfacții, esențial fiind nu modul de-a percepe această muncă epuizantă de către martorii mai mult sau mai puțin întâmplători la antrenamente, ci dragostea pentru artă a balerinei. În fond, noi nu vom contempla în final decât scena străbătută de zborurile suple, lipsite de efort sau imperfecțiuni, ale Simonei Noja.”⁵

5 Tudor Vlad, *Despre plutire*, în “10 elevi de nota 10”, revista Tribuna, Cluj-Napoca, 1982, 18.11.

„Dintre interpreți au impresionat Simona Noja, cu înclinație remarcabilă pentru rolurile lirice...”⁶

„Tot 25 de elevi au participat la concurs (pe meserii de la Tg. Mureș) și din partea profilului de coregrafie, obținând 45 de premii: 10 premii I - din care 5 absolute: ... Simona Noja (clasa XI, prof. V. Solomon)...”⁷

„Faza pe țară a concursului pe meserii (muzică, arte plastice, coregrafie), desfășurată la Craiova (7-10 aprilie 1986) a prilejuit obținerea de către Liceul de artă din Cluj-Napoca a unor frumoase succese... Simona Noja, clasa a XII-a două premii I...”⁸

„Știri în România Sfârșitul anului Liceului Coregrafic Cluj-Napoca. O analiză detaliată a programului nu pare obligatorie de data aceasta; cu atât mai mult ca o descriere parțială a performanței interpreților, deoarece este un start-up pentru tinerele talente.

Simona Noja este o balerină încrezătoare și expresivă, stăpână a celor mai dificile ritualuri clasice. Avantajul ei vizibil este că a lucrat anterior ca membru al echipei naționale de gimnastică sportive. Punctul său culminant în această seară a fost Dansul Lebedei Negre, unde a depășit magia celor 32 de fouetté-uri. Suntem bucuroși să spunem că ea poate prelua deja cele mai exigente roluri din repertoriul clasic de balet. Larissa Șorban s-a ocupat de pregătirea și performanța ei și la examenul de diplomă.”⁹

O spun și azi cu recunoștință, că aceste articole, pe lângă curajul dat de părinți, maestrul Solomon și doamna Larissa Șorban, au fost de natură să mă ocrotească în anii de început. Și cred, așa cum doamna Larissa spunea: „Un talent trebuie protejat la începutul carierei, ca să-și găsească drumul și la sfârșitul carierei, ca să-și continue drumul.”

Atunci, în acei ani de școală, am învățat dureros despre partea mai puțin solară a profesiei, despre invidie, despre faptul că vor exista întotdeauna oameni care nu îți vor binele, dar cei care te iubesc și te respectă sunt mai mulți decât cei care îți vor răul. Morala acelei lecții avea să îmi fie reamintită din fericire de soțul meu la încheierea activității

6 Ilie Călian, *Spectacolul elevilor balerini*, Anul Internațional al Tineretului, ziarul Făclia, Cluj-Napoca, 1985

7 Ilie Călian, *Premii pentru elevii Liceului de artă*, ziarul Făclia, Cluj-Napoca, 1985, 15.05

8 Ilie Călian, *Succese ale Liceului de artă*, ziarul Făclia, Cluj-Napoca, 1986, 30.04.

9 Alexandru Iorga, revista *Táncművészet*, Budapesta, 1986/10

mele de directorat la Academia de balet a Operei de Stat din Viena în august 2020. Au fost cuvintele lui care m-au scos dintr-o adâncă tristețe.

Iată și câteva cuvinte ale maestrului Solomon despre acele începuturi:

„Dintre toate floricelele care începeau să-și scoată căpșoarele voioase, una parcă avea mai multă vigoare, creștea mai repede și era altfel colorată. Din aceste motive ajunsesem la concluzia că în evoluția ei se pot sări unele etape în abordarea repertoriului, deoarece receptivitatea și apoi răspunsurile la provocări erau câteodată surprinzătoare. În timpul cel mai scurt s-a dovedit că intuiția mea nu a dat greș. Toată evoluția ei în viitor a fost ca un zbor plutit al unei ființe măiestre care se înălța să cucerească cele mai pretențioase și mofturoase gusturi artistice. Parcursul carierei sale a fost fulminant. La sfârșitul clasei a opta interpreta cu sensibilitate și cu maturitate rar întâlnită pentru vârsta ei *Moartea lebedei*, care va fi începutul celebrității mondiale pe care o va atinge în timp. Pentru curajul de a o distribui în *Moartea lebedei* colegii mei comentau pe la colțuri spunând că exagerez și forțez lucrurile. Rezultatul i-a făcut să-și schimbe comentariile în aprecieri laudative. Îmi aduc aminte cum, din explicațiile mele detaliate despre semnificația fiecărei mișcări, și-a creat singură imaginea morții lebedei pe care a redat-o cu sensibilitate și maturitate incredibilă pentru acea vârstă. Sunt într-adevăr copii dotați cu talentul de-a imita, dar aici nu era cazul deoarece nu a avut niciun model. În acei ani nu aveam parte de informații vizuale de niciun fel.

Apoi an de an a câștigat toate premiile întâi la Olimpiadele de Coregrafie. Până la terminarea școlii a dominat cu autoritate toate concursurile la care a participat. După absolvirea studiilor la Liceul de Coregrafie, Opera Română din Cluj i-a oferit să preia toate rolurile principale existente în repertoriu. La 19 ani rolurile principale din baletele *Lacul lebedelor*, *Giselle*, *Don Quijote* și *Carmen* au fost primele apariții în care și-a împărtășit publicului talentul, inteligența și excepționala pregătire tehnică. Și cum aceste creații promițătoare nu puteau rămâne fără ecou, Opera din București și Ansamblul din Constanța condus de Oleg Danovschi i-au solicitat colaborări pe care de fiecare dată le onora în mod strălucit. În spectacolul de gală, prin care Opera din București l-a sărbătorit pe Oleg Danovschi la împlinirea vârstei de 70 de ani, i s-a încredințat rolul principal din *Lacul lebedelor* în care a strălucit. Cu această oca-

zie a fost recunoscută tacit ca steaua baletului din România aceluși timp. Tânăra la care m-am referit a ajuns la numai douăzeci de ani prim-balerină în adevăratul sens al cuvântului și ea se numește Simona Noja.

La scurt timp după consacrarea pe plan național măiastra a simțit că trebuie să-și înalțe zborul pentru a-și împrăștia harul spre toate zărilor. Cu temeritatea ce o caracterizează și-a luat elanul necesar parcurgerii drumului întortochiat și plin de obstacole spre culmile consacrării totale. A deschis, fără sprijinul nimănui, datorită valorii sale, ușile celor mai importante scene ale lumii: Viena, Paris, Moscova, Roma, New York, Tokio, Berlin. Imensele scene, publicul avizat și pretențios i-au fost gazdele unde a triumfat precum o adevărată vedetă. În aparițiile sale pe scenă a avut parteneri pe cei mai valoroși balerini ai momentului. Malakhov, Legris sunt doar doi dintre cei cu care a format cupluri pe care publicul le-a ovaționat peste tot unde au evoluat. A abordat toate stilurile de dans cult cu aceeași vigoare și sensibilitate, fiind de multe ori muza marilor coregrafi. Sunt covins că un asemenea talent trebuie lăsat să creeze fără prea multe intervenții.

Este o mare diferență între o balerină făcută și una înăscută cu har și inteligență, care cu siguranță evoluează și trăiește sub protecție divină. Simona Noja era ca un lan auriu de grâu care a hrănit inspirația multor coregrafi și a alimentat sufletele privitorilor cu spiritualitate. Cu toată notorietatea dobândită a rămas de o modestie enervantă pentru mine, deoarece când ne întâlneam și o întrebăm despre evoluțiile și succesele de pe marile scene ale lumii, mai mult decât: „a fost bine maestre...” nu obțineam. După ce a coborât, în plină glorie de pe scenă, primind cele mai mari distincții ale statelor română și austriacă, i s-a propus să preia direcțiunea Academiei de balet a Operei de Stat de la Viena. A acceptat și în prezent dirijează academia ca pe o orchestră frumos armonizată. A fost și a rămas o luptătoare care a transformat obstacolele în izbânzi trainice. Orice întâlnire cu Simona este o mare bucurie pentru mine deoarece văd că virtuțile copilăriei s-au păstrat intacte, iar atunci când râde sinceritatea nativă o face inconfundabilă.”¹⁰

¹⁰ Vasile Solomon, *D'ale Baletului sau Balet à la carte*, Cluj-Napoca, Editura Colocvii, 2014, pag. 120

Adrian ȚION

BIOGRAFISM OMAGIAL – SCENE DIN VIAȚA MARIEI FILOTTI

Două premiere în primele două zile de festival denotă dorința expresă de a ieși în față cu cele mai recente producții din intensa activitate a Teatrului Maria Filotti, al cărui manager este Radu Nichifor. Când al doilea spectacol, după săltăreța **Falsa**

servitoare, este un omagiu adus patroanei spirituale a instituției brăilene, asumate ca atare, cu dragoste și venerație, vorbim despre o necesitate omagială și o reverență artistică de prim ordin. Un produs teatral ce iese din competiție prin însăși importanța naturii lui cumulative în arealul cultural prevăzut, regional și național totodată. Proiectul susținut de Radu Nichifor se întemeiază, firește, pe gratitudinea față de trecut și promovarea legăturilor cu mișcarea teatrală românească pentru justă cunoaștere și înflorirea memoriei. Textierii proiectului, Matei Lucaci Grünberg și Sever Bârzan, s-au apropiat cu mare finețe și sensibilitate de destinul fabuloasei actrițe, reușind să schițeze profilul unei personalități complexe. Ei făcând aproape totul: regia artistică și coloana sonoră, ba chiar joc pe scenă în cazul lui Sever Bârzan în mai multe roluri episodice: Polițist, Regizor, Domnul Aioanei, Diamandî, Crainic. La acestea se adaugă adecvata scenografie semnată de Andreea Tecla, care a imaginat și realizat o mini-scenă în scenă/pe scenă, deasupra căreia tronează suveran, pe toată lungimea spectacolului (aproape 3 ore cu pauză) semnătura celebrei actrițe. Nu, spectacolul nu urmărește s-o facă mai celebră (acceptați-mi barbarismul!), nici nu era cazul, ci decupează documentaristic secvențe din viața actriței încadrând-o în epocă. Secvențe credibile, reale sau ușor aduse din condei, în spiritul temperamentului ei artistic.

Se zice că viața fiecărui om este un roman. A spus-o Hemingway la un moment dat și mulți alții. Realizatorii spectacolului

Scene din viața Mariei Filotti demonstrează că, la fel de bine, poate fi și un atrăgător spectacol teatral. Când e vorba despre o celebritate, interesul pentru viața ei sporește proporțional. Să ne amintim de piesa lui Arthur Miller **După cădere**, care o are în centrul atenției pe Marilyn Monroe, vremelnica lui soție. Nu reproșez nimic lui Matei Lucaci Grünberg și lui Sever Bârzan pentru construirea scenelor, veridicitatea lor (deocamdată nu o pot proba), înlănțuirea lor și inserțiile politice și muzicale creatoare de atmosferă retro, dar le reproșez vehement titlul prea didactic. **Scene din viața...** sună banal. Un film biografic, cu real impact în anii șaizeci a avut un titlu simplu și percutant: **Darclee**. E doar o sugestie. E limpede și perfect motivat entuziasmul realizatorilor pus în cest proiect. Desigur, demersul dramaturgic este și unul de instruire a publicului, de punere în valoare a personalității celebrei actrițe, valoare ocultată, poate, din varii motive în prezentul plin de meschinării politice și infuzii maneliste. Acesta e rolul unei instituții de cultură care se respectă și își respectă la modul superlativ spectatorii.

Firul narativ e purtat prin meandrele și bulversările timpului de fiul artistei, Ion Filotti Cancacuzino, interpretat sentimental implicat de Valentin Terente. El evocă evenimentele cruciale din cariera actriței cu o anumită detașare ce are în vedere răceala mamei față de fiu, pentru a sublinia interesul ei exclusiv pentru meserie, arderea totală în religia artei dramatice. Pasiune și dăruire totală evidențiate cu asupra de măsură de interpreta actriței, perseverență în abordare și expresivitate Ramona Gângă. O ardere la fel de intensă întru exteriorizarea temperamentului năvalnic al Miței, cum îi spuneau apropiații. O suprapunere fericită de temperamente artistice. O stea dublă? Rolul Ramonei Gângă este vădit solicitant, epuizant chiar, dar onorat pe măsură. Convingător și ardent ca o flacăra vie pe tot parcursul spectacolului. Așa cum, din numeroasa distribuție, se detașează prestația Elenei Andron în desenul suav al profilului altei celebrități a timpului, Aristizza Romanescu. Prin inflexiunile vocale ale Elenei Andron, comic parodiante, trec și alte personaje precum Doamna Aioanei, Doamna Boiangiu sau chiar un crainic. Rememorările fiului, ajuns medic psihiatru, dar și implicat în noua artă a filmului,

Teatrul Maria Filotti, Brăila

Încep cu momentul înmormântării mamei și se întorc în final tot la el. Melancolia din vocea lui Valentin Terente te introduce treptat în intimitățile relației mamă-fiu spre a ilustra parcursul unei vieți legate indisolubil de arta scenei. Cu toate că știi, cum spune poetul, că jocul ăsta cu viața sfârșește în moarte, finalul atinge fire sensibile în sufletul spectatorului. Angrenați în reconstituirea unor secvențe picante, nu lipsite de umor și noslangii desuete, actorii colorează realist și melodramatic scenele. Monica Ivașcu este Gropar (cu teamă față de regimul comunist instalat la putere), Polițist (cu comportament cretinoid), Alexandra Cantacuzino (o femeie ce-și ascunde gelozia), Văduva (o sărmană îmbătrânită), Flori sau Experta în machiaj (cea mai izbutită scenă a ei) sau jurnalista cu voce convulsivă, sarcastică. Silvia Tariq este și ea Gropar limbut, Agatha Bârsescu, Vânzătoare de ziare (cum erau odată), Jeni, Elvira și chiar Maria Tănase interpretând *Cine iubește și lasă*. Trebuie spus că secvențele cântate nu sunt întotdeauna atât de izbutite calitativ, nefiind susținute de niște profesioniști ai cântecului, dar ambianța creată te duce la atmosfera interbelică recreată pe scenă. Dragoș Ioniță evidențiază câteva ipostazieri parodiate subtil: Ștefan Sihleanu, Papanel Cantacuzino, Jean Moscopol, Eugeniu (poate cel mai reușit, deși secvențial) și Dumitrașcu. Nu se putea fără un taraf format din Mario Robert Ștefan (acordeon), Gabriela Constantin (vioară), Kuca Marin (pian) și Marius Iulian Neagu (percuție).

Cu observația că uneori instrumentele acoperă parțial solistul. Poate că la următoarele reprezentări se va rezolva și acest impediment în corecta receptare a mesajului. Constanta atitudine a celebrei actrițe după instaurarea regimului comunist în Rămânia este dorința de supraviețuire, ceea ce o exclude din rândul celor compromiși. Fiul ei face 2 ani de pușcărie politică din motive neînțelese. Declinul nu se întrezărește pentru ea, dimpotrivă, primește onorurile la modă. Viața scenei se împletește cu cea reală, replicile din teatru sunt aduse în prezentul zilei. Aici scenariștii primesc nota zece. Dar chiar așa mare impact au cronicile de spectacol asupra unei mari actrițe? Mi-a atras atenția scena din cabina actriței... Voi fi mai atent în viitoarele mele cronici teatrale! O notă de veselie și întinerire a limbajului ușor vetust aduc cei câțiva elevi folosiți mai ales în roluri de studenți ai profesoarelor Aristizza Romanescu mai întâi și ai Mariei Filotti mai pe urmă. Ei sunt: Ioana Comșa,, Eduard Stan, Maria Caplea, Maria Dinulescu. Excelente sunt lecțiile de dicție și mimică, savurate de tinerii spectatori printre care se vor fi strecurat, cu siguranță, câțiva cu intenții de a deveni actori. Cum savuroasă este secvența din *Răzvan și Vidra* în care Maria Filotti a reperat un glorios succes. Sala e antrenată în aplauze. Se aplaudă la fiecare replică. Ni se spune că publicul de atunci a aplaudat 20 de minute. Adevăr, legendă? Legenda de la un sâmbure de adevăr pornește.

Teodor MATEESCU

(Despre derbiurile Clujului de-a lungul anilor...)

CU FAIR-PLAY SAU FĂRĂ, VEACUL DERBIURILOR CLUJULUI (I)

„La derbi ca la sărbătoare” (sau la luptă!)... aceasta era deviza cu care mulțimile de fani ai fotbalului iau cu asalt arenele în care protagoniste își dispută un trofeu sau un orgoliu al locului. Se joacă asemenea meciuri încă de la începuturile sportului

organizat în competiții precum un...scenariu pus în marea scenă a gazonului cu reguli până la ultimul detaliu. Faima au dat-o, firesc, cluburile „granzilor” unde fotbalul a prins în mrejele sale comunități din cele mai diferite profesii...nearistocratice. Ecourile fenomenului veneau dinspre societăți cu avansat stadiu de civilizație (Anglia, Germania, Franța, Italia, Spania). De la miza vanităților sentimentale se făcea pasul la...interese din ce în ce cele mai pragmatice și totul devenea „profesionism de competiție”. Eufemistic, altă industrie mediu de afaceri, ca oricare altele. Cele ce se petreceau la Manchester, Roma, Milano, Paris, Madrid, etc. sunt tot atâtea mărturii că derbiurile erau cele mai atractive evenimente pe gazonul fotbalului.

În România primilor ani interbelici, animați de pulsul schimbărilor lînnoitoare generat de Marea Unire de la 1918, se prefigura și în lumea sportului un alt orizont de participare și competiție. Asocieri ad-hoc sau de dată recentă creau cadrul modern de manifestări sportive, între care fotbalul era o chemare aparte. La Cluj debuta astfel campionatul local de fotbal, în care, din start, se impunea atenției rivalitatea dintre nou-apăruta SOCIETATE SPORTIVA STUDENTEASCĂ UNIVERSITARĂ (S.S.U.) și K.T.C. (KOLOSVARY TORNA CLUB, desemnându-i pe feroviarilor locului). Momentul primei confruntări: 13 martie 1920, rezultat: 1-1...cu trei eliminări! Fotbalul acelor vre-

muri era desigur încă un...hobby atât pentru studenți, cât și pentru „amploniații” din celelalte, în categorii sociale și profesionale ale urbei (consemnare gazetărească de epocă). Campionatul se desfășura apoi în faze zonale (districtuale) cu câte 8 echipe. La Cluj partida „U”-CFR a prilejuit disputa pentru supremația seriei cu doi jucători „deasupra tuturor”, autorii golurilor (2-1): Aurel Guga, studentul ce avea să devină peste un an căpitanul echipei naționale a României, învingătoare în fața Iugoslaviei la Belgrad, scor: 2-1), respectiv Kami Szucs. Echipa universitară a dominat competițiile anilor ’20, de fiecare dată meciurile cele mai „înfierbântate” fiind cele cu 11-le CFR-ului. Cum însă dincolo de starea sentimentală a publicului se simțea subtil și ingerința edililor urbei, un scandal era iminent: prin jocuri de culise, în mod bizar, la startul ediției 1927/1928 în locul lui „U” apărea... „România” Cluj! Asta pentru că autoritățile locale deciseră „fuziunea” SSSU („U”) cu gruparea mănăștureană Victoria, rezultatul fiind altă echipă (România Cluj)! Protestele ferme ale studenților au impus totuși revenirea la vechea stare de lucruri și „U” a terminat competiția cu propriul său blazon. Pe de altă parte, CFR-ul era silită din cauza dificultăților financiare să se retragă pentru câțiva ani din campionat. Spre deosebire de parcursul nesigur al CFR-ului, sportul universitar al acelei perioade de grele încercări social-economice beneficia de o anume stabilitate datorită și unui prestigios corp profesoral constituit din personalități cu înțelegere superioară a cerințelor epocii. În fruntea acestui „eșalon” de minți luminate și deplin devotate școlii academice care cuprindea în curricula sa și programe de educație fizică și sport în spirit modern de pregătire, s-a aflat savantul IULIU HAȚIEGANU, întemeietor de școală medicală românească la Cluj și ctitor de cetate studențească a sportului clujean. Postulatul său era edificator pentru toate generațiile de tineri dedicați învățaturii: „Studenții ce se pregătesc pentru a deveni conducători și educatori nu pot absenta de pe arenele sportive. A înnobilă sufletul cu fizicul este un serviciu adus neamului”.

Din 1932 a fost un hiatus. „U” și CFR nu se mai aflau față în față până la sfârșitul anilor de pace și apoi ai războiului. (În anii 1940-45 ai raptului teritorial din Nord-Vestul României –

Prima arenă (text-foto)...Aici a început „serialul” derbiurilor U-CFR :cea dintâi tribună (1911)

Clujul anexat Ungariei – CFR-ul convertit în MAV a jucat în campionatul maghiar, iar „U” în refugiu la Sibiu evolua în campionatul României). După acei ani, cu Transilvania reîncorporată între hotarele României, cele două importante grupări fotbalistice ale Clujului s-au regăsit și ele în parcursul „derbiurilor locale”. Campionatul național se relua districtual în 1945. CFR-ul reușea o victorie la limită (1-0) în întâlnirea cu „U”, iar în 11-le învingătorilor se distingea tânărul Stefan Kovacs, cel care devenea, peste ani... antrenor la „U”. Derbiul primăverii anului 1949 rămâne tristă amintire pentru ambele formații: clasate pe ultimele locuri în prima divizie, ambele retrogradau „U” doar pentru un an (repromovând în anul următor și reluând derbiurile cu „feroviarii” abia peste șase ani (1957).

Fotbalul românesc se...stalinizase între timp, se juca în sistem sovietic (primăvară-toamnă), CFR-ul devenise...Locomotiva „U” Știința, iar stadionul căpătase și el un nume croit vremii: Gheorghe Gheorghiu-Dej! Antrenorul lui „U” Ștefan Cârjan (personaj important la Unirea Tricolor București, desființată de comuniști) în pribegie la Cluj sore a scăpa de urmărirea noii justiții a poporului, a fost arestat și condamnat la 15 ani de temniță pentru trecutul său de simpatizant al partidelor istorice. Echipele își recăpătau numele con-

sacrate odată cu...„desovietizarea” sistemului competițional (1957). După încă un lung hiatus de 11 ani, derbiul (de tradiție de-acum) era din nou în desfășurare într-un spirit al...reconcilierii, i s-a spus, o demonstrație de fair-play, cu jucători transferați de la o echipă la alta și cu o conduită de notă maximă în tribune. Victoria CFR-ului (2-1) a fost aplaudată la scenă deschisă de întreaga asistență. La următoarea întâlnire, paradoxal, totul era năruit: suporterii lui „U” au explodat: scorul-remiză (1-1) era suspectat de blat în favoarea CFR-ului! La rândul-i, presa, atât cât putea, relata despre non-combatul partidei și punctul cu care CFR-ul evita în extremis retrogradarea în B. Pentru a acalma aparent tensiunile, conducerea celor două cluburi au fost convocate la județeană de partid pentru a da seamă despre cele întâmplate...Curios sau nu a urmat o suită de patru derbiuri-remize cu subtilități de reciprocitate în vederea unor situații confortabile de clasament. S-a dovedit a fi (dacă a fost) scenariul unui eșec, deoarece în cele din urmă ambele au retrogradat în tandem (1976). Era ambianța în care unii „legendari” ai celor două cluburi se retrăgeau din activitate (Remus Câmpeanu, Mihai Adam, Marius Bretan).

Ultimul derbi clujean al acestei perioade de dirijism oficial excesiv uneori avea loc cu mult înainte de decembrie 1989: „U”-CFR se

Prima arenă (text-foto)...Aici a început „serialul” derbiurilor U-CFR :cea dintâi tribună (1911)

disputa în decorul primăverii 1984 la nivel de eșalon secund:studenții ratau la 3 puncte promovarea în elită, iar „vișinii” nu mai puteau evita toboganul „C”ului!

Cele mai notabile performanțe ale celor două cluburi clujene în anii postbelici ai comunismului românesc au fost pentru „U” câștigarea Cupei României (1965) și participarea la Cupa UEFA (1972), respectiv, un loc 5 în Divizia A, CFR (1974). Tot ca referințe notabile pentru peisajul citadin al Clujului fotbalistic:inaugurarea Stadionului din Parcul Central (1961) și a celui din cartierul Gruia (1973).

EFIGII...Între precursorii formației studențești a Clujului numele lui AUREL GUGA figurează ca prezență de lider în campionatul intern,dar și ca întâiul căpitan al reprezentativei României încă de la debutul acesteia în întâlniri internaționale (8.VI.1922, Iugoslavia-România, scor:1-2, A.G. autorul golului). Bănățean de origine (n.1900), școlit la Oravița și Lugoj, unde a deprins tainele și măiestria fotbalului, voința fe a fi sportiv deperformanță. A fost adoptat de Cluj odată cu anii studenției la Facultatea de Drept. Talent pentru aproape toate posturile de joc, dar mai ales „bombardier de clasă” cum îl caracterizau gazetele vremii. Din nefericire, viața lui Aurel Guga a fost scurtă, curmată într-un accident de mașină la Timișoara.Avea doar 37 de ani.

Alt destin și alt palmares remarcabil între „corifeii” derbiurilor „U”-CFR are numele lui MIHAI ADAM. Intrat în fotbalul divizionar la 16 ani la echipa din orașul natal, Câmpia Turzii (n.1940) a făcut parte din echipa studenților (1962-1972), apoi a CFR-ului (1972-1976), golgheter al României de trei ori (1965,1968,1974). Memorabil unicat:în 1968 când „U” învingea pe Dinamo București în ambele întâlniri ale sezonului (4-2 în capitală, 5-0 la Cluj) 7 din cele 9 goluri au fost opera lui Adam! În 1965 a făcut parte din „echipa de aur” a studenților, câștigătoare a Cupei României (2-1) cu FC Argeș, alături de alți „corifei”:Traian Georgescu,Ivansuc, Remus Câmpeanu,Mircea Neșu, Moguț, Marcu, Grăjdeanu. Calitățile sale de mare sportiv i-au îngăduit să-și împartă palmaresul carierei fotbalistice la ambele grupări clujene. ...Perioada fastă a fotbalului clujean, încununată cu trofee de CAMPIONI AI ROMÂNIEI urma după evenimentul revoluționar din decembrie 1989. Laurii de învingători îi dobânda formația CFR-ului într-o spectaculoasă ascensiune, lider autoritar în competiția de elită a țării:8 titluri de CAMPIONĂ A ROMÂNIEI!...„U” e încă în căutarea drumului de asemenea creștere pe același val de simpatie a fanilor săi dintotdeauna.

Cluj-Napoca, octombrie 2023
(va urma)

Ioan DRĂGAN

CINE BLOCHEAZĂ EUROPENIZAREA ARHIVELOR NAȚIONALE?

Rândurile de mai jos reprezintă aprecierile finale asupra tentativei, din păcate eșuate, de reformare a instituției Arhivelor Naționale, din perioada 2012-2018, prin elaborarea unei Strategii aprobate de Guvernul României și a unui proiect de Lege

a Arhivelor, ajuns în faza finală de votare în Parlament, ambele acum blocate de forțe conservatoare ignorante, în prejudiciul democrației și culturii din țara noastră.

Arhivele sunt bunuri de valoare aparte, care influențează viața fiecărui cetățean. Bunuri cu valență concretă și spirituală în același timp care, păstrate și bine chivernisite, aduc cu sine avuția, dreptatea, întemeiază identitatea și conștiința de sine, generează spor în civilizație. Ignorate, marginalizate sau distruse, generează sărăcie, nedreptate și existență sisifică și primitivă. Ca urmare, arhivele, grija specială pentru actul scris, sunt o chestiune de interes și responsabilitate generale, atât ale autorităților publice, statul în primul rând, cât și ale fiecăruia dintre noi, ale cetățeanului conștient de statutul și îndatoririle sale. Arhivele sunt o problemă de civilizație.

Arhivele sunt apoi, de la începuturile lor din antichitate instrument de guvernare, la îndemâna factorului politic. Pentru emiterea unor hotărâri optime în domeniul său de competență, decidentul, oricare ar fi el, manager sau organ colectiv, are nevoie de totalitatea informației esențiale referitoare la obiectul deciziei, inclusiv cea acumulată de administrațiile trecute. Informațiile arhivate sunt valori teaurizate, bogăție, pentru cel ce le are și știe să le folosească. Arhivele ca fenomen social au apărut mai întâi în domeniul administrației, ca informații înregistrate pe suport rezistent, menite refolosirii lor ulterioare. Un act de guvernare eficient nu poate fi conceput fără ajutorul arhivelor. După cum negli-

jarea arhivelor prezumă o guvernare carentă, fiindcă nu utilizează informația și înțelepciunea predecesorilor.

Tot în domeniul politic, arhivele pot fi instrumentalizate de către guvernanți, de obicei, abuziv, în propriul folos, practică curentă a regimurilor opresive, dictatoriale. Democrația presupune, dimpotrivă, accesul neîngrădit și egal la informația din arhive. Modul în care sunt accesibile arhivele măsoară fără echivoc gradul de democratizare a societăților.

Arhivele sunt, apoi, un element esențial de identitate – individuală și colectivă: comunitară/familială, etnică, teritorială, profesională etc. națională, chiar supranațională, de pildă, europeană (UE). În lipsa arhivelor, a unor dovezi ale originii și devenirii lor istorice, identitatea acestor entități este profund afectată. Formula străveche "ai carte (adică act scris), ai parte" este valabilă și aici, ca și în toate aspectele vieții sociale tangente arhivelor. Aici se înscrie și cercetarea istorică, care concentrează cea mai mare parte a efortului public de utilizare a arhivelor, încât cel mai adesea acestea sunt reduse în percepția curentă la statutul exclusiv de bază auxiliară pentru istorie, ceea ce este eronat.

Apoi, este de subliniat faptul că arhivele nu sunt, totuși, o chestiune de natură privată, deși o bună parte a lor se administrează în regim privat. Statul, ca exponent al interesului general, este principalul responsabil de soarta arhivelor, atât ca deținătorul cel mai important de patrimoniu arhivistic, prin instituția Arhivelor Naționale, cât și ca legiuitor și controlor general al aplicării legilor în domeniu. Aceste prerogative se exercită acum prin Ministerul Afacerilor Interne și instituția de specialitate subordonată acestuia, Arhivele Naționale ale României. Acestor două entități le revine responsabilitatea principală pentru situația arhivelor din țara noastră.

Din păcate, ele sunt încă departe de performanța cerută astăzi, într-o societate democratică și în epoca informației generalizate. Rezultă, cred, cu claritate din orice analiză onestă, starea de maximă gravitate a principalei instituții publice păstrătoare și responsabilă cu arhivele României - Arhivele Naționale, neglijată în ultimele circa patru decenii de toate regimurile și guvernele României. Această situație a afectat și afectează Fon-

dul Arhivistic Național, cu consecințe nefaste asupra științei și culturii naționale, a exercitării unor drepturi și libertăți cetățenești, în ultimă instanță, asupra gradului de dezvoltare a societății în țara noastră.

Proiectul de reformă generală a arhivelor, pe care l-am elaborat în perioada 2012-2018, sintetizat în Strategie și proiectul de Lege a arhivelor, are două componente fundamentale: una privește instituția Arhivelor Naționale, cealaltă toate arhivele țării, publice și private.

Strategia a urmărit restabilirea capacității funcționale a ANR și aducerea ei la nivelul exigențelor societății actuale și ale unei țări membre a Uniunii Europene. Proiectul de Lege stabilește un nou statut, consolidat, pentru ANR ca *"unic organ de specialitate al administrației publice centrale în domeniul arhivistic"*, cu rol de normativ, de îndrumare și control, constituirea a opt direcții regionale, dreptul directorului general de a emite ordine și dispoziții cu aplicabilitate generală. Un Consiliu Național al Arhivelor este responsabil de strategii și politica generală a arhivelor. FAN este înlocuit cu PAN ca parte a PCNM și este clar definită apartenența bunurilor arhivistice la acesta. Legea definește cu claritate proprietatea asupra arhivelor și responsabilitatea proprietarilor publici și privați. Se separă cu claritate arhivele private de cele publice și se instituie statutul de *"arhivă privată de interes public"*, pentru acei creatori și deținători de arhivă care reflectă un interes general. Accesul la Arhivele Naționale este liber și gratuit, instituțiile publice sunt obligate să asigure accesul la arhiva proprie conform legii, iar arhivele private să anunțe public condițiile de acces. Norme stricte de arhivare și gestionare a documentelor de patrimoniu arhivistic vor împiedica pierderea informației publice relevante. Documentele clasificate urmează să intre în regimul celorlalte după expirarea restricției. Spre deosebire de Legea 16/1996 în vigoare, proiectul prevede sancțiuni pentru toate obligațiile legale ale actorilor din domeniu.

Cu alte cuvinte, proiectul alcătuit în perioada 2012-2016 ambiționa reforma instituției Arhivelor Naționale și, totodată, a sistemului arhivistic din România, în acord cu principiile

arhivisticii actuale și nevoile societății românești.

Proiectul noilor arhive ale României pe care l-am prezentat este, desigur, amendabil aici-colo. El conține însă obiective și inovații de neocolit pentru orice tentativă de a ameliora situația astăzi dezastruoasă a acestui domeniu, cu largi implicații în societate. Cei ce îl resping au obligația de a produce unul mai bun. Și nu în viitor, ci imediat! Societatea românească a așteptat zadarnic trei decenii!

Eforturile mele de promovare a unor idei și practici arhivistice moderne, europene s-au bazat pe o informare aproape la zi asupra arhivisticii internaționale și pe contacte personale cu personalități din domeniu, ocazionate de manifestările la care am avut prilejul de a participa. Am căutat să pun în practică aceste inovații la Direcția județeană Cluj, care a fost multă vreme în avangarda resurrecției arhivelor din România. Propunerile noastre repetate de reformă adresate forului tutelar n-au avut efectele scontate ba, mai mult, până în 2007, am suferit numeroase acțiuni punitive și de descurajare din partea conducerii centrale. Deschiderea promițătoare din anii următori a fost însă sistematic contracarată, de astă dată de la nivel ministerial, cu susținerea unei grupări conservatoare chiar din interiorul Arhivelor. În aceste împrejurări, în anul 2012, am decis să accept propunerea ministrului Ioan Rus de a prelua conducerea instituției.

Obiectivul meu a fost exclusiv acela de a provoca o reformă reală și completă a instituției și a promova o lege nouă a arhivelor, de a promova o nouă politică a arhivelor în România. Tentativa a fost sabotată de miniștri obtuzi ca Stroe, Tobă și Dan, de structurile cu atribuții privind ANR din MAI și, cu regret, trebuie s-o spun, chiar de o parte a responsabililor din Arhive, promovați în lipsă de concurență, comozi intelectual și managerial și incapabili de a înțelege conținutul miza reformei profunde a arhivelor. Chiar modul în care s-a reacționat din interior la demolarea proiectului de Lege în 2020/2021 la eșecul Strategiei în 2021 este simptomatic pentru aderența șefilor din ANR de la toate nivelele la proiectul de reformă. La acestea aș adăuga și scăpări manageriale ale subsemnatului legate de pro-

movarea proiectului în rândul arhiviștilor și în opinia publică.

Dar principalul responsabil al eșecului nu se află în Arhivele Naționale, ci este Ministerul Afacerilor Interne. El s-a dovedit vreme de trei decenii prost administrator al domeniului arhivelor românești. A degradat rangul instituției și structurilor sale componente la nivelul cel mai de jos posibil, a menținut permanent ANR în subfinanțare cronică, a redus permanent numărul personalului și l-a menținut la salarizare inferioară, a promovat permanent și chiar a impus restricții la informația din arhive, a impus practici și proceduri inadecvate unui sector civil și de patrimoniu cultural. Astfel, sub oblăduirea MAI ANR au ajuns în stare de colaps funcțional, departe de instituțiile similare din țară și de cele europene.

Nu am avut și nu am vreo idiosincrazie față de acest minister sau față de oamenii în uniformă în general. Am cunoscut oameni admirabili devotați profesiei lor, cu rezultate adesea remarcabile, cu care am colaborat mai bine sau mai puțin bine. Mi-au câștigat însă definitiv respectul și prețuirea specială aceia, nu foarte mulți, de la toate eșaloanele, care au dovedit capacități aparte de a înțelege specificul, vulnerabilitatea și rolul Arhivelor Naționale în societate și au depus eforturi pentru sprijinirea, în limitele regulamentelor și ale mijloacelor de care au dispus, unii practicând chiar o "discriminare pozitivă" față de Arhive. La începutul anilor 1990 am susținut menținerea instituției sub umbrela MAI, în condițiile turbulențelor sociale din primii ani ai tranziției. Pe parcurs, însă, susținerea mea s-a lovit blocarea repetată a inițiativelor arhivistice, de practici și măsuri tot mai mult dăunătoare provocând debilizarea Arhivelor, care m-au convins definitiv de incompatibilitatea pernicioasă dintre MAI și ANR și necesitatea unei urgente separări a lor.

Strategia 2015-2021 a fost strigătul de disperare și soluția de salvare a arhiviștilor români în fața dezastrului generat de ministerul de tutelă. Se poate spune, pe drept cuvânt, că *Strategia* a fost generată chiar de către MAI, prin politica sa anterioară față de Arhive. Tot el, într-un moment de luciditate, a aprobat-o și a promovat-o în guvern, la fel ca și, într-un târziu, proiectul de Lege a arhivelor. Și tot MAI le-a sabotat din răpputeri din a doua zi,

cu tenacitatea și eficacitatea recunoscute, și a reușit. A reușit să îngroape pentru moment reforma arhivelor, să saboteze în continuare un sector definitoriu pentru calitatea democrației românești.

Dacă aceasta nu era de ajuns, recent MAI a trecut în ofensivă, obligând prin abuz ANR, în mai 2022, să blocheze intempestiv accesul la informațiile odinioară clasificate de către regimurile trecute și depuse la Arhive fără clauze speciale de acces, altele decât prevederile legii în vigoare.

M-am întrebat mult asupra dimensiunii dezastrului provocat prin demolarea brutală proiectului căruia i-am dedicat ani buni și toată energia mea profesională. Mă afectează, evident, după cum îi afectează mult pe toți colegii cu care am colaborat și care și-au legat de el multe speranțe de viitor mai bun pentru Arhivele țării. Instituția parcurge, într-adevăr un moment nefast, dar înclin totuși să cred că sacrificiul meu, al nostru, nu a fost zadarnic. Trei certitudini de necontestat susțin această opinie.

Prima, faptul că Proiectul există, primul proiect de asemenea anvergură din istoria recentă a arhivelor românești, pe care nicio inițiativă viitoare în același sens nu va putea să-l ignore. Obiectivele blocate ale Strategiei trebuie reinserate în viitorul proiect strategic, iar proiectul Legii din Camera Deputaților, cu voință politică și chiar cu necesare modificări, poate fi relativ ușor urnit spre votul deputaților.

A doua, faptul că Ministerul Afacerilor Interne s-a dovedit incapabil să susțină reforma arhivelor și nu prezintă nicio garanție că va face acest lucru în viitor, cum a dovedit-o cu prisosință și până acum.

A treia este constituită din majoritatea celor peste 500 de arhiviști ai statului, devotați înaltei responsabilității pentru actele de identitate ale națiunii noastre și care își doresc alte Arhive pentru ei și pentru România.

Nu mi-am pierdut nădejdea; sunt, până la urmă, optimist: pe cele trei premise, confirmări certe ale parcursului meu profesional, se poate clădi în continuare un viitor pentru Arhivele României.

Pentru salvarea a ceea ce mai poate fi salvat, soluția este una singură - *Alte Arhive pentru România*. Și aceasta neîntârziat!

Sorin VASILESCU
DE STIJL

„Arhitectura nu are de realizat în mod concret decât ceea ce pictura arată în mod abstract în noua plastică. Arhitectul și inginerul sunt cei care, în viitor, trebuie să producă armonie între noi și mediu. Câtă vreme nu există o arhitectură totalmente nouă, pictura trebuie să facă lucrurile pe care arhitectura [...] rămasă în urmă trebuia să le figureze, adică proporții pur echivalente sau altfel spus [...] o plastică abstractă reală, lată de ce pictura abstractă reală rămâne în mod provizoriu succedaneul salvator”.

PIET MONDRIAN

În timpul primului Război Mondial, în Olanda miraculos ocrotită de marea conflagrație, s-a născut o mișcare de avangardă care, deși era înrudită cu cubismul și cu futurismul, a reprezentat, nu o revoluție contra unei culturi învechite, ci „o

revoluție în interiorul unei culturi moderne, cu scopul de a o imuniza de pericolele corupției”¹. Această mișcare nu a apărut accidental sau întâmplător; ea a fost pregătită, pe terenul fertil ce Țările de Jos l-au reprezentat pentru mișcările de avangardă, de înfloritoare „Școală de la Haga”, de realismul crud al lui Josef Israels (1824-1911), de Art Nouveau-ul lui Jan Toorop (1858-1928), de impresionism și neoimpresionism, de simbolism și mai ales de Van Gogh și Ensor. De Fusco consideră Neoplasticismul putea fi considerat și ca o „continuare rațională a cubismului și drept o alternativă constructivă a dadaismului”².

Mișcarea neoplasticistă a fost influențată de teoriile cu substrat „theosofic” a matematicianului M.H.Schoenmaeckers, autor al lucrărilor neoplatoniciene „Noua imagine a lumii” (1916) și „Principiile matematicii plastice” (1915). Pentru matematicianul și meta-

fizicianul M.H.Schoenmaeckers, în întreaga creație este imperios necesară utilizarea doar a culorilor primare, care au o „semnificație cosmică”: „Cele trei culori principale sunt esențialmente: galbenul, albastrul și roșul. Acestea sunt singurele culori existente [...] galbenul este mișcarea razei (verticala) [...] albastru! este culoarea ce contrastează cu galbenul (firmamentul orizontal) [...] roșul este uniunea galbenului cu albastrul”. Dacă aceasta este motivația „filosofică” a limitării paletelor cromatice, în ceea ce privește compoziția propriu-zisă se apelează la limitarea la elementele ortogonale, deoarece: „cele două constrângeri fundamentale opuse, care dau formă pământului și la tot ceea ce depinde de pământ sunt: linia orizontală a energiei, adică traiectoria pământului în jurul soarelui și mișcarea verticală și profund spațială a razelor provenind din centrul soarelui”³.

Teoriile filosofice neoplatoniciene ale lui Schoenmaeckers au fost cunoscute de către pictorul Piet Mondrian (1872-1944), care avea o structură sufletească predispusă spre misticism, dar spre un misticism „creator”, Henri Perruchot considera că Mondrian „a fost un mistic rece, pentru care virtutea este atât de naturală, tulburoșeniile spiritului atât de străine, încât devine incapabil să conceapă că oamenii pot să fie supuși tentațiilor”. Opera sa avea să parcurgă lungul și anevoiosul drum de la realism la abstracționism, într-o obsedantă căutare a absolutului, cu o tenacitate exemplară, vecină cu fanatismul, cu o „rigiditate aproape ascetică, de un idealism intransigent”⁴. După un fructuos contact între 1911-1914 cu mișcările de avangardă de la Paris, după ce a parcurs traiectoria tipică pentru generația primei avangarde, trecând prin naturalism, impresionism, Art Nouveau, van Goghism și cubism, Mondrian, printr-un proces organic de devenire, ajunge la abstracționismul pur. De Micheli consideră că modul său de a ajunge la concluzii abstracte este „mai mult decât un adevărat proces de creație, care este întotdeauna sinteză de elemente, este un proces de natură empirică: el răpește, în mod progresiv obiectului toate particularitățile, până îl reduce la un schelet, la stilizare,

1 Giulio Carlo Argan, *L'arte moderna 1770-1970*, Ed. Sansoni, Firenze 1970

2 Renato De Fusco, *L'idea di Architettura - storia della critica da Viollet-le-Duc a Persico*, Gruppo editoriale Fabri, Bonpiani, Sonzogno,

3 cf. Henk de Jager en Hendrik G. Matthes, *Leven en werk van Mathieu Schoenmaeckers*, Baarn 1992

4 Henri Perruchot, *L'Art moderne à travers le monde*, Hachette, 1963

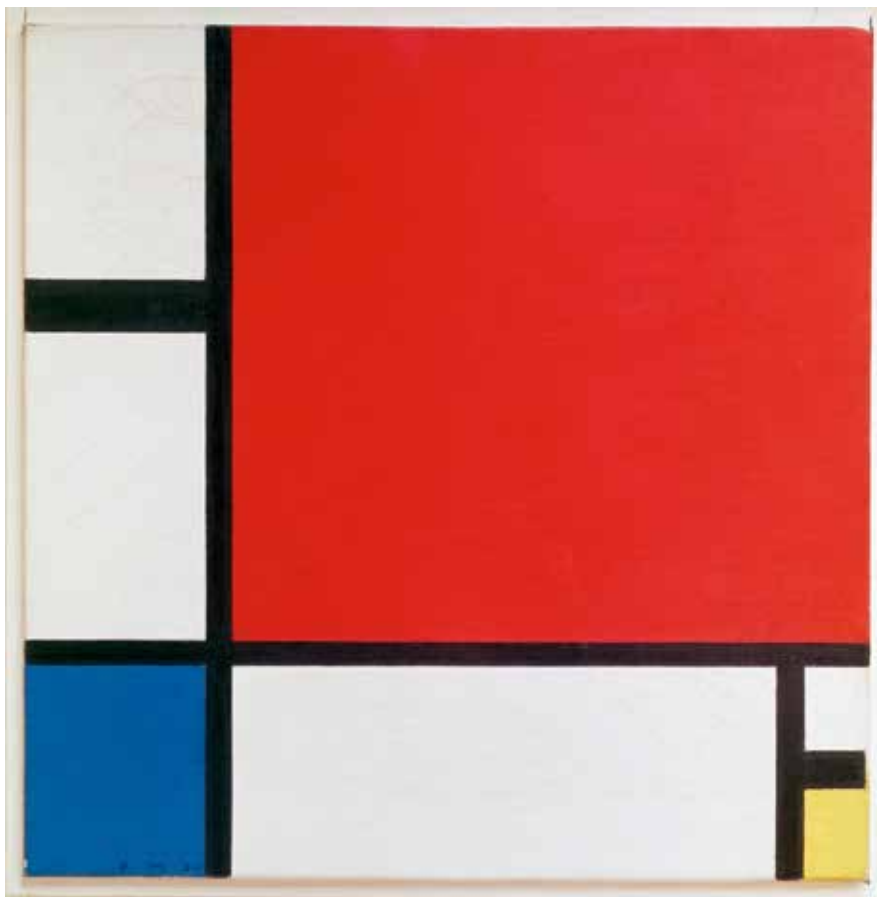
la linie; adică până la a l face să dispară. Arta lui Mondrian [...] este o artă care își caută rezulta-tele printr-un fel de epurare, la capătul căreia nu rămâne pe pânză decât un vag spectru al realității”⁵. Mondrian a făcut o serie de experimente, care au constat într-un intelectual și tenace proces de „epurare” a cubismului, rezultatul fiind un abstracționism de mare puritate și profunzime, în care era suprimat orice element senzual pictural.

Perruchot afirmă că subiectul tablourilor lui Mondrian „se reduce la expresia unei relații abstracte, la un joc de elemente geometrice [...] la un joc de linii drepte, orice curbă fiind eliminată de verticale și de orizontale. Unghiul drept devine un simbol universal: verticala omului în picioare pe orizontala pământului”. Unul dintre cei mai valoroși critici ai neoplasticismului, Michel Seuphor, afirmă că în opera neoplasticistă a lui Mondrian „dualismul, tensiunea echilibrantă ce se întâlnește pretutindeni, se rezumă în semnul orizontal-vertical: bărbat femeie, spirit natură, zi noapte. La acest semn, semn al crucii, dar făcut viu prin asimetria ce îl compune și îl descompune, se rezumă totul [...] în el este sinteza întregului și structura rațională”. Pictura era pentru Mondrian „un fel de instrument de afirmare metafizică”, prin care aspira la frumusețea pură, la absolut și în final la divinitate.

În anul 1917, după întâlnirea lui Mondrian cu Theo van Doesburg, ia naștere la Leyda revista „De Stijl”⁶, care avea drept scop „să contribuie la dezvoltarea unui nou sens istoric [...] să-l facă pe omul modern sensibil

⁵ Mario De Micheli, *Avangarda artistică a secolului XX*, Editura Meridiane, București 1968

⁶ De Stijl a fost o revistă de arte plastice și arhitectură, publicată între anii 1917-1928, sub conducerea lui Piet Mondrian și Theo van Doesburg

Piet Mondrian, *Compoziție II*, în roșu, albastru și galben, 1930

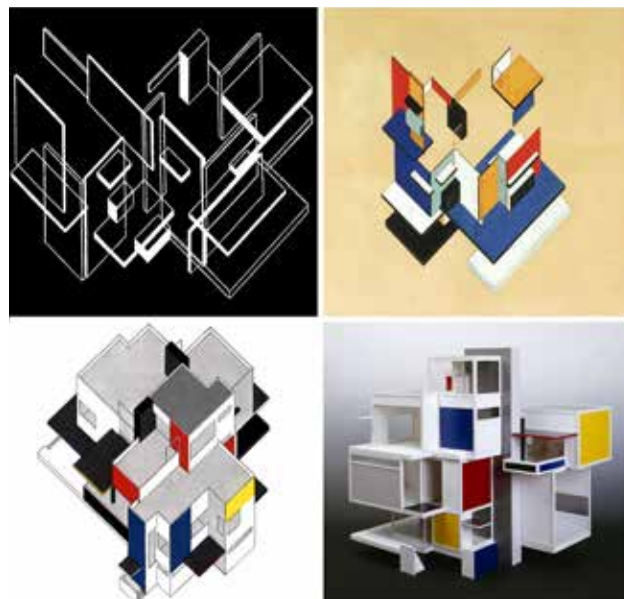
la tot ce e nou în artele plastice [...] să opună confuziei arhaice, adică barocului modern, principiile logice ale unui stil care se maturizează acum și care este întemeiat pe observarea raporturilor dintre tendințele actuale și mijloacele de expresie. Vrea să reunească și să coordoneze tendințele actuale ale noii plastici, care deși fundamental asemănătoare între ele, s-au dezvoltat independent una de alta [...] Ceea ce în noua plastică este exprimat în mod net determinat, adică proporțiile în echilibru între particular și general se relevă, mai mult sau mai puțin și în viața omului modern și constituie cauza primordială a reconstrucției sociale la care asistăm”.

Mondrian avea să publice în 1917, în primul număr al revistei „De Stijl” (Stilul): „Neoplasticismul în pictură”, un studiu fundamental pentru definirea „ideologiei” mișcării neoplastice, în care afirma: „Noi dorim o estetică nouă, fondată pe raporturile pure ale liniilor și ale culorilor pure, deoarece numai raporturile pure ale elementelor constructive pot duce la frumusețea pură [...] care este pen-

tru noi singura formă de manifestare a forței universale”. În revista *De Stijl* aveau să fie publicate manifestele mișcării, care poate fi caracterizată de maxima: „Scopul naturii este omul, scopul omului este stilul”. Primul manifest a apărut în 1918, în numărul al doilea al revistei; al doilea manifest, dedicat literaturii, a apărut în numărul trei din 1920, iar al treilea manifest în numărul patru din 1921. Teza fundamentală a manifestelor este lupta contra individualismului în artă, care, ca și în viață, este considerat a fi „cauza tuturor prăbușirilor și devierilor de la linia dreaptă; este necesar să i se opună senina claritate a spiritului, care singură poate crea echilibrul între universal și individual”⁷.

Tot în revista „*De Stijl*” avea să fie publicat și manifestul neoplasticismului⁸, în care se afirma: „1. Există o nouă și o veche concepție a epocii. Cea veche este dirijată către individ, cea nouă către universal. Conflictul dintre individual și universal se reflectă în Războiul Mondial la fel ca în artă. 2. Războiul este pe cale de a distruge vechea lume cu tot ce ea conține: prezența predominantă a individualului în orice domeniu. 3. Noua artă a pus în lumină conținutul noii științe a timpului: spre a realiza un raport simetric între universal și individual. 4. Noua conștiință a timpului e gata să se actualizeze în tot și în toate, chiar și în viața de fiecare zi. 5. Tradiția, dogmele și predominarea individualului, sunt obstacolele acestei realizări. 6. Pentru aceasta fondatorii noii culturi cheamă pe toți cei ce cred în reforma artei și a culturii să distrugă aceste obstacole care se opun dezvoltării, în același mod în care artele figurative, înlăturând restricțiile impuse de respectarea formelor naturale, au eliminat tot ceea ce se bazează doar pe pura expresie artistică, coerentă dar exterioară, a oricărui concept artistic”.

Aceste elemente de program ideologic concureau în a da mișcării o „finalitate”, verificând dacă este posibilă desfășurarea unei activități creative, cum afirma Argan, deci de a face artă în condițiile unei imunități istorice absolute, ceea ce înseamnă: eliminarea tuturor formelor istorice (ca provenite dintr-un

THEO VAN DOESBURG & CORNELIS VAN EESTEREN:
1. Analiză-arhitecturală, 1923; 2.3. Casă de artist, machetă. 1923;
4. Reconstrucție, 1982

mediu impur, suspecte de a purta germenii unei infecții naționaliste); până și formele lui Wright, care proveneau dintr-o lume americană, fără tradiții, erau supuse unui proces de „sterilizare” și acceptate doar ca pure fapte formale. Neoplasticismul urmărește stabilirea unor scheme ale unei noi geometrii a spațiului; eliminarea tehnicilor tradiționale și a distincțiilor dintre arte. Dacă principiul formei (și în mod natural și pura formă geometrică) este de aceeași natură cu ființa umană, atunci tehnica trebuie să fie redusă la minimum, doar pentru exprimarea configurațiilor superficiale. Dar există o artă în afara tehnicilor și în afara istoriei artei? Arta este numai un mijloc, important este actul care realizează experiența artistică, cea cu care conștiința devine formă.

Influența doctrinelor neoplasticismului asupra arhitecturii a fost considerabilă și nu întâmplător în jurul revistei „*De Stijl*” erau grupați, alături de Mondrian și van Doesburg, într-o veritabilă echipă „interdisciplinară”, nu numai artiști ca Barth van der Leek sau Vantongerloo, poeți ca Kok, dar și arhitecți ca Jan Wils, Jacob Johann Pieter Oud, Robert van't Hoff sau Gerrit Thomas Rietveld. Întreaga arhitectură modernă a găsit în teoriile doctrinale ale neoplasticismului un sprijin, iar în multe din operele marilor maeștri ai avangardei se fac simțite reflexe mai mult sau mai

⁷ Piet Mondrian, în revista „*De Stijl*”, 1917

⁸ *Manifestul neoplasticismului*, republicat în: Mario De Micheli, *Avangarda artistică a secolului XX*, Editura Meridiane, București 1968

puțin intense ale mișcării, de la Le Corbusier la Mies van der Rohe și chiar la Wright.

Doar purul act constructiv este considerat în poetica neoplastică ca având valoare estetică, iar operațiunea de a combina o verticală și o orizontală, sau trei culori elementare este chiar „construcție”, și dacă este vorba de construcție, atunci relația cu arhitectura este nu numai necesară, dar și obligatorie.

Arhitectura, ca artă eminentamente abstractă, a putut prelua multe din ideile neoplastice și în mod particular pe cele privitoare la demersul permanent al mișcării spre abstracțiune, spre eliminarea completă a oricărui referent naturalistic, din universul formal fiind acceptate doar „formele geometrice, organice sau de pură fantezie”. Argan afirmă că în arta abstractă se modifică însuși conceptul de „reprezentare” cu cel de „conformație” (-*Gestaltung*).

Arhitectura neoplastică, la fel ca pictura neoplastică, este de o rigoare formală exemplară, tipologia ei constructivă decurgând dintr-o analiză profundă a funcțiilor care își găsesc expresia spațială prin respectarea absolută a legităților compoziționale de combinare a viziunii bidimensionale cu cea stereotomică. Paleta cromatică este de maximă sobrietate, fiind restrânsă la minimum.

Meditațiile lui Mondrian asupra arhitecturii au fost numeroase și profunde, fapt remarcabil mai ales în studiul său *Le Home, la Rue, la Cité*⁹, în care enumera cele cinci principii fundamentale ale mișcării neoplastice: 1. Instrumentele plastice trebuie să fie planul sau prisma rectangulară de culoare primară (roșu, galben și albastru) sau fără culoare (alb, negru și gri). În arhitectură, spațiului gol îi corespunde non-culoarea, în timp ce materiei îi corespunde culoarea. 2. Echivalența mijloacelor plastice este necesară. Diverse în dimensiuni și culori, acestea trebuie să aibă însă aceeași valoare. Echilibrul indică în general o mare suprafață de non-culoare și o suprafață ceva mai mică de culoare sau de mate-

rie. 3. Dualitatea contrastantă a mijloacelor plastice este necesară chiar în compoziție. 4. Echilibrul constant este atins prin „raportul de poziție” și este exprimat de linia dreaptă (limită a mijloacelor plastice) în principalele lor opoziții. 5. Echilibrul, care neutralizează și desființează mijloacele plastice, se naște din raporturile proporționale în care se situează și care determină un ritm vivace. Orice simetrie trebuie exclusă”. La punctul 4 se mai adaugă: „în arhitectură, expresia plastică provenită din echilibrul cosmic se exprimă prin planuri și linii verticale sau orizontale. Prin aceasta se diferențiază de natură, unde planurile și liniile se confundă în formă [...] Poziția perpendiculară și nu cea verticală sau orizontală constituie problema esențială a raportului de devenire. Acest raport exprimă imuabilitate în contrast cu natura în perpetuă schimbare [...] Expresia plastică a liniilor verticale și orizontale în rapoartele lor rectangulare este aceea a forței și a răspunsului interior [...] Neoplasticismul este clasic doar în măsura în care el este pură manifestare a echilibrului cosmic de care nu ne putem separa deoarece suntem oameni”. În vederea schimbării fundamentale a arhitecturii, care are o expresie tragică, începând cu locuința și sfârșind cu strada și cu orașul, sunt propuse următoarele norme: „1. Suprafața materialelor să fie lisă și strălucitoare, fapt ce duce la diminuarea greutateii. Încă o dată arta neoplastică este de acord cu igiena care cere suprafețe lise, ușor de curățat. 2. Culoarea naturală a materialelor trebuie să dispară, în limitele posibilului, sub un strat de culoare pură sau de non-culoare. 3. Nu numai materia, ca mijloc plastic (element constructiv), va fi denaturalizată, dar chiar și compoziția arhitectonică. Structura naturală va fi desființată de contrastele neutralizante ce vor anula totul”¹⁰.

În viziunea sa neoplastică, Mondrian consideră că totul rezidă în „noua concepție”, care va duce la realizarea, într-un nou spirit, a conceptului de locuibilitate, a „noii case, a noii străzi”. Casa nu va mai fi considerată ca un obiect izolat și autodefinit, ci, așa cum afirmă Zevi, ca un element al unui câmp spațial care cuprinde întreg contextul teritorial. Mondrian concluzionează: „casa nu va mai fi închisă,

9 Piet Mondrian, *Le home la rue la cité, Art d'aujourd'hui*, vol 1, n°5, decembrie 1949, „Casa, strada, orașul” este împlinirea logică a unei lungi reflexiuni asupra neoplasticismului în arhitectură și la „viitoare contopire” a artei în viață [...], în care se reiau cele trei probleme teoretice pe care și le-a pus atunci când a abordat chestiunea arhitecturii în primele sale texte publicate în *De Stijl* între anii 1917-1918: relația pictură/arhitectură; opoziția dintre arhitectura=artă și arhitectura=construcție; interiorul ca unitate distinctă.

10 Ibidem

încorsetată, separată. La fel și strada. În pofida funcțiilor lor diferite, aceste două elemente trebuie astfel unificate. Nu va mai putea fi considerată casa ca o cutie sau ca un spațiu gol [...] trebuie să considerăm casa și strada, precum și orașul, ca o unitate formată din planuri compuse în contraste neutralizante, capabile să desființeze orice exclusivism. Același principiu este valabil și pentru interiorul casei. Nu va mai fi vorba de o adunătură de piese formate de cei patru pereți, cu găuri pentru uși și ferestre, ci de o construcție de infinite planuri colorate și necolorate, în acord cu mobilierul și cu obiectele ce nu înseamnă nimic prin ele însele, dar vor fi părți constitutive ale întregului”¹¹.

Afirmația lui Mondrian privitoare la posibilitatea reducerii oricărei compoziții la trei blocuri de culoare, separate de linii ver-

ticale și orizontale, la plasticitatea lor pe plan, la armonia cromatică a celor trei culori primare și a tonurilor diferite de negru și alb, este translatată de către van Doesburg în domeniul arhitecturii. Van Doesburg afirmă că „dacă problema constă în a elimina tridimensionalitatea renascimentală, trebuie să descompunem volumul în părți bidimensionale, în plane sau felii, și apoi să le remontăm dinamic în spațiu, în mod deschis și disonant, fără a reforma cutia; cu alte cuvinte, pentru a ajunge la un discurs cvadro-dimensional, adică la o viziune temporalizată, trebuie să folosim elemente fără grosime, de factură stereometrică”.

Pentru van Doesburg noua arhitectură trebuia să fie „anti-cubică, deci să nu încerce să pună diversele celule spațiale funcționale într-un cub deschis. Ea proiectează mai degrabă spre exterior celulele spațiale funcționale (planele în consolă, volumele balcoane-

11 Bruno Zevi, *Poetica dell'architettura neoplastică*, Torino 1974

THEO VAN DOESBURG: 1.2. Caffè-restaurant Aubette, Strasbourg 1927 (restaurat 1994),

lor etc.), față de centrul cubului. Și astfel, înălțimea, lățimea și adâncimea, precum și timpul (adică o entitate imaginară în patru dimensiuni), devin similare cu o expresie plastică totalmente nouă a spațiilor deschise. Arhitectura dobândește astfel un aspect mai mult sau mai puțin flotant care, într-un anumit fel, lucrează încă împotriva forțelor gravitaționale ale naturii¹².

Aportul esențial al neoplasticismului constă în faptul că a reușit, prin metoda „descompunerii” volumului, să ofere un excepțional instrument lingvistic, capabil să faciliteze o lectură dinamică a spațiului arhitectural, desfășurată în timp. Acestui instrument unic de lectură a spațiului arhitectural i se adaugă idealul neoplasticismului în materie de urbanism, ideal care urmărea depășirea dihotomiei clasice dintre volume pline și goluri, deci dintre „construit și cantitatea de aer”, spre a reuși construirea de „orașe sănătoase și frumoase, grație contrastului echilibrat dintre edificii și spațiile goale [...] Din nenorocire, în epoca noastră dificultățile de a crea sunt extrem de mari, forțându-ne să trăim în expresia plastică a trecutului. Indivizii și grupurile, rebele la paseism, suferă în fața acestei expresii deprimante, descoperind o lume nouă care nu se realizează însă. Totuși, suferind, împlinirea ideilor lor este stimulată; în limitele permise de masa retrogradă, orice act creativ este un atestat luminos. Masele doresc să trăiască în trecut și, deoarece materialele sunt scumpe, o rapidă renovare generală este pentru moment imposibilă. Dar, grație forței, grație puterii noilor creațiuni individuale, grație imperioasei necesități de renovare a vieții, vechile construcții vor muri de moarte instantanee”.

Dacă Mondrian poate fi considerat teoreticianul, ideologul neoplasticismului, „apostol” al noului stil este Theo van Doesburg. Zevi consideră că nu este posibilă încadrarea în vreo categorie a celui care a fost considerat liderul mișcării De Stijl; „dacă este un autor de tratate, atunci poate fi considerat ca aparținând acelei progresiste mișcări, care a fost raționalismul”. Dar van Doesburg a fost și un critic, un veritabil „activist” cultural, un con-

ferențiar, un veritabil propagandist al noului, cu o activitate tumultuoasă, vitală, fiind în același timp și poet, pictor, sculptor, regizor, fotograf, dar mai ales arhitect. El a afirmat în mai multe rânduri că arta trebuie să-și găsească în ea însăși propria finalitate și că sarcina artistului este de a asigura o „existență ca expresie exactă în ea însăși”.

Zevi consideră că dispariția prematură a lui van Doesburg la numai patruzeci și șapte de ani nu i-a permis elaborarea unei metode, a unui sistem propriu-zis de gândire estetică, grație căruia să-și împlinească propria menire de arhitect, cu toate că a realizat unele „schife arhitectonice”, cum a fost casa de la Meudon Val Fleury proiectată pentru Jean Arp, sau Café Aubette de la Strassbourg, din 1928, reamenajare de fapt a unui interior, operă de *arredamento*, în care sălile erau modulate de reliefuri murale profunde, puse în valoare de jocul savant de lumină și culoare, generator al unui spațiu arhitectural de mare forță expresivă. La această lucrare van Doesburg a fost secondat de către Jean Arp și Sophie Tauber Arp. Alte opere ale lui van Doesburg au fost casele muncitorești și școlile din Dragten, în colaborare cu arhitectul De Boer, reconstrucția magazinului „Maison Meyer” la Strasbourg, transformarea unui apartament din imobilul Andre Horn din același oraș, pre cum și studiile pentru „orașul circulației” și proiectele pentru casa Rosenberg, pentru o „casă de artist”, pentru un hol de universitate, realizate împreună cu van Eesteren și expuse în 1923 la Paris. Aceste ultime opere, prezentate în galeria lui Leonce Rosenberg sub titlul „l’Effort moderne”, reprezintă o veritabilă cristalizare a „stilului” De Stijl, marcând ceea ce unii considerau a fi fost „faza a doua” a neoplasticismului, fază marcată de contactul lui van Doesburg, în anii 1921-1925, cu avangarda rusă reprezentată de Lissitzki. Acest „contact” l-a făcut pe van Doesburg să considere că „structura socială și tehnologia fac parte din determinanții principali ai formei, independent de orice interes ce putea încă să ducă la idealul de armonie universală a neoplasticismului”.

Ultima fază a ciclului „istoric” de devenire a neoplasticismului, considerată a treia fază a mișcării, se petrece între 1925 și 1931 și este marcată de „ruptura istorică” dintre van Doesburg și Mondrian. Apariția liniilor dia-

¹² cf. Matthias Noell, *Im Laboratorium der Moderne. das Atelierwohnhaus von Theo van Doesburg in Meudon*. gta Verlag, Zürich 2010

THOMAS GERRIT RIETVELD: 1. Interior cu fotolii „Roșu și albastru”; 2. Fotoliul „Roșu și albastru” cotat; 3. Canapea și masa stil „Roșu și albastru”, Olanda 1918

gonale în „contra compozițiile” lui van Doesburg este considerată de către Mondrian ca o veritabilă încălcare a regulilor sacrosancte ale ortogonalității absolute promovată de De Stijl, părăsire totală a idealurilor neoplastice ce „tindeau să unească artele și să depășească distanțele ce separă arta de viață”. În acest spirit, Mondrian afirma în 1937, în *l'Art plastique et purement plastique* că arta nu este decât un substitut, în timp ce frumusețea vieții este încă incompletă. Artă are să dispară proporțional și pe măsură ce viața va câștiga în echilibru. Ruptura „istorică” dintre Mondrian, van Doesburg și Vantongerloo, din 1925, se datorează unor cauze mai profunde decât simplul formalism rezultat din introducerea liniei diagonale de către van Doesburg și a liniei

curbe de către Vantongerloo. Nu doar această schimbare a regulilor neoplasticismului a dus la ruptură, ci mai ales teama structurală a lui Mondrian privitoare la pericolul „revenirii la forțele arbitrare ale pasiunilor, ale individualismului, rădăcina tuturor relelor moderne”¹³.

Arhitectul care avea, prin întreaga sa operă, să fie una dintre figurile de primă mărime ale arhitecturii moderne și cel mai fidel reprezentant al neoplasticismului a fost Gerrit Thomas Rietveld. El făcea o clară distincție între funcțiune și finalitate în arhitectură, fiind un partizan convins al teoriei care afirmă că arhitectura poate avea o funcțiune

¹³ cf. Carsten-Peter Warncke, *Das Ideal als Kunst. De Stijl 1917-1931*, Taschen Verlag, Köln 1990

socială fără a-și propune efectivă schimbare a societății.

Ritveld poate fi considerat un produs tipic al arhitecturii moderne olandeze, arhitectură care, „funcționalistă sau neoplastică, a creat o proprie tipologie, constructivă, ieșită din analizele schemelor distributive ale spațiului corespunzător diverselor situații funcționale. La maxima rigoare formală se asociază un fel de empirism care o salvează de insidie, de primejdia schematismului aprioric”¹⁴.

Rietveld proiectează și realizează cu o impresionantă scrupulozitate a elementarității constructive, încă din 1917, în afara unor

¹⁴ Giulio Carlo Argan, *L'arte moderna 1770-1970*, Ed. Sansoni, Firenze 1970

juccării froebeliene, un mobilier absolut revoluționar, în care se simțeau ecurile avangardei și în special ale cubismului. Exemplul cel mai reprezentativ este celebrul fotoliu „roșu și albastru”, prima manifestare în trei dimensiuni a neoplasticismului, pe care Ragon îl considera că se „confundă cu o sculptură cubistă”. Mobilierul lui Rietveld, afirmă Zevi, este un veritabil exercițiu de stil, o „ucenicie intelectuală”, iar elementele constructive ale acestor opere, cum sunt cotierele, „sunt înșurubate, iar nu lipite, [...] șezutul și spătarul sunt plane, la prima vedere părând chiar a fi incomode, rigide; de fapt ele sunt elastice și confortabile [...] Folosind mobilierul lui Rietveld ai senzația unei bucurii particulare; demersul genetic

THOMAS GERRIT RIETVELD: Casa „Schroder-Schrader”, Prins Hendriklaan nr. 50, Utrecht, Olanda, 1924

și montajul, element cu element, se face simțit cu extraordinară claritate”¹⁵.

Cea mai cunoscută operă a sa, și una dintre cele mai reprezentative construcții ale neoplasticismului, a fost casa Schroeder Schrader (Utrecht, 1924), considerată de unii mai mult design decât arhitectură, dar despre care Zevi afirma că este o operă care „concretizează poetica neoplastică într-un unicum”. Cu un zel pătimaș și aproape didactic, Rietveld descompune volumul prismatic al casei într-o serie de plane lise, verticale și orizontale, care formează acoperișul, diafragmele străpunse de ferestre, copertine și parapete pentru balcoane, compartimentări interioare amovibile, care dau naștere unui vast spațiu unitar. Elementele sunt colorate în negru, roșu, galben, albastru și alb. Detaliile sunt caracterizate de o coerență extremă, paradigmatică. Astfel, Rietveld realizează un „arhetip De Stijl”, confirmare a visului lui van Doesburg privitor la o nouă doctrină lingvistică. Argan consideră casa Schroeder ca „făcută nu pentru locatari, ci de locatari, utilizând prefabricatele, așa cum se joacă copiii cu cuburile [...] Forma geometrică nu este un simbol spațial, ci apare ca o carcasă ce poate fi luată în mâini, adoptată [...] Are o familiaritate psihologică, făcând din spațiul neoplastic un spațiu pe măsura omului”. Van Doesburg considera casa Schroeder Schrader ca „elementară, economică și funcțională, ne monumentală și dinamică, anti-cubistă în formă și anti-decorativă în fond”.

În afara acestei opere de importanță majoră, Rietveld a mai realizat unele lucrări reprezentative, ca magazinul Zandy de la Wesel (Germania, 1928), casele „tip covor” de la Utrecht (Olanda, 1930), școala de muzică de la Zeist (Olanda, 1932), muzeul din Arnhem, pavilionul olandez de la Bienala de la Veneția (1954), case la Ipendan (1960) și câteva școli la Amsterdam. Zevi consideră că opera lui Rietveld prezintă următoarea ambiguitate: „dă impresia că te găsești în fața unor schițe mărite la scară, de construcții sezoniere, gata să fie demontate după folosire. Dar este vorba de o calitate pozitivă într-o panoramă de edificii de o falsă soliditate, consolele și diafragmele lui Rietveld par a se scuza că ocupă o zonă urbană; ele în fapt nici măcar nu incomodează”.

De importanță deosebită pentru întregul proces de devenire a arhitecturii moderne este relația dintre neoplasticism și Școala de la Bauhaus. După primul contact din 1919, ce a avut loc la Berlin, în casa lui Bruno Taut, dintre van Doesburg, pe de-o parte, și Gropius, Meyer, Forbat și un grup de studenți pe de alta, în 1922 van Doesburg stabilește „relații diplomatice” cu Bauhaus-ul, cu toate diferențele dintre problemele formelor pure, specifice neoplasticismului și principiile Bauhaus-ului, orientate spre „educarea individului în interesul întregii comunități”. De la bun început s-a declanșat un conflict principial între intransigentul van Doesburg, admirat de către întregul corp studentesc și profesorii școlii. Conflictul se poate reduce la diferența principială dintre poziția neoplastică a lui van Doesburg și cea cu substrat expresionist de la Bauhaus.

Cu toate relațiile dificile ce le-a avut cu van Doesburg, Gropius a sfârșit prin a absorbi în mare măsură „neoplasticismul, dar fără a ierta niciodată șefului mișcării intransigența care i-a blocat accesul la Bauhaus; în alți termeni, nu i-a iertat de a-l fi obligat să-l dea afară, comițând astfel o atroce și inevitabilă injustiție”.(Zevi).

După relațiile directe din 1922, ale lui van Doesburg cu Bauhaus-ul și cu publicarea, în seria Bauhausbucher, a operelor lui Mondrian, Oud etc., neoplasticismul începe a avea o profundă influență asupra Bauhaus-ului, unele elemente comune, cum ar fi puritatea stilistică, facilitând legătura dintre cele două mișcări. Această relativă fuziune, se poate afirma că a determinat cariera uneia dintre cele mai importante figuri ale arhitecturii moderne, Ludwig Mies van der Rohe. Se consideră că Mies van der Rohe a fost doar unul dintre cei mai reprezentativi arhitecți ai raționalismului, ignorându-se faptul că el a arhitectul care a atins culmile „poeticii stilului neoplasticist”. Zevi afirma că, „Raporturile lui van der Rohe cu neoplasticismul au fost ținute în umbră și subevaluate aproape sistematic de către istoriografi,.. cu atât mai mult cu cât studiind activitatea sa de până în 1918 și apoi pe cea următoare primului Război Mondial se înregistrează o transformare vizibilă, de factură radicală, legătură între cei doi Mies fiind făcută de decisiva influență a De Stijl-ului, care devine

15 Bruno Zevi, *Poetica dell'architettura neoplastică*, Torino 1974

principalul ingredient cultural al marelui maestru al pavilionului de la Barcelona din 1929¹⁶.

Se obișnuiește adesea a asocia cercetările picturale ale lui Mondrian cu cele arhitecturale ale lui Mies. Dorfles susține însă că paralela este prea ușoară, uneori chiar inexactă, cu toate similitudinile planimetriilor și aceeași obsedantă căutare a purității. Mies, născut în 1887, după o „ucenicie” în atelierul lui Behrens, se remarcă prin organizarea la Weissenhof a aceluși excepțional nou cartier al Stuttgartului, realizat de cele mai reprezentative figuri ale arhitecturii moderne, cum au fost Le Corbusier, Oud, Behrens, Gropius, Poelzig, Scharoun, Le Bourgeois, Bruno și Max Taut.

Opera lui Mies din această primă epocă creatoare, poate fi exemplificată prin casa de la Gubau (1925), prin Pavilionul german de la Expoziția Universală de la Barcelona din 1929 (de curând reconstruit), prin Casa Tugendhat din Brunn (1930) și prin Casa de la Expoziția de la Berlin (1931), toate trei semnificative pentru acea lirică a „expansiunii” suprafețelor care se „Transformă în spații”, în continuu, după o metodă similară cu linearitatea bidimensională a neoplasticismului „pictural” al lui Mondrian și van Doesburg, mai degrabă decât după o metodă desprinsă din neoplasticismul „plastic” al lui Vantongerloo. Rar, în lucrările lui Mies, sunt utilizate suprafețele curbe (excepția care confirmă regula se întâlnește la interiorul Casei Tugendhat). Spre deosebire de expresionismul reprezentat de Mendelsohn, Niemeyer sau Aalto, care defineau un ambient ca pe o coajă, o cuirasă, Mies imagina construcția ca pe o serie de suprafețe materiale, gata oricând să se transforme în suprafețe aeriene și să se topească în spațiul înconjurător. Mies modulează spațiul grație diaframelor ce sunt compuse după legi „eterice și inflexibile” de proporționare, care nu pot fi stabilite de nici o regulă, de nici un „modulof.”

Zevi afirmă că la Mies „jocul suprafețelor nu mai e un exercițiu volumetric cu finalitate în el însuși, el servind la a canaliza fluentele spațiale, la a ghida dialogul cinetic între cavitățile de adăpostire și exterior, într-o inedită versiune de continuum”¹⁷.

În întreaga creație a lui Mies, ecourile neoplasticiste aveau să rămână permanent

prezente, cu toată catalogarea operei sale ca eminentă raționalistă. Opera sa aparține însă unui raționalism amendat profund de neoplasticism, de un neoplasticism prezent în matricea sa stilistică atât de profund, încât nu se poate face o simplă și categorică afirmație privitoare la deplina apartenență a vastei opere a lui Mies la neoplasticism sau raționalism, sau mai degrabă la „raționalismul obiectiv”.

Altă figură de importanță majoră a arhitecturii moderne, intim legată de demersurile neoplasticiste, a fost Jacobus Johannes Pieter Oud. Marcat puternic de opera lui Wright, devenit arhitectul șef al Rotterdamului, Oud putea concilia dificil funcția sa oficială cu rolul de participant la mișcarea de avangardă care a fost neoplasticismul. A realizat, sub imperiul „ideologiei” de la De Stijl, celebrele case în „bandă continuă” de la Hoek van Holland, satul muncitoresc Kiefhoek (1925). Războiul a distrus, din păcate, multe din operele sale, cum a fost cafeneaua De Unie (1924). Zevi îl consideră pe Oud „leaderul prestigios și uimitor al De Stijl-ului, arhitectul oficial al mișcării. Cu un temperament senin, meditativ, cu o metodă meticuloasă și introspectivă, el aprofundează studiul până în ultimul detaliu, pornind, din punct de vedere psihologic, de la antipodul tensiunii pătimașe și scânteietoare cu iz propagandistic, plin de dinamism polemic, al lui van Doesburg”¹⁸.

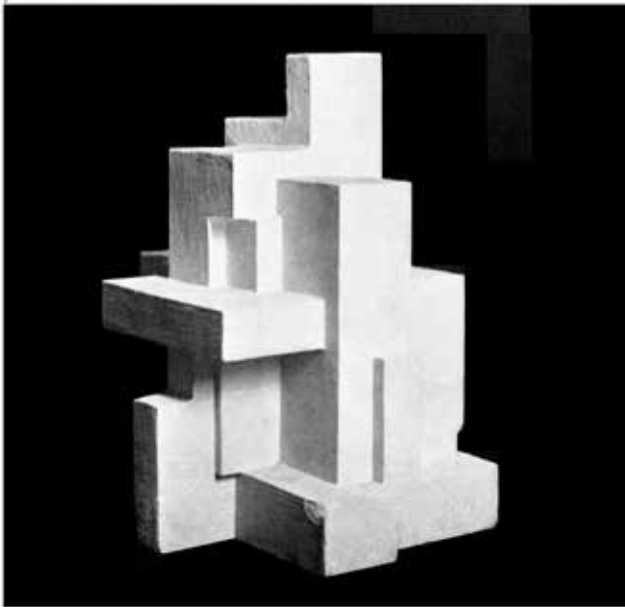
Oud utilizează poetica neoplastică în proprie manieră, rezultatul fiind, alături de o profundă „purificare formală”, realizarea unei sistematizări și simplificări a proceselor constructive și de proiectare. Acestea au ca rezultat realizarea unor construcții în serie, din elemente prefabricate, standardizate. Argan consideră că această metodă duce la „rezultate exemplare, de majoră economie funcțională, la opere clare din punct de vedere distributiv și formal, de remarcabilă claritate estetică”, perfect integrate unui nou „concept de locuibilitate”. Exemplele caselor de la Hoek van Holland și de la Weissenhof sunt edificatoare în această privință.

În ultimul număr al revistei De Stijl, în 1932, van Doesburg spunea: „pentru artiști a devenit o chestiune de conștiință să-și apere

16 Bruno Zevi, *Poetica dell'architettura neoplasticista*, Torino 1974

17 Bruno Zevi, *Poetica dell'architettura neoplasticista*, Torino 1974

18 Ibidem

EILEEN GRAY: 1. „ClassiCon De Stijl”, 1922; GEORGES VANTONGERLOO: 2. Construcție într-o sferă, 1918; 3. Construcție 1918; 4. Relație constructive de volume, 1921; Construcție, 1919; LAJOS KASSAK: 5. Chioșc, 1923

propiile opere cu cuvântul [...] Teoria se naște ca o consecință a activității creatoare. Artiștii nu scriu despre artă, ci pornind de la artă”¹⁹. În acest sens trebuie înțeleasă scrisoarea lui Oud adresată lui Zevi, în care se clarifică în mare măsură relația intimă dintre Oud și mișcarea neoplastică. „Spiritul De Stijl-ului a fost la bun început însuși spiritul meu. Ideea s-a născut la van Doesburg și la mine, și van Doesburg a fost forța propulsivă în faza executivă [...] Chiar de la primele numere ale revistei au fost publicate unele lucrări ale mele [...] care fură primele

exemple ale unei veritabile arhitecturi cubiste. Arhitectura neoplastică (aluzie la Rietveld, Wils, etc.) este chiar cubismul lui Dudok care derivă din aceste lucrări [...] Concluziile mele au fost însă diverse: prin acest proces de descompunere, cucerii un nou sens al proporțiilor, al spațiului, al atmosferei, al masei și al liniei, al culorii și al construcției, dar îmi dădeam seama că o construcție apărută mai târziu, dezvoltă partea cea mai extrinsecă a primelor mele lucrări. Această dezvoltare îmi apăru artificială pentru arhitectură; ea aparținea prea mult picturii și, în ceea ce privește forma, era prea dură și statică. O abandonai și mă îndrep-

¹⁹ Teo van Doesburg, în: De Stijl, 1932,

tai pe o altă cale: una sănătoasă, universală de amplă arhitectură socială ce nu putea izvorî de aici, adică dintr-o estetică atât de abstractă. Nu e nici o îndoială însă că neoplasticismul a dat valori arhitectonice pe care aş dori să nu le pierdem. Poziția mea este similară cu aceea a vechilor alchimiști care, căutând, nu au găsit aurul, ci alte materiale prețioase”²⁰.

Legat de neoplasticism poate fi considerat și Cor van Eesteren, căruia i se datorează, în mare măsură, elaborarea tezelor urbanistice ale De Stijl-ului. Preocupările sale, după ce în 1927 a devenit responsabil cu problemele de urbanism ale orașului Amsterdam, „s-au orientat spre salvarea orașului istoric de deformările unei false modernități, de salvarea cartierelor noi de un tradiționalism prost înțeles”, întru împlinirea „unității și coeziunii comunității citadine”²¹.

Procedeu folosit de neoplasticieni poate fi considerat, în general, de natură combinatorie. Pentru ei, opera trebuie să fie rezultatul logic al unui calcul riguros deductiv. În realitate acesta este un fel de „blocaj” în domeniul combinatoriu, motivat de rațiuni intuitiv-perceptive. Vantongerloo, în însuși sânul neoplasticismului, operează o mutație a regulilor de organizare sintactică a semnelor elementare din planul empiric într-un plan specific, logico-matematic, transferând reiat» matematice în echivalente vizuale. Se obține astfel o mai riguroasă formalizare a limbajului artistic pe baze strict combinatorii, care deschid, sub semnul unui mai strâns raport între arte și matematică, arte și logică, o nouă și semnificativă difuzare a liniei analitice aniconice a artei moderne: aceasta este calea pe care va merge după război „combinatorismul programat” al tușelor (ca în cercetările lui Alberts și ale lui Max Bill).

Neoplasticismul își pune problema instituționalizării unui nou codice al artei, din care pot fi extrase subcodicele picturii, sculpturii și arhitecturii. Aceste „subcodice” se bazează pe individualizarea unui sistem lingvistic, constituit din unități constante de bază (figurile) și din reguli precise, ce fac posibilă funcționarea acestora în contexte diverse. Găsirea acestor

unități elementare ale discursului și al modului lor de articulare se face prin demersuri și pe fundamente specific lingvistice, în principal bazate pe o alegere paradigmatică, făcută de-a lungul axei verticale a limbajului plastic. Acesta constă din adoptarea liniei drepte și a culorilor primare, ca elemente fundamentale, excluzând riguros folosirea altor tipuri de linie (cum ar fi cea curbă), sau a altor culori sau combinații de culori. Gradul succesiv al articulației folosește baze sintagmatice, contextuale, orizontale: linia dreaptă se articulează în relație cu suprafața prin linii verticale, orizontale, diagonale și se raportează la alte linii, pe baza regulii fundamentale a unghiului drept și pe aceea, considerată de Mondrian „eterodoxă”, a unghiului la 45 de grade. Limbajul se constituie în virtutea opoziției și a diferenței între linia dreaptă și cea curbă, (linia dreaptă își asumă diverse poziții contextuale, contrastante, ca și culorile primare și variațiunile lor, rezultate din diferențierea de gradare a însăși paletelor cromatice), cu o organizare de ordine eminamente sintactică, fondată pe baze combinatorii. Mișcarea neoplastică a încercat și în mare măsură a reușit să definească problematica unei „noi plastici”, care, în definitiv, consta în realizarea în limbaj arhitectonic modern a unei noi forme de echilibru estetic, derivat din cercetările asupra modulării după o ritmică și legitate absolută a tuturor elementelor spațiale și cromatice. Acest fapt poate fi afirmat în lumina celor spuse de către Theo van Doesburg privitor la „înlocuirea lumii organice și naturale cu o lume mecanică și artificială” grație unei arte eminamente noi.

„Cuvântul artă nu mai zice azi nimic. În locul lui, cerem construcția unui ambient după legi creative, derivate dintr-un principiu imuabil. Atari legi, legate de cele economice, matematice, tehnice, igienice etc., duc la o nouă unitate plastică. Pentru a defini relațiile reciproce ale acestor legi, este necesar de a le înțelege și a le fixa. Până azi, domeniile creației umane și a legilor sale constructive nu au fost examinate științific [...] ele nu pot fi imaginate. Ele există. Pot fi constatate doar lucrând în colectiv și doar grație experienței”²².

20 Scrisoarea lui Oud adresată lui Zevi, în: Bruno Zevi, *Poetica dell'architettura neoplastică*, Torino 1974

21 Giulio Carlo Argan, *L'arte moderna 1770-1970*, Ed. Sansoni, Firenze 1970

22 Theo van Doesburg, *Principes fondamentaux de l'art néoplastique*, ENSBA, 2009

Ilarie IVAN

Despre hrana noastră...

Planeta noastră are azi probleme deosebite care se acutizează constant. Rezumând prima problema este data de creșterea fără precedent a populației cu probleme în asigurarea hranei, reducerea suprafețelor de teren pentru agricultură,

epuizarea resurselor naturale și în primul rând a celor de petrol și gaze, afectarea calității mediului la care se adaugă războiul din Ucraina. Dacă până la sfârșitul secolului XIX viteza de deplasare era cea a calului (existau câteva mii de mașini), secolul al XX-lea s-a remarcat printr-o dinamică extraordinară a dezvoltării civilizației a creșterii nivelului de trai și a creșterii populației comparativ cu orice perioadă anterioară a istoriei omenirii.

După Lester Brown în secolul trecut a avut loc o "accelerare" a istoriei ca rezultat al dorinței oamenilor de a trăi din ce în ce mai bine și a amplificării descoperirilor științifice, aplicate în creații tehnice și tehnologice care au schimbat ritmul și condițiile de viață ale oamenilor. În secolul trecut populația a crescut de 4 ori de la 1,6 la 6 miliarde, iar economia mondială (Produsul Mondial Global) de 17 ori.

Primii 22 ani ai secolului XXI continuă trendul secolului XX în privința creșterii economice, a creșterii populației, care de la 6 miliarde în anul 2000 a ajuns la 8 miliarde în 15 nov 2022 (după anul 1960 la fiecare 10-13 ani se mai adaugă un miliard de oameni), dar și a coliziunea economiei globale cu ecosistemele Terrei. Creșterea populației face să crească în aceeași măsură necesarul de hrană, necesarul de locuințe, necesarul de servicii în principal sănătate și educație, dar și o afectare fără precedent a calității mediului. Am putea spune că omenirea, în ansamblul ei, are ca scop doar alterarea mediului ambiant până în zona afectării vieții pe Pământ. Goana după profitul maxim și insuficientul număr și insuficienta acțiune a oamenilor informați a dus la șubrezirea ecosistemelor plane-

te până aproape de un nivel ireversibil. Din păcate folosirea heuristica a terenului agricol urmărind doar profitul duce la pierderi mari de teren fertil. Principalele cauze a pierderii de terenuri, a deșertificării este îndepărtarea vegetației și nerespectarea bunelor practici agricole. Îndepărtarea vegetației este determinată de mai mulți factori, cum ar fi seceta, schimbările climatice, cultivarea intensiva a terenurilor arabile, pășunatul excesiv și deforestarea. Vegetația are un rol important în determinarea compoziției solului. Studiile au arătat că, în multe ecosisteme, rata eroziunii solului descrește exponențial odată cu abundența vegetației. Suprafețele uscate și neprotejate de vegetație sunt spălate de ploii sau de inundații, lăsând straturile infertile de la baza solului să se usuce la soare. Aceste suprafețe devin astfel tari și neproductive. Singura posibilitate de creșterea suprafeței de teren ar fi tăierea în continuare a pădurilor cu efectele atât de negative. Pentru că încă nu s-a dat startul la concesionarea de terenuri agricole pe alte planete, facem aici recomandarea de a nu se vinde terenul tarii către străini, folosind și noi aceleași restricții și condiționari pe care le folosesc celelalte țări din UE. Amintim doar că pretul unui hectar de teren agricol în țări din vest ajunge la 60-70.000 euro.

Referitor la resursele naturale, dezvoltarea industrială fără precedent și în special a industriei chimice, de materiale plastice și de îngrășăminte chimice și dezvoltarea transporturilor, a dus la consumuri imense de combustibili fosili, consumuri care, după mulți autori, au determinat epuizarea a peste jumătate din stocul existent la începutul industrializării, dar și o creștere fără precedent a poluării. Din păcate războiul din vecini a accelerat creșterea prețurilor la energie dar și la îngrășămintele chimice care nu se pot obține fără combustibil fosil.

Acest tablou trebuie completat cu prezentarea reducerii resurselor de apă potabilă. Având în vedere că din totalul cantității de apă doar 0.6 % poate fi folosită de către om, a consumurilor uriașe în industrie, agricultură și consumul uman direct, a poluării accentuate prin deversări din activitățile umane, suntem îndreptățiți să afirmăm că și această resursă este deja una limitativă a dezvoltării economice. Dintre elementele necesare enumerate

pentru a produce hrana respectiv teren agricol, apa, ingrasaminte chimice si combustibili, tara noastra a fost binecuvantata de Dumnezeu din belsug cu primele doua, respectiv cu cca 9,4 mil teren arabil si o retea hidrografica dispusa pe toata suprafata tarii. Avem deci un potential agricol important chiar in situatia folosirii unor cantitati mai reduse de ingrasaminte chimice. UE este un producator important de bunuri materiale de hrana a planetei si probabil ca una din motivatiile acceptarii intrarii Ro a fost aceea de a fi piata de desfacere. Insa azi tara noastra nu are decat sansa de a fi membra a UE si NATO. Cresterea exploziva a populatiei planetei coroborata cu scaderea randamentelor agricole in UE in primul rand datorita pretului la ingrasaminte chimice si combustibili va duce vrand nevrând la scaderea productiilor si cresterea preturilor hranei. Iar potentialul agricol al tarii noastre devine un important atu al nostru al romanilor si in egala masura un atu al UE. Semnale ale fragilizarii lanturilor lungi de aprovizionare au aparut in timpul pandemiei cu rafturi in hipermarket-uri goale si cozi la alimente, explicabile prin oprirea sau reducerea exportului din tarile europene in vreme de criza in favoarea asigurarii pietei lor interne. In acest context conceptul de securitate alimentara nationala devine mai important ca niciodata. Securitate alimentara inseamna asigurarea cantitatii necesare de hrana ideal din pamantul tarii, asigurarea unei calitati corespunzatoare dar si unui pret accesibil pentru populatie, fiecare cu importanta sa. Un pret ridicat al alimentelor cu scaderea nivelului de trai poate duce la tulburari sociale, tulburari vizibile deja in multe tari europene. Dl ministru Daea a preluat portofoliul agriculturii in iulie 2022 intr-un moment extrem de dificil, foarte complicat, un an post pandemie, cu multe provocări, în care seceta pedologică pusese stăpânire pe întreaga țară, cu efectul negativ al razboiului din vecini, cu prețuri la imputuri greu de stăpânit. Intelegand situatia dificila pentru tara si UE a reusit sa convinga prim ministrul si guvernul de nevoia de sprijin energetic pentru acest sector. Printr-o puternica mobilizare a aparatului MADR s-au reusit masuri in sprijinul fermierilor care au diminuat efectele negative mentionate, masuri materializate prin acte normative, dintre care amintim:

- acordarea libertății către fermieri să-și valorifice culturile afectate de seceta pedologică în scopul obținerii furajelor, fără să piardă subvenția;
- obținerea derogării de la CE cu privire la perioada de retenție în sectorul zootehnic, ajutor atât de necesar sectorului greu încercat în acest an;
- primirea acceptului Comisiei de a acorda subvenția în avans în cuantum de 70-85%. Astfel, 1.3 miliarde de euro au intrat în conturile fermierilor pentru a-și face la timp lucrările necesare pentru pregătirea producției următoare;
- adoptarea Planului Național de Irigații și Desecări 2023 – 2027 în valoare de 1,5 miliarde euro. Iată că România are nu doar fonduri, ci și o strategie clară, coerentă și echilibrată de investiții în irigații, prin care dăm agriculturii românești ce are nevoie pentru a se dezvolta cum trebuie;
- suma de 395,4 milioane lei, prevăzută în acest an pentru investițiile în sistemele de irigații a fost cheltuită în totalitate;
- realizarea în întregime a Programului de investiții privind combaterea grindinei și stimularea precipitațiilor;
- lansarea Programului de 3X SUBVENȚIA, de care deja beneficiază peste 800 de fermieri
- punerea în practică a Programelor de sprijin Rural Invest și AGRO IMM Invest. Rezultatul la zi: 941 de fermieri au accesat credite garantate de stat în valoare totală de aproximativ 1 miliard de lei;
- semnarea unei Convenții cu fondurile de garantare și instituțiile bancare pentru acordarea de credite cu garanții de stat sectorului zootehnic, asigurând finanțare avantajoasă fermierilor să își constituie stocurile de furaje până la noua recoltă;
- aprobarea schemei de ajutor de stat pentru susținerea procesării în țară a materiei prime - Granturi de până la 500.000 euro pentru sprijinirea operatorilor din industria de fabricare a produselor de morărit, a uleiurilor și grăsimilor, a produselor lactate și a preparatelor pentru hrana animalelor de fermă;

- acordarea microgranturilor în domeniul agroalimentar în valoare totală de 49 milioane euro;
- repornirea Casei de Comerț UNIREA. Rezultatul: încheierea activității cu profit în valoare de 300.000 euro;
- demararea Programelor de susținere a crescătorilor de porci și păsări, proiecte uitate în sertarul nepăsării în perioada 2020-2021;
- acordarea ajutoarelor excepționale în sectoarele vegetal și zootehnic;
- lansarea programelor de sprijin pentru zona montană, care s-au materializat prin semnarea unui număr de 165 de contracte: 68 pe programul lapte, 81 pe programul fructe și 16 pentru construirea de stâne;
- lansarea la nivel național a campaniei de promovare a consumului de produse românești "Produs românesc – bun pentru tine, bine pentru fiecare", prin care, lună de lună întâlnim consumatorul cu produsele românești în cadrul târgurilor și piețelor volante;
- elaborarea și publicarea unui ghid al bunelor practici agricole în domeniul vegetal;
- definitivarea și transmiterea în data de 18 octombrie către Comisia Europeană a Planului Național Strategic 2023-2027 – Strategia agricolă a României, prin care investim în agricultură și dezvoltare rurală 15.8 miliarde de euro;
- în data de 7 decembrie Comisia Europeană a validat Planul Național Strategic;
- s-a aprobat cadrul general de implementare a intervențiilor specifice dezvoltării rurale și al celor aferente sectoarelor vegetal și zootehnic din Planul Național Strategic 2023-2027;
- s-a demarat CARAVANA CUNOAȘTERII PNS pentru ca acest document programatic să fie cunoscut în detaliu de către toți cei interesați, asigurându-ne că în conturile fermierilor vor ajunge toate fondurile alocate;
- aprobarea Comisiei Europene privind Programul pentru Acvacultură și Pescuit 2021-2027 în valoare de peste 232 milioane de euro;
- acordarea despăgubirilor către fermierii ale căror culturi de toamnă au fost afectate de seceta pedologică din acest an;
- virarea integrală în conturile fermierilor a sumelor convenite pentru toate programele derulate de MADR: tomata și alte legume, struguri de masă, usturoi românesc și cartof, dar și cele pentru susținerea raselor autohtone Bazna și Manga-lița;
- adoptarea Programului Tomata 2023, pentru a da ocazia celor care vor să continue Programul de susținere a producției de tomate în spații protejate sau celor care vor să acceseze pentru prima dată acest program să-l poata folosi;
Trebue finalizate actele normative pentru atragerea banilor europeni continuându-se acțiunile demarate în a doua jumătate a anului trecut. Bugetul agriculturii pe anul 2023 crește cu aproximativ 8.24 %, față de anul 2022 și el permite continuarea aplicării tuturor formelor de sprijin și introducerea de mecanisme și instrumente noi pentru agricultură.
Dintre măsurile importante propuse pentru acest an menționăm:
- Acordarea în întregime și la timp a subvențiilor din fonduri europene și de la bugetul de stat pentru anul financiar 2022 până la 30 iunie 2023 și a avansului pe anul 2023 din PNS începând cu 16 octombrie 2023 este un angajament sustenabil bazat pe experiența dobândită;
- Continuarea susținerii produselor românești deficitare prin programul ajutor de minimis;
- Continuarea Programului de susținere a crescătorilor de suine și pasari;
- Reluarea programului de colectare a lânii pentru o cantitate estimată 18 mii tone lână și o valoare unitară a sprijinului financiar de 2 lei/kg lână
- Aplicarea schemei de ajutor de stat pentru sprijinirea operatorilor din industria de fabricare a produselor de morărit, a uleiurilor și grăsimilor, a produselor lactate și a preparatelor pentru hrana animalelor de fermă prevăzută în OUG nr.154/2022 prin acordarea de prime acordate sub forma de granturi în valoare maximă de 500.000 euro;

- Aplicarea schemei de ajutor de stat pentru susținerea activității crescătorilor de vaci de lapte, de 73 euro/cap animal, în contextul crizei provocate de agresiunea Rusiei împotriva Ucrainei
- Un sprijin al fermierilor afectați de pierderi ale producției agricole datorită fenomenelor de calamitare a producției agricole prin crearea unui sistem de management al riscurilor în agricultură;
- Continuarea investițiilor prevăzute în “Programul național de reabilitare și/sau înființarea infrastructurii principale de irigații și infrastructurii de desecare și drenaj”, o pregătire pentru campania de irigații 2023 a unei suprafețe de 1,5 milioane ha cu continuarea programelor de acordare a apei gratuite pentru irigații și acoperirea a 50% a costului energiei electrice pentru sistemele secundare ale fermierilor.
- Continuarea Programului de investiții în dezvoltarea sistemului național anti-grindină și de creștere a precipitațiilor (SNACP) cu etapa XXIII - anul 2023.
- Program pentru instituirea unei scheme de ajutor de stat sub forma de grant acordat producătorilor agricoli care au înființat culturi în primăvara anului 2022 ce au fost afectate de seceta pedologică.
- Stimularea consumului de produse românești și dezvoltarea piețelor locale
- Continuarea programului de promovare și comercializare a produselor agroalimentare românești;
- Program de extindere a operaționalizării Casei Române de Comerț Agroalimentar – UNIREA în circuitul comercial cu fermierii și firmele comerciale.
- Programe de încurajare a activității pentru zona montană
- Continuarea celor 3 programe începute în anul 2022: înființare stâne montane, de centre de colectare și/sau producere a laptelui, de colectare fructe de pădure
- Programe noi de sprijin pentru zona montană în baza legii nr. 197/2018 - Legea muntelui privind investiții pentru achiziția de utilaje și echipamente de lucru, adăposturi de animale, achiziția animale de rasă productivă, promovarea activităților de agroturism și ecoturism, achiziționarea și instalarea unor sisteme de prevenire a pagubelor cauzate de animalele sălbatice.

Bazându-ne pe lucrurile bune realizate în agricultura în anul 2022, un an cu foarte multe probleme, pe nivelul de precipitații care a redus seceta pedologică, pe interdicția de către UE a unor importuri din Ucraina cel puțin până în 15 septembrie dar și pe profesionalismul aparatului ministerului de resort putem privi în față cu un optimism moderat. Continuarea programului de irigații, asocierea fermierilor pentru a putea asigura rafturile din supermarket-uri, dezvoltarea zootehniei și a industriei alimentare în paralel cu învățarea românilor să manance româneste sunt coordonatele de bază ale momentului. Pentru a da sprijinul necesar agriculturii este nevoie de forță de convingere atât la guvern cât și la Bruxelles. În contextul actual acest sprijin este mai necesar ca niciodată. Rugăm respectuos pe cei care nu înțeleg necesitatea sprijinirii acestui sector să nu manance o zi sau să-și amintească rafturile goale din hipermarket-uri din perioada pandemiei.

Corneliu TARBA

SCHIMBĂRILE CLIMATICE

Cât de periculoase sunt și cum ar putea fi oprite sau limitate? (Partea I-a)

“Schimbările climatice” este o expresie larg răspândită astăzi, deși nu toți cei care o folosesc cunosc multiplele aspecte și implicații ale acestui termen. De multe ori, se utilizează ca echivalent termenul de “încălzire globală”, care reprezintă însă doar pivotul central al acestor schimbări. În articolul de față și probabil în încă două sau trei articole vom vorbi despre semnificația și originea sau cauzele schimbărilor climatice care se observă bine încă din ultima jumătate a secolului trecut și în mod deosebit de evident în ultimele două decenii (care se suprapun practic peste primele două decenii ale mileniului 3 al erei noastre). Nu ne vom limita însă doar la aceste aspecte ci vom revela și releva multiplele implicații și conexiuni pe care le are încălzirea globală cu alte fenomene și evenimente periculoase pentru soarta planetei noastre și implicit a omenirii și vom evalua modalitățile și șansele de stopare sau cel puțin de limitare a acestor schimbări.

În cartea intitulată “SINGURI ÎN UNIVERS?” (C. Tarba, Ed. Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2018), problema încălzirii globale este tratată în contextul mai larg al multiplelor pericole pe care le întâmpină omenirea și în general orice civilizație (este vorba despre posibilele civilizații extraterestre) care a (au) ajuns la un anumit grad de dezvoltare tehnico-științifică. În demersul de față ne vom limita la o mențiune pasageră a unora dintre aceste pericole, urmând să abordăm ceva mai pe larg problema schimbărilor climatice în conexiune cu activitățile umane generatoare de efecte în general defavorabile naturii înconjurătoare, acestea fiind cunoscute sub numele de **efecte antropogene**. Vom demonstra pe baza datelor furnizate de cercetătorii în domeniu că încălzirea globală este un rezultat al activității umane și că această încălzire este strâns asociată cu un tip de efect antropogen cunoscut sub numele de **poluare**. Vom discuta despre legătura dintre poluare și degradarea mediului biologic, geofizic și geochimic, cu efecte devastatoare asupra diferitelor forme

de viață și a asociațiilor dintre ele, adică asupra ecosistemelor, precum și impactul direct al încălzirii globale asupra mediilor ce susțin viața și, pe cale de consecință a vieții însăși, cu precădere asupra omului și societății umane. Vom prezenta apoi obligațiile pe care ar trebui să și le asume comunitatea internațională, toate națiunile lumii și în mod deosebit statele mai dezvoltate din punct de vedere economic, toate administrațiile centrale și locale, agenții economici/întreprinderile (în special cele implicate în generarea energiei și/sau manipularea deșeurilor de orice natură) și, nu în ultimul rând, despre obligațiile populației în general și ale fiecărui cetățean în parte, pentru că doar acțiunea conjugată și rapidă a tuturor acestor factori reprezintă singura soluție pentru a răspunde **urgenței climatice** deosebite în care am adus propria noastră planetă, singura planetă în mod cert locuibilă/habitabilă în universul accesibil, și oricum, singura pe care pământeni și-o pot permite deocamdată.

În paragraful precedent am identificat poluarea ca fiind un efect antropogen major asupra mediului și cauza cea mai importantă a încălzirii globale și în general a schimbărilor climatice la care asistăm astăzi. Dar, ce este de fapt poluarea? Publicul larg asociază de obicei poluarea cu un proces de murdărire și degradare a mediului înconjurător prin împrăștierea/dispersarea/disiparea în mediu a tot felul de substanțe, produse sau resturi generate de om și animalele pe care le crește sau rezultate prin manipularea umană neglijentă. Deși aceste aspecte aparțin categoric fenomenului de poluare, poluarea poate fi interpretată și ca un concept mult mai profund, de natură termodinamică. Spus în mod simplu, termodinamica este acea parte a fizicii care se ocupă cu studiul transformărilor energetice și a eficienței sau randamentului acestor transformări. Ceea ce ne interesează în mod deosebit aici este principiul al doilea al termodinamicii care precizează că orice transformare energetică este însoțită de o pierdere practic irecuperabilă a unei părți din energie (nu putem transforma integral o formă de energie în alta, fără pierderi). Pierderea are loc sub formă de căldură, ce se disipează în mediu, fiind practic irecuperabilă. În acest sens, se poate vorbi de o **poluare termică**, [Căldura disipată în mediu este oatre-

cum echivalentă cu deșeurile împrăștiate într-un mediu în care nu au ce căuta]. Aceasta are consecințe profunde la nivelul întregului Univers și a tuturor (sub)sistemelor sale. Se spune că Universul și toate (sub)sistemele sale evoluează către o stare de energie liberă minimă, respectiv de **entropie maximă**, de unde și numele de principiu entropic pentru principiul doi. Pe baza definiției sale, entropia poate fi deci asociată cu tendința către o stare de împrăștiere/dezordine/dezorganizare maximă. Planeta noastră, Terra, poate fi considerată un subsistem al Universului, care a evoluat și se supune aceluiași principiu al creșterii entropiei. Cum entropia și poluarea sunt practic sinonime, înseamnă că orice am face nu putem scăpa în totalitate de poluare. Totul depinde de forma de energie pe care o utilizăm preponderent. Formele de energie care prin transformarea lor generează puțină entropie, respectiv puțină poluare, se numesc forme curate de energie sau **energii verzi**. Din punct de vedere practic, gradul de puritate al energiei este dedus tocmai prin măsurarea eficienței sau randamentului de transformare a energiei. În acest sens, carburanții fosili și chiar biomasa actuală nu reprezintă forme curate de energie, deși există chiar și în cazul lor diferențe notabile care trebuie luate în considerare atunci când o țară, o întreprindere sau o familie își alcătuieste bugetul energetic. Dar, la aceste lucruri vom reveni mai pe larg într-un articol viitor. Totuși, dacă creșterea entropiei și deci a poluării este o lege imbatabilă/implacabilă a evoluției Universului și a oricărui sistem din Univers, de ce ne mai facem atâtea probleme din cauza ei? Rezultatul final pare a fi același indiferent de acțiunile noastre. Poate că rezultatul final va fi același, dar nu cred că îi este cuiva indiferent dacă un eveniment catastrofal se va întâmpla, să zicem, peste 10 ani sau peste 10 **mii** de ani. Mai mult decât atât, noi n-avem de unde ști dacă în decursul celor 10 mii de ani sau chiar mult mai puțin nu vor interveni și alți factori (naturali sau artificiali) care să schimbe radical datele problemei (și despre asemenea lucruri vom vorbi mai pe larg în serialul nostru!).

Am văzut ce legătură are poluarea cu entropia, dar, ce legătură are poluarea cu

încălzirea globală? Aici lucrurile sunt mult mai complexe. În primul rând, trebuie să luăm în considerare componenta directă, pe care am numit-o poluare termică și care însoțește orice transformare energetică. Dar, arderea combustibililor fosili și a biomasei lemnoase de astăzi nu este însoțită doar de dispariția în mediu a căldurii rezultate. Odată cu această poluare termică are loc și o poluare fizică și chimică, arderea fiind însoțită de eliberarea unor particule solide, mai mici sau mai mari, de eliberarea apei (prezentă în unii combustibili fosili și în biomasa lemnoasă) și mai ales de dispariția în aer a unor gaze care se formează în timpul arderii. S-ar putea crede că particulele solide nu au nici o legătură cu încălzirea globală, dar lucrurile nu stau deloc așa. În afară de faptul că ele constituie un factor de risc pentru sănătatea umană și a altor viețuitoare, s-a observat că particulele solide eliberate în incendiile care s-au produs în ultimul timp tot mai frecvent în taigaua siberiană (și nu numai) ajung uneori să formeze un adevărat covor negru pe zăpada din jurul zonei incendiate. Aceste pete negre, împreună cu zonele incendiate (de asemenea, închise la

culoare) formează arii întinse care absorb puternic radiația solară (*d.p.d.v.* fizic, culoarea neagră indică tocmai faptul că substratul respectiv absoarbe în totalitate energia incidentă), ceea ce duce la încălzire și topirea mai rapidă a zăpezii din jur, la decoperetarea a și mai mult teren închis la culoare și la absorbția a și mai multă energie radiantă *s.a.m.d.*, adică ceva analog unei reacții în lanț, care se autoîntreține și accelerează singură. Despre apa eliberată nu vom vorbi deocamdată deoarece apare sub formă de vapori (stare gazoasă!), dar vom reveni asupra acestui aspect după ce vom discuta despre gazele formate și eliberate în timpul arderii. Iar de data aceasta ne vom referi la toate categoriile de ardere, nu numai la cele din timpul incendiilor, pentru că omenirea folosește încă pe scară largă pentru producerea de energie arderea tuturor formelor de combustibili fosili sau actuali. **Arde-rea** este un proces chimic, mai mult sau mai puțin violent, în care un substrat material de natură organică (respectiv, bogat în carbon, C) este oxidat cu ajutorul oxigenului din aer (O_2). În timpul arderii se formează astfel compuși oxidați ai carbonului, în cea mai mare măsură dioxid de carbon (CO_2), chiar dacă în cazul unor ardere incomplete se poate forma și monoxidul de carbon (CO), un gaz extrem de toxic pentru om și multe alte vietuitoare.

Moleculele gazoase formate dintr-un număr de atomi mai mare decât 2, adică moleculele poliatomiche, așa cum este și dioxidul de carbon, au o proprietate foarte interesantă, cu rol fundamental în stabilirea temperaturii atmosferei unei planete (mai exact, a troposferei – stratul inferior al atmosferei). Pentru a înțelege cum se produce acest lucru, precizăm că temperatura la suprafața unei planete depinde esențialmente de doi factori: căldura internă a planetei și căldura generată la absorbția radiației solare într-un anumit punct al suprafeței planetei. Planetele cu o atmosferă bogată, în special în molecule poliatomiche, absorb o mare parte a radiației calorice generate la contactul dintre radiația solară și suprafața planetei deoarece moleculele poliatomiche constituie un fel de plapumă sau folie transparentă pentru radiația solară înalt energetică, dar opacă pentru radiația calorică/termică rezultată la contactul radi-

ției solare cu solul. În felul acesta, căldura generată la nivelul solului este reținută în troposferă, aproape de suprafața planetei. Fenomenul este similar cu ceea ce se produce într-o seră învelită cu o folie transparentă. De aceea, **gazele poliatomiche** se mai numesc **gaze cu efect de seră**. De fapt, oamenii de știință au stabilit cu mulți ani în urmă că datorită efectului de seră temperatura medie globală anuală la suprafața planetei noastre este de circa $15^\circ C$, în loc de $-18^\circ C$ cat ar fi fost în absența atmosferei terestre. Cinstit vorbind, aceasta afirmație este corectă numai dacă ne întoarcem cu cel puțin 100 de ani în urmă. În prezent, temperatura medie globală anuală este de fapt de circa $16,2^\circ C$, adică cu $1,2^\circ C$ mai mult decât acum circa 100 de ani. Mai mult decât atât, există mari variații în valoarea acestei medii de la o zonă la alta a planetei. De exemplu, la nivelul Europei această temperatură este cea mai ridicată (cu $2-2,5^\circ C$ mai ridicată decât în urmă cu 100 de ani). Evident, există și variații ale valorii medii ale acestei temperaturi în timp. De exemplu, recent (mai exact, pentru data de 3 iunie a.c.) s-a stabilit că planeta noastră a depășit pentru prima dată în istorie temperatura medie globală de $17^\circ C$. Concluziile acestor observații sunt că: (1) fără gazele de seră nu ar fi prea bine pentru omenire (în cazul în care aceasta ar fi existat, ceea ce nu este deloc sigur, ba chiar este foarte puțin probabil). În schimb, în lipsa lor, mare parte din zonele temperate și chiar cele mediteraniene de astăzi ar fi fost acoperite de un strat consistent de gheață; (2) nici prea multe gaze de seră nu fac bine, dovadă că în ultima sută de ani, când concentrația celui mai important gaz de seră din atmosfera terestră (CO_2) a crescut apreciabil, temperatura a început și ea să urce binișor iar clima a luat-o razna, după cum putem ușor constata. În articolul următor al acestei serii vom arăta de ce această valoare aparent insignifiantă ($1,2^\circ C$) este atât de relevantă pentru ceea ce se întâmplă astăzi cu clima și de ce depășirea unui prag de $1,5$ grade (prognozat a fi atins în cel mult 15 ani, la ritmul actual de creștere) reprezintă un pericol uriaș, în timp ce atingerea pragului de 2 grade ar putea echivala cu o **catastrofă globală ireversibilă**.

Dan DRAGHICIU

CONTOARELE DE ENERGIE INTELIGENTE

Criza energetica cu care s-a confruntat UE ca urmare a razboiului din Ucraina si a sanctiunilor impuse Rusiei, precum si deciziilor UE privind decarbonarea, respectiv inchiderea treptata a termocentralelor producatoare de energie electrica folosind

hidrocarburi, generatoare de dioxid de carbon foarte poluant, au grabit tranzitia spre energia regenerabila. Sistemul energetic din ROMANIA a trecut prin aceeasi criza energetica, amplificata in plus de liberalizarea completa a pietei de energie, *intr-un mod mai putin profesionist* si fara o pregatire temeinica in prealabil, ceea ce a creat aparitia unui mare numar de firme de furnizare, rezultand un adevarat haos speculativ intre cerere si oferta. Scumpirea pretului energiei electrice si a gazului, chiar in conditiile plafonarii diferentiate pe niveluri de consum a pretului la energie electrica a condus la scaderea consumului de energie electrica cu peste 15% fata de consumul pe anul 2021 si cu 18% pe primele 6 luni ale acestui an fata de aceeasi perioada a anului 2022, cu efecte directe asupra facturilor estimate. Deasemenea adoptarea de catre GUVERN, intr-un timp scurt, a numeroase reglementari legate de plafonarea pretului, a impus multe modificari in sistemele informatice ale furnizorilor traditionali (Electrica, ENEL, EON etc) iar Hidroelectrica intrata intempestiv si acceptata pe lista furnizorilor de energie la consumatorii casnici, chiar fara a avea un sistem informatic necesar emiterii de facturi. Toata aceasta situatie de brambureala tehnico-organizatorica, precum si aparitia unui mare numar de prosumatori a readus in discutie necesitatea implementarii sistemului SMART METERING (MASURAREA INTELIGENTA). Acest sistem de masurare a energiei electrice consumate, era introdus partial la consumatorii industriali cu puteri instalate mai mari de 100 kva, dar care reprezinta mai putin de 500 000 de consumatori. La restul consumatorilor industriali si la

consumatorii casnici, cca 10 milioane, sistemul nu este implementat, desi conform dispozitiilor ANRE ar fi trebuit sa fie finalizat pana in 2025. In cadrul Electrica s-au realizat experimentale cateva incercari la un numar redus de consumatori casnici pentru a se testa viabilitatea si eficienta tehnologiei folosite, rezultatele fiind promitatoare, dar costurile de implementare foarte mari. Ce este in fapt masurarea inteligenta? Aceasta notiune priveste cel mai adesea contoarele de energie electrica, de gaz sau de apa, transmisiile datelor fiind bidirectionale. In perspectiva oraselor inteligente, orasele viitorului, contoarele inteligente trebuie integrate in retele (sisteme informatice) capabile sa prelucreze, sa stocheze, sa filtreze, sa securizeze si sa partajeze datele, pentru a urmari in timp real consumurile, sa echilibreze oferta si cererea de energie si in final de a emite facturi cu preturi reale, la consumuri reale, nu estimate. Problema principala a acestor contoare inteligente o constituie comunicatia care trebuie sa fie fiabila si automata la solicitare, intr-o retea comunicationala unde circula miliarde de date, aflund spre cateva noduri de retea (servere puternice) In principiu exista trei metode de transmisie a datelor de la contoarele inteligente la nodurile de retea (SERVERE). Varianta PLC (Power line communication) care foloseste chiar reseaua de jta liniilor electrice de alimentare a consumatorilor, varianta radiofrecventa (RFM) si fibra optica. Dupa caz, functie de zona (urbana, rurala, zone izolate etc) sunt utilizate antene releu, telefoane mobile cu unde radio la frecventa de 169 Mhz, linii electrice, tehnologia WIFI, internet sau combinatii de mai multe solutii. Cel mai important element al sistemului SMART METERING il constituie desigur contorul inteligent, un contor electronic cu impuls si afisaj electronic care va inlocui treptat toate contoarele electromagnetice cu disc si afisaj magnetic. Acest contor trebuie sa fie integrat intr-un sistem de masurare inteligent, datele inregistrate respectiv energia consumata, curba de sarcina si alte valori ale parametrilor de energie electrica, sunt preluate de un concentrator de date, care la randul sau le comunica prin radio sau PLC in mod securizat sistemului central. Comunicatia contorului inteligent este bidirectionala atat pentru Electrica cat si pentru consumator, care are posibilitatea de a-si monitoriza consumul on line pe calculator sau telefonul mobil I-Phone. Prin contoarele

inteligente se poate face deconectarea și reconectarea de la distanță, respectiv alimentarea sau întreruperea alimentării cu energie electrică, printr-un releu intern inclus în contor. Acest releu poate fi comandat și deconectat de la distanță, dacă ai depășit semnificativ puterea contractată sau nu ai plătit factura de energie. În această situație poți opri imediat câteva aparate electrice din casa sau atelier, pentru a te încadra în puterea contractată și se poate rearma releul contorului, restabilind alimentarea cu energie electrică. Ce alte beneficii prezintă contoarele inteligente:

- consumul clientului (indexul), este citit automat securizat și fără erori, furnizorul putând să emită lunar o factură cu un consum real și nu estimat.
- datorită citirii on line a consumului, se poate opta pentru tarife diferențiate, noaptea, zi, zile de sărbători, weekend, contoarele inteligente permitând stocarea a 6 tipuri de tarife, configurabile la nivel de intervale orare sau zile. În viitorul apropiat electrocasnicele inteligente vor putea citi automat din contorul inteligent tariful diferențiat și vor fi programate să aleagă tariful diferențiat cel mai convenabil.
- contorul inteligent poate îndeplini funcția de măsurare bidirecțională în cazul în care consumatorul este prosumator și respectiv produce energie solară sau eoliană și surplusul îl debitează în rețea. Contorul inteligent măsoară separat energia consumată din rețea și pe cea debitată în rețeaua de distribuție.
- măsoară și alți parametri electrici, curent, tensiune, putere activă și reactivă, poate emite o curbă de sarcină.
- stochează informațiile referitoare la consum, având o memorie nevolatilă.
- autodiagnostichează principalele elemente și blocuri funcționale, detectând eventuale modificări de software
- sincronizare de la distanță a ceasului și calendarului. Toate aceste informații vor fi vizibile pe ecranul de afișaj.

Italia cu cei aproape 30 milioane de consumatori casnici și mici industriali, a fost prima țară din UE care a introdus în 2011 sistemul de măsurare inteligentă cu citirea bidirecțională on line a contoarelor. De asemenea Franța a introdus în 2012 același sistem la contoa-

Contorul inteligent

rele de apă și parțial la consumatorii de energie electrică. În Franța, Australia, Canada și alte țări a apărut o suspiciune față de introducerea contoarelor inteligente determinată de apariția sentimentului de electrosensibilitate, sau presupunerea de efecte nocive pentru sănătate datorate radio frecvenței. Un studiu foarte aprofundat realizat de Sănătate Canada a stabilit că instalarea contoarelor inteligente nu are niciun efect asupra sănătății publice. Astfel ca UE a cerut tuturor țărilor să introducă MASURAREA INTELIGENTĂ până în 2027.

Sistemul clasic folosit acum de firmele de distribuție, care au în gestiune contorii de energie electrică și responsabilitatea transmiterii indexului firmelor de furnizare, presupune citirea contorului odată la 3 sau 6 luni pentru regularizarea consumului. În rest firmele de furnizare emit facturi estimate, în baza estimărilor statistice ale consumului lunar înregistrat în anii anteriori, realizate de sistemul informatic propriu. Desigur citirea și facturarea clienților a evoluat în ritm cu digitalizarea. Astfel există varianta autocitirii contoarelor și transmiterea prin telefon sau email furnizorilor. Factura se transmite prin poșta sau prin email, sau direct pe telefonul mobil, putând fi plătită on line, etc. Sunt multe alte facilități oferite de evoluția sistemelor digitale. Totuși soluția viitorului, chiar dacă este deocamdată destul de scumpă (pentru România de cca 3-4 miliarde de euro) rămâne MASURAREA INTELIGENTĂ.

INFORMATII SI NOUTATI ENERGETICE

Tranziția spre energia verde, energia regenerabilă, cuplata cu expansiunea digitalizării a tot mai multe procese și activități, transformă substanțial economia și industriile tradiționale, precum și viața oamenilor de zi cu zi. Dinamica inventiilor și investițiilor în aceste domenii este extraordinară, iar noutățile sunt aproape săptămânale.

- Instalarea panourilor solare de către consumatorii casnici și agenții economici în regim de Prosumator, a luat un avânt extraordinar. La sfârșitul lunii iulie a.c. erau înregistrați 84000 de prosumatori, însumând o putere instalată de 1063 MW, echivalentul a aproape puterea celor două reactoare de la Cernavodă. (Prosumator = la randamentul maxim acoperă consumul propriu, iar surplusul de energie produsă, îl debitează în rețeaua de distribuție contra cost)
- În acest ritm, s-ar putea ajunge ca la sfârșitul anului 2024, puterea instalată a Prosumatorilor să reprezinte 2000 MW.
- Cel mai mare parc agrofotovoltaic de 410 MW se preconizează a se realiza lângă Arad la Simand.
- Noua țintă a UE este ca în anul 2030, energia regenerabilă să reprezinte 42,5% din producția totală de energie electrică.
- Capacitatea de producere energie regenerabilă în România a ajuns la cca 11000 MW, iar până în anul 2030, această capacitate este preconizată să ajungă la 22000 MW. Din păcate capacitatea de stocare a energiei regenerabile este foarte scăzută la noi. Proiectul centralei cu pompaj Tarnita-Lapustesti 1000 MW din jud. Cluj, este doar în faza de studiu de fezabilitate.
- CE Oltenia împreună cu Tinmar Energy vor construi o centrală electrică pe gaze în ciclu combinat la Turceni.
- CE Oltenia împreună cu ALRO Slatina vor să dezvolte un proiect pentru o centrală electrică pe gaz de 850 MW la Isalnita.
- ENEL este în faza finală privind tranzacția tuturor companiilor de distribuție din România, către Compania de electricitate din Grecia PPC.
- Se lucrează la un proiect de centrală eoliană off shore în Marea Neagră de 756 MW.

Firida cu contoare inteligente, concentrator de date și modem pentru transmiterea datelor

- Pentru a putea exporta și importa la nevoie energie electrică trebuie mărită capacitatea de interconexiune. Se preconizează că până în 2030 aceasta să ajungă la cca 7-8000 MW. Acum este de cca 2-3000 MW. Se vor realiza 3 noi interconexiuni cu Rep. Moldova (linii electrice de înaltă tensiune).
- Este în lucru un proiect SF pentru o linie de 400KV de interconexiune spre Ungaria, pentru a putea exporta energie regenerabilă.
- Din păcate consumul de energie electrică al României a scăzut cu cca 17-18 % față de anul 2020 (înainte de pandemie). Consumul mediu al țării este în jur de 7-8000 MW.
- Se lucrează la un proiect SF (studiu de fezabilitate) pentru un cablu submarin de energie electrică între Azerbaidjan-Georgia – România.
- Este angajat un contract cu SUA, pentru realizarea unui mini reactor nuclear 60 MW la Doicești – premiera energetică în UE.
- Romgaz raportează că depozitele de gaz sunt pline 100% și că nu vor fi probleme privind aprovizionarea cu gaz în această iarnă.
- Se va constitui un comandament de iarnă pentru a identifica toate disfuncționalitățile ce pot apărea în sectorul de energie electrică și gaze în această iarnă.

Ioan LĂCĂTUȘU

SATUL VALEA ZĂLANULUI - O LOCALITATE ÎNFIINȚATĂ DE NEGUSTORI BRAȘOVENI (ÎN ANUL 1777) ȘI LOCUITĂ DE O PŪTERNICĂ COMUNITATE ROMÂNEASCĂ, AZI DISPĂRUTĂ

Istoria satului Valea Zălanului, așezare atât de mediatizată, în urma prezenței Regelui Charles al III-lea în localitate, este foarte puțin cunoscută. De aceea, consultând documentele păstrate în arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan”, instituție de cultură care funcționează în subordinea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, vom prezenta câteva repere monografice ale comunității românești din localitatea Valea Zălanului, comunitate care, de la înființarea localității, în anul 1777 și până aproape de sfârșitul secolului al XIX-lea, a reprezentat majoritatea locuitorilor satului.

Prima atestare documentară a localității Valea Zălanului este din anul 1777, când așezarea apare sub denumirea *Glăjăria Zălanului*; *Zalanpatak (Uveg-Csur)*. Mărturia documentară o constituie scrisoarea publicată în volumul *Documente românești din Arhivele Brașovului*, datată la **20 iulie 1777** din Glăjeria Zălanului. În scrisoare, negustorii brașoveni *Toma Calfovici* și *Dimitrie Pană* confirmă că au primit de la *Constantin Dan* „190 punț arsănicum și o majă de braustain, care fac suma de 10 florini nemțești”, angajându-se că vor plăti în termen de patru săptămâni. În același an, *Toma Calfovici* motivează neexecutarea „poruncii” judeului de a se prezenta la Brașov „din pricina Glăjeriei de care nu se poate dezlipi, fără om în loc. A scris fratelui său Manole să meargă în locul său”. Din alt document aflăm că, negustorii brașoveni *Toma* și *Manole Calfovici*, erau

proprietarii fabricii de sticlă sau ai „Glăjeriei” de la Valea Zălanului, în tovărășie cu *Dimitrie Pană* și frații *Marcu*. Această „glăjărie” (fabrică de sticlă) s-a construit pe domeniul familie *Kalnoki*.

Așadar, satul s-a constituit din muncitori români, cei mai mulți din zona Făgărașului, angajați la fabrica de sticlă (glăjărie sau hută) și din câțiva specialiști, veniți din unele țări europene. Românii erau recunoscuți pentru priceperea lor la tăiatul lemnului necesare fabricării sticlei. Pentru calitățile lor, produsele fabricii din Valea Zălanului erau apreciate. Aici au fost fabricate geamurile pentru catedrala „Sfântul Mihail” din Cluj-Napoca, precum și cele de la Biserica Neagră din Brașov.

Potrivit datelor din conscripțiile confesionale și urbariale din perioada 1750-1855 și cele din recensămintele populației, desfășurate în anii 1850-1930, comunitatea românească din Valea Zălanului a numărat constant peste 100 de membri, cu un maxim demografic de 242 de persoane, în anul 1857.

Evenimentele istorice care au determinat scăderea dramatică a românilor din localitate, până aproape de dispariția totală, au fost Dictatul de la Viena, din toamna anului 1940 și scoaterea, în afara legii, a religiei greco-catolice, în anul 1948. Evoluția credincioșilor români greco-catolici din Valea Zălanului, este prezentată în tabelul următor:

1750	1766	1835	1850	1857	1868	1869	1871	1880
108	135	138	135	242	240	163	170	163
1890	1900	1910	1930	1941	1992	2002		
172	172	134	186	5	7	5		

Datele prezentate în recensămintele vremii reflectă diferența dintre apartenența la etnia română și confesiunile ortodoxă și greco-catolică, românești:

Recensământul populației din Valea Zălanului	Total	Români	Maghiari	Alții
1850	269	136	130	4
1857	325			
1880	319	-	305	14
1910	344	-	344	-
1941	382	-	382	-

Recensământul populației din Valea Zălanului	Total	Ortodocși	Greco-catolici	Romano-catolici	Alții
1850	269	135	-	131	3
1857	325	201	41	77	6
1880	319	-	156	161	2v
1910	344	1	133	193	17
1941	382	1	4	252	125

Sursa: Recensămintele populației Transilvaniei între anii 1850-1941, publicate de Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, de un colectiv coordonat de prof. univ. dr. Traian Rotariu.

Informațiile cuprinse în recensăminte pot fi completate cu date referitoare la structura etnică și confesională a satului, cuprinse în alte surse laice și bisericești. În acest sens, redăm câteva exemple.

Dintr-o situație statistică, întocmită în anul 1855, rezultă că la acea dată, existau credincioși greco-catolici români în mai multe localități din Scaunul Treiscaune printre care în Aita Seacă, 20 de familii și în Valea Zălanului, 30 de familii.

Berecz Gyula, în lucrarea sa dedicată învățământului din Treiscaune, apărută la Brașov, la sfârșitul secolului al XIX-lea, afirmă că românii reprezentau o pondere însemnată din totalul populației în multe localități ale comitatului. Menționăm doar o parte dintre acestea: Vâlcele (78,27 %), Micfalău (66,40 %), Dobolii de Jos (63,44 %), Araci (54,78 %), Boroșneul Mic-Valea Mare (53,02 %), Ariușd (49,01 %), Valea Zălanului (48,45 %). În registrele parohiale de stare civilă, păstrate la Arhivele Naționale Covasna, sunt menționate nașterile, căsătoriile și decesele din parohia greco-catolică Aita Seacă, filia Valea Zălanului, din perioada 1854-1894.

Amplul proces de maghiarizare a românilor din Valea Zălanului și în toate localitățile etnic mixte din fostele scaune secuiești, a început în secolul al XVIII-lea și s-a amplificat și diversificat, după instaurarea regimului dualist austro-ungar, din anul 1867 și a continuat și în secolul al XX-lea. În acest sens, redăm câteva exemple:

Din conscripția urbarială din 1820, aflăm că judele satului Valea Zălanului era *Dragamér Mihály*, jurații: *Máris Joseff*, *Dragamér Simon*, *Szerbuj Demeter*, *Szerbuj Nika*, *Niko Nikuláj*. Mai figurează și iobagii: *Nicolaus Nikuláj*, *Joannes Szirbuj*, *Joannes Drágamér*, *Georgius Drágamér*, *Demetrius Szirbuj*, *Michael Drágámér*,

Simon Drágamér, *Georgius Bléga*, *Nicolaus Sztojka*, pe domeniile lui Joann Kálnoki.

La începutul sec. al XX-lea, românul *Mihail Suci* din Valea Zălanului, numai trecând la religia romano-catolică a fost admis ca plutonier jandarm, sub numele de *Szöcs Mihály*.

Procesul de maghiarizare a continuat și după Marea Unire de la 1 Decembrie 1918. Un tabel cuprinzând șapte locuitori români din Aita Seacă și Valea Zălanului care au trecut la religiile reformată și romano-catolică, întocmit în 4 aprilie 1934, la rubrica „*motivele trecerii*”, cuprinde mențiunea „*presiunea de maghiarizare*”.

Și în Valea Zălanului, instituțiile care au asigurat păstrarea identității românești au fost biserica greco-catolică și școala în limba română. La acestea se adaugă sprijinul primit din partea Mitropoliilor și Episcopiiilor din Blaj, Sibiu și Miercurea Ciuc.

Din „Șematismul veneratului cler al archidiecesei metropolitane greco-catolice române de Alba-Iulia și Făgăraș pe anul Domnului 1900 de la Sfânta Unire” aflăm că filia Valea Zălanului, în anul 1854 aparținea de parohia greco-catolică Aita Seacă, iar până în 1887 a fost filie la parohia Baraolt, preot fiind Iuliu Boieriu. Potrivit sursei menționate, în anul 1900, în Valea Zălanului trăiau 205 credincioși români greco-catolici.

Cu toate greutățile, românii din Valea Zălanului s-au străduit să asigure funcționarea, în localitate, a bisericii greco-catolice și a școlii confesionale românești. În 1895, documentele consemnează construirea bisericii din Valea Zălanului, cu hramul „*Sfânta Treime*”, în formă de corabie, aparținând de parohia greco-catolică Aita Seacă. Biserica, aflată în stare bună, era construită din lemn și acoperită cu țiglă. Pe „*frontariu altarului*” erau trei icoane, în turn un clopot și avea cimitir pro-

priu, ocrotind mormintele foștilor credincioși.

În *Fondul arhivistic Protopopiatul Greco - Catholic Odorhei*, păstrat în Arhiva Centrului „Mitropolit Nicolae Colan” din Sf. Gheorghe, printre documentele referitoare la românii din Valea Zălanului am identificat solicitarea credincioșilor de a primi un sprijin pentru „ridicarea unei case parohiale” (1897) și cererile de ajutor pentru școală (1901) precum și „scutirea de plată a unei taxe de către biserică” (1905).

În perioada interbelică, în localitate a funcționat școală mixtă cu secție în limba română. În anul 1936, secția cu predare în limba română a școlii primare de stat a fost urmată de 32 de elevi din familiile: *Preda, Blega, Farcaș, Barabaș, Crăciun, Cadar, Moruța, Pustai*.

Arhiva parohiei a fost distrusă în decursul vremii și din păcate nu se poate reconstitui integral viața bisericească a românilor din Valea Zălanului. Din cronică parohiei Bățanii Mari, întocmită de pr. Ioan Garcea aflăm că, în data de 31 mai 1936, de Rusalii, s-a sfințit un clopot și o troiță, donate de Școala normală din Buzău în prezența a peste 60 de elevi și profesori de la această școală. Acest eveniment a făcut parte din proiectul din perioada interbelică de patronare a școlilor cu predare în limba română din fostele județe Ciuc, Odorhei și Trei Scaune de către școlile normale din cele 71 de județe ale României Mari.

În anii care au urmat Dictatului de la Viena, toți românii greco-catolici din Valea Zălanului au fost trecuți forțat la religia reformată, școala în limba română a fost desființată, troița primită de la Școala normală din

Biserica „Sfânta Treime” (greco-catolică), construită în anul 1895

Buzău a fost distrusă. A urmat scoaterea în afara legii a Bisericii Greco-Catolice în anul 1848 și instaurarea experimentului stalinist al Regiunii Autonome Maghiare.

Doar în anul 1976, prin grija preoților Ioan Cucu și Aurel Gugu, cu sprijinul episcopului Ștefan Fărcaș, pe locul vechii biserici greco-catolice care a căzut în urma unei furtuni, a fost înălțată actuala biserică ortodoxă, cu hramul „Buna Vestire”. Lăcașul a fost sfințit în anul 1976 de Mitropolitul Nicolae Mladin al Ardealului.

Biserica „Buna Vestire” (ortodoxă) ridicată în anul 1976

După decembrie 1989, din inițiativa Ligii Cultural Creștine „Andrei Șaguna”, din Sfântu Gheorghe, a Protopopiatului Ortodox Sfântu Gheorghe, și a Asociației „Calea Neamului” din Brașov au fost organizate mai multe pelerinaje la parohiile ortodoxe din Vârghiș, Aita Seacă și Valea Zălanului și participări la Sfințele Liturghii.

După înființarea Episcopiei Ortodoxe a Covasnei și Harghitei, biserica ortodoxă din Valea Zălanului devine filie la Parohia Micfalău. În toamna anului 2007, din inițiativa și cu sprijinul Preasfințitului Ioan Selejan, Episcopul Covasnei și Harghitei, sunt executate lucrări de reparație la biserică, finalizate cu pictarea Sfântului lăcaș de către pictorii Prină Florin și Niculina. De mare ajutor a fost familia episcopului Farcaș Imre și a soției sale, Maria.

După sfințirea picturii bisericii în anul 2009, câțiva ani la rând, s-au oficiat sfinte

liturghii la bisericile ortodoxe din Aita Seacă și Valea Zălanului, de către IPS Ioan cu participarea localnicilor cât și a numeroși oaspeți. De fiecare dată, au fost pomeniți eroii neamului, ctitorii și binefăcătorii acestor sfinte lăcașuri.

Aceste momente emoționante s-au încheiat prin organizarea unor agape creștine la care au fost invitați toți cei prezenți. De menționat faptul că întâlnirile respective s-au desfășurat sub semnul cinstirii Eroilor Neamului, dar și a îndemnului la conviețuire armonioasă, „la pace, iubire și respect reciproc” adresat de către ÎPS Ioan și consimțit de toți participanții, inclusiv de reprezentanții administrației publice locale.

Un episod de mare încălcare sufletească l-a constituit participarea la Sfânta Liturghie ortodoxă, în anul 2010, a peste 20 de bătrâni ai satului, români care nu mai vorbeau limba maternă, și care nu mai luaseră parte la slujbe în limba română de peste 50 de ani. Reîntâlnirea cu rugăciunile și cântările speci-

fice bisericii strămoșești au mișcat sufletele participanților până la lacrimi.

În prezent, biserica din Valea Zălanului este filie a parohiei ortodoxe din Malnaș Băi. Prin grija vrednicului părinte paroh Serafim Susanu, cu binecuvântarea. P.S. Andrei, episcopul Covasnei și Harghitei, se oficiază Sfânta Liturghie, din două în două săptămâni în biserica din Valea Zălanului, cu participarea mai multor credincioși, majoritatea din Brașov. De menționat faptul că starea comunității românești din Valea Zălanului se regăsește și în alte 33 de localități din actualele județe Covasna și Harghita, așezări în care despre fostele comunități românești, azi dispărute, nu există nici o urmă materială, sau vreo inscripție care să menționeze existența bisericilor, caselor parohiale, cimitirelor și a altor proprietăți care au aparținut acestor comunități.

Alexandru SIMON

PĂRINTE DE STATUIE ȘI SALVATOR AL CLUJULUI: IANCU DE HUNEDOARA

În Bucureștiul miticilor, fără ghilimele adesea pe Someș există o vorbă: „nepot de statuie”. Este folosită de la urmașii lui C. A. Rosetti la cei ai lui Nicolae Iorga. Din acest punct de vedere, la Cluj, Iancu de Hunedoara este „tată de statuie”. Urmașul, Matia Corvin, privește de deasupra părintelui.

Cavalerul fără prihană și orașul-model

Ciudățenia, să-i spunem, vine poate chiar din istoria familiei. Iancu este legat de (sic) clopotele de la prânz trase de cinci veacuri înapoi în amintirea victoriei de la Belgrad asupra lui Mehmed al II-lea (1456). Iancu este *cavalerul alb* din Estul Europei - român, maghiar și sârb deopotrivă (și nu numai...). Pe de altă parte, Iancu este cel săgetat în spate de turci pe când fugea de pe câmpul de luptă de la Belgrad (după tradiția otomană). Iancu este *un bun turc* (la fel, ca mai apoi, fiul său) deoarece îi permisesese aceluiași Mehmed să cucerască Constantinopolul la 1453 (spuneau contemporanii săi de limbă germană).

Contează însă „ultima impresie”. La două săptămâni după bătălia de la Belgrad, Iancu a fost salvat în gloria eternă de *molimă* (este varianta creștină oficială). Nu a mai trăit să vadă criza care i-a dus un băiat (Ladislau) pe eșafod (1457), iar pe celălalt (Matia) în *carceră*, de unde *s-a rostogolit* pe tron (așa zicea viitorul papă Pius al II-lea la 1458). Au rămas, așadar, clopotele.

Nu degeaba, aceiași italieni, care l-au cunoscut ca *Iancho* (transformând acest diminutiv în eroicul *Biancho*), l-au numit pe tatăl – ne întoarcem la statuie – lui Matia și *Ianus*. S-au folosit de forma maghiară a numelui său de sfânt (Ioan): János. Ianus era zeul războiului la romani. Avea două fețe.

Se potrivea urmașului romanilor, lui Iancu, „descălecat” din vechea *gens Corvina* (o idee atât de dragă regelui Matia). Venea în întâmpinarea celor de mai târziu, a celor care l-au întors „pe toate fețele” pe Iancu... mai puțin pe cea clujeană. Cu o excepție notabilă: istoricul maghiar András Kiss.

I. Ridicarea unui „arivist” și renașterea Clujului

În 1437, a izbucnit așa-numita Răscoală de la Bobâlna. La acea vreme, Iancu era un „bătăuș” (școlit în Italia) și un „cămătar” dornic de afirmare în slujba Budei. La temelia revoltei, a stat *uniunea ungarilor* (maghiarilor) și *a valahilor* (românilor). Ei își vedeau amenințate vechile drepturi de „viniturile” intrate – pe atunci – dinspre vest în Transilvania. Răscoala s-a extins cu repeziciune. Au intervenit „elementele radicale”, adică husiții sau adepții lor (adică, un fel de „progresiștii catolici” din Cehia de astăzi). Clujul s-a raliat răscoalei.

Reacția autorităților regale ungare a fost dură (între timp, turcii prădau sudul Transilvaniei). Clujului i-a fost revocat statutul de oraș liber regesc (1438). Nu doar câțiva orașeni se alăturaseră rebelilor. Rănile au fost adânci.

În replică la nucleul răscoalei (la *universitas hungarorum et valachorum*), la conventul benedictin din Cluj-Mănăstur se pecetluiseră celebra *uniune a celor trei națiuni* din Transilvania (ungurii/maghiarii, germanii/sașii și secuii). După înăbușirea Răscoalei de la Bobâlna, destinul Clujului (și –se uită prea adesea – al românilor) părea hotărât definitiv. A intervenit soarta (oarbă).

La 1439, regele Albert de Habsburg, a murit fără urmași în viață (un fiu i s-a născut după moarte). Noua criză ungară a fost marea șansă a lui Iancu. Își făcuse un nume în luptele cu turcii, dar viitorul său nu trecea de limitele bănățene ale Severinului (și ale Belgradului). A ales tabăra câștigătoare a lui Vladislav I (al III-lea) Jagiello, regele Poloniei, ales rege al Ungariei (1440). Iancu a fost numit voievod al Transilvaniei, alături de Nicolae Iločki (Újlaki).

Pe 8 aprilie 1441, tot în fața conventului din Cluj-Mănăstur, Iancu s-a angajat să obțină de la noul rege restaurarea drepturilor Clujului. Care a fost prețul susținerii lui Iancu este greu de spus (nu a fost însă un sprijin *pro bono*, cu siguranță). Raportat și la actele sale pentru alte orașe, s-au păstrat foarte puține documente emise de el pentru Cluj (dar nici arhiva medievală, cunoscută, a Clujului nu este bogată). În orice caz, Iancu s-a ținut de cuvânt.

Devenit noua speranță a Crucii în lupta cu Imperiul Otoman, în urma victoriilor lui

Iancu, Vladislav a redat Clujului statutul de oraș liber regesc la Orșova, pe când se pregătea să treacă Dunărea (21 septembrie 1444). Cu o zi mai devreme, tot din Orșova, Iancu întărise, în nume propriu, privilegiile regelui Sigismund de Luxemburg pentru Mănăstirile Tismana și Vodița.

Au fost singurele câștiguri ale lui Iancu din acea toamnă. Cruciada a fost un dezastru. Vladislav și-a pierdut viața la Varna. Iancu a fost acuzat că îl condusese la moarte. Nu a scăpat vreodată de această pată. În vara aceluiași an 1444, jurase strâmb pacea otomano-ungară de la Oradea-Szeged. Sperase să obțină și domeniile ungare ale despotului sârb Gheorghe Branković, socrul sultanului Murad al II-lea, și coroana Bulgariei. Fusese prea lacom.

II. De la 21 septembrie 1444 la 19 august 1316 și înapoi

Toate acestea nu au prea contat pentru Clujul în care lui Iancu i se născuse deja al doilea băiat, Matia. Istoriografia veche socotea că el venise pe lume nu la 1443, ci în 1440, adică înainte ca Iancu să-și ia angajamentul față de Cluj. Cine știe? Propria sa familie i-a dat lui Matia un alt an de naștere (1442) când a voit să-l divorțeze de prima lui soție, Elisabeta de Celje (Cilly) (1455).

Pe atunci însă, Clujul avea alte griji. După redobândirea statutului de oraș liber regesc, trebuia stabilit un echilibru al puterii între germani și unguri. Cei din urmă se simțeau discriminați. Scăpat cu bine, chiar prea bine, de la Varna, Iancu, ajuns regent (guvernator) al Ungariei (1446-1452), a trebuit să găsească un compromis între taberele clujene. La vremea căderii Bizanțului (1453), ele își numărau oamenii. Partajul puterii clujene a fost consfințit la o săptămână după alegerea lui Matia ca rege al Ungariei (24 ianuarie 1458). Ca la Buda, 50 de germani și 50 de unguri au format consiliul orașului Cluj.

În comparație, cu românii Clujului (cei din Feleac) Iancu nu pare să fi avut bătaie de cap. Nici nu s-au găsit acte „românești clujene” de la Iancu. Explicația a oferit-o tot András Kiss în raport cu ungurii și germanii urbei.

Iancu avea puterile unui *locum tenens* („locțiitor”), nu ale unui rege și nu i se putea substitui acestuia. Românii Clujului trăiau pe

un domeniu regal încredințat orașului regesc. Ei se bucurau deopotrivă de libertățile lor și de cele ale orașului. Destule ar fi fost mai ușor de înțeles dacă documente din vremuri de criză, nu de liniște, nu ar fi fost omise atât de către Elek Jakab, în 1870, cât și de către László Mak-kai, în 1947, din diplomatiile lor clujene.

Dacă Clujul nu și-ar fi recăptat statutul regal, soarta acestor români, care puteau intra înarmați în interiorul zidurilor *burg*-ului (ceea ce aducea câteva „voturi” clujene), ar fi fost cu totul alta. La fel precum ungurii și germanii de pe malul Someșului, ei s-ar fi cufundat într-o lume de iobagi și târgoveți, atât de răspândită altminteri în Transilvania. Clujul era o „invenție” și un însemn al coroanei ungare încă de la Carol-Robert de Anjou (1316). Așezări mai puțin dependente de voința monarhului și chiar promițătoare (Ighiu, Cricău ori Turda) nu au reușit să se dezvolte precum Clujul dintre dealuri.

La numirea lui Iancu de Hunedoara drept (co-) voievod al Transilvaniei, Clujul putea fi socotit un oraș terminat (interesant este că Iancu s-a angajat în nume propriu, fără a-și aminti partenerul, că va sprijini orașul Cluj). Prin intervenția lui Iancu, Clujul și-a recăptat libertățile și, folosindu-se apoi de bunăvoința regelui Matia, care s-a socotit un fiu al orașului, a crescut, peste măsură (deloc întâmplător, cel mai mare caz de corupție din Transilvania medievală se leagă de Primăria Cluj, el izbucnind după moartea lui Matia).

III. Memoria selectivă și locurile memoriei clujene

Trăgând linia, Iancu de Hunedoara merita o statuie sau „batâr” un bust la Cluj. Nici maghiarii, nici românii nu au făcut-o, cu toate că și-au refăcut și împodobit trecutul de fiecare dată când au avut ocazia (*id est* puterea). A contat probabil omul. A contat probabil locul. Ca urmare: „mai bine nu”.

Orașul Cluj are cu statuile sale o relație „contorsionată” și poate chiar „toxică”. Ea precedă zilele în care urbea era numită, stigmatizant, deși nu fără umor, *Funariotenburg* (zile în care îți era rușine să spui că ești român). Relația s-a constituit prin însăși înălțarea statuii ecvestre a lui Matia (1902).

Nu este (atât) vorba despre noii domni români care au dorit să o arunce în aer în

1919, ci (/cât) despre „țarcul” în care fiul lui Iancu de Hunedoara a fost așezat de creatorii săi maghiari. În fața lui Matia au fost înălțați patru căpitani de seamă: Balázs (Blasiu) Magyari, Paul Kinizsi (Pavel Chinezul), Ștefan Szapolyai (Zapolya) și Ștefan Báthory. Toți cei patru l-au abandonat pe Matia, după cum bine se știa în Ungaria la începutul secolului al XX-lea. Aceasta spune multe despre ce și cum se cunoștea și se știe „pe românește”.

Recentul „circ statuario-pietonal clujean” s-a născut din astfel de „șopârle în piatră” și de frânturi de informații. Circul este o versiune „digitalizată” a scandalului plăcuțelor trilingve, în română, maghiară și germană, de la Universitatea *Babes-Bolyai* (2005/2006-2007). Scandalul a fost parte din a doua încercare post-1989 de divizare a Universității, pusă în scenă mai ales de români cu numele (prea facila memorie online păstrează voit puține urme de atunci). În 2022, urmașii lor au căutat să (re)învie vechile ciocniri.

Cum-necum și între universitate și Matia și Iancu (să le spunem Huniazi, să le zicem Hunedorești) pare să existe o legătură strânsă. Ea trece dincolo de „botezul” studenților români de după 1919, „botez”, de sub literalmente coada calului, descris de David Prodan. Tentativa de rupere a universității dintre 1997 și 1999 a fost asociată unei agresive campanii de „redenumire” a lui Iancu în Ioan (și în acest caz, pe net domnește tăcerea). Dusă în numele multiculturalismului personalizat, campania a eșuat din punct de vedere științific (sursele medievale au primat), dar a izbândit prin ura împrăștiată.

În asemenea condiții, este parcă mai ușor să nu vorbești de statui și de fețele lor, cu ori fără ghilimele (poate neîntâmplător acronimul pentru noul și controversatul muzeu plănuiește la „porțile floreștene” ale Clujului este *MUTRA: Muzeul Identităților și Conflictelor Transilvănene*). Ar fi o greșală, chiar dacă una destul de frecventă, prin comoditatea implicată și adusă.

Apartenența și „eligibilitatea” lui Iancu de Hunedoara

După ce s-a dorit aruncarea în aer a statuii sale de la Cluj, Matia Corvin a fost pictat în Sala Unirii de la Alba Iulia (1922) între tatăl său și Petru Maior, în celălalt șir de portrete

figurând Horia, Cloșca, Crișan și Avram Iancu (s-ar putea ca vreun român sau un maghiar să fi aflat, de la austrieci, că, la 1462, Pius al II-lea îl numea pe Matia *rege al Ungariei, al Daciei etc.*). În 1968, toți au fost șterși și înlocuiți cu alte personalități, mai puțin Iancu. Cu atât mai de mirare este că „vajnici urmași ai Romei” au socotit în 2022 că inscripția de pe altminteri provocatoarea statuie al lui Iancu din curtea cetății din Târgu Mureș era în maghiară. Textul era în latină simplă: *Iohannes de Hunyad 1456*. Cumva, paradoxal, Iancu este „prea comun” pentru a fi pe gustul tuturor.

S-a urmărit raportarea lui Iancu numai la Ungaria (de aceea, maghiari i-au zis regent al Ungariei, iar, în replică, românii l-au numit guvernator al Ungariei). S-a dorit mărginirea sa la Transilvania, al cărei co-voievod a fost, el nedetînând în acte vreodată de unul singur puterea între Carpați (această abordare era deopotrivă pe placul „maghiarilor adevărați” și al *valahilor* de peste munți, sătui de imixtiunile lui Iancu). S-a căutat extinderea sa asupra teritoriilor viitoare României (ceva ce apare ca forțat, dar este ceea ce Iancu, prin căsătorii și decapitări, pare să-și fi dorit, fie și doar drept un „plan B”).

Totuși, „dacă astăzi ar avea loc alegeri”, Iancu ar primi votul majorității maghiarilor și românilor. S-ar putea ca lui să nu-i revină „votul” germanilor (pe cei din Apus i-a privat de coroana Ungariei, pe sașii din Transilvania i-a taxat din plin). Cu evreii, atât Iancu, cât și Matia, mai ales, au avut o relație foarte bună (Matia și-a și pus corpul de oaste evreiesc să defileze pe străzile Vienei). Adică, Iancu, mai mult decât un tată de statuie, ar câștiga alegerile.

Referințe și comentarii

Pentru opera și personalitatea lui András Kiss (1922-2013), vezi...*éltünk mi sokáig két hazában... Tanulmányok a 90 éves Kiss András tiszteletére*; editori Veronika Dáné, Teréz Oborni, Gábor Sipos, Debrecen, 2012. Răposatul arhivist și profesor a discutat ultima dată relația dintre Iancu și orașul Cluj în „Johannes Hunyadi und die Freiheiten der Stadt Klausenburg”, în *Between Worlds (=Mélanges d'Histoire Générale*, NS, I, 1-2), II. Extincta est lucerna orbis: *John Hunyadi and his Time*, editori Ana Dumitran, Loránd Mádly, Al. Simon,

Cluj-Napoca, 2009, pp. 225-230. Argumentația lui Kiss ar fi trebuit ascultată fie și numai pentru că avusese bun simț și tărie atunci când Bálint Hóman „jupânea” cultura pe Someș (1940-1944), mai ceva decât Constantin Daicoviciu în deceniile de mai apoi. Pentru aceasta ar fi fost nevoie de niscaiva verticalitate. Ori, doar *boul este consecvent*, pentru a cita „bustul de arheolog” din Piața – clujeană – a Muzeului. Până la urmă, faptele lui Iancu par să fi contat mai puțin decât ceea ce aceia care i-au urmat au dorit să știe ori nu despre acestea.

Despre Iancu de Hunedoara s-au scris și se vor scrie multe, de bine, de rău. O privire de ansamblu poate fi găsită acum în Ioan Drăgan, „Familia Mușina de Densuș/ Morșinai de Răchitova – rudele Hunedorenilor”, în *Evul Mediu neterminat. Studii în onoarea profesorului Adrian Andrei Rusu cu ocazia împlinirii vârstei de 70 de ani*, editori Gianina-Diana Iegăr, Péter Levente Szócs, Gabriela Rusu, Florela Vasilescu, Cluj-Napoca, 2022, pp. 127-142. Cea mai importantă istorie a lui Iancu îi aparține în continuare lui Lajos Elekes, *Hunyadi*, Budapest, 1952. Pentru fiul său: András Kubinyi, *Matthias Rex*, Budapest, 2008. Legat de familia lor: Ioan-Aurel Pop, *Hunedoreștii: o familie europeană*, Cluj-Napoca, 2020; Ambrus Miskolczy, *A Hunyadi-per. A mítoszok valósága és a valóság mítoszai párbeszédben*, Budapest, 2022.

Deși 23 februarie 1443 s-a impus în ultimele decenii drept dată standard a nașterii lui Matia la Cluj (vezi Al. Simon, *Al treisprezecelea apostol: valachorum regulus*, Cluj-Napoca, 2017, pp. 9, 32), lucrurile sunt departe de a fi simple, începând de la diferite horoscuri medievale și moderne timpurii ale regelui (orientativ: Pál Szabó, „Egy királyi évszám nyomában: Hunyadi Mátyás életkoráról”, în *Urbs, civitas, universitas: ünnepi tanulmányok Petrovics István 65. születésnapja tiszteletére*, editori Sándor Papp, Zoltán Kordé, Sándor László Tóth, Szeged, 2018, pp. 259-270; Márton Veszprémy, „V. László, I. Mátyás és II. Lajos magyar királyok horoszkópjai”, *Pontes*, IV (2021), pp. 302-322). Cazul merită studiat.

Principalele acte privind istoria medievală a Clujului au fost publicate de Elek Jakab, *Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez*, I, Buda, 1870; László Makkai, *Kiadatlan oklevelek Kolozsvár középkori történetéhez*, Kolozs-

vár, 1947. Documentele *valahe* „uitate” (și în parte păstrate) se găsesc în I.-A. Pop, Al. Simon, „*Possessio regie maiestatis Felek vocata: orașul „de țară” al românilor și iobagilor din Regatul Ungariei*”, în *Povești despre Cluj*, V, editor Tudor Sălăgean, Cluj-Napoca, 2019), pp. 11-28. O mențiune specială i se cuvine aici răposatului Vasile Lechințan cu „Mentalități țărănești din satul românesc transilvan în secolul al XVI-lea”, în *Oameni și biserici: șapte secole de istorie scrisă pe Dealul Feleacului*, editor Al. Simon, Cluj-Napoca, 2022, pp. 75-102. Inutil de spus că veacul Reformei nu trebuie confundat cu secolul Hunedoreștilor (fie că-i numim pe aceștia Huniazi, fie că le spunem Hunedoreni).

Pentru dezvoltarea și „coruperea” Clujului după 1444/ 1458, vezi cel mai recent Lidia Gross, „Biografii intersectate: Ambrosius Sartor și Ambrosius Litteratus, doi patricieni din Clujul secolului al XV-lea”, în *Cluj – Kolozsvár – Klausenburg 700. Várostartórténeti tanulmányok. Studii de Istorie Urbană. Kolozsvár*, editor-general Maria Makó-Lupescu, Cluj-Napoca/ Kolozsvár, 2018, pp. 337-343. Pentru Clujul din Ungaria/ Transilvania, a se vedea (în completarea sintezei lui Konrad G. Gündisch, *Das Patriziat siebenbürgischer Städte im Mittelalter*, Köln – Weimar – Wien, 1993) și Enikő Rüzsz-Fogarasi, *Privilegiile și îndatoririle așezărilor urbane din Transilvania voievodală*, Cluj-Napoca, 2003, precum și Ágnes Flora, *The Matter of Honour: The Leading Urban Elite in Sixteenth Century Transylvania*, Turnhout, 2019.

Pentru numele lui Iancu și contextele în care ele au fost impuse, acceptate ori respinse a se vedea visceralul A.A. Rusu, *Iancu de Hunedoara și românii din vremea sa*, Cluj-Napoca, 1999, cu replica din I.-A. Pop, „Numele din familia regelui Matia Corvin: de la izvoarele de epocă la istoriografia contemporană”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XXVI (2008), pp. 111-138. Din perspectivă germană: Julia Dücker, „Konstruktion einer ruhmreichen Vergangenheit: die Abstammung des ungarischen Königs Matthias Corvinus”, în *Integration und Desintegration der Kulturen im europäischen Mittelalter*, editori Michael Borgolte, J. Dücker, Marcel Müllerburg, Bernd Schneidmüller, Berlin, 2011, pp. 137-151.

Date asupra tentativei de scindare a universității din anii 1997/1998-1999 pot fi găsite, în parte, prin căutare după termenii (orientativi) „Max van der Stoel” + „Victor Ciorbea” + „Bolyai”. Pentru scandalul plăcuțelor trilingve (2005/2006-2007), a se vedea, cu aceleași limitări, rezultatele căutării după „Andrei Marga” + „Hantz Peter” + Nicolae Bocsan”. Cât privește recente evoluții – pietonale, statuare și muzeale – ale memoriei clujene (și transilvane), o căutare după cuvintele cheie „Scoala Ardeleana” + „Emil Racovita” este sugestivă. Legat de muzeul transilvan amintit și de nelegarea sa tocmai de Bobâlna, vezi <https://republica.ro/de-ce-nu-avem-nevoie-de-un-muzeu-al-zidentitatii-si-conflicte-lor-transilvane-o-initiativa-cinica-fara>. Nelegarea nu trebuie să surprindă deoarece este un rezultat direct al liniei de studiu numite *Turism cultural* de la Universitatea Babeș-Bolyai.

Pentru amintirea Hunedoreștilor: Cornel Tatai Baltă, „Cel de al treilea ansamblu mural din Sala Unirii de la Alba Iulia”, *Sargetia*, NS, IX (2018), pp. 323-328; I.-A. Pop, „Matthias Corvinus, *Re de Ungaria, de Dacia etc.*, in 1462”, *Transylvanian Review*, XX (2020), suppl. 1, pp. 41-52. Cu accent pe complexul statuar de la Cluj dedicat regelui Matia (1902) și intrat mai apoi în România Mare „romană”, a se vedea Ioana Both, „La Lupa capitolina e Mathias Rex in Piazza della Libertà. Trasmissione indiretta”, *România Orientale*, XXXI (2018), pp. 337-352.

Politicele *transalpine* ale lui Iancu sunt ilustrate de Francisc Pall, „Intervenția lui Iancu de Hunedoara în Țara Românească și Moldova în anii 1447-1448”, *Studii. Revistă de Istorie*, XVI (1963), 5, pp. 1049-1072; Levente Nagy, Emőke Rita Szilágyi, „De la Corbii de Piatră la Strigoniu (Esztergom). Câteva date noi despre genealogia familiei lui Ioan de Hunedoara, Nicolaus Olahus și Vlad Țepeș”, *Studii și Materiale de Istorie Medie*, XL (2022), pp. 125-164. Demersurile lui Iancu sunt de privit în context larg (Martyn Rady, „Jiskra, Hussitism and Slovakia”, în *Confession and Nation in the Era of Reformations: Central Europe in Comparative Perspective*, editori Eva Doležalova, Jaroslav Pánek, Prague, 2011, pp. 59-72; Tamás Pálosfalvi, *From Nicopolis to Mohács: A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389-1526*

(= *The Ottoman Empire and its Heritage*, LXIII), Leiden – Boston, 2018, pp. 166-202). Remarca este valabilă și pentru politica lui Iancu la 1444 (Pál Engel, „János Hunyadi and the Peace of Szeged”, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*, XLVII (1994), 3, pp. 241-257).

Alexandru GHIȘA

NOTA DE FUNDAMENTARE privind ridicarea unei statui a lui Iancu de Hunedoara la Cluj-Napoca

Iancu de Hunedoara – o personalitate de prim rang în Europa secolului al XV-lea, aparține în același timp culturii istorice a poporului român, dar și a poporului maghiar. Originar din Transilvania, dintr-o familie cnezială românească din Țara Hațegului, prin efort personal, a urcat pe cele mai înalte trepte ale dregătorilor. Tatăl său, Voicu, a avut importante rosturi militare, ca oștean al curții regelui Ungariei, Sigismund de Luxemburg, de la care primește posesiunea Hunedoarei. Iancu și-a făcut ucenicia tot la curtea regală, unde a deprins meșteșugul armelor. Apreciat de regele Sigismund de Luxemburg, este trimis la studii militare la Milano, după care a obținut calitatea de ban al Severinului și apoi, din 1441, ajunge (co)-voievod al Transilvaniei.

Menționez faptul că timp de 200 de ani, între 1300–1500, Regatul Ungariei a avut monopolul aurului în Europa – în termeni moderni asta înseamnă că acest stat dicta atunci prețul aurului. Aurul era obținut din minele de la Roșia Montană, zona Baia Mare și Kremnica, azi în Slovacia. Monetăriile de prelucrare erau în Transilvania și la Kremnica. La 1300, când s-a stins dinastia arpadiană, dinastia angevină, cu origini franco-napolitane, a acceptat tronul Ungariei medievale știind că acest regat e o afacere de succes. Sub regii Carol Robert de Anjou, Ludovic I și Sigismund de Luxemburg, Regatul Ungariei a cunoscut o perioadă de stabilitate și de înflorire. A fost perioada de manifestare și acțiune a lui Iancu de Hunedoara și a fiului său, Matei Corvin, devenit rege, care a domnit 32 de ani. În acest interval, Iancu de Hunedoara

ajunge cel mai bogat om din cel mai bogat regat feudal european. Acest boom economic ungar a durat până la descoperirea Americii de către Columb (1492), când aurul sud-american a intrat în Europa pe filieră spaniolă, a scăzut prețul metalului galben, iar Regatul Ungariei a intrat în recesiune economică și sfârșește prin a fi cucerit de Imperiul Otoman după bătălia de la Mohacs (1526), iar cetatea Budei e transformată în pașalic turcesc (1541).

După bătălia de la Varna (1444), unde moare Vladislav Jagiello, rege al Ungariei (și al Poloniei), Iancu de Hunedoara se proclamă regent și preia administrarea Regatului Ungariei. Realizează alianțe cu Țara Românească și Moldova, cu Serbia și Albania și desfășoară o campanie militară ofensivă în Balcani, în teritorii cucerite de turcii otomani. Îl înfruntă pe Mahomed (Mehmed) al II-lea (cuceritorul Constantinopolului la 1453), la Belgrad, considerat „cheia Europei Centrale”, în 1456. Victoria de la Belgrad îi aduce lui Iancu de Hunedoara apelativul de „salvator al creștinătății”, iar papa Calixt al III-lea l-a numit „cel mai puternic atlet al lui Hristos”. La numai câteva zile după victorie, moare la Belgrad, răpus de ciumă, iar trupul său este adus în Transilvania natală și înmormântat în catedrala catolică din Alba Iulia. Da, Iancu de Hunedoara trecuse de la religia ortodoxă la catolicism din rațiuni politice, pentru a accede pe scara ierarhică, militară și politică, într-un regat feudal catolic. Nu a ascuns originile sale românești, mai ales în relațiile cu papalitatea, iar în calitatea sa de comandant militar, a avut tot timpul o gardă personală de 2.000 de vlahi (români). Fiul său, Matei, în calitate de rege al Ungariei, a păstrat această gardă personală a tatălui său, formată din români.

Iancu de Hunedoara este legat de Cluj prin faptul că, la intervenția sa, orașul a redobândit statutul de „oraș liber regesc”, re acordat de regele Vladislav Jagello la 21 septembrie 1444, statut pe care îl pierduse în 1438, pentru că s-a alăturat răscoalei de la Bobâlna (1437). În 2024 se împlinesc 580 de ani de la redobândirea privilegiilor conferite de acest statut de „oraș liber regesc” pentru Cluj-Napoca. În același timp, Clujul este locul de naștere al fiului său Matei, care va deveni cel mai longeviv rege al Ungariei (32 de ani) și care are o statuie ecvestră impresionantă în Piața Unirii, ridicată în 1902.

Menționez că imnul național de azi al României, „Deșteaptă-te române”, are două versuri – „Priviți mărețe umbre, Mihai, Ștefan, Corvine...”, care îl pune pe Iancu de Hunedoara, din familia Corvineștilor, alături de Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare, printre eroii de prim rang ai românilor. Dacă Mihai Viteazul și Ștefan cel Mare sunt onorați cu statui ecvestre în locuri publice importante din România, Iancu de Hunedoara nu are o statuie reprezentativă pe teritoriul țării noastre. Anul trecut (2022) primarul maghiar din Târgu Mureș a amplasat în cetatea orașului un bust al lui Iancu de Hunedoara, cu o inscripție în limba latină „Johannes de Hunyad”, dar care este mai degrabă o caricatură de statuie. De asemenea, menționez că nici la Budapesta nu este amplasată o statuie reprezentativă. Există o statuie ecvestră, în mărime naturală, a lui Iancu de Hunedoara, în Parcul orașului, în spatele unei clădiri – copie după o aripă din Castelul Huniazilor de la Hunedoara, dar care nu e deloc reprezentativă.

În 2016, la 560 de ani de la bătălia de la Belgrad, autoritățile sârbe au ridicat o statuie lui Iancu de Hunedoara la Zemun (cetatea orașului, azi cartier al capitalei), dezvelită în prezența președinților Serbiei și Ungariei. Președintele României nu a fost invitat.

În consecință, propunem ridicarea la Cluj-Napoca a unei statui reprezentative a lui Iancu de Hunedoara, în postura de comandant militar, cu armura specifică epocii sale. Amplasarea acesteia se poate face pe latura de nord a catedralei catolice Sfântul Mihai, vis-a-vis de Palatul Banffy (Muzeul de Artă). Inscriptia pe soclu va fi numele românesc, „Iancu de Hunedoara”, iar sub acesta se va scrie numele consacrat în istoriografia ungară, „Hunyadi János”.

La dezvelirea monumentului, după alegerile de anul viitor, propunem ca noul președinte al României să invite la Cluj-Napoca pe președinții Serbiei și Ungariei, într-un demers de diplomatie publică de natură să dea plusvaloare personalității lui Iancu de Hunedoara, considerat erou al românilor, maghiarilor și sârbilor, în același timp o personalitate europeană.

Cu respect și aleasă considerație,
Dr. Alexandru Ghișa
 Cluj-Napoca, 9 august 2023

Zeno MILLEA

CAUSA CAUSARUM

S-au întors, în urmă cu ceva vreme, pe toate fețele cauzele directe și indirecte ale tragediei de la „Colectiv”. S-a vorbit despre legi strâmbе sau eludate, despre aprobări inexistente sau ilegale, despre controale neglijate sau fictive, despre complici-

tăți remunerate, despre materiale ieftine dar inflamabile și toxice, despre materiale pirotehnice care se folosesc numai în poziție verticală și în spațiu liber, despre iresponsabilitatea organizatorilor dar și a membrilor orchestrei și a publicului, ba chiar și despre acte criminale menite, finalmente, a răsturna guvernul. Despre un singur lucru nu s-a vorbit: despre *causa causarum*.

În cele ce urmează voi încerca, pe îndelete, să configurez această cauză primară.

*

Am învățat, cu 80 de ani în urmă, acasă și la școală, că poezia înseamnă mesaj, rimă și ritm, pictura – desen, culoare și lumină, iar muzica – melodie, armonie și ritm. Iar dacă lipsește (parțial sau total) careva dintre ele, bogăția celorlalte o poate compensa.

Din păcate, aceste triade clasice și-au pierdut, treptat, actualitatea, ajungând, până la urmă, să avem poezii fără mesaj (descifrabil), fără ritm și fără rimă, picturi încadrabile (cu bunăvoință) la artă decorativă și muzică fără melodie, armonie sau ritm – un fel de zgomot sofisticat (cel mult o „coloană sonoră”).

Să fiu bine înțeles: vorbesc de pe poziția cuiva care, înainte de a deveni medic, a trăit zece ani din muzică și a obținut, printre altele, cinci titluri de laureat pe țară (confruntări interuniversitare).

Nu fac judecăți de valoare, îmi exprim doar propria percepție și recunosc că sunt depășit. Nu înțeleg și nici nu vreau să înțeleg ceea ce astăzi – nu pricep de ce – se mai numește muzică. Pentru mine este antimuzică!

Să rămânem la muzică, în speță la cea mai accesibilă dintre ele, numită cândva „muzică ușoară” (un fel de jazz mai comercial – la vre-

mea respectivă). La sfârșitul anilor '50 s-a produs „declicul”, odată cu apariția formației Beatles. Membrii ei erau geniali și au reușit, cu brio, să impună o altfel de muzică. Dar muzică cu M mare, care nu avea nevoie de elemente de recuzită și diverse artefacte și exhibiții care s-o completeze. Însă, paralel cu formații de referință (Rolling Stones, Boney M, Abba, Bee Gees, Queen, Scorpions etc.) care au continuat să facă muzică, a început și declinul la care m-am referit mai sus, declin care a impus, pentru compensarea carenței (mai ales) de melodie și armonie, fel de fel de „adjuvante” quasi coregrafice, optice și pirotehnice.

Firește, la noi fenomenul s-a manifestat cu o anumită (și benefică) întârziere, din motive pe care nu mai e cazul să le explic. Astfel, în deceniul 1965-1975 (interval de reală liberalizare) au concertat la București, cu sobrietatea unor orchestre simfonice, Benny Goodman, Woody Herman, Louis Armstrong, Duke Ellington, Quincy Jones (și mulți alții), iar Dalida, de pildă, în concertul ei de la aceeași sală a palatului, a stat nemișcată lângă microfon și a cântat două ceasuri, fără să se miște, fără jocuri de lumini, fără cețuri artificiale, fără efecte pirotehnice etc. Și regii jazzului, și regina muzicii ușoare au cântat doar. Pentru că nu aveau nevoie de altceva!!! Și nimeni nu aștepta altceva de la ei!!!

Deci, la vremea respectivă, lumea mergea la concerte ca să asculte muzică și virtuozitate vocală sau/și instrumentală, nu să admire turgorul rotunjimilor feminine, coregrafiile cu sugestii erotice, decibelii deșănțați și diverse efecte optice și pirotehnice – cum se întâmplă în zilele noastre.

Cum am ajuns aici? Nu din cauza mizeriei anilor '80, firește, ci dintr-o greșită înțelegere a libertății și democrației și din maimuțareală. Da – din maimuțareală! Dar să nu ne grăbim și s-o continuăm, așa cum ne-am propus, pe îndelete. Ce-ar fi trebuit să facem în perioada post-decembristă? Să manifestăm respect față de semenii, față de societate, față de avutul obștesc, față de bunurile de patrimoniu, față de valorile și simbolurile naționale, față de regulile scrise și nescrise ale conviețuirii sociale, față de istorie și strămoși și așa mai departe. Pe scurt: să dăm dovadă de solidaritate, responsabilitate, spirit civic, patriotism și respect al alterității. Și, firește, să muncim pe rupe.

În loc de toate acestea ce am făcut noi? Prima „realizare” a fost săptămâna de lucru de cinci zile (atunci când japonezii, de pildă, și astăzi mai au conflicte cu patronii pentru că nu sunt lăsați să lucreze și în zilele libere!). A doua a fost promovarea unui individualism feroce și asimilarea principalei legi a junglei – „devo-rezi, sau ești devorat”! A treia a fost să interpretăm democrația ca și anarhie. A patra a fost să fracturăm societatea în grupuri antagoniste, care continuă lupta și în absența mizei (ca în bancul cu cei din tramvai care continuă conflictul și după ce protagoniștii ce l-au iscat au coborât deja de mult!). A cincea a fost transformarea României într-o țară a nimănui, într-un sat fără câini. Drept care, s-a furat (de regulă în beneficiul străinilor) tot ce se putea fura, iar ce nu s-a putut fura (ca atare) a fost tăiat în bucățele (sau distrus pur și simplu). Paralel, au proliferat evaziunea fiscală, marea corupție, rețelele mafiote, comerțul cu carne vie, infracționalitatea în general, inversiunile sexuale (că în afară de homosexualitate mai există și pedofilie, zoofilie, necrofilie etc., etc., etc.), violurile (inclusiv colective), pornografia, coprolalia, jurnalismul de scandal, fenomenul „paparazzi” și așa mai departe. Pe același fond de globalizare (sau, mă rog, de pregătire pentru globalizare) s-au introdus în limba română o puzderie de expresii (sau prescurtări) străine de care, în marea majoritate a cazurilor, nu aveam nicio nevoie (am atins subiectul într-un articol anterior). Ba mai mult, am preluat și niște „sărbători” (Valentine’s Day sau Halloween, de pildă), prima absentă în calendarul ortodox, cea de a doua, se pare, nici măcar creștină! De ce le-am preluat? Din deja amintita „măimăuță-reală” (variantă mai primitivă a snobismului – echivalabilă cu slugărnicia!)

Și iată-ne ajunși la „loco dolenti”. Dar mai întâi să reluăm treaba cu muzica. Eram, prin 1964, în sala mare a casei de cultură din Zalău și cântam la pianul de pe scenă, pe care tocmai (rugat fiind) îl acordasem. La un moment dat, observ că nu eram singur: în ultimul rând ședea un spectator. Am mai cântat vreo oră, după care am închis pianul și am dat să cobor. Omul meu era tot în sală, dar a venit să mă întâmpine. Am aflat, cu mirare, că cel ce m-a ascultat era Max Eisikovits. Din vorbă în vorbă, am ajuns la muzica post-modernă. La nedumerirea mea, mi s-a explicat că muzica la care

m-am oprit (și fixat) eu trezea în ascultător sentimente, iar cea care se compune acum are menirea să trezească senzații. (Repet, ne aflam în 1964)

În aceeași ordine de idei (și subsecvent), muzica de astăzi mai coboară o treaptă – trimițând doar impulsuri. Să încerc o delimitare a sferei și a adresantului: dacă sentimentele țin de afect (dar și de cortex) iar senzațiile de diverși analizatori, atunci impulsurile se adresează zonelor ancestrale, cele mai vechi și mai primitive. Cu alte cuvinte, dacă muzica, ce se adresa cândva afectului și intelectului, a ajuns să se oprească, astăzi, în sfera instinctuală, atunci avem deja toate răspunsurile la eventualele nedumeriri.

Las restul la aprecierea cititorului și mă întorc la „loco dolenti”, la „omul de tip nou”, pe care comunismul n-a reușit să-l creeze, dar post-comunismul (pre-globalizant) cât de bine.

Ce legătură au toate cele de mai sus cu tragedia de la „Colectiv”? Păi, s-o luăm iarăși pe îndelete. Dacă muzica (cea ușoară – despre ea fiind vorba cu precădere) și-ar fi păstrat, în linii mari, triada clasică (melodie + armonie + ritm), ea ar fi ascultată și azi în săli de concerte, fără circul complementar de astăzi în materie de recuzită, fără alcool și droguri și, mai ales, fără efecte pirotehnice.

Dacă ar fi ascultată în săli de concerte (sau polivalente), în condițiile de mai sus, izbucnirea unui incendiu ar fi exclusă sau foarte puțin probabilă. Pe de altă parte, sălile respective erau, toate, înzestrate cu ustensile de PCI, plan de evacuare, căi suplimentare de evacuare și personal de specialitate (pompiier). De asemenea, erau periodic controlate, inclusiv prin exerciții de simulare.

În condițiile descrise, publicul meloman ar veni (ar fi venit) la concerte ca să asculte muzică și nu pentru „defulare”, „catharsis” (de tipul: „Zbiară fătu-meu!!!”) sau alte motive la fel de nemuzicale de „purificare”!

Și, ca să revin la „Colectiv”, acolo a existat un cumul nefericit de factori, unul mai condamnabil decât altul, despre care s-a scris cu prisosință. Nu vreau să reiau nimic din cele scrise. Vreau doar să amintesc că acel concert fatal a avut legătură directă și a coincis cu „sărbătoarea” de Halloween. Pe care dacă nu o preluam, nu o asimilam, concertul, mai mult decât probabil, n-ar mai fi avut loc – și nici tragedia!

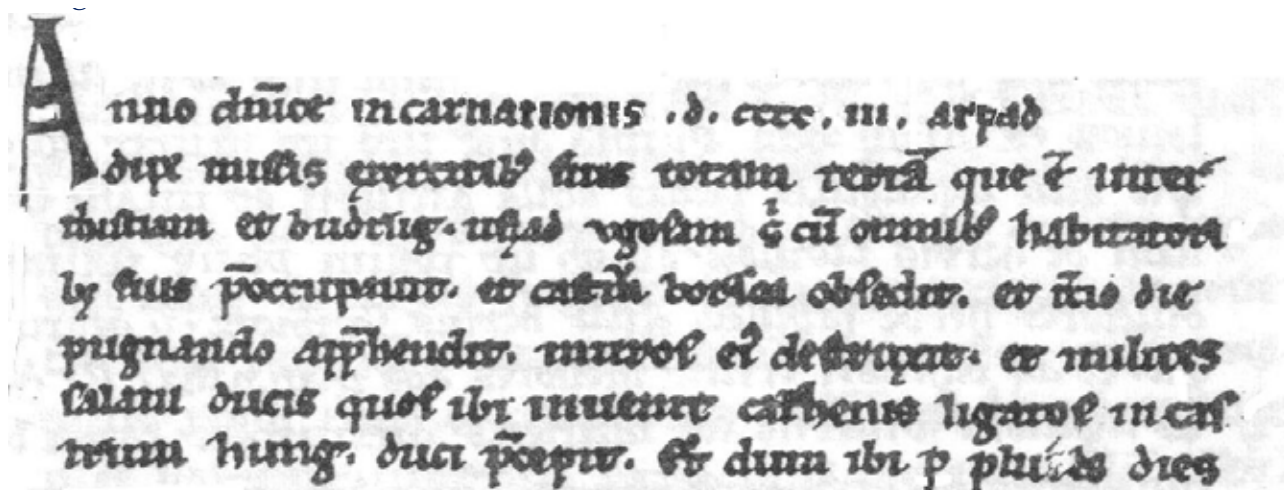
Octavian CĂPĂȚÎNĂ

O SUTĂ DE ISTORIOGRAFI COPIAZĂ „POVEȘTI MIZERABILE”. ENCICLOPEDIILE LE MULTIPLICĂ. UN CAZ.

Parcă nimic nu s-a schimbat de acum 300 de ani când Voltaire scria despre istoriografia occidentală: «O sută de istoriografi copiază aceste mizerabile basme. Dicționarele Europei le repetă. Consultați adevăratele anale turcești, adunate de prințul Cantemir și veți vedea cât de ridicole sunt toate aceste minciuni.

Până acum nu s-a găsit nici un document care să ateste sosirea hoardei nomade turco-ugrice în Panonia în 896. Scrisoarea notarului P. al regelui Bela plasează venirea triburilor nomade în insula Sepel cândva după anul 903, deoarece în acel an abia ajunseseră în jurul cetății Ung (azi Ujgorod, * revista Orașul 48-49/2020). Mai jos textul și fotocopia fragmentului XIV din scrisoarea notarului P: «Anno domine incarnationis DCCCIII arpad dux missis exercitibus suis totam terram que est inter thisciam et budrug,... »:

În 1896, Imperiul Habsburgic urma să organizeze Expoziția Mondială, la Viena, dar din lipsa de fonduri Viena renunță și așa se ajunge ca viitoarea expoziție să fie organizată de Budapesta. Stabilirea anului 896 pentru descălecatul în Pannonia a hoardelor nomade s-a hotărât în Dieta de la Budapesta pentru a coincide cu organizarea expoziției Universale de la Budapesta din anul 1896 cu scopuri politice. Expoziție nerecunoscută de către Bureau International des Expositions. În 1895, a avut loc Congresul „minorităților” de sub administrația politică ungurească, minorități (români, slovaci, sârbi), care împreună formau majoritatea în această parte a Imperiului Habsburgic, dar care nu aveau nici un drept pozitiv și concret. Citez din *Protestul Românilor, Slovacilor și Sârbilor* (Telegraful Român, nr. 109-110, 1896): „Actualii depozitari ai puterii publice... s-au pus să însceneze pentru ochii Europei o serbare, care pe departe e lipsită de orice temei istoric,... aceiași Academie (n.n.-ungară) n-a fost în stare să fixeze anul sosirii maghiarilor (n.n.-în Pannonia)”. Dar Dieta de la Budapesta vede o ocazie excepțională de a impune lumii propriile „adevăruri”, fie ele și fabricate. Și asta se pare că a contat în istoriografia europeană, conform vechii practici incriminate încă de către Voltaire. Mai jos un tabel sumar cu sursele vechi, originale, dar și cu copierea fără discernământ și fără bază științifică a mistificării istoriografice promovate în 1896 de către politicienii de la Budapesta în zeci de enciclopedii și tratate de istorie.

	Autor, lucrare	Data	Anul descălecatului nomazilor turano-turcici
1	Cronica lui Nestor (<i>Istoria anilor trecuți</i>)	~1110	Neprecizat. Nomazii unguri abia ajunseră în sus pe Nipru venind din răsărit, lângă Kiev la 898 (6406 de la Facere).
2	Scrisoarea notarului P. către prea iubitul prieten N.	~XII	Neprecizat. Dar triburile nomade trecuseră din Galiția peste Carpații Păduroși în jurul cetății Ung în anul 903. De unde, peste un an sau mai mulți, hoarda coboară pe Dunăre și se stabilește pe insula Sepel (Cepel).
3	Ioan Slavici, <i>Studii asupra maghiarilor</i>	1870	„O cucerire a (Pannoniei) prin maghiari nu are nici un înțeles... Maghiarii erau un popor nomad; cucerirea însă nu are înțeles decât pentru popoarele agricole. Nu este un istoric maghiar, care să ne poată arăta date despre aceea că maghiarii să fi domnit peste aceste popoare (români, slavi și germani): ele au trăit lângă maghiari, nu însă cu sau sub maghiari. Ba încă s-ar putea dovedi...”
4	Pallas Nagy Lexikon (vol. 12)	1896	Nu avansează vreun an sau vreo perioadă precisă
5	ASTRA -enciclopedia română vol. 3	1904	Nu avansează vreun an sau vreo perioadă precisă
6	Teodor V. Păcățian „Cartea de Aur” vol. VII	1913	Protestul minorităților – Acad. ungară nu a putut dovedi anul descălecatului - publicat în Telegraful român, 1896
7	Rizzoli Larouse, vol. I	1969	„La sf. sec. VI când a început infiltrarea germană în Pannonia, unde erau așezați ungurii...”
8	Grolier Academic Encyclopedia	1994	Secolul al 9-lea
9	Pal Engel, <i>Regatul Sf. Stefan</i>	2006	„895... fiind bătuți s-au refugiat în bazinul carpatic”
10	Funk & Wagnalls New Encyclop.	1996	„895 or 896”
11	Dictionary of Middle Age (SUA)	1985	895-896
12	The Encyclop. Americana	1994	895-896
13	Revai Lexikon	1915	896
14	Neue Duden Lexikon	1989	896
15	Larousse	1994	896
16	Brockhaus	2005	896
17	Istoria românilor vol. III	2010	896 - maghiarii „au decis să se refugieze în Pannonia”
18	***, <i>Cronica Ilustrată a omenirii</i>	2011	896
19	I-A Pop, <i>De la romani la români</i>	2022	896
20	Meyers Univ. Lexikon	1981	„Um 896”
21	Weltgeschichte (Leipzig)	1981	896-900
22	Dicționar Enciclopedic român	2009	896-900
23	Knaurs Lexikon	1940	„Um 900”
24	AXIS Hachette	1993	„A la fin du IX ^e siècle”
25	Britanica	2010	Finalul sec. IX

Prin urmare nici ChatGPT-ul firmei *Open AI*, nu face excepție, întrucât, asta știe și asta poate o mașină (*learning machine*) sau cum greșit i se mai spune *mașină inteligentă*; sintagma impusă public de «*inteligentă artificială*» fiind o exagerare regretabilă, fără acoperire științifică. Dar iată mai jos dialogul autorului cu ChatGPT- OpenAI pe tema descălecatului.

OC, întrebare: Când au sosit triburile nomade ale ungarilor în Pannonia?

Răspuns, ChatGPT: Triburile nomade ale ungarilor au sosit în Pannonia în jurul anului 895, în ceea ce este cunoscut sub numele de Marea migrație a ungarilor. Această migrație a avut un impact semnificativ asupra istoriei Europei Centrale și de Est, deoarece ungarii au stabilit un stat puternic cunoscut sub numele de Regatul Ungariei, care a existat până în secolul al XX-lea.

OC, replică: Fals! Nu există niciun document care să confirme această dată.

Răspuns, ChatGPT: Aveți dreptate, mea culpa. Într-adevăr, nu există o dată precisă cunoscută pentru sosirea triburilor maghiare în Pannonia. Cu toate acestea, se crede că această migrație a avut loc în jurul anilor 890-900, iar unele surse sugerează că liderul maghiar Arpad ar fi condus această migrație. Este important să menționăm că istoricii au dezbătut în continuare momentul exact al sosirii maghiarilor în Pannonia și există multe

teorii și argumente diferite cu privire la acest subiect.

Un text foarte scurt din revista Orașul nr 48-49/2020, mai „complicat”, în sensul că sunt două idei legate de *Scrisoarea notarului P. al regelui Bela*, livrat ChatGPT-ului l-a încurcat, în sensul că «inteligentă artificială» nu a putut să deceleze cele două idei.

Una dintre idei cuprinde înțelesul stălcit pe care călugării catolici din acele timpuri îl acordau *iubirii creștine*, iar cealaltă idee se referea la data explicită a ajungerii rămășițelor nomade, în jurul cetății Ung, după nimicirea lor de către pecenegi și volgari în 896. Or ChatGPT le încurcă, nu este în stare să discearnă, să separe, să înțeleagă două idei. IA cel mult extrage din milioane și miliarde de surse un sens dominant, nimic mai mult. Nu există, deocamdată inteligență artificială, decât pentru neștiutori și impositori, fie ei membri corespondenți ai Academiei. În concluzie, azi, pe lângă istoriografi de toate condițiile care repetă *povești mizerabile* și enciclopediile care-le repetă, avem și așa zisă *inteligentă artificială* care difuzează aceste *povești mizerabile* în marea masă! Cum le putem curma? Făcând apel la document și rațiune.

*revista Orașul nr 48-49/2020, iar online se regăsește aici: <https://www.itc-cluj.ro/cultura/Cum%20un%20fals%20politic%20...%20.htm>.

Eugen Ioan MĂCINIC

Ionuț ȚENE

MONUMENTUL CRUCEA DE PE CETĂȚUIE REPREZINTĂ O EMBLEMĂ CENTENARĂ A CLUJULUI!

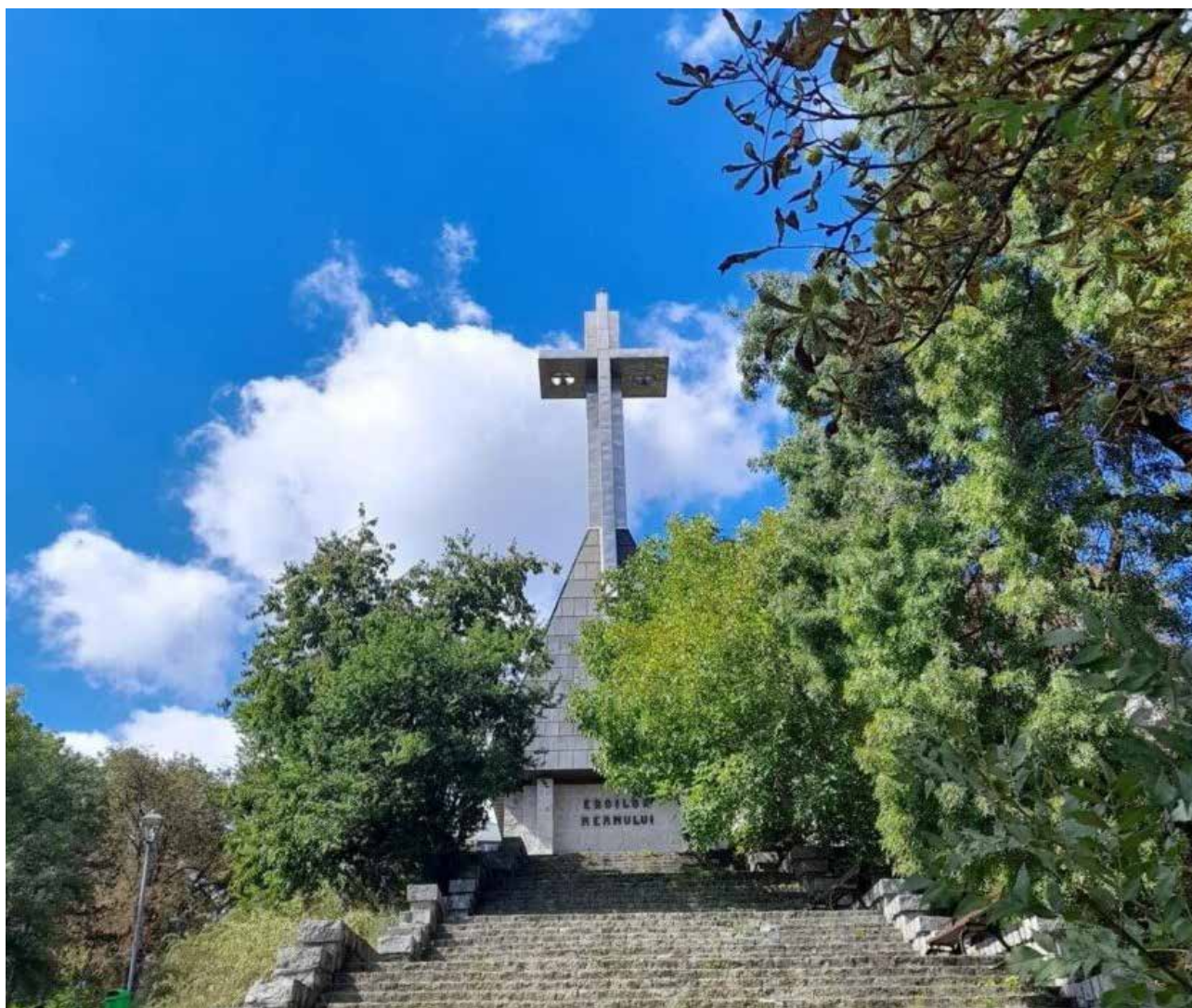

Monumentul Crucea de pe Cetățuie nu este un simplu monument ridicat prin conjunctura social-politică, de după Revoluția din decembrie 1989, la Cluj-Napoca. Acest monument dedicat eroilor neamului are deja o istorie aproape cente-

nară. Este deja o efigie istorică pentru municipiul Cluj-Napoca. Crucea a intrat în conștiința clujenilor și este un simbol cultural și turistic al municipiului Cluj-Napoca, recunoscut, oarecum similar cu statuia lui Hristos din Rio de Janeiro (Brazilia). Monumentul Crucea de pe Cetățuie se vede din orice parte a orașului și a devenit un loc fanion pentru clujeni. Atât localnicii, cât și turiștii își fac poze la Crucea de pe Cetățuie, ca să rămână cu o amintire frumoasă. Chiar și tinerii căsătoriți se pozează aici, iar autoritățile locale organizează evenimente comemorative. Crucea de pe Cetățuie a intrat în ADN-ul turistic, istoric și cultural al municipiului Cluj-Napoca. Dar puțină lume cunoaște istoria ridicării acestui monument emblemă al orașului pe un loc în care a existat o cruce medievală. În anul 1993, cunoscutul activist civic dr. Francisc Țăranu, care se apropia de frumoasa vârstă de o sută de ani, a propus municipalității clujene ridicarea unei cruci imense pe dealul Cetățuia în locul celei distruse de comuniști în 1948. Dr. Francisc Țăranu era tatăl compozitorului Cornel Țăranu, astfel pe multe site-uri se face confuzia între cei doi. Dr. Francisc Țăranu era prieten foarte bun cu vrednicul de pomenire ÎPS Bartolomeu Anania, arhiepiscopul Vadului, Feleacului și Clujului încă din 1946, când amândoi colegi la facultatea de medicină din oraș, au fost liderii celebrelor manifestații anticomuniste și a grevei academice din anul 1946. La demersurile pentru ridicarea monumentului de pe

Cetățuia a contribuit inițial și decisiv, Leul Ardealului, care nu i-a fost greu să se impună primarului de atunci, Gh. Funar și consilierilor locali de a înălța Crucea pe locul unei cruci de lemn interbelice. De altfel, pentru ridicarea Crucii de pe Cetățuie dr. Francisc Țăranu a fost recompensat cu titlul de cetățean de onoare al municipiului Cluj-Napoca, în 1997.

Crucea de pe Cetățuie, numită și Monumentul Eroilor Neamului, este dedicată memoriei martirilor Revoluției de la 1848-1849. Monumentul Eroilor Neamului de pe Cetățuie a fost dezvelit și sfințit la 1 decembrie 1997 de către ÎPS Bartolomeu Anania, arhiepiscop ortodox al Vadului, Feleacului și Clujului și ÎPS George Guțiu, arhiepiscop greco-catolic de Cluj-Gherla. Crucea a fost înălțată în locul celei din lemn de stejar, care a fost ridicată între 1936-1937 prin grija episcopului greco-catolic Iuliu Hossu și a ministrului Valer Pop și care a fost dinamitată în 1948 din dispoziția comuniștilor. Crucea originară fusese înălțată în memoria celor întemnițați în această temută fortăreață. În evul mediu cronicile amintesc că aici a existat o cruce medievală, locul acesteia încă se vedea la începutul anilor 1960. Crucea a fost demontată de hortiști după Dictatul de la Viena în anul 1941, fiind repusă imediat după restaurarea administrației românești la 13 martie 1945, în Ardealul de nord. Crucea a fost dinamitată de comuniști în 1948, ca pe locul ei să se amplaseze imensul monument de astăzi, în 1997. Monumentul se află pe dealul Cetățuia, pe latura sudică a fostei fortificații habsburgice, în apropierea hotelului Belvedere. Crucea de pe Cetățuie proiectată de către arh. Virgil Salvanu, un octogenar la vremea aceea, pe colina Cetățuia din Cluj-Napoca și are o înălțime de aproape 23 m, iar greutatea monumentului este de 60 tone. În comisia de concurs a monumentului au fost IPS Bartolomeu Anania, IPS George Guțiu și academici-anul Camil Mureșanu. Partea de jos a monumentului simbolizează o casă tipic ardelească, din care se înalță crucea din inox, în care se oglindește cerul. Ea este realizată din două lamele, de fiecare parte, câte două cruci mai mici. Acoperișul casei, realizat din foi de cupru, contrastează cu argintul crucii, ducându-te cu gândul la cele două elemente – pământ și cer – sau la materialitate și spiritualitate. Monumentul este o sinteză a elemen-

telor moderne și a celor tradiționale ardele-
nești. Pe "căsuța maramurșeană", care stă la
baza crucii, au fost instalate plăci de bronz cu
numele tribunilor lui Avram Iancu executați
de armata revoluționară a generalului Bem
la 1849. Tot atunci s-a amplasat și o placă în
memoria umanistului sas Ștefan Ludwig Roth
împușcat de soldații lui Bem în fosta fortă-
reață austriacă, în stil Vauban. Aceste plăci de
bronz cu numele tribunilor lui Avram Iancu
executați de Bem au dispărut acum câțiva ani
fără ca poliția să găsească făptașii.

Monumentul Crucea de pe Cetățuie
a fost dezvelit și sfințit, cu mare fast, pe 1
Decembrie 1997, tocmai de Ziua Națională.
Mii de clujeni, care au participat la festivită-
țile naționale din Piața Avram Iancu, au venit
pe jos și au urcat pe dealul Cetățuie să partici-
ple la sfințirea Crucii de către cei doi ierarhi,

ortodox și greco-catolic. Soclul statuii fusese
înfășurat într-un imens Tricolor. Atunci, ÎPS
Bartolomeu Anania, în discursul său istoric de
la monument, a declarat că sfințește această
cruce și o lasă clujenilor moștenire ca un tes-
tament al poporului român "născut, nu făcut
creștin." După sfințirea Crucii de pe Cetățuie,
la care au participat sute de moși veniți cu
mocănița, autocarel

e și mașinile personale de la Abrud și
Câmpeni, marea masă de participanți s-au
îndreptat spre Casa Universitarilor ca să vadă
proaspăta frescă dezvelită, după ce fusese aco-
perită 50 de ani de comuniști: "Cultura română
din Ardeal". Din 1997, până în prezent Monu-
mentul Crucea de pe Cetățuie este o emblemă
centenară, un adevărat simbol istoric al Cluju-
lui și Ardealului creștin, dar și o atracție turis-
tică națională și internațională.

Virgil MIHAIU

INSUBSTITUIBILUL
CORNEL ȚĂRANU

Am aflat de moartea compozitorului Cornel Țăranu, tocmai pe când urma să-i transmit felicitări cu ocazia împlinirii a 89 de ani. Soarta vru ca el să se retragă de pe scena vieții scurt timp înaintea propriei zile natale. Așa se întâmplase, la înce-

putul lunii mai 1961, și cu decesul lui Lucian Blaga – unul dintre poeții săi preferați (opțiune semnificativă, având în vedere profundele afinități manifestate de muzician față de arta cuvântului rafinat).

Născut în 20 iunie 1934 la Cluj, Cornel Țăranu și-a urmat vocația de muzician cu deplină dedicațiune, consecvență, fler artistic, capacitate de a surmonta vicisitudinile (indiferent de oscilațiile climatului socio-politic, ideologic sau economic). Parcurgea etapele vieții cu seninătate și înfrunța provocările destinului printr-o alură surzătoare, dătătoare de speranțe. Își asuma, ca pe un fel de armură interioară, condiția creatorului autentic: salvagardarea prin opera de artă a specificității noastre umane. A știut să fructifice din plin studiile de compoziție, începute sub îndumarea maestrului Sigismund Toduță la Conservatorul din Cluj, în dezolanții ani 1950, pentru ca în următorul deceniu să beneficieze de stagii de perfecționare la Paris – cu iluștri Olivier Messiaen și Nadia Boulanger, precum și la Darmstadt – cu György Ligeti, Bruno Maderna și Christoph Caskel. Prin lucrările sale – în multiple genuri: simfonic, cameral, coral, operă și balet, coloane sonore pentru producții cinematografice, interferențe cu jazzul, reconstituiri de partituri etc. – Cornel Țăranu ocupă un loc de referință în cadrul briantei școli române de muzică erudită contemporană afirmate în a doua jumătate a secolului XX. În acea perioadă compozitorii noștri înfăptuiseră idealurile lovinesciene de sincronism cu realizările occidentale din sfera muzicii, în pofida regimurilor represiv-izolați-

oniste la care fusese supusă țara noastră, începând cu tragedia celei de-a doua conflagrații mondiale. Din fericire, prin însăși natura sa solară, compozitorul/dirijorul/profesorul clujean a cultivat raporturi de amicitie și colaborare cu congenerii săi din diverse generații – de la Aurel Stroe, Ștefan Niculescu, Anatol Vieru, Pascal Bentoiu, Tiberiu Olah, Octavian Nemescu, Miriam Marbé, Costin Mioreanu, Corneliu Dan Georgescu, Horațiu Rădulescu, W. Berger, Liviu Glodeanu, Hans Peter Türk, Vasile Herman, până la Sabin Pautza, Nicolae Brânduș, Lucian Mețianu, Dan Voiculescu, Horia Surianu, Iancu Dumitrescu, Adrian Iorgulescu, Violeta Dinescu, Dan Dediu, Șerban Nichifor, Ede Terényi, Doru Popovici, Const. Râpă și mulți alții – inclusiv ex-studenții săi afirmați în deceniile de după 1989. O asemenea simplă enumerare relevă nobila preocupare a maestrului de a întreține faste conexiuni profesionale și umane cu confrății săi născuți în aceeași țară.

Împins de apetența mea pentru spiritul de avangardă, avui șansa de a urmări încă de la primele sale manifestări excelențisimul ansamblu de muzică nouă *Ars Nova*, fondat de Cornel Țăranu în 1968 (peste decenii, atunci când am susținut prin articole sau pledoarii impresariale câteva dintre inombriabilele reprezentații pe Glob ale acestei formații, sugerasem adoptarea numelui *Ars Nova de Cluj*, spre a o diferenția de ansamblul omonim creat de Marius Constant în Franța anul 1963). Gruparea – cu o componentă instrumentală variabilă – a reprezentat, încă din perioada totalitară, o veritabilă „instituție alternativă” de promovare a creativității muzicale române și universale. În condițiile progresivei asfixieri a libertății de expresie din țara noastră – de la infamele „teze” de filiație nord-coreeană din 7 iulie 1971 până la 22 decembrie 1989 – *Ars Nova* a reușit în mod quasi-miraculos să își mențină nealterate, la cote superioare, atât nivelul repertoriului, cât și capacitatea de a disemina opere semnificative ale muzicii secolului trecut (multe în primă audiție, sau unele concepute special pentru orchestra dirijată de Cornel Țăranu). În acea epocă de închistare, cenzură și obscurantism ideologizant, concertele ansamblului de la Cluj erau oaze de libertate și familiarizau publicul cu tendințele de ultimă oră ale muzi-

Cornel Țăranu (stânga), invitat la Cursul de Estetica Jazzului prezentat de Virgil Mihaiu la Academia Națională de Muzică G. Dima, Cluj. Fotografie de Sorin Saladie, din anul 2013.

cii contemporane; în programe figurau somități de rangul unor Stravinsky, Ravel, Schönberg, Enescu, Bartók, Berg, Webern, Varèse, Berio, Cage, Xenakis, Boulez, Stockhausen, Nono, Bussotti, Stroe, Lutoslavski, Kagel, Ligeti, Gorecki ș.a.m.d. Pe lângă înalta competență interpretativă a membrilor săi, ansamblul condus de Cornel Țăranu a promovat consecvent idei artistice novatoare, avangardiste, provocatoare, realizând acasă la noi o operă de pionierat în domenii ca teatrul instrumental, interferențele dintre sfera acustică și cea coreografică, conexiunea cu artele vizuale sau electronice, teatru/dans, combinațiuni muzical-poetice etc. Activitatea ansamblului a acoperit un arc temporal de jumătate de secol! Printre marile succese din ultima perioadă s-a aflat participarea la Festivalul *Musica Viva*, principalul eveniment anual din Portugalia consacrat muzicii contemporane. Organizatorii apreciaseră programele propuse de ICR Lisabona în cadrul *Stagiunii muzicale române în Portugalia*, pe care o inițiasem la scurt timp după inaugurarea instituției în 2007. Astfel

s-a ajuns la invitarea emblematicului ansamblu clujean, spre a încununa gala finală a ediției 2010 a celor două săptămâni de festival. Nu e o întâmplare că am considerat succesul respectivului concert demn de a-i consacra un articol în *România literară*. În același prestigios hebdomadar publicasem încă din numărul 6/4 februarie 1982 (la sugestia domnului Valentin Silvestru), un interviu cu Cornel Țăranu, intitulat *Convorbiri muzicale*.

Importantul compozitor era totodată un intelectual de elită și un personaj cuceitor, ironist cu un acut simț al valorii și, în egală măsură, al humorului. În spațiul optim al duplexului de stil *art deco* din magnificul cartier clujean *Andrei Mureșanu* – unde locuia împreună cu șarmanta sa soție, Daniela (fiica renumitului psiholog Nicolae Mărgineanu și sora regizorului de cinema omonim) – Țăranu își putea concretiza fără restricții proiectele creative. Pianul, poziționat strategic în camera cu perete semicircular dinspre strada N. Iorga, le reamintea vizitatorilor că prioritatea amfiteatrului rămânea transfigurarea în noi opere

a talentului cu care fusese înzestrat. O dovadă recurentă a amicitiei cu care mă onorase se concretiza în preocuparea sa ca nu cumva să-mi neglijez propriile creații scriitoricești.

Dar cultul travaliului creativ, la care nu a renunțat niciodată, era dublat și de un cult al amicitiei. Mă voi limita a menționa doar câteva dintre personalitățile pe care le-am cunoscut mai îndeaproape grație familiei Țăranu, fie prin întâlniri informale sau mai ceremonioase în amintita casă din *Andrei Mureșanu*, fie în inubliabilele noastre descinderi estivale la Mamaia Sat. Numele vorbesc de la sine: Nichita Stănescu, Ion Caraimitru, I. Negoitescu, Augustin Buzura, Ioan Mușlea, Cezar Baltag, Doina Cornea, Eta Boeriu și soțul dânzei – medicul I.N. Boeriu, Tudor Jarda, Mihai Brediceanu, Emil Simon, Al. Căprariu, Ioana și Liviu Petrescu, Cristian Mandea, Johnny Răducanu, Cătălina Buzoianu, Nicolae Brânduș, Dumitru Capoianu, Nicolae Prelipceanu, Francisc László, Mihai Măniuțiu, Anton Tauf, Miriam Cuibus, Adina Cezar, Sergiu Anghel, Liliana Tudor Iorgulescu, Horia Surianu, sau oaspeți din străinătate de calibrul compozitorului Iannis Xenakis, al saxofonistului Daniel Kientzy, al dirijorului Lawrence Foster, al contrabasistului Fernando Grillo... Încercam să mă revanșez, aducând în acel mediu intelectualmente fertil amici de prim rang, precum Sorin Antohi, Florian Lungu, Sorin Saladie, Peter Motzan, Emil Hurezeanu, Liviu Antonesei, Ion Doru Brana, Harry Tavitian, Corneliu Stroe, Carmen Cristian, Romulus Joca, culminând cu membrii epocalului trio de avangardă jazzistică Vyacheslav Ganelin, Vladimir Chekasin & Vladimir Tarasov. Cum se vede – muzicieni, literați, actori, regizori, coreografi, medici, arhitecți, artiști vizuali, diplomați... Dacă aș încerca să cuprind și prietenii vechi sau noi,

colaboratorii din țară sau străinătate, colegii sau ex-studenții de la Academia Națională de Muzică *G. Dima*, lista ar deveni incomensurabilă. Ar fi o impietate să nu menționez implicarea *domnului* Țăranu în constituirea unei secții de jazz în cadrul ANMGD și nici participările sale ca invitat al Cursului de Estetica Jazzului, pe care îl susțin începând din 1997 la redevabila noastră instituție de învățământ muzical superior.

Printre împlinirile notabile din era post-1989 se numără cooptarea sa ca reprezentant al artei muzicale în cadrul Academiei Române. A fost un descoperitor și modelator de talente, în calitatea sa de profesor de compoziție la ANMGD. De asemenea, din anul 1995, a activat ca director fondator al Festivalului *Cluj-Modern*, de sub egida Academiei Naționale de Muzică din Cluj-Napoca. În anii din urmă s-a dedicat cercetării și (re)valorizării creației enesciene, inițiate deja prin lucrarea de doctorat, publicată în 1969 la Editura pentru Literatură, sub titlul *Enescu în conștiința prezentului*. Astfel, în actualul secol a reușit finalizarea unor partituri enesciene în conformitate cu schițele originale: *Simfonia nr. 5* (părțile I și IV), *Caprice roumain pentru vioară și orchestră*, poemul vocal-sinfonic *Strigoii*, pe versuri de Mihai Eminescu. În laborioasa acțiune de „arheologie muzicală” a beneficiat de aportul tânărului său discipol, dirijorul Gabriel Bebeșelea.

L-am apreciat întotdeauna pe Cornel Țăranu ca reprezentant insubstituibil al excelenței culturale a urbei și țării noastre natale. Și, prin extensie, un om care va continua să aducă onoare patriei sale, așa după cum a făcut-o în lunga sa viață. Pentru tristețea pe care o resimt la despărțirea de un asemenea maestru, nu văd alt remediu decât o postumitate recunoscătoare. Întru pace și cultură.

Constantin ZĂRNESCU FRATELE MEU PAVEL

[Un reportaj despre sfârșitul vieții]

Aveam 14 ani, când am citit un îndrăzneț roman, despre dragoste și moarte, senzațional, al unui tânăr scriitor din România Mare: G.M. Vlădescu. Aproape că am plâns. Se numea: MOARTEA FRATELUI MEU. Nu fusesem niciodată în proximitatea *morții*, în

familia sau neamul nostru!...

Pavel era „*mămos*”, precum sunt toți acei *voinic*, alintați de părinți, cu renumele *Prâslea*. Am intervenit cu o norocoasă audiență să execute stagiul militar la Pompieri, în Râmnicu-Vâlcea. Bursele de stat ne ajutaseră pe amândoi, să depășim sărăcia, persistentă, după război, adăugându-se și confuziile și teroarea *colectivizării* agriculturii, când, fără proprietatea pământului, familiile ajunseseră să supraviețuiască numai cu ceea ce lucrau în grădină.

Soarta decidea, limpede, că nu vom mai fi, niciodată, aproape de locurile natale. Pavel trăia, tot timpul, un „*vis*”: acela de a reveni lângă părinți. A fost, din contră!... Zarurile sorții sale l-au repartizat la Arad, în zona unui orașel agricol, Pecica, unde s-a împrietenit cu o fiică de șvabi bănățeni; și, în fiecare duminică, mergeau la meciurile „bătrânei Doamne UTA”, și la spectacolele unei formații de muzică ușoară, tot mai cunoscută: *Phoenix*; împrietenindu-se cu Nicu Covaci, care preda și disciplina de chitară, la Școala de Artă. Părea deja posedat de o agitație interioară: *trezirea* unui talent specific familiei, fiindcă tata și bunicul nostru cântaseră la vioară.

L-am îndemnat și încurajat pe Pavel să se întoarcă la Râmnicu Vâlcea. I-am cumpărat și un costum de haine, de tergal, gri, cu care va veni, din nou, în orașul de pe Someș, cu părinții alături, la căsătoria mea civilă, cu o fiică de colonel, Lucia Mateiescu. (Acea fotografie de la cununia noastră a fost singura pe care am redescoperit-o, avându-l ca naș pe ilustrul regretat scriitor: Dumitru Radu Popescu și toți colegii de serviciu).

În vacanțele studentești, eu am turnat cu părinții cărămizile viitoarei mele case, am format cuptorul de ardere și am ridicat casa până la acoperiș. În 1976, am gravat pe perete anul finisării și am făcut o călătorie de studii în Grecia, extrem de importantă. Cu acel costum alb, cu care am onorat albastrul și civilizațiile Mediteranei, m-am înveșmântat, cinstind *nunta* fratelui Pavel. A fost un *succes*, poate (și) grație popularității părintelui nostru, cadru veterinar peste trei comune: Lădești, Lăpușata și Copăceni; și ne-au venit, la banchet, 600 de persoane. Acolo, la capitolul „*darurilor*”, am făcut, ca naș, un gest rar, interpretat în fel și chip: am oferit *casa nouă fratelui Pavel*; oprindu-mi, pentru sufletul meu, *casa veche, a nașterii noastre*, visând-o ca un „*punct memorial*”, cândva.

Tatăl nostru i-a găsit „o sarcină tehnică”, la o stațiune de cercetare veterinară: să ducă, cu un *Aro-farmacie, lapte alb-taurin*, în toate comunele „Olteniei de sub munte”. A fost o îndrăzneală „ideologică”, eliminând cheltuielile vițelilor – viitori tauri *Holstein*, inoculându-se, în vaci, spermă, printr-o eprubetă de sticlă, rece!... „*Aventura*” lui Pavel, conducând acel *Aro*, cu mici frigiderice cu „lapte alb”, s-a lăsat rău!... În anul viitor, la a doua *montă*, vacile se dovedeau *sterile*, definitiv! Și „*meseria*” lui Pavel s-a încheiat!...

În august 1989, fratele meu Pavel a fost chemat la un fel de *cursuri de perfecționare*, în activitățile specifice, subcarpatice, de creștere și evoluție a zootehniei, la *Universitatea din Craiova*, o secție regională, de pe lângă *Academia „Ștefan Gheorghiu”*.

Acolo, alături de *activismul agricol*, al a descoperit, în *bibliotec*, obligatoriu, istoria și realitățile *economiei* țărilor socialiste, în speță Ucraina și Republica Moldova, precum și „*pedepsele*” pe care le-a administrat Iosif Visarionovici Stalin, un „*adevărat genocid*”, asupra *țărănimii*. Toate *minciunile propagandei* românești pompau ideea performanței, în cultura partidului, numită „*Epoca de aur*” încât nu mai părea nimic credibil.

Pavel a făcut o *excursie*, la Cernăuți – Bucovina și Maramureșul, numit „*sovietic*”; și a văzut, și acolo, excesele minciunilor ideologice; și, astfel, l-au prins evenimentele *Revoluției Române din 1989*.

Astfel, ar trebui să înțelegem depărtarea lui de formațiunea politică a lui Ion Iliescu,

O fotografie istorică, de o jumătate de veac, de Nicolae Dragoș: De la stânga la dreapta: Dumitru Radu Popescu, M.C. Runcanu, Mircea Popa, Anca Ban; mirii Lucia și C. Zărnescu; Angela Popescu (nașa), Anișoara, Pavel și Costică Zărnescu, Dumitru Mircea și Ștefan Damian (19 septembrie 1973)

numită, în popor, „Nepoata Partidului Comunist” și faptul că el s-a înscris la *ecologiști*; și, după puțină vreme, la partidul „România Mare”, crezând profund în reînțoarcerea Basarabiei și Bucovinei, la Patria-Mamă.

*

Pavel a fost *consilier* comunal, în probleme civice, și culturale, funcție în care a fost mereu ales, aproape trei decenii. Își pierduse zâmbetul și voioșia, văzând conflictele, în tribunale, la retrocedări; și oameni, care pierdeau tot, chiar și cei 35 de ari, rămânea pământul sub temelile caselor; o incredibilă sărăcie!!!... El a cumpărat, crescut și sporit o turmă de caprine și ovine, ajungând la 160 de capete. A construit un mic magazin alimentar, pe colina cea mai înaltă din Lăpușata – satul Sărulești, o răscruce de drumuri, spre Roșiile și Grădiște, Berbești, Zătreni, spre Novaci-Gorj.

Grație *onoarei* și valorii pe care le aduseră lăpușătenilor *corul muzical* al profesorului Grigore Ștefănescu și echipelor de dansatori, în care eram și eu, copiii-elevi și maturi, instru-

ite de Ionel Preda, administrația județului Vâlcea a proiectat și construit o excepțională *Casă de cultură*, gravată, pe ziduri, cu anul terminării ei: 1962. Tot atunci s-au sărbătorit 10 ani de la Colectivizarea Agriculturii, iar tatăl nostru, Costică Zărnescu a primit, fără să fie membru de partid (pentru că fusese doi ani la Jilava), o *medalie* și un *brevet*, semnate de Gheorghe Gheorghiu-Dej, de *omagiere* a evenimentului politic, tata fiind un pion important în dezvoltarea *zootehniei*.

Specialistul în Brâncuși, Ștefan Stăiculescu, funcționar la o bancă din Gorj, ecologist, oprindu-se la magazinul lui Pavel, în Lăpușata-Lîdești, să achiziționeze lactate Bio, i-ar fi spus fratelui meu:

„– Dumneata ești ca păstorii din Biblie, de capre și oi! Privești din vârful colinei dumitale, toate politichiile, precum Ilie Moromete le privea și le auzea la fierăria lui Iocan!

Lumea aceasta, de poveste, e plină de *speciali*, *deputați* și *secretari*, bătrâni sărmani! Au

ajuns și ei *speciali* într-o Românie care a fost, cândva, profundă și legendară!"

Iubitul meu frate Pavel Zărnescu mai continua activitatea de „manager cultural”, dăruind toate aparițiile mele editoriale bibliotecilor și școlilor comunale, dăruindu-le unor prieteni ai mei, sau vânzându-le. Dăruia revistele „Orașul”, „Povestea vorbii”, „Cultura vâlceană”, „Scrișul Românesc”, cunoscuților. Muncind continuu, fără nici un concediu, supraveghind turmele, mulsul, cositul și ridicarea clăilor de fân, pentru iarnă, relația permanentă cu furnizorii de la Drăgășani și Dăbuleni, Pavel s-a îmbolnăvit, ascunzând suferința mai mulți ani. A debutat cu o infecție a bazinului urinar, ajungând la atroce dureri și sângerări... M-a vizitat, cu nepotul Horațiu, la Cluj; l-am dus, cu nora mea, la urgențe. S-a supus tuturor examinărilor științifice; și, pe lângă rețete, numai din injecții, i se mai bănuia un „cancer nedepistat”, între bazinul urinar și rinichi.

– N-am făcut niciodată injecții!, mi s-a spovedit, mândru, el. Acestea sunt primele!...

– Eu am făcut, Pavele, injecții toată viața: peniciline, cortizon, sansurdal, steptomicine, kanamicine... Și-am fost și internat anual!

Pavel mi-a zâmbit, cu o privire stingheră, pierdută. Se cunoștea bine pe el însuși! Mereu amintea despre „cumpene”, „ponderație”, „balanțe”, echilibru interior!...

*

După ce Pavel a încetat din viață, mi-am dat seama că el a făcut un enorm efort ca să mă viziteze, să mă vadă pentru ultima oară! Simțea, înlăuntrul său, insondabilul suferin-

Împreună cu fratele meu Pavel, la casa natală din Lăpușata-Lădești, Vâlcea (în fața sculpturii SEMINȚE, a clujeanului, din Căpâlna: ION POP – august 2017)

ței. Fusese dus, de urgență, la Râmnicu Vâlcea. Aflând cum îl cheamă, fiind în comisia de examinare, pentru a fi transportat la București, cunoscutul urolog Victor Grigore l-a întrebat:

– Ce nume este acesta, al Dvs?...

– Sunt *fratele* scriitorului Constantin Zărnescu!...

– L-am cunoscut!... La *nunta* unuia dintre băieții preotului State, la fosta *Casă Ceaușescu*!... I-am citit două cărți!...

– Ce va fi cu mine, domnule Profesor?, l-a întrebat, șoptit, Pavel.

– Veți fi urgent operat, la Spitalul Universitar, București!...

– Ascultați-mă și pe mine, domnule doctor. Eu nu mai vreau să mă chinui, ca să fiu povară cuiva!... Nu mi-a plăcut epoca în care am trăit!... La *Revoluție*, oamenii au avut curaj. Însă, după 1989, au trăit din amânări, promisiuni și minciuni, dezamăgind și mâhnind oamenii! Dacă se va studia de istorici, mai târziu, se va vedea mai bine!... O epocă de reacționari și visători la reîntoarcerea Comunismului „biruitor” și a „Epocii de aur!”...

– Eu v-am citit dosarul de examene medicale, de la Cluj; vom încerca!...

– Nu, domnule Profesor!... Nu mai doresc să trăiesc. Mor, fără să am datorii!... Sunt bucuros de ceea ce am făcut, sub aceste vremi!... Și de faptul că l-ați cunoscut pe fratele meu și cărțile lui!...

– Am dispus, să fiți rânduie, la dializă!... Iar dimineață veți fi dus la București! Curaj, domnule Pavel Zărnescu!

Profesorul dr. VICTOR GRIGORE era un *monument uman, uimitor!* Structură fizică de baschetbalist, fruntea înaltă și umerii obrajiilor proeminenți, sprâncene mari; el imprimase încredere și inspira compasiune și înțelepciune. Apropiatii au spus că fratele Pavel a trăit, atunci, o *clipă mistică*: o intensă lumină, alături de sufletului său, atât de prăbușit, în valurile sfârșitului, suferințelor.

Fratele meu Pavel a încetat din viață la 2 ore de la debutul dializei, parcă printr-un somn liniștit. Doctorul Victor Grigore a revenit să constate decesul bolnavului și i-a închis ochii. Noi, toți, ne simțim îndatorați acestei amintiri ultime; pentru că doctorul vâlcean era ca *prototip uman memorabil*, ceva ce nu se poate uita, niciodată!...

Dumnezeu să-l aibă în pază pe fratele meu Pavel.

IOAN-PAVEL AZAP (1967-2023)

A plecat dintre noi, la al cincilea lustru al vieții sale, unul dintre cei mai prețuiți poeți contemporani, Ioan-Pavel Azap. Născut la 15 mai 1967, în Ticvaniul-Mic (Caraș Severin), toate datele de istorie literară din jurul său ne-ar sugera, înșe-

lător, că va fi fost să rămână caraș-bănățean: a terminat Gimnaziul și Liceul Teoretic la Orașița (1984-1989), a debutat în revista „Orizont” din Timișoara, cu un ciclu de parodii, în 1993; apoi, brusc, s-a orientat spre *Ardeal*, studiind filosofia, la UBB, între 1991 și 1995, fiind, în același timp, colaborator asiduu al unor gazete și cotidiane cunoscute: „Mesagerul transilvan”, „Făclia”, „Informația de Cluj”, „Tribuna”, „Steaua”, „Apostrof” etc.

Am avut bucuria să-l debutăm în volum cu *Autoportret cu mască* (1996), la Ed. Reconfinas-Fapta transilvăneană, cu o postfață de maestrul Constantin Cubleşan. Complexitatea activității de redactor de revuistică (reporter, cronicar literar, recenzent radio, intervievor), l-au fascinat pe Ioan-Pavel Azap, ajungând un profesionist al relației *cuvânt-imagine, logos-icon*, civilizația audio-vizuală. Poetul a fost catalogat post-revoluționar, când de generație *nouăzecistă*, când douămiistă (*milenaristă*), afiliindu-se cât mai pregnant spre concepțiile vizuale.

Iată titluri curajoase, sugestive: *Poezii de cinci stele* (2002), *Bărbi, Toga de gală* (2003), *Coperta a IV-a și Traveling* (2004), *Stop-cadru* (2006), *Daghero-TIFF* (volum dedicat celebrului Festival la a XII-a ediție, în 2012). Din nou, a continuat poezia ironică, parodică, grotescă: *Ușa cu picioare de pământ* (2011), *Câteva ore din viața ta* (2017) și romanul *Zgomote de sticlă* (2019), înscriindu-se într-o ilustră serie, de la Ion Minulescu, Topârceanu și Bacovia, la contemporanii Șerban Foarță, Emil Brumaru și, nu în ultimul rând, *Gheorghe Azap*, unchi al

său, poet ajuns popular în Banat, invitându-l la Cluj să-și lanseze volume, împreună cu poetul „iugoslav” Adam Puslojić.

În pofida unor concluzii pripite, viziunile lui Pavel Azap nu sunt numai umoristice, grotești, epigramatice, ci ating accente *tragice*, mai ales întru concepția despre feminitate, iubire, dragoste. Ondulația luminii și sentimentul relativității vieții înconjoară, straniu, spiritul feminin. Există o *ars poetica* pe care autorul și-a antologat-o memorabil, în mai multe ocazii, într-o tănuitoare expresivitate: *preafrumoasa mareața iubire!*

„Ah, dacă ar avea *moartea* coapse lungi,
/ De catifea, / Sâniul prea măriți/ De fulgi de nea!/
Cu sfârcuri boabe de cafea/ Buzele dulci/
De baclava/ Privirea, fără de perdea/ Și ochi cu irisul în stea/
Aș striga: *Nu!*/ De m-ar chema!”

Imaginile poetice ne trimit, vizual, spre Arcimboldo, adăugând pierderile secolului acestuia ultim: informațiile și politicul înlocuind orice trăire și sentiment poetic. Iată finalul artei sale șocante:

„Eu știu că privighetoarea/ este o pasăre/
care nu cântă!/ Și că noaptea stau fluturii la pândă./
Știu că anul are trei sute și ceva de zile/
și că versurile acestea ar putea să pară futele (...)/
Eu știu că zăpada este din vată de zahăr./
Și mai știu că de moarte nu pot să mă apăr!/
Știu că lumina este ondulatorie!/ Și știu că pot trăi fără glorie!”

Aiuritor memorabilă, poema are reverberații și relevanțe unice, desprinse din poezia românească, de avangardă, expresionism și suprarealism.

La începutul anului 2023, poetul Ioan-Pavel Azap a fost numit de către Arh. Ionel Vitoc, președintele Fundației „Carpatice”, redactor-șef al revistei „Orașul” (Cluj-Napoca). Cu acel prilej, venerabilul nostru coleg a ținut conferința „interferența dintre operele și ecranizările scriitorilor români și cinematografia contemporană”. Ea a rămas *inedită*, însă va fi publicată într-unul din numerele viitoare, aureolând *complexitatea*, care l-a caracterizat pe Ionel-Pavel Azap ca poet, prozator și publicist.

Redacția ORAȘUL
(Constantin Zărnescu)